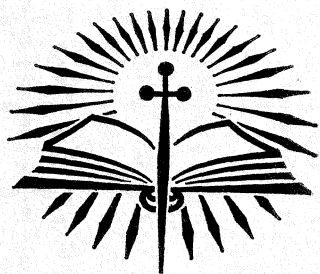

Da

STUDII TEOLOGICE

REVISTA INSTITUTELOR TEOLOGICE DIN PATRIARHIA ROMÂNĂ

SERIA II-a-ANUL XXIX — Nr. 5-8, MAI — OCTOMBRIE 1977
BUCUREȘTI

STUDIIL TEOLOGICE

REVISTA INSTITUTELOR TEOLOGICE DIN PATRIARHIA ROMÂNĂ

SERIA a II-a - ANUL XXIX, Nr. 5-8, MAI-AUGUST 1977

BUCUREȘTI

COMITETUL DE REDACȚIE :

Președinte : *Prea Fericitul Părinte IUSTIN, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române*

Membri : *din partea Institutului teologic universitar din București : P. C. Pr. rector MIRCEA CHIALDA ; P. C. Pr. conf. D. POPESCU ; din partea Institutului teologic universitar din Sibiu : P. C. Pr. rector GRIGORIE MARCU și P. C. Diac. prof. CONSTANTIN VOICU.*

Redactor responsabil : *P. C. Pr. IOAN GAGIU, directorul Administrației Patriarhale.*

COLABORATORI

*Inalt Prea Stiinții Mitropoliți și Prea Stiinții Episcopi, Prea Cucernici
Preoți Profesori de la Institutele teologice universitare, candidați
la titlul de doctor în teologie, studenții Institutelor teologice și
Prea Cucernicii Preoți.*

CUPRINSUL

Studii și articole

✓ Avem un nou patriarh: Prea Fericitul Părinte Dr. Iustin Moiescu	381
✓ Pr. Prof. Mircea Chialda, <i>Contribuția Bisericii Ortodoxe Române la cucerirea independenței de stat a României</i>	387
† Nestor Vornicescu-Severineanul, episcop-vicar, <i>Dascălul Ștefan Cotigescu... cronicar al războiului pentru independență din 1877—1878</i>	407
Lect. Mihai Rădulescu, <i>Reflecții asupra războiului pentru independență. Note pe marginea unui roman de Gala Galaction</i>	415
Prof. Const. C. Pavel, <i>Posturile rinduite de Biserica Ortodoxă în condițiile de viață actuale ale credincioșilor</i>	421
Pr. Ath. Negoită, <i>Un Iov babilonean? Ceva din teodiceea akkadiană</i>	436
Diac. Prof. Ioan N. Floca, <i>Tehnica elaborării legilor în statele feudale române</i>	450
Pr. Lect. Dumitru Abrudan, <i>Colectivitatea — cadrul firesc pentru dezvoltarea și desăvârșirea vieții individuale</i>	456
Pr. Prof. Nic. C. Buzescu, <i>Logos, trinitate și ecleziologie în «Pedagogul» lui Clement Alexandrinul</i>	461
Protos. Prof. Veniamin Miclă, <i>«Cunoștință pre scurt a istoriei bisericești... de Samoil Clain Ieromonahul</i>	477
Pr. Drd. Marin Stamate, <i>Rolul îngerilor în iconomia mintuirii după Noul Testament</i>	497
Pr. Drd. Dumitru Viezuianu, <i>Îndreptarea după epistolele pauline și după epistola Sfântului Iacob</i>	506
Pr. Drd. Sterea Tache, <i>Teologia Logosului la Sfântul Maxim Mărturisitorul</i>	516
Drd. Nic. Streza, <i>Elemente dogmatice în prefețele cărților de cult românești tipărite între 1561—1716</i>	527
Drd. Marcel Ciucur, <i>Dreptul de acordare a autocefaliei în Biserica Ortodoxă</i>	536
Drd. Mihai D. Radu, <i>Hirotonirea episcopului în ritul liturgic ortodox și în cel armean. Studiu comparativ</i>	542
Drd. Petru Rădășanu, <i>Tematica «Didahiilor» mitropolitului Antim Ivireanul</i>	552

Din cronica și activitatea Institutelor teologice

✓ Evocarea memoriei țăranilor căzuți în răscoala din 1907: <i>La Institutul teologic universitar din București</i>	564
<i>La Institutul teologic universitar din Sibiu</i>	566
✓ Sărbătorirea centenarului independenței de Stat a României la Institutul teologic universitar din Sibiu	568
Centenarul independenței de stat a României la Institutul teologic universitar din București de Adrian N. Popescu	569
Conferința preotului profesor Edouard Boné de la Universitatea din Louvain — Belgia, la Institutul teologic universitar din București	571
Conferința teologică interconfesională de la Institutul teologic din București	573
Noi doctori în teologie, de Alexandru M. Ioniță	577
Diac. Prof. Dr. Orest Bucevschi — octogenar, de Pr. dr. Ștefan C. Alexe	581
In memoriam: Teologul și juristul Prof. Dr. Gheorghe Cronț, de Prof. C. Pavel	586

Note bibliografice	591
------------------------------	-----

Manuscrisele (articole, studii) trebuie însoțite și de un rezumat într-o limbă străină de circulație, în întindere de cel mult 2 pagini (în patru exemplare).

*

Manuscrisele nepublicate nu se restituie. Colaboratorii sînt rugați să-și păstreze copie de pe manuscrisele pe care le trimit Redacției.

*

Manuscrisele, cărțile, comunicările oficiale ale Eparhiilor, revistele periodice, abonamentele și orice fel de corespondență privitoare la revistă se trimit pe adresa: Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, Intrarea Patriarhiei nr. 9, sectorul V, București, cont 49.8.01.000 — Banca Națională a R. S. România, Filiala sectorului V, cu mențiunea: pentru «Studii Teologice», revista Institutelor teologice din Patriarhia Română.

AVEM UN NOU PATRIARH: PREA FERICITUL PĂRINTE DR. IUSTIN MOISESCU

Adormind în Domnul — la 26 martie 1977 — Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, și prin aceasta scaunul de întiiistătător al Bisericii Ortodoxe Române rămânând vacant, — conducerea superioară a treburilor bisericești a luat-o — ca patriarh locotenent — I. P. S. Părinte Iustin, mitropolitul Moldovei și Sucevei.

Potrivit procedurilor legiuirilor bisericești în vigoare, în răstimpul de trei luni de zile de la declararea sedisvacanței, trebuie să aibă loc alegerea noului patriarh.

În acest sens s-au făcut cuvenitele pregătiri preliminare, fixându-se ca dată a alegerii noului patriarh ziua de duminică 12 iunie 1977.

În această zi, întrunindu-se Colegiul Electoral Bisericesc în palatul patriarhal din București, într-o însuflețitoare atmosferă a ales ca arhiepiscop al Bucureștilor, mitropolit al Ungrovlahiei și patriarh al Bisericii Ortodoxe Române pe Înalt Prea Sfințitul Părinte Dr. Iustin Moiescu, mitropolitul Moldovei și Sucevei.

Cîteva zile mai tîrziu, sîmbătă 18 iunie 1977, Consiliul de Stat al Republicii Socialiste România — prin Domnul vicepreședinte Ștefan Voitec — a înminat, în cadrul unei festivități oficiale, Decretul prezidențial, prin care conducerea de stat a recunoscut alegerea Prea Fericitului Părinte Dr. Iustin Moiescu ca patriarh al Bisericii Ortodoxe Române.

Îndată după aceea, noul-ales patriarh, Prea Fericitul Părinte Dr. Iustin Moiescu, a fost primit în audiență protocolară de către Domnul Nicolae Ceaușescu, președintele Republicii Socialiste România, — de față fiind, din partea Bisericii Ortodoxe Române, Înalt Prea Sfințiii Mitropoliți membri ai Sinodului Permanent.

Duminică 19 iunie 1977, în catedrala patriarhală și la palatul patriarhal au avut loc slujba religioasă solemnă și festivitățile de instalare a Prea Fericii Sale ca patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, festivități la care au participat înalți demnitari de stat, ocîrmuitori bisericești ortodocși din țară și de peste hotare, reprezentanți de confesiuni și culte religioase, personalități teologice de frunte ale organizațiilor ecumeneiste, clerici și credincioși din capitală.

*

Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin a văzut lumina zilei pe frumoasele plaiuri ale Muscelului în comuna Cîndești, la data de 5 martie

1910. Tatăl său, învățătorul Ion Moisescu, căzînd eroic pe cîmpul de luptă în timpul războiului din 1916—1918, de creșterea și educarea copilului Iustin și a celorlalți frați și surori s-a îngrijit mama sa, Maria Moisescu, rămasă văduvă.

După ce a terminat școala primară ca premiant la învățătură și purtare în satul natal, elevul Moisescu Iustin a fost înscris în anul 1922 la Seminarul teologic din Cîmpulung Muscel, recent înființat de mitropolitul primat din acea vreme, viitorul patriarh Miron Cristea, seminar destinat în primul rînd pentru copiii orfani de război.

Terminînd seminarul teologic din Cîmpulung ca șef de promoție, tînărul absolvent obține o bursă de studii peste hotare, fiind îndrumat spre Facultatea de teologie ortodoxă din Atena (Grecia), ale cărei cursuri le urmează între anii 1930—1934 cu strălucite rezultate. La sfîrșitul lor obține diploma de licență în teologie cu calificativul maxim «arista» (eminent). A lăsat acolo amintirea unui student excepțional, atît în rîndul colegilor cît și, mai ales, al profesorilor: H. Andrutsos, A. Alivizatos, C. Diouviotis, D. Balanos, acesta din urmă fiindu-i conducătorul direct al pregătirii sale de specialitate și la care și-a susținut licența. Cu toții au apreciat capacitatea intelectuală, temeinicia cu care studentul român Iustin Moisescu își însușea tainele limbii grecești (neotestamentare, patristice și moderne).

Între anii 1934—1936, obținînd o nouă bursă, tînărul teolog român face studii de specializare la Facultățile de teologie romano-catolică și protestantă din Strasbourg (Franța), pe care le continuă apoi din nou la Atena, unde în iunie 1937 își trece examenul de doctorat în teologie cu teza *Evagrie Ponticul — viața, scrierile și învățătura*, redactată în limba greacă și publicată în același an la Atena; o lucrare mult apreciată sub raport teologic.

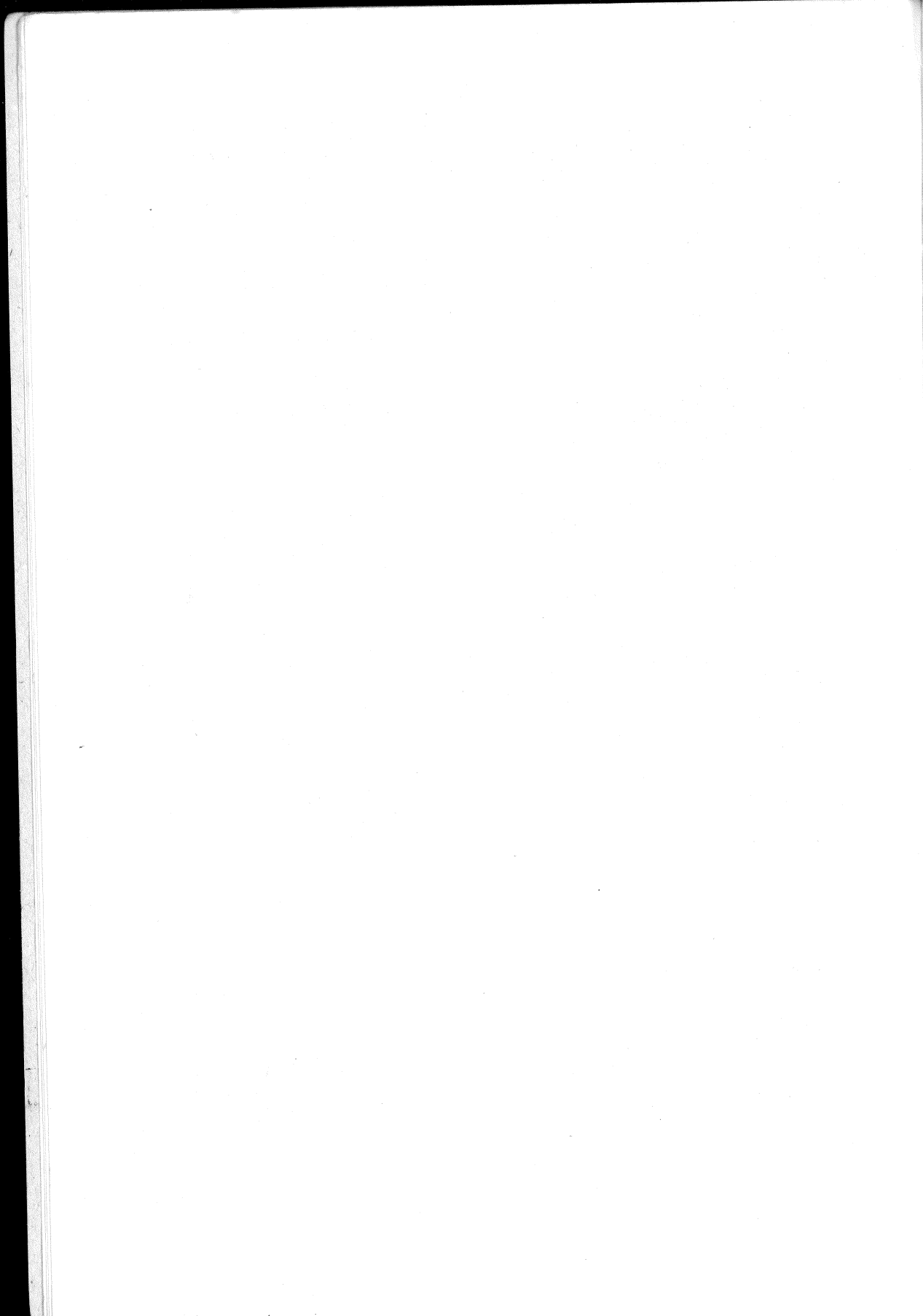
Întors în țară, doctorul în teologie Iustin Moisescu este numit profesor la Seminarul «Nifon Mitropolitul» din București, simultan funcționînd și la o școală din rețeaua învățămîntului muncitoresc al vremii.

Răspunzînd unei solicitări de sprijin pe care Biserica Ortodoxă din Polonia o face Bisericii Ortodoxe Române, patriarhul Miron Cristea îl trimite pe tînărul profesor Iustin Moisescu la Facultatea de teologie ortodoxă de pe lîngă Universitatea din Varșovia, unde predă cursuri de Studiul Noului Testament. Între timp, izbucnind cel de al doilea război mondial, această lucrare de colaborare ortodoxă între Bisericile din cele două țări încetează — prematur —, iar profesorul dr. Iustin Moisescu se întoarce în țară.

Revenit în țară, profesorul Iustin Moisescu funcționează mai întîi la Facultatea de teologie din Cernăuți-Suceava și apoi, de la sfîrșitul anului 1946, la Facultatea de teologie din București — devenită din 1949, Institutul teologic universitar — unde este titularizat la catedra de Exegeza Noului Testament. La Institutul teologic universitar din București

**PREA FERICIREA SA Dr. IUSTIN MOISESCU,
PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE**

profesează pînă la începutul anului 1956, cînd — la 26 februarie — Colegiul Electoral Bisericesc îl alege în unanimitate arhiepiscop de Alba Iulia și Sibiu și mitropolit al Ardealului, urmînd în scaun marelui mitropolit Nicolae Bălan (1920—1955). Hirotonirea sa întru arhieru s-a săvîrșit în ziua de 15 martie 1956, iar, cîteva zile mai tîrziu, duminică 18 martie 1956, a fost instalat sărbătorește, în jețul mitropolitan de la Sibiu.

Ca mitropolit al Ardealului n-a păstorit mult, căci în 10 ianuarie 1957, I. P. S. Dr. Iustin Moiescu a fost ales arhiepiscop al Iașilor și mitropolit al Moldovei și Sucevei, ca urmare a vacanței scaunului prin încetarea din viață a mitropolitului Sebastian Rusan.

La Iași — cum sublinia I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului, la instalarea ca patriarh — «timp de douăzeci de ani a dat strălucire nu numai scaunului mitropolitan al Moldovei, ci și întregii Biserici Ortodoxe Române, prin activitatea desfășurată în țară și în afara granițelor ei».

După încetarea din viață a Patriarhului Justinian, cum am spus, a fost chemat la cîrma Bisericii Ortodoxe Române, fiind, în ordine cronologică, al patrulea patriarh care ia în mîini și duce mai departe destinele Sfintei noastre Biserici.

*

Personalitate de mare prestigiu a Ortodoxiei contemporane, teolog de formație polivalentă și de larg orizont cultural, suflet generos de puternică rezonanță umanitară, convins patriot ancorat puternic în tradițiile istorice și în realitățile contemporane ale vieții de toate zilele Prea Fericitul Părinte Iustin, noul patriarh al Bisericii noastre, a servit și va servi Biserica Ortodoxă Română cu devotament, pasiune și competență exemplară.

Ca profesor, a vădit multă destoinicie didactică, însușire avînd drept corolar o maximă eficacitate. Pentru profesorul Iustin Moiescu, dascălul nu era «o voce pe podiu», și nici elevul sau studentul «un număr în registrul matricol». Pentru dînsul, profesorul însemna în primul rînd vocație, în sensul că profesorul de vocație trebuie să fie un permanent debutant, cu grijă mereu de autodepășire, de autoperfecționare, nu un rutinat, un șablonizat.

Ca mitropolit — întîi pe scaunul vlădicesc de la Sibiu și apoi, timp de peste două decenii, pe scaunul mitropolitan de la Iași — a fost confruntat cu probleme, specifice locului, printre care: consolidarea reîntregirii bisericești ortodoxe și conlucrarea interconfesională în Transilvania, iar în Moldova, restaurarea, cu sprijin din partea statului, a patrimoniului monastic ortodox, prin aceasta căuțînd să pună în relief importanța spirituală ortodoxă a sfintelor locașuri de închinare: mînăstiri și biserici voievodale, adevărate comori de artă, de valoare națională și universală, din această parte de țară.

Dar înainte de toate, Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin a fost și a rămas un *teolog*, un veritabil teolog ortodox : și înainte și după intrarea în episcopat. Lucrările publicate de-a lungul timpului aparțin în majoritate sectorului biblic, ca, de pildă : *Sfânta Scriptură și interpretarea ei în opera Sfântului Ioan Hrisostom*, 1942 ; *Originalitatea parabolilor Mântuitorului*, 1945 ; *Activitatea Sfântului Apostol Pavel la Atena*, 1946 ; *Ierarhia bisericească în epoca apostolică*, 1955 ș.a., în interpretarea faptelor biblice folosindu-se în primul rând de tezaurul de gândire și spiritualitate oferit de părinții și scriitorii patristici.

Ca arhipăstor, pe scaunul de la Sibiu și apoi de la Iași, «a propovăduit neîncetat cuvântul lui Dumnezeu, pretutindeni binevestind comoara de credință și de luminoase precepte morale în toată adâncimea ei» — așa cum reiese limpede din pastoralele adresate clerului și dreptcredincioșilor sau din cuvântările pline de conținut moral-religios, umanitar și social-patriotic, pe care le-a rostit în diferite ocazii : fie la slujbele religioase în fața credincioșilor, fie în întâlnirile cu preoții, fie la nivel mai înalt, ca deputat în Marea Adunare Națională sau la Congresele Frontului Unității Socialiste sau ale Comitetului Național pentru apărarea Păcii, fie în diferite organisme din cadrul ecumenismului contemporan, unde a desfășurat o rodnică și mult apreciată activitate. Ca membru în Comitetul Central al Consiliului Ecumenic al Bisericilor a participat de pildă, la adunările generale de la New Delhi (1961), Uppsala (1968) și Nairobi (1975) ; ca membru în Prezidiul Conferinței Bisericilor Europene a participat la adunările generale Nyborg IV (1964), V (1966), VI (1971) și Engelberg (1974) și a condus delegațiile Bisericii Ortodoxe Române la Conferințele panortodoxe de la Rodos.

În cadrul acestor organisme bisericești internaționale, Prea Fericitul Sa s-a impus «prin pregătirea sa teologică, prin cultura sa generală, prin echilibru și discernământ critic, exprimând idei deosebit de valoroase și propunând soluții practice realiste echitabile, în care se vede grija deosebită pentru apărarea și creșterea prestigiului Ortodoxiei în lumea creștină contemporană».

*

Ales patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, în cuvântul rostit cu prilejul instalării sale în supremul scaun arhieresc, Prea Fericitul Părinte Iustin, definind rolul Bisericii Ortodoxe Române în contemporaneitate își definea de fapt și programul său de lucru în fruntea Bisericii noastre.

«Mergînd acum pe făgașul slujirii poporului nostru, Biserica de astăzi, — sorbind cu nesaț din izvorul curat al tradițiilor ei românești, din moștenirea lăsată de marii ei părinți și din învățătura Sfintei Scripturi — își îndeplinește rostul său binefăcător în viața poporului nostru româ-

nesc». De aceea, «în slujirea noastră de întiiistătător al Bisericii Ortodoxe Române, purtînd în suflet întregul sir al marilor noştri înaintaşi, care s-a dăruit cu trup şi suflet Bisericii şi neamului românesc, din rîvna lor sfîntă, sfîntă rîvnă vom lua pentru slujirea Bisericii întru sfîntenie, iar din dragostea lor jertfelnică, jertfelnică dragoste de poporul nostru vom lua pentru a-l sluji cu dragoste... Sorbind îndemn şi putere din izvorul de cleştar al faptelor mari ale înaintaşilor noştri, pe cei care întru cinste au slujit Biserica şi neamul, întru cinste îi vom ţine pururea în inima noastră şi pildă vom lua din faptele lor...». Sînt în aceste rînduri exprimate clar sentimentele de înalt patriotism faţă de trecutul Bisericii şi patriei noastre, după cum în rîndurile de mai jos sînt exprimate sentimentele de înaltă ţinută civic-patriotică faţă de conducerea de azi a destinelor patriei noastre, asupra căroră veghează neîncetat Domnul Preşedinte Nicolae Ceauşescu, ctitorul României contemporane: «Întru preţuire şi cinstire vom ţine întreaga cîrmuire a patriei noastre, vădindu-ne sentimentele noastre bune prin lucrarea de sprijinire a tuturor înfăptuirilor la care năzuieşte, cu devotament faţă de popor, să le dea viaţă. Iar pe ctitorul României noi, domnul Nicolae Ceauşescu, preşedintele Republicii Socialiste România, care trăieşte cu toată fiinţa sa bucuriile şi entuziasmul realizărilor poporului nostru, ca şi zbuciumul durerilor şi tragediilor, care uneori se abat asupra ţării, îl urmăm statornic în toate strădaniile de înfăptuire a visului poporului de a-şi crea o viaţă fericită şi de a trăi în pace, prietenie şi cooperare cu toate popoarele lumii».

Cît priveşte activitatea ecumenistă a Bisericii Ortodoxe Române, aceasta este în viziunea Prea Fericitului Părinte Patriarh Iustin pe cît de generoasă, pe atît de realistă: «Ca slujitori ai Bisericii Ortodoxe Române şi ai neamului nostru românesc — spune Prea Fericirea Sa — noi avem în pază, aşa cum ne învaţă Sfinţii Apostoli, turma credincioşilor lui Dumnezeu, încredinţată nouă, Bisericii Ortodoxe Române, spre mîntuire. Dar fiind părtaşi ai Bisericii de pretutindeni şi de totdeauna, noi sîntem împreună-lucrători cu Dumnezeu la mîntuirea noastră a tuturor. Sîntem, deci, datori, atît faţă de cei de aproape cît şi faţă de cei de departe. De aceea, lucrarea noastră bisericească săvîrşindu-se în Biserica de totdeauna şi de pretutindeni, îşi împleteşte firele ei cu firele lucrării altor Biserici. Împreună cu ele ne rugăm pentru toţi, împreună cu ele cercetăm chestiuni teologice, împreună cu ele ne străduim să aducem partea noastră de contribuţie la soluţionarea tuturor problemelor care frămîntă astăzi omenirea».

Ierarhi ortodocși de mare prestigiu și binecunoscute căpetenii ecumeniste, teologi ortodocși și de alte confesiuni cu care Prea Fericitul Părinte Iustin, actualul patriarh, a luat contact în ocazii pe cât de numeroase, pe atât de prestigioase, șefi de culte creștine și necreștine, oameni cu înalte răspunderi obștești și cetățenești — cu toții sînt în a recunoaște că Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin este un teolog de elită, un suflet generos, foarte cumpănit, dar și hotărît în acțiune în același timp ; pe scurt, o mare personalitate bisericească contemporană.

*

La început de drum patriarhal, cu inimile pline de bucurie urăm Prea Fericitului Părinte Patriarh Iustin, supremul slujitor și ocîrmuitor al Bisericii noastre și vrednicul fiu și cetățean al Patriei noastre scumpe, păstorire îndelungată, cu bogate și variate roade, pentru binele și propășirea Bisericii Ortodoxe Române, pentru prestigiul Ortodoxiei.

Dumnezeu să-i dea spor de zile cu deplină sănătate, pline de mulțumiri și mari satisfacții.

Întru mulți și fericiți ani, Prea Fericite Părinte Patriarh Iustin !

STUDII ȘI ARTICOLE

Pr. Prof. Mircea Chiaida

CONTRIBUȚIA BISERICII ORTODOXE ROMÂNE LA CUCERIREA INDEPENDENȚEI DE STAT A ROMÂNIEI (1877-1878)

Se împlinește un veac de când statul și poporul nostru, prin biruințele câștigate de armata română pe câmpul de luptă, în războiul din 1877—1878, și-a cucerit independența și suveranitatea națională.

Proclamată la 9 mai 1877 de parlamentul țării în entuziasmul întregului popor, independența de stat și suveranitatea națională a României trebuia câștigată prin fapte de arme. Și aceasta s-a înfăptuit prin victoriile obținute de armata română, după 19/31 iulie 1877, alături de armata rusă împotriva armatelor otomane. La Grivița, Plevna, Smîrdan și Rahova, armata română a înscris pagini de glorie care vor rămâne nepieritoare în istoria poporului nostru. Într-un entuziasm însuflețit și pătrunși de puternicul sentiment al dragostei pentru țară și popor, ostașii români au dat din nou dovadă de vitejia și virtuțile de veacuri ale neamului. Conștienți că ei luptă pentru o cauză dreaptă și sfântă a tuturor românilor, ostașii români au făcut să rodească pe câmpul de luptă independența țării, să asigure suveranitatea statului și să sporească prestigiul poporului român în rîndul celorlalte popoare. Vitejia ostașului român a uimit pe toți aceia care credeau prea puțin în biruința unei armate tinere. Corespondenții ziarelor contemporane, oameni de stat și atașați militari străini au fost însă obligați ca, în cele publicate, să recunoască contribuția importantă a armatei române pentru dobîndirea victoriei și să nu aibă decît cuvinte de laudă pentru vitejia acestei armate. Într-un ordin de zi, adresat armatelor după căderea Plevnei, comandantul suprem al armatelor ruse de pe front, ducele Nicolae, a adus elogiile armatelor din «corpul de împresurare, pentru ostenelele și lipsele îndurate întru împlinirea unei sarcini grele, pentru vitejia neînvinsă față cu un dușman ce se lupta ca deznădăjduit»¹. Dar biruințele câștigate în războiul din 1877—1878 au adus și pecetluit nu numai independența și suveranitatea statului, ci au creat și posibilitatea împlinirii în viitor a unei alte năzuințe de veacuri a poporului român, întregirea națională, care se va înfăptui după patru decenii, în 1918².

1. Strîns legată de soarta poporului dreptcredincios în mijlocul căruia și-a durat existența, Biserica Ortodoxă Română a înțeles întotdeauna să împărtășească bucuriile și suferințele neamului și să sprijine cu însuflețire aspirațiile lui pentru o viață liberă, mai dreaptă și mai bună. Însăși misiunea Bisericii de a conduce pe credincioșii ei pe calea mîntuirii se poate împlini cu mai multă stăruință atunci cînd aceștia își desfășoară eforturile spre mai bine într-o viață liberă de pace și avînt creator.

1. Monitorul Oficial, nr. 285 din 22 dec. 1877, p. 7433.

2. Izvoarele și lucrările publicate despre războiul de independență sînt consemnate la: Ioan C. Băcilă, *Bibliografia Războiului de Independență (1877—1878)*, București, 1927; și în: *Istoria României* (Editura Academiei), vol. IV, București, 1964, p. 639—642.

Biserica noastră a sprijinit în tot cursul istoriei aspirațiile naționale ale întregului popor; clerul acesteia n-a rămas străin de sentimentele păstoriților și n-a putut să stea indiferent în clipele deosebite și față de evenimentele mari înscrise pe răbojul istoriei neamului nostru. În revoluția de la 1848, ca și în lupta pentru unirea de la 1859, nume de preoți se înscriu pe filele cronicilor alături de cei care prin strădaniile și jertfa lor au încununat efortul întregului popor pentru libertate și dreptate socială. Preoții Bisericii noastre au fost totdeauna cu țara, cu poporul, conștienți că după secole de încercări acest popor va ajunge la o stare mai fericită de independență și libertate. Ei au fost alături de popor și atunci când vestitorii libertății și independenței noastre naționale începeau să se arate pe orizontul luminos al istoriei; când armata română, în cooperare cu armata rusă, avea să scuture jugul apăsător al stăpînirii otomane și să aducă neatîrnarea. Războiul pe care l-a purtat atunci România «a fost un război drept», un război «de eliberare națională», în care, prin eroismul lor, vitejii soldați români au apărat independența și libertatea poporului³. Iată aici și motivele pentru care Biserica Ortodoxă Română cu clerul și credincioșii ei și-a adus partea ei de contribuție la cucerirea independenței naționale a României, așa cum o mărturisesc documentele vremii și studiile istorice ulterioare⁴.

Preoții Bisericii au înțeles să vină în ajutorul celor ce luptau pentru libertate și independență ca să întărească și să sporească în sufletul apărătorilor curajul și bărbăția, încrederea în biruința lor deplină și în dreptatea cauzei pe care o apărau. Ei au îmbrățișat cu entuziasm cauza dreaptă a întregului popor, sprijinind pe cei care au luat ferma hotărîre de a fi stăpîni pe destinele lor, de a fi liberi și independenți. Și acțiunile prin care Biserica și clerul ei, de la înalții ierarhi și pînă la slujitorii altarelor din sate și cătune, și-au dovedit dragostea prin sprijinul moral și material față de popor au fost diferite și multiple. Prin servicii divine săvîrșite și prin rugăciuni înălțate către Dumnezeu în biserici pentru izbînda armatei române, prin îndemnuri și acțiuni în stringerea de ajutoare în folosul soldaților de pe front, prin ofrande dăruite și adunate pentru cei răniți, prin dărnicia față de lipsurile și necazurile celor rămași acasă, prin serviciile împlinite de confesorii militari pe cîmpul de luptă în mijlocul soldaților, ca și prin fapte de vitejie ale unor preoți de pe front, Biserica și-a arătat slujirea ei față de credincioșii și poporul cărora ea aparține.

La puțină vreme după încheierea convenției cu Rusia (4/17 aprilie 1877), prin care s-au stabilit condițiile trecerii armatei ruse pe teritoriul României spre cîmpurile de luptă din sudul Dunării, după vechiul obicei, înscris de veacuri în tradiția Bisericii noastre, clerul român va primi pe conducătorii armatei ruse, după toată rînduiala creștinească.

2. Așa după cum mărturisesc vechile cronici și mărturiile ale vremurilor, în clipele mari din istoria neamului, clipe de bucurie sau de restriște, Biserica Ortodoxă Română a fost continuu alături de cei ce luptau să-și apere țara și legea strămoșească. Ea

3. *Istoria României*, IV, 634 și 636.

4. Referitor la activitatea Bisericii Ortodoxe Române în Războiul de independență înregistrăm pînă în prezent articolele publicate de Pr. Prof. Mircea Păcurariu: *90 de ani de la proclamarea independenței de stat a României — Atitudinea Bisericii Ortodoxe Române față de Războiul de independență*, în «Biserica Ortodoxă Română» LXXXV (1967), nr. 5-6, p. 602-617; *Ecoul războiului de independență în «Telegraful Român» din Sibiu*, în «Mitropolia Ardealului», XII (1967), nr. 4-5, p. 315-344; precum și cele relatate de: Pr. Gh. Moiescu, Pr. Ștefan Lupșa și Pr. Alexandru Filipașcu, *Istoria Bisericii Române*, vol. II, București, 1958, p. 526-528 și Prof. Diac. Gh. Moiescu, *Biserica Ortodoxă Română și războiul de independență*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXX (1952), nr. 4-5, p. 166-172.

s-a rugat neincetat pentru biruința românilor, așa după cum s-a rugat și pentru biruința ostașilor care, prin grelele lupte de la Grivița, Rahova și Plevna, au făurit un viitor mai strălucit pentru țara și neamul lor. Cu rugăciuni către Cel Atotputernic ca să trimită ajutorul Său, Biserica a însoțit pe soldații plecați pe front; cu rugăciuni de mulțumire lui Dumnezeu a cinstit biruințele ostașilor și cu rugăciuni de pioasă reculegere a petrecut la mormint pe cei ce și-au jertfit viața în lupte. Biserica a însoțit cu rugăciunile ei armata română pe toată durata campaniei de război, de la trecerea Dunării și până la încheierea păcii, împlinind indemnul Sfintului Apostol Pavel, de a face «cereri, rugăciuni, mijlociri, mulțumiri pentru toți oamenii» (I Tim. II, 1).

Înainte de a începe propriu-zis campania de război din sudul Dunării, Biserica a venit în ajutorul armatei și și-a pus serviciile ei în slujba celor ce se pregăteau să plece pe frontul de luptă. La praznicul Sfinților Împărați Constantin și Elena (21 mai 1877), hramul Mitropoliei din București, episcopul-vicar Ghenadie a rostit în cadrul Sfintei Liturghii o rugăciune specială pentru invocarea ajutorului divin și binecuvântarea armatei române la plecarea ei pe front⁵. Un serviciu divin special a fost săvârșit la 26 iunie 1877, în fața Universității din București, pentru binecuvântarea ambulanței sanitare a «Comitetului Doamnelor» din Iași și a ambulanței organizate prin contribuțiile românilor din Transilvania⁶. Cu aceeași solemnitate, mitropolitul Calinic Miclescu a binecuvântat (21 aug. 1877), în același loc, ambulanțele Crucii Roșii, care au alcătuit spitalul de la Corabia. În cuvântul rostit după sfințirea apei, mitropolitul primat, implorînd ajutorul lui Dumnezeu, a spus: «Stropindu-se cu apa cea sfințită această ambulanță, rog pe Dumnezeu ca ranele luptătorilor ce va transporta, să vindece ranele seculare ale României»⁷. Biserica va fi prezentă și atunci cînd prima unitate a armatei române, Divizia IV de la Iași de sub comanda generalului Manu, va trece Dunărea pe la Islaz (16/28 iulie 1877), pentru a prelua Nicopole, cucerit de armata rusă. «Un serviciu religios — spune un martor al vremii — s-a oficiat chiar de Mitropolitul Țării, pentru izbînda armatei române»⁸. A doua zi (17 iulie 1877) la Poiana, reședința marelui cartier al armatei, cu ocazia distribuirii steagurilor, episcopul Atanasie Stoenescu al Rîmnicului și Noului Severin a săvârșit Sfînta Liturghie și sfințirea apei, binecuvîntînd steagurile celor opt regimente de dorobanți și de artilerie, rostind cuvînt de îmbărbătare pentru ostașii români⁹. Sosind ziua (20 aug. 1877) în care armata română a trecut Dunărea pe podul de la Siliștioara, episcopul Atanasie, înconjurat de preoții din satele vecine și de confesorii regimentelor, a săvârșit Sfînta Liturghie pe cîmpia din fața podului, a dat asistență religioasă celor care mergeau să lupte și să se jertfească pentru țara și neamul lor, implorînd prin rugăciuni speciale ajutorul lui Dumnezeu pentru armata română. În entuziasmul celor prezenți, episcopul de la Rîmnic a rostit cuvinte pline de încurajare în care a subliniat părinteasca dragoste cu care Biserica însoțește pe fiii ei în aceste clipe mărețe. Mergînd

5. *Monitorul Oficial*, nr. 115, din 24 mai 1877, p. 3377.

6. *Monitorul Oficial*, nr. 147, din 1 iulie 1877, p. 4177; «*Gazeta Transilvaniei*» 1877, nr. 46.

7. *Biserica Ortodoxă Română*, III (1876—1877), nr. 11, p. 536; *Vocea Clerului* anul I, nr. 23, din 4 sept. 1877, p. 182—183.

8. Căp. Mihail Dumitrescu, *Amintiri și episoade din resbelul pentru independență*, București, 1898, p. 31.

9. *Monitorul Oficial*, nr. 163, din 20 iulie 1877, p. 4555—4556; T. C. Văcărescu, *Luptele românilor în resbelul din 1877—1878*, vol. I, București, 1886, p. 149.

în fruntea armatei, episcopul a trecut podul și a însoțit pe ostași pînă în satul Măgura¹⁰.

După trecerea Dunării și participarea la lupte a armatei române, clerul Bisericii strămoșești nu va înceta să se roage pentru biruința ostașilor și să îndemne și pe credincioși la acest lucru. Încă din primele zile ale războiului, după chemarea și rostul pe care-l are Biserica în rîndul credincioșilor ei, mitropolitul Calinic Miclescu a rînduit ca în fiecare biserică și în fiecare zi, preoții să înalțe rugăciuni pentru «triumful armatelor creștine»¹¹. În cuprinsul Mitropoliei Moldovei și Sucevei, undea astfel de rugăciuni se făceau încă din luna mai 1877, mitropolitul Iosif Naniescu, adresîndu-se credincioșilor, i-a îndemnat ca «pe lângă rugăciunile ce fiecare în parte înalță pentru întărirea și biruința armatelor creștine... să fie la biserică ca să-și unească rugăciunile lor cu ale Bisericii»¹². Episcopul Atanasie al Rîmnîcului și Noului Severin, cerînd preoților «ca să facă rugăciuni pentru biruința oștirii române și a eliberării popoarelor» a tipărit chiar cărți cu rînduiala serviciilor religioase și rugăciuni, încît n-a existat «biserică în care să nu se săvîrșească asemenea servicii și rugăciuni religioase»¹³.

Cu rugăciunile ei, Biserica a fost totdeauna alături de armata română, pentru a cere ajutorul lui Dumnezeu și a întări curajul și bărbăția ostașilor în marile lupte. Înainte de atacul la Grivița, preoții de pe front au oficiat un Te-Deum cu rugăciuni pentru biruința celor două armate. Plină de evlavie și mișcătoare a fost clipa în care cei prezenți au îngenunchiat împreună «spre a înălța rugă Dumnezeului oștirilor ca să miluiască cu izbîndă armele creștine»¹⁴. Pentru biruința armatelor de la Grivița, s-a organizat în București (31 aug. 1877) o procesiune religioasă cu moaștele Sfîntului Dimitrie Basarabov, care au fost duse de la catedrală la biserică Adormirea Maicii Domnului (Sărindar). Cu această ocazie mitropolitul Calinic Miclescu, în pastorală adresată credincioșilor, i-a îndemnat să cinstească această zi cu ajunare, iar după obiceiul «străbunilor, care, în împrejurări grele pentru țară, cereau mila și ajutorul lui Dumnezeu», să participe la slujba privegherii, pentru ca și de data aceasta Dumnezeu să ajute «armatelor creștine, care peste hotare luptă pentru Țară și Biserică»¹⁵.

Rugăciuni de slavă și mulțumire s-au înălțat către Cel Atotputernic de către slujitorii și credincioșii Bisericii, atunci cînd poporul a cinstit cu bucurie biruințele armatei. Clerul și credincioșii au participat cu tot entuziasmul și căldura sufletului lor la actele de nepieritoare glorie săvîrșite de ostașii români pe cîmpul de luptă. «Niciodată — spune un scriitor român — n-au fost bisericile noastre mai pline ca în zilele cînd se serbau biruințele românilor peste Dunăre sau se făceau rugăciuni pentru ostașii căzuți», care «nu din pomana altor neamuri, ci prin virtuțile și sabia lor» au obținut independența țării¹⁶. În entuziasmul celor zece mii de locuitori ai capi-

10. N. D. Popescu, *Istoria rebelului român-ruso-turc, 1877—1878*, ed. III, partea II, București, 1889, p. 18—19; Col. Ch. Crăniceanu, *Impresiuni din războiul 1877—1878*, București, p. 18; T. C. Văcărescu, *op. cit.*, II, 24; *Vocea Clerului*, nr. 27, din 2 oct. 1877, p. 213—214; *Monitorul Oficial*, nr. 196/1877, p. 5272; *Războiul românilor pentru neatîrnare*, vol. II, București, 1902, p. 37; *Sfînta Episcopie a eparhiei Rîmnîcului—Noul Severin în trecut și acum*, București, 1900, p. 106—107.

11. *Vocea Clerului*, nr. 23/1877, p. 183.

12. *Biserica și Școala*, an. I, nr. 33, din 18 sept. 1877, p. 274; *Vocea Clerului*, nr. 25/1877, p. 199—200.

13. *Vocea Clerului*, nr. 27/1877, p. 213—214.

14. T. C. Văcărescu, *op. cit.*, II, p. 108—109.

15. *Monitorul Oficial*, nr. 198/1877, p. 5295—5296; *Vocea Clerului*, nr. 23/1877, p. 183.

16. N. Gane, *Zile trăite*, Iași, 1903, p. 213.

talei și în prezența ministrului de externe și a reprezentantului diplomatic rus, Biserica a sărbătorit biruința de la Grivița printr-o slujbă și procesiune religioasă care «a trecut pe la toate bisericile de seamă ale orașului»¹⁷. Pentru biruința de la Rahova, pe care a câștigat-o armata română singură (12 noiembrie 1877), rugăciuni de mulțumire lui Dumnezeu și pentru odihna sufletelor celor căzuți în luptă, au fost săvârșite atît pe cîmpul de luptă, cît și în toate bisericile din țară, cu participarea ostașilor de pe front, a reprezentanților armatei ruse, a autorităților civile și militare și a unui mare număr de credincioși¹⁸. În aceeași atmosferă de înalt patriotism, pe frontul de luptă și în țară, Biserica a luat parte și la sărbătorirea căderii Plevnei. Preoții regimentelor aflate pe front au săvârșit servicii divine atît pe platoul din fața Plevnei, după care armatele au intrat în oraș (29 noiembr. 1877), cît și în mijlocul armatelor aflate la Rahova și la marele cartier al armatei de la Poradim (30 noiembrie 1877). La București, mitropolitul primat, Calinic Miclescu, înconjurat de numeros cler și în prezența membrilor guvernului, a consulului și a unor generali ruși și a credincioșilor, a săvârșit un Te-Deum cu rugăciuni de mulțumire lui Dumnezeu pentru biruința armatei și rugăciuni pentru pomenirea celor care cu jertfa lor au câștigat această importantă biruință, înscrisă cu litere de aur pe filele istoriei neamului nostru, alături de cele de la Grivița și Rahova¹⁹.

Biserica n-a întirziat nici o clipă și n-a precupețit nici o osteneală ca să se roage pentru iertarea păcatelor și obținerea fericirii veșnice pentru fiii ei, care, prin jertfa lor, au înscris pagini de glorie în istoria țării. Unele îndemnuri și îndrumări în acest sens n-au lipsit chiar din rîndurile slujitorilor altarelor. În articolul: *Biserica română față de cei căzuți în resbel pentru credință și patrie*, arhimandritul Silvestru Bălănescu a arătat că Biserica trebuie să vină în ajutorul celor răniți sau decedați pe front, pe două căi: una morală și alta materială. Ea se va ruga lui Dumnezeu pentru odihna sufletelor celor căzuți în lupte, pomenind timp de trei ani la Sfînta Liturghie numele eroilor înscrise în pomelnicile bisericilor și statornicind o anumită zi din an în care, în toate bisericile, să se facă pomenirea tuturor ostașilor români care cu jertfa lor au reinviat spiritul de eroism al străbunilor noștri și au adus eliberarea țării de sub stăpînirea turcească²⁰.

Mărturiile vremii confirmă că Biserica și-a îndeplinit această pioasă îndatorire. În clipe de adîncă reculegere sufletească, la 8 septembrie 1877, în toate bisericile din țară, preoții au săvârșit servicii divine pentru pomenirea ostașilor români și ruși, căzuți în luptele de la Plevna și a tuturor eroilor decedați în luptele anterioare. La București, slujba religioasă pentru pomenirea eroilor a fost săvârșită de mitropolitul Calinic Miclescu, la Iași de mitropolitul Iosif Naniescu, la Buzău de episcopul Inochentie, la Ismail de episcopul Melchisedec, iar la Râmnicu Vâlcea de episcopul Atanasie, în prezența autorităților civile și militare și a numeroși credincioși. Peste tot, clerul Bisericii a rostit cuvîntări în care au fost elogiate faptele de vitejie ale eroilor și jertfa lor pentru eliberarea și independența poporului și s-au făcut colecte pentru

17. Prof. Diac. Gh. Moisescu, *op. cit.*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXX (1952), nr. 4—5, p. 169; N. Iorga, *Războiul pentru independența României*, București, 1927, p. 138.

18. *D. R. I.*, vol. VII, doc. 672, 673, 674, 717 și 720, p. 383, 384, 403 și 404; T. C. Văcărescu, *op. cit.*, II, 286—288; «Dorobanțul», anul I, nr. 5, din 19 noiembrie 1877, p. 2.

19. *D. R. I.*, vol. VII, doc. 1195, 1217, 1247, 1248 și 1262, p. 701, 715, 743, 744 și 757; vol. VIII, doc. 8, p. 4; *Monitorul Oficial*, nr. 269 și 275/1877, p. 7030 și 7158; A. P. Alessi și M. Popu, *Resbelulu orientale ilustratu*, Graz, 1878, p. 577; «Dorobanțul» nr. 16/1877, p. 3.

20. «Biserica Ortodoxă Română», IV (1877—1878), nr. 1, p. 43—44.

stringerea de ajutoare în folosul armatei și al soldaților răniți, magazinele și locurile publice fiind închise în semn de doliu național²¹. De o valoare deosebită a fost pastorală specială, adresată în această zi clerului și credincioșilor de mitropolitul Iosif Naniescu. După ce rînduiește ca în toate bisericile să se facă slujbă de pomenire «pentru ostenii ambelor armate, ruse și române, căzuți pe cîmpul de onoare pînă acum», ierarhul moldovean îndrumă credincioșii de a participa la «serviciul divin și a înălța cu toții împreună rugăciunile către Dumnezeu pentru odihna sufletelor și eterna pomenire a celor bravi ce și-au sacrificat viața lor pentru viața, onoarea și prosperitatea patriei și a urmașilor lor și pentru apărarea sfintei noastre religii creștine»²².

Rugăciuni pentru odihna sufletelor ostașilor căzuți pe front au fost săvîrșite în tot locul de către preoții militari. Se cunoaște cazul că în armistițiul temporar intervenit pe frontul de la Plevna între armatele beligerante (9 oct. 1877), pentru ridicarea răniților și a celor morți, după ce ultimii erau înmormîntați «preotul zicea asupra mormîntului o ultimă rugăciune»²³. Mai tîrziu Biserica a luat hotărîrea de a face pomenirea eroilor neamului în «sîmbăta morților», așa cum s-a procedat, după un program special, la 8 februarie 1878, în cimitirele din București, și ulterior de «Ziua eroilor»²⁴.

Biserica a însoțit cu rugăciunile ei armata română pe toată durata războiului, precum și la întoarcerea ei biruitoare în țară. Mitropolitul Calinic Miclescu, înconjurat de întregul cler al capitalei, va oficia un Te-Deum, mulțumind lui Dumnezeu pentru izbînda armatei, cînd primele trupe venite de pe front au intrat în București (15 dec. 1877), iar episcopul Atanasie a întîmpinat cu aceleași rugăciuni de slavă către Dumnezeu, noile trupe sosite la Craiova (28 febr. 1878), felicitînd, în numele Bisericii, pe cei ce s-au purtat cu bărbăție pe cîmpul de luptă²⁵. Ierarhii și preoții Bisericii au luat parte și la intrarea triumfală a armatei române în București (8 oct. 1878) și la solemnitatea pentru decorarea steagurilor regimentelor care s-au distins în mod deosebit prin acte de vitejie în acest război. Un serviciu divin special a fost săvîrșit cu acest prilej de mitropolitul Calinic Miclescu, împreună cu episcopii Inochentie al Buzăului, Ghenadie Petrescu al Argeșului și Ghenadie, vicarul Mitropoliei, în fruntea unui mare sobor de preoți îmbrăcați în odăjdii²⁶. Un Te-Deum a fost oficiat și la 19 februarie 1878, cu ocazia încheierii păcii²⁷.

3. O largă și rodnică activitate a desfășurat clerul Bisericii noastre mai ales în acțiunile de ajutor în folosul armatei de pe front și de alinare a suferințelor celor răniți. Opera samarineanului milostiv, călăuzită de învățătura evanghelică, întărită și alimentată de dragostea față de aproapele n-a întîrziat să se manifeste și să-și dovedească rodnicia în rîndurile preoțimii noastre. Indemnul Apostolului: «Purtați-vă sarcinile unii altora și așa veți împlini legea lui Hristos» (Gal. VI, 2) și «Prisosința

21. D.R.I., vol. VI, doc. 121, 131, 190, 202 și 230, p. 72, 78, 107, 113 și 125; *Monitorul Oficial*, nr. 202/1877, p. 5329 și nr. 207/1877, p. 5440-5442; «*Biserica Ortodoxă Română*», IV (1877-1878), nr. 1, p. 55-57.

22. *Biserica și Școala*, nr. 35/1877, p. 274; *Vocea Clerului*, nr. 25/1877, p. 199-200.

23. T. C. Văcărescu, *op. cit.*, II, p. 241.

24. *Monitorul Oficial*, nr. 37/1878, p. 938; *Biserica Ortodoxă Română*, IV (1877-1878), nr. 6, p. 375-376.

25. *Monitorul Oficial*, nr. 278/1877, p. 7272 și nr. 283/1877, p. 7387-7388; T. C. Văcărescu, *op. cit.*, III, p. 350.

26. *Monitorul Oficial*, nr. 222 și 226/1878, p. 5665 și 5736; Col. I. Manolescu, *Războiul românoruso-turc din 1877*, ed. I, București, 1921, p. 369.

27. D.R.I., vol. IX, doc. 765, p. 360.

voastră să împlinească lipsa altora, pentru ca și prisosința lor să împlinească lipsa voastră, spre a fi potrivire» (II Cor. VIII, 14), a fost urmat și aplicat de întregul cler de la orașe și sate, din minăstiri și schituri. Îmbogățirea «întru totul spre toată dărnicia, care aduce prin noi mulțumire lui Dumnezeu» (II Cor. IX, 11) din apelul Sfințului Apostol Pavel a impulsionat organizarea și desfășurarea unei continue și susținute activități a clerului în sprijinul celor ce duceau greul războiului. Biserica a înțeles ca și în felul acesta să-și arate devotamentul și abnegația față de țară și popor și să fie alături de fiii ei, cind aceștia au trecut prin clipele grele ale războiului pentru dobândirea libertății și independenței.

Ierarhii Bisericii n-au pregetat nici o clipă ca prin îndemnuri și îndrumări adresate clerului să determine în rîndurile acestuia o cît mai activă și mai intensă lucrare de sprijinire a armatei române. De un înalt patriotism este apelul călduros (cu nr. 1514—1519) pe care mitropolitul Iosif Naniescu îl adresează (la 14 iulie 1877) preoțimii din cele cinci protoierii (Iași, Botoșani, Dorohoi, Suceava și Neamț), pentru a contribui cu ajutorul ei moral și material la efortul comun, întocmind liste de subscripție în care să fie consemnat obolul fiecărui credincios. «Clerul Bisericii noastre române — spune în pastorala sa mitropolitul Iosif — ales și ieșit din națiune, în toate împrejurările vieții naționale prin care a trecut România de secole, a fost totdeauna alătura și împreună cu națiunea. Acum dar mai cu seamă, cînd fiii poporului român, copiii și frații noștri sint la hotarele țării cu arma în mînă, vîrsîndu-și sîngele pentru a apăra drepturile, viața, averea, căminurile și onoarea românilor, împreună cu locașurile sfintei noastre religii, clerul nu poate să rămînă nepăsător și fără a lua parte, pe cît se poate, la sacrificiile ce se cer în asemenea timp extraordinar. Pe lîngă rugăciunile ce Biserica prin clerul său înălța neîncetat ziua și noaptea către Dumnezeu pentru ajutorul armatelor creștine în contra inamicului secular al nostru în parte și al creștinătății în genere, noi, clerul, împreună cu rugăciunile și binecuvîntările noastre se cuvine și sintem datori să însoțim pe bravii fii ai României și cu ajutorul material de care putem dispune. Exemple frumoase și lăudabile în această privință ni s-au dat pînă acum indestule de către toate clasele societății noastre române... Rîndul nostru prin urmare este a ne împlini și noi asemenea patriotică datorie. Credem dar de cuviință... să îndemni pe preoți a contribui fiecare cu ce se poate înlesni, știind că pe dătătorul de bună voie iubește Dumnezeu, care și pe cei doi bani ai văduvei i-a primit ca și darurile celor avuți, adresîndu-te asemenea și către superiorii și superioarele monastirilor și schiturilor din acel județ»²⁸. Aceeași dragoste pentru țara și fiii neamului care luptau pe front răzbate și din îndemnul episcopului Atanasie al Rîmnicului și Noului Severin, către cler și credincioși (Craiova, 27 iulie 1877), pentru a veni în sprijinul ostașilor români, din care reproducem: «Deoarece țara este acum încercată prin grele nevoi, datoria fiecărui din noi este de a fi cu deosebită iubire și îngrijire pentru dînsa, acestea fiind o datorie sacră impusă nouă tuturor de sfînta noastră Biserică și de datoria de cetățeni ... rugîndu-vă ca să nu cruțați nici un mijloc și osteneală de a veni spre ușurarea greutăților țării și spre ajutorul bravei armate române»²⁹.

Cu aceleași sentimente de dragoste pentru țară și popor se îndreaptă spre preoții și credincioșii din eparhie și chemarea episcopului Ghenadie al Argeșului (din 22 sept.

28. D.R.I., vol. IV, doc. 1042, p. 572—573; *Biserica Ortodoxă Română*, III (1876—1877), nr. 11, p. 539—540 și 543—544.

29. *Vocea Clerului*, nr. 23/1877, p. 184.

1877). Înaltul ierarh îndeamnă pe toți să vină cu ajutorul lor în sprijinul armatei, să facă rugăciuni speciale în toate bisericile și la toate serviciile liturgice, încât toți într-un glas să se roage lui Dumnezeu pentru biruința ostașilor, alinarea suferințelor celor răniți și izbăvirea sufletelor celor căzuți în lupte³⁰.

Apeluri asemănătoare au fost publicate și în presa bisericească a vremii. Astfel, în ziarul «Vocea Clerului» a apărut, sub titlul: «Datoria preoților în împrejurările de față», un apel către toți slujitorii Bisericii în care s-a cerut ca preoții să fie la înălțimea chemării și misiunii lor, și în același timp să îndemne pe credincioși de a răspunde cu dragoste și dărnicie la toate acțiunile de ajutorare a răniților și a văduvelor și orfanilor de război³¹.

După îndemnul Sfintei Scripturi și deplina conștiință a împlinirii îndatoririlor sacerdotale, cetățenești și umanitare, clerul Bisericii noastre din toate treptele ierarhice a răspuns cu însuflețire la chemarea țării. Numeroase și multiple au fost acțiunile desfășurate de preoții Bisericii prin contribuții personale și prin strângerea de donații în bani sau diferite ofrande (îmbrăcăminte, alimente, lenjerie de corp și de pat, bandaje, scamă etc.) de la credincioși pentru ducerea războiului. Pentru o cât mai rodnică activitate în folosul ostașilor de pe câmpul de luptă, de ajutorare a răniților și a familiilor lor, slujitorii Bisericii Ortodoxe Române s-au organizat în «comitete clericale», pe țară, pe eparhii și protoierii, precum și în toate orașele mai mari din țară. Astfel, în orașul Pitești s-a organizat (7 sept. 1877) din inițiativa și subpreședinția episcopului Ghenadie al Argeșului un comitet alcătuit din preoți și alte persoane onorabile din acest oraș³². Comitetul general al preoților din România a lansat chiar un «Apel către preoții din țară și capitală», în care se spune printre altele: «În această circumstanță, când frații și fiii noștri sînt chemați a-și împlini datoria supremă, noi sîntem datorii cu toții a face ce vom putea, spre a consola și sprijini pe cei ce vor suferi asprimile războiului pentru apărarea moșiei părintești, România... În acest scop dar, iubiți frați, puneți ostenețile voastre, fiți activi și cu inima, alergați cu timp și fără timp, spre a aduna de unde veți putea de la bunii noștri români mijloace bănești și ajutoare pentru răniții români, pe care le vom înainta societății Crucea Roșie»³³.

Listele cu ofrande în bani și diferite obiecte, publicate în «Monitorul Oficial» din anii de război, sau în ziarele din București și provincie, stau mărturie pentru rîvnă cu care aceste «comitete clericale» au înțeles să-și facă pe deplin datoria. Dar preoțimea se va înscrie cu contribuțiile ei nu numai pe listele acestor comitete, ci și pe listele altor comitete organizate în rîndul doamnelor române, sau pe listele de subscripție ale autorităților civile din orașe, sate sau județe. În aproape toate listele publicate vom întîlni înscrise nume de preoți, de soții de preoți și cîntăreți bisericești, care și-au oferit ajutorul material pentru înzestrarea armatei cu echipament de război sau aprovizionarea cu alimente și îmbrăcăminte. Cu un bun și pilduitor exemplu pentru întregul cler, se înscriu aici ierarhii Bisericii. Astfel, mitropolitul primat, Calinic Miclescu, a donat Crucii Roșii suma de 1.000 lei, iar mitropolitul Iosif Naniescu a dăruit în folosul armatei aceeași sumă de bani³⁴. Episcopul Melchisedec

30. *Biserica Ortodoxă Română*, IV (1877—1878), nr. 4, p. 215—216; *Vocea Clerului*, nr. 27/1877, p. 214—215.

31. *Vocea Clerului*, nr. 24/1877, p. 189—191.

32. *Biserica Ortodoxă Română*, IV (1877—1878), nr. 4, p. 216.

33. *Biserica și Școala*, nr. 17/1877, p. 135; *Vocea Clerului*, nr. 22/1877, p. 172.

34. *Biserica Ortodoxă Română*, III (1876—1877), nr. 11, p. 530 și nr. 12, p. 610; IV (1877—1878), nr. 1, p. 53; *Monitorul Oficial*, nr. 208 și 221/1877, p. 5457 și 5707.

al Dunării de Jos a oferit pentru armata de pe front 1.000 lei și a pus la dispoziția Crucii Roșii suma de 2.000 lei. Episcopul Atanasie al Râmnicului și Noului Severin a dăruit îmbrăcăminte de iarnă pentru soldați, lenjerie de corp și pat pentru cei răniți, un rînd de odăjdii și cărți de cult pentru confesorul Regimentului 5 Dorobanți și diferite obiecte la spitalul militar de la Galicinică. Episcopul Isaia Nicol al Romanului a dăruit 500 lei și diferite obiecte. Episcopul Inochentie al Buzăului, suma de 500 lei, împreună cu banii și obiectele de îmbrăcăminte, lenjerie și bandaje oferite de mînăstirile Ciolanul, Rătești, Rogozu, Poiana Mărului, Găvanul, Găvanele și Cotești, iar episcopul Iosif Gheorghian al Hușilor a donat 120 lei, la care s-au adăugat și sumele oferite de preoți și monahi de la centrul eparhial³⁵.

În documentele vremii sînt menționate numeroase liste de subscripție prin care comitetele clericale au strîns ajutoarele în bani, obiecte și alimente oferite pentru ostașii de pe front. Întîlnim publicate listele comitetului clerului eparhial din București, ale comitetului clerului din Brăila, ale comitetelor clericale din județele Dolj, Mehedinți și Roman (cu peste 100 preoți)³⁶, precum și listele comitetelor clericale din celelalte județe ale țării³⁷.

Entuziasmul și dragostea cu care întregul popor a înconjurat armata de pe front, pe soldații răniți și familiile celor căzuți în lupte, a determinat pe unii slujitori ai Bisericii să dăruiască lunar, pentru sprijinul armatei, pînă la sfîrșitul războiului, o parte din salariile sau diurnele primite. Astfel, arhimandriții Ghenadie Enăceanu și Silvestru Bălănescu, profesori la Seminarul Central din București, au cerut să li se rețină lunar (începînd cu iunie 1877) jumătate din salariu pentru trebuințele armatei. În scrisorile adresate Ministerului Instrucțiunii, cei doi profesori au arătat că «în fața grelelor împrejurări în care se află scumpa noastră țară, România» și «în neputința de a pune la dispoziția țării brațele» lor, datoria față de cauza dreaptă a poporului pe care o apără armata în lupte, i-a făcut să ofere această «minimă ofrandă». Ministerul de Interne le-a adus în mod deosebit mulțumiri pentru devotamentul cu care și-au oferit contribuția lor în sprijinul apărării libertății și independenței țării³⁸. Cu aceeași însuflețire și dărnicie au oferit sume din salariul lor lunar și preoții: M. Solescu (Vrancea-Putna), C. Rădulescu (Ocnele Mari), G. Floru (profesor de religie-București), G. Simionescu (Țepu-Tecuci), C. Ghinescu (Reni-Ismail), G. Georgescu (profesor de religie-București), C. Trifon (județul Neamț), I. Ionescu (Izvorani-Bacău) ș.a.³⁹. Un grup de patru preoți din județul Vaslui și șase preoți-învățători din plasa Loviștea (Argeș) au oferit cîte un salariu lunar, iar Stamate Negoescu, prim-cîntăreț la biserica Antim (București) a dăruit pentru ajutorul răniților, cîte 5 lei lunar, pînă la terminarea războiului⁴⁰.

35. *Biserica Ortodoxă Română*, III (1876–1877), nr. 11, p. 530; IV (1877–1878), nr. 1, p. 53; *D.R.I.*, vol. VI, doc. 262 și 641, p. 141 și 317–318; vol. VII, doc. 1064, p. 614; *Monitorul Oficial*, nr. 193, 196, 222 și 266/1877, p. 5233, 5272, 5723 și 6661; nr. 56, 57, 64, 69 și 263/1878, p. 1588, 1619–1620, 1845–1847, 1983 și 6592.

36. *Biserica Ortodoxă Română*, III (1876–1877), nr. 11, p. 531; *Monitorul Oficial*, nr. 17, 18, 242, 259 și 276/1877, p. 344, 371–372, 6131–6132, 6507–6508 și 7237–7238.

37. Liste cu nume de preoți și sumele sau ofrandele dăruite se găsesc în *Monitorul Oficial*, nr. 125, 162, 178, 213, 235, 242, 265, 269 și 276 din anul 1877; și nr. 17, 18, 38, 63, 182, 185, 190, 191 și 195 din anul 1878.

38. *D.R.I.*, vol. III, doc. 765 și 883, p. 402–403 și 473; vol. V, doc. 1230, p. 612; *Monitorul Oficial*, nr. 128, 132, 143 și 192/1877, p. 3706, 3796, 4056 și 5207.

39. *Monitorul oficial*, nr. 136, 219, 230, 236, 238, 243, 249, 250 și 259/1877, p. 3887, 5673–5676, 5915, 6009, 6043, 6155, 6285, 6322 și 6508; nr. 23/1878, p. 513; *D.R.I.*, vol. VI, doc. 467 și 1226, p. 234 și 626.

40. *Monitorul oficial*, nr. 164, 258 și 287/1877, p. 4581, 6494 și 7479; *D.R.I.*, vol. VIII, doc. 212, p. 116–117.

Față de amploarea pe care a luat-o în Biserica noastră activitatea de sprijinire a eforturilor întregului popor, n-au rămas străini nici monahii și monahiile din mănăstirile și schiturile de pe întreg cuprinsul țării. În așezămintele monahale ale Bisericii, după cum o dovedesc mărturiile contemporane, s-a desfășurat cu mult zel și râvnă acțiunea de strângere a ajutoarelor în bani și îmbrăcăminte pentru ostașii români. Liste întregi, numai cu nume de monahi și monahii, au fost date publicității, împreună cu mulțumiri pentru donațiile și ofrandele făcute. Pe aceste liste figurează monahii de la Neamț și Secu, de la Ghighiu, Precista și Slatina (Suceava) și de la Arnota și Bistrița, sau monahiile de la Agapia și Văratec, de la Hurezi, de la Rătești, Cotești și Rogozu, de la Barbu și schitul Nămăești. În fruntea acestei acțiuni patriotice se înfillesc stareții și starețele acestor așezăminte ⁴¹.

O deosebită acțiune de ajutorare a fost desfășurată chiar și în rindurile elevilor din seminariile teologice, viitorii slujitori ai Bisericii. Astfel, elevii de la Seminarul Central din București și de la seminariile din Rm. Vilcea și Huși au oferit din puținul lor, ca mărturie a dragostei care le-a încălzit sufletul pentru ostașii de pe front, printre care erau firește și unii dintre părinții lor ⁴².

Este cazul să amintim aici și contribuția unor episcopii bisericești, ca cele de la bisericile Madona Dudu (Craiova) și Slobozia (București), precum și ofrandele în îmbrăcăminte, lenjerie și alimente pentru soldații de pe front, oferite de soțiile preoților noștri ⁴³.

4. După îndemnul și îndatorirea ce o au slujitorii Bisericii de a cerceta pe cei bolnavi și a ajuta și mângâia pe cei ce sînt în suferință (Matei XXV, 36; II Cor. I, 4), preoții au depus aceleași strădanii pentru a veni în ajutorul soldaților răniți. Ei și-au adus contribuția lor, fie direct pe cîmpul de luptă, fie prin sprijinul moral și material acordat Societății Crucea Roșie, sau altor societăți și comitete, care pe lângă Serviciul sanitar al armatei, au dat asistență celor răniți în spitale și pe fronturile de luptă. Crucea Roșie a publicat chiar în presa contemporană o chemare către întregul popor în care a făcut apel la datoria tuturor de a contribui la efortul comun pentru «ajutorarea răniților și a suferinzilor de pe cîmpul de luptă». Apelul s-a îndreptat și către preoții Bisericii noastre, în cuvintele: «Noi sîntem siguri că cucernicii preoți, ca unii ce sînt destinați a fi părinți ai nenorociților și ai suferinzilor, se vor sili din toate puterile să îndemne pe poporanii lor a răspunde la acel apel cu toată generozitatea... Noi credem că cucernicii preoți vor depune tot zelul și activitatea și vor arăta creștinilor sacra lor datorie de a veni în ajutorul suferinzilor» ⁴⁴. Preoții Bisericii n-au întârziat să răspundă la această chemare și să-și facă pe deplin datoria de părinți duhovnicești, contribuind fiecare cu obolul său la alinarea și tămăduirea rănilor și durerilor ostașilor români răniți în război. Pe listele de subscripție lansate de Crucea Roșie, pentru «formarea ambulanțelor române care vor merge pe cîmpul de război în ajutorul soldaților răniți» se găsește un mare număr de preoți, care au susținut cu ofrandele lor (în bani, haine, lenjerie, material pentru bandaje, scamă etc.) această acțiune. În multe cazuri aceste liste au fost încredințate protoiereilor și clerului din orașele mai mari, ca astfel activitatea de sprijinire a Crucii

41. *Monitorul oficial*, nr. 120, 166, 210, 224, 237, 271, 275 și 274 din anul 1877; nr. 17, 21, 49, 57, 182 și 191 din anul 1878; *D.R.I.*, vol. VII, doc. 1194, p. 701.

42. *Monitorul oficial*, nr. 166, 192, 254 și 263/1877; *D.R.I.*, vol. V, doc. 1230, p. 612; *Biserica Ortodoxă Română*, III (1876-1877), nr. 11, p. 530-531.

43. *Monitorul oficial*, nr. 226 și 268 din 1877; și nr. 6, 50, 182, 185 și 191 din 1878; *D.R.I.*, vol. VI, doc. 645 și 1297, p. 319 și 665-666.

44. *Vocea Clerului*, nr. 20/1877, p. 153-154.

Roșii să fie cit mai intensă în rîndurile clerului și credincioșilor Bisericii. Preoții din București s-au organizat într-un comitet dependent de Crucea Roșie, sub președinția preotului Gr. Musceleanu și au colectat de la preoții și credincioșii capitalei suma de lei 3.760 și 30 bani și obiecte în valoare de peste 6.000 lei⁴⁵. Contribuțiile preoților în bani și obiecte se întîlnesc și pe listele Crucii Roșii de la «comitetele districtuale» din județe, sau pe cele încredințate autorităților de stat de la orașe și sate.

Campania dusă de Crucea Roșie în folosul răniților de război a fost susținută de ierarhii Bisericii. Prin pastorale și ordine circulare, ei au îndemnat clerul din eparhii ca, acolo unde se formează comitete cu liste în folosul răniților, sau liste ale Crucii Roșii, acestea să fie preluate și de preoți, iar acolo unde nu sînt, preoții să alcătuiască ei înșiși astfel de liste⁴⁶. În felul acesta s-a asigurat o activitate cit mai rodnică din partea preoților care și-au împlinit îndatoririle și au dovedit rostul pe care-l au ca slujitori ai Bisericii și păstori ai credincioșilor. Din listele publicate de Crucea Roșie⁴⁷ se poate constata că preoții din toate ținuturile românești împreună cu monahii și monahiile din mănăstiri și schituri, au oferit cu multă abnegație și jertfelnicie tot ce au putut dărui și strînge pentru răniții români aflați în ambulanțele de pe front sau în spitalele din țară.

Cu aceeași dărnicie și zel clerul din Moldova a susținut activitatea «Comitetului Doamnelor din Iași» în organizarea și întreținerea ambulanțelor sanitare de pe front sau din țară. Mitropolitul Iosif Naniescu a dat dispoziții (la 19 mai 1877) clerului din cele cinci protoierii ale Mitropoliei Moldovei și Sucevei de a rîndui cele necesare în toate bisericile urbane și rurale pentru strîngerea de ofrande și a «recomanda enoriașilor să vină fiecare cu ce poate în ajutorul soldaților români ce sînt pe cîmpul de luptă ... căci bunul Dumnezeu primește cu aceeași bunătate și banul văduvei sărace, ca și dărurile cele mari ale celor avuți»⁴⁸. Îndemnul ierarhului a încălzit inimile clerului și credincioșilor, astfel că Mitropolia a trimis comitetului din Iași în repetate rînduri ofrandele primite. Atunci cînd obiectele dăruite de călugărițele de la Agapia, în frunte cu stareța Tavita Ursache, au fost trimise comitetului (11 aug. 1877), mitropolitul a remarcat «sentimentele nobile, generoase, patriotice și religioase vrednice de toată lauda» de care au dat dovadă⁴⁹. Generozitatea întregului cler de a sprijini comitetele din județe și orașe este remarcată de același ierarh cu ocazia trimerterii ofrandelor preoților din județele Iași și Suceava⁵⁰. Comitetul din Iași a răspuns cu mulțumire și recunoștință «pentru devotamentul și abnegațiunea ce și-a împus (clerul) în fața împrejurărilor grele prin care trece națiunea română»⁵¹.

Din clipa în care numărul răniților a crescut și s-a văzut necesitatea de organizare și întreținere a mai multor spitale, Biserica și-a îndreptat sprijinul și spre această acțiune filantropică. Nici aici n-au lipsit îndemnul și îndrumarea ierarhilor Bisericii

45. *Monitorul oficial*, nr. 203, 205 și 269/1877, p. 5388—5390, 5421 și 7067—7068; *Biserica Ortodoxă Română*, III (1876—1877), nr. 11, p. 531; *Vocea Clerului*, nr. 31/1877, p. 246.

46. *D.R.I.*, vol. V, doc. 420, p. 199—200.

47. A se vedea listele publicate, pe serii, în *Monitorul oficial*, nr. 74, 182, 187, 213, 217, 218, 222, 227, 233, 237, 238, 240, 243, 245, 247, 249, 256, 258, 263, 270 și 274 din anul 1877; și nr. 36, 68 și 79 din anul 1878; *D.R.I.*, vol. V, doc. 837, p. 424—425.

48. *D.R.I.*, vol. III, doc. 388, p. 200—201; *Biserica Ortodoxă Română*, III (1876—1877), nr. 11, p. 539 și 542.

49. *D.R.I.*, vol. V, doc. 837, p. 424—425; *Biserica Ortodoxă Română*, III (1876—1877), nr. 11, p. 540.

50. *D.R.I.*, vol. V, doc. 1259, p. 630; vol. VI, doc. 347, p. 182.

51. *D.R.I.*, vol. VI, doc. 1301, p. 668.

noastre către cler și credincioși. Odată cu organizarea, din inițiativa particulară, a spitalului «Independența» din Craiova, episcopul Atanasie al Rîmnîcului și Noului Severin adresează (la 27 iulie 1877) un călduros apel către toți, cler și credincioși, de a veni «în ajutorul acestui spital, fiecare cu ce va putea», acest lucru «fiind o datorie sfîntă, impusă nouă tuturor de sfînta noastră Biserică și de datoria de cetățeni». Încredințat că cei de azi nu vor fi mai prejos decît strămoșii lor și vor răspunde cu multă dărnicie pentru susținerea spitalului, episcopul Atanasie încheie apelul rugînd pe bunul Dumnezeu să binecuvînteze strădaniile celor ce vor contribui. Totodată a rînduit ca în toată eparhia să se alcătuiască «comitete clericale» pentru a desfășura și susține o vie activitate în folosul ostașilor răniți⁵². Clerul Bisericii a sprijinit material și înființarea și organizarea spitalului «Virtutea Militară», de la Roman. Numeroase sînt numele de preoți care au contribuit cu donații la întreținerea acestui spital⁵³. Dar ajutorul Bisericii noastre s-a îndreptat cu aceeași generozitate și către ostașii răniți din armata rusă. Episcopia de la Buzău a pus la dispoziția armatei ruse o parte din localul său, unde s-a amenajat un spital pentru răniți⁵⁴.

Contribuția Bisericii în ajutorul dat soldaților răniți nu s-a limitat numai la acțiunile desfășurate de ierarhii și preoții bisericilor de la sate și orașe. Stăruitoarea activitate desfășurată de diferitele comitete pentru a aduna de la populația fărăi ofrandele necesare organizării și întreținerii spitalelor cu răniți, și adîncul patriotism al poporului au găsit același devotament și aceeași dorință de a sluji țara și neamul și în rîndurile monahilor și monahiilor din mînăstirile și schiturile noastre. Cu încuviințarea chiriarhilor ei au slujit ca infirmieri sau brancardieri la spitale sau ambulante. Astfel cu binecuvîntarea mitropolitului primat Calinic Miclescu, monahi și monahii de la Mînăstirile Cernica (20), Căldărușani (26), Țigănești (25) și Pasărea (20) au fost pe front și în spitale infirmieri și brancardieri. Cei 91 de monahi și monahii participanți la aceste acțiuni au mărturisit că «inima noastră era plină de întristare, că nu putem veni și noi cu ceva ofrande, a le depune pe altarul Patriei, față de evenimentele ce se petrec la hotare, unde frații și rudele noastre își varsă sîngele pentru cea mai sfîntă cauză, regenerarea României prin independență»⁵⁵. Acesta a fost motivul pentru care ei s-au înrolat în serviciile frontului de luptă.

Deoarece situația necesita organizarea unor noi spitale la Turnu-Măgurele, Rogiorii de Vede, Caracal, Slatina, Craiova, Islaz, Corabia, Bechet și Calafat, Mitropolia Ungrovlahiei a pus la dispoziția Crucii Roșii un număr de 50 de monahi și 50 de monahii. După un scurt instructaj făcut la spitalul «Filantropia» din București, Crucea Roșie a repartizat la spitale și ambulante 29 monahii de la Țigănești și Pasărea, ca infirmiere și 40 monahi de la Cernica și Căldărușani, ca brancardieri⁵⁶.

Dar și monahii și monahiile de la mînăstirile și schiturile din Moldova au răspuns cu aceeași însuflețire și devotament cauzei comune românești, independența țării. Pentru monahii și monahiile de la mînăstirile și schiturile din Moldova, mitropolitul Iosif Naniescu a acordat «binecuvîntarea de a merge în serviciul ambulanțelor române, cînd vocea Patriei i-ar chema» încă de la începutul războiului (14 iulie

52. *Vocea Clerului*, nr. 23/1877, p. 184 ; și nr. 27/1877, p. 213—214.

53. *Monitorul oficial*, nr. 64 și 183/1878, p. 1845—1847 și 4849.

54. *D.R.I.*, vol. II, doc. 907, 1100 și 1143, p. 459—460, 550—552 și 572.

55. *Biserica Ortodoxă Română*, III (1876—1877), nr. 9, p. 430.

56. *Ibidem*, III (1876—1877), nr. 11, p. 535—537 ; *Vocea Clerului*, nr. 23/1877, p. 182—183. Numele celor 29 de călugărițe și 40 de călugări sînt publicate în *rev. cit.*, III (1876—1877), nr. 11, p. 537—539.

1877)⁵⁷. Într-un apel adresat celor șapte minăstiri și schituri din Moldova (Neamț, Secu, Horaița, Vorona, Agapia, Agafton și Văratec, la 27 aug. 1877), mitropolitul de la Iași a arătat că, întrucât țara «are trebuință de ajutorul tuturor fiilor ei fără ose-bire..., sîntem datori a da exemplu nu numai cu cuvîntul, dar și cu fapta», de aceea monahii și monahiile care rămîn în minăstiri să se roage neîncetat pentru biruința armatei române, «iar cei ce sînt în putere de a lupta cu ostenele să meargă în mijlocul ostașilor Patriei ce se luptă cu armele și cad răniți, a le indulci suferințele și durerile ranelor prin serviciul ce se face la ambulanță»⁵⁸. Mulți dintre monahi și monahii, răspunzînd la apelul chiriarhilor au slujit cu vrednicie la spitale și ambulante. Un grup de 20 de monahii de la Agapia au fost în serviciul Crucii Roșii la București; 10 monahii de la Agapia și Văratec au slujit ca infirmiere la spitalul din Tg. Neamț, iar alte 10 monahii la spitalul «Sf. Maria» din Iași, organizat de «Comitetul Doamnelor» de aici⁵⁹.

La indemnul episcopului Atanasie al Rîmnicului și Noului Severin, 37 monahi și monahii din cuprinsul acestei eparhii s-au oferit să slujească ca infirmiere și brancardieri pe front sau în țară. Ei au fost trimiși la spitalul din Turnu Măgurele, cu excepția a șase monahi de la Hurezi, care slujeau de mai înainte la spitalul «Independența» din Craiova. Ulterior numărul lor a sporit, încît din această eparhie au slujit ca infirmiere și brancardieri 10 monahi și 48 monahii⁶⁰.

Cu aceeași abnegație și însuflețire au răspuns la indemnul episcopului Gheorghian al Hușilor, 8 monahii de la Minăstirea Adam (Tutova), care au slujit ca infirmiere la spitalele din Galați și la alte spitale care urmau să se organizeze la Birlad⁶¹.

Activitatea desfășurată de monahi și monahii la spitale și ambulante a fost bine apreciată de personalul medical și de răniții îngrijiți. Astfel, Dr. Lud. Fialla, medic-șef al spitalelor temporale de Cruce Roșie nu are decît cuvinte de mulțumire și laudă pentru infirmierile și brancardierii din rîndul monahilor și monahiilor. «Călugărițele care au rămas — scrie Dr. Fialla — au dat o îngrijire inteligentă și cu blîndețe răniților, precum și călugării, fiecare a corespuns cu abnegație lăudabilă însărcinărilor destul de grele»⁶².

5. Entuziasmul patriotic care a însuflețit pe românii de dincoace de Carpați n-a rămas fără răsunset în sufletele celor din Transilvania și Bucovina, căci dragostea de neam și legătura de sînge și limbă îi unea pe toți. Ei vor veni în ajutorul armatei și al răniților cu ofrande în bani și diferite lucruri, dacă situația nu le-a îngăduit să

57. *Ibidem*, III (1876—1877), nr. 11, p. 539 și 543—544.

58. *Ibidem*, p. 540—541.

59. D.R.I., vol. VII, doc. 149 și 367, p. 82 și 207—208; *Biserica Ortodoxă Română*, III (1876—1877), nr. 11, p. 539 și 541; Gen. Radu Rosetti, *Ambulanța doamnelor din Iași în 1877—1878* (Acad. Rom., M.S.I., seria III, tomul XXII), București, 1940, p. 15.

60. *Biserica Ortodoxă Română*, III (1876—1877), nr. 11, p. 544—545 (cu liste nominale); IV (1877—1878), nr. 1, p. 53—54 (cu liste nominale în completare); *Vocea Clerului*, nr. 27/1877, p. 213—214; Dr. Lud. Fialla, *Reminiscențe din reșelul româno-ruso-turc al anului 1877 și rolul Soc. «Crucea Roșie» la timp de pace și reșel*, București 1892, p. 64—65.

61. *Biserica Ortodoxă Română*, III (1876—1877), nr. 11, p. 546.

62. Dr. Lud. Fialla, *op. cit.*, p. 65; vezi și Căp. M. Dimitrescu, *op. cit.*, p. 67. În general despre activitatea monahilor în timpul războiului, un cronicar al vremii scrie: «O mare parte din călugării cei mai tineri, auzind chemarea patriei în pericol, nu stătura o clipă la îndoială, ci părăsind liniștea monastirilor, plecară pe cîmpul de reșel ca să contribuie cel puțin prin cîntare și consolare pe cei suferinzi pentru țară, dacă pozițiunea lor nu le permitea să ia ca popa Fărcași paloșul și pușca în mînă spre a redobîndi neafirmarea moșiei lor». N. A. Popescu, *op. cit.*, II, 13—14.

fie pe front alături de frații lor⁶³. Vom întâlni totuși grupuri de tineri din Sibiu și Făgăraș, care au trecut frontiera și s-au înrolat ca voluntari în armata română⁶⁴. Participarea voluntarilor a fost inițiată de la începutul războiului, din clipa în care avocatul Ioan Roman a chemat la sine (în mai 1877) tinerii din Făgăraș și i-a îndemnat să plece ca voluntari în armata română. Printre cei ce au răspuns la acest îndemn a fost și Vincențiu Grama, absolvent de teologie, care a luptat pe front, a fost decorat, iar după război a revenit în Transilvania, unde a fost hirotonit ca preot în comuna Riușor⁶⁵.

Paralel cu acțiunea voluntarilor a luat naștere în Transilvania campania de strângere a ajutoarelor pentru armata de pe front și pentru răniții din spitale. În acest scop s-au organizat comitete, au fost publicate apeluri și au circulat liste de subscripție. Din comitetele organizate în Transilvania au făcut parte numeroși preoți și preotese, iar pe listele de subscripție sînt înscrise nume de vlădici, protopopi, preoți și cîntăreți bisericești, alături de marele număr al credincioșilor români.

Inițiativa în organizarea campaniei în rîndurile românilor ardeleni pentru a aduna ajutoare în folosul ostașilor de pe front, a fost luată de femeile române din Sibiu. La 17 mai 1877 a luat ființă «Comitetul doamnelor române din Sibiu» cu scopul «de a veni cu mijloacele lor posibile în ajutorul ostașilor români răniți, și la ușurarea suferințelor familiilor celor căzuți în luptă»⁶⁶. Din acest comitet, alcătuit din 16 persoane, în frunte cu Judita Măcelaru (Sibiu), au făcut parte cinci soții ale profesoriilor de teologie și ale preoților consilieri de la Mitropolia ortodoxă din Sibiu. De la început comitetul a publicat un «Apel către române» în care pulsează vrednicia, curajul și noblețea sufletească a celor ce considerau drept o sfîntă datorie ca să-și ajute frații de neam și limbă. «Conduse de simțul inimii noastre — se spune în apel — și inspirate totdeauna de instinctul sublim al umanității, nu putem sta indiferente la ceea ce frații și surorile noastre vor avea de a îndura în această mare dramă», încît avem datoria «să venim și să dăm ajutorul nostru posibil întru realizarea scopului ce ne-am propus» și de aceea «invităm, dar, cu iubire pe toate româncele, surori ale noastre, care consimt cu scopul ce ne-am propus, ca să binevoiască a-și aduce fiecare obolul său»⁶⁷.

La puține zile (22 mai 1877) s-a constituit și «Comitetul românilor din Brașov pentru ajutorarea soldaților răniți din România», condus de Manole I. Diamandi, din care au făcut parte protopopul Ioan Petric și preoții Bartolomeu Baiulescu și Gheorghe Perșinariu. În «Apelul filantropic», adresat de comitet românilor din Brașov, se spune: «Frații noștri de dincolo puși în dura necesitate de a-și apăra cu arma averea și existența, vocea carității vine și reclamă de la umanitate ajutor și alinare. Cu cît mai virtos nu va reclama această voce de la noi, unde ea este totodată vocea singelui, pentru că ei sînt frații noștri... Dacă ne-ar lipsi orice legătură intimă, fie de sînge, fie de lege și cultură, înalta datorie a grațitudinii nu ne-ar putea lăsa un

63. Acțiunea românilor ardeleni în folosul armatei române, după cum a fost prezentată în «Telegraful român» de la Sibiu și «Gazeta Transilvaniei» de la Brașov, este relatată pe larg de Pr. Prof. Mircea Păcurariu, *Ecoul Războiului de Independență în «Telegraful Român» din Sibiu*, în «Mitropolia Ardealului», XII (1967), nr. 4-5, p. 315-344. 64. *Istoria României* IV, 612; N. Iorga, *op. cit.*, p. 100.

65. Sextil Pușcariu, *Răsunetul războiului de independență în Ardeal*, București, 1927, p. 18. Alți voluntari din Ardeal sînt menționați de Pr. Prof. M. Păcurariu, *Ecoul Războiului...*, p. 315.

66. *Biserica și Școala*, nr. 16/1877, p. 127-128; *Gazeta Transilvaniei*, nr. 38/1877.

67. *Biserica și Școala*, nr. 16/1877; *Gazeta Transilvaniei*, nr. 38/1877; N. Iorga, *op. cit.*, p. 95; Pr. Prof. M. Păcurariu, *Ecoul Războiului...*, p. 320.

moment să stăm nepăsători în fața acelor ce reclamă îndatoririle carității. Aceste sacre motive au dat impuls românilor din urbea Brașov a veni cu obolul lor în ajutorul răniților, în «resbel, a fraților noștri din România». Comitetul și-a propus a primi ofrande în bani și obiecte și a le trimite la Crucea Roșie din București⁶⁸. Dragostea pentru frații de același neam și lege, care luptau pe front, a determinat comitetul ca o dată cu trimiterea primelor ofrande în bani, să mărturisească: «Este puțin și foarte puțin ceea ce facem și vom putea face pentru scumpii noștri frați suferinzi pe cîmpul de onoare, pentru gloria și înălțarea neamului românesc. Însă dacă puterile noastre nu pot corespunde înaltelor îndatoriri ce le impune legătura de sînge și aceleași aspirațiuni de progres și întărire națională, binevoii a primi asigurarea că sentimentele noastre sînt mult mai presus decît ne permite realitatea împrejurărilor»⁶⁹.

Comitete asemănătoare au fost organizate și în alte centre ale Transilvaniei: la Cluj, Arad, Alba-Iulia, Năsăud, Abrud ș.a.⁷⁰. Dar acțiunea românilor de aici n-a fost pe placul autorităților austro-ungare de atunci, care, pe motiv de neutralitate, au dizolvat comitetele, cu toate că ungerii din Transilvania erau îndemnați să ajute armatele turcești, iar medicii unguri să plece în Turcia⁷¹. Opreliștea stăpînirii austro-ungare n-a putut însă frîna manifestarea sentimentelor de solidaritate și unitate ale românilor din Transilvania cu cei din România și n-a putut pune stavilă acțiunilor începute. Aceste acțiuni au fost preluate și continuate de persoane particulare, de încredere, atît la orașe cît și la sate, iar româncele aduceau tot mai multe ofrande în bani și obiecte pentru răniții români. Persoane singure și grupuri de persoane au adunat aceste ofrande, au publicat apeluri și au răspîndit liste de subscripție. La Brașov, un grup de 16 români, între care și protopopul Ioan Petric, a publicat un «Apel la români», în care s-a cerut ca «toți românii dintre Tisa și Carpați, june și bătrîn, avut și sărac, să dea fiecare obolul său pentru alinarea suferințelor fraților noștri din România răniți în război, așa cum o cer legătura de neam, vocea carității și civilizația»⁷². Asemenea apeluri au fost date publicității în toate centrele mai mari din Transilvania și Banat. Astfel, Emilia Sturza, soția preotului din Sepreuş-Arad, a publicat o «Adresă filantropică către femeile române» (24 mai 1877); E. N. Terențiu Pucea, din comitatul Bichiș (azi în R. P. Ungară), un «Aviz filantropic către domni și cărturarii români» (7 iunie 1877); la Timișoara, Iulia Rotaru a publicat un apel însoțit de liste de subscripție; preoteasa Carolina Pop-Papiu din Budei și Amalia Crișan-Maior din Sacal se adresează cu «Apelul către doamnele române din Cimpie» (14 iulie 1877)⁷³. La Brașov au apărut «Apelul către române», semnat de Hareti Stănescu, și scrisoarea de indemn către româncele ardeleni publicată de Sevastiana I. Mureșan, iar la Sibiu, Judita Măcelaru a publicat (22 sept. 1877) un nou apel către românii transilvăneni, cerînd ca în fiecare sat să fie adunate, prin liste de subscripție, ofrande în bani și obiecte⁷⁴.

Era firesc ca toate aceste stăruitoare apeluri să nu rămână fără de răspuns din partea celor care au fost cu sufletul alături de armata română. Liste de subscripție

68. *Monitorul oficial*, nr. 115/1877, p. 3396—3397; *Gazeta Transilvaniei*, nr. 37/1877; Pr. Prof. M. Păcurariu, *Ecoul Războiului...*, p. 321—323.

69. *Monitorul oficial*, nr. 115/1877, p. 3396.

70. *Gazeta Transilvaniei*, nr. 47/1877.

71. *Ibidem*, nr. 41 și 47/1877; Pr. Prof. M. Păcurariu, *Ecoul Războiului...*, p. 321—323.

72. *Gazeta Transilvaniei*, nr. 45/1877.

73. *Biserica și Școala*, nr. 19 și 20/1877, p. 151—152 și 159—160; *Gazeta Transilvaniei*, nr. 54/1877; Pr. Prof. M. Păcurariu, *Ecoul Războiului...*, p. 337 și 342—343.

74. *Biserica și Școala*, nr. 35/1877; *Gazeta Transilvaniei*, nr. 35, 48 și 72/1877; Pr. Prof. M. Păcurariu, *Ecoul Războiului...*, p. 327.

au circulat prin toate orașele și satele ardelenne și pe ele se găsesc înscrise numele întregului cler ardelen, al soților de preoți, al cîntăreților bisericești și al credincioșilor, care și-au oferit cu dărnicie obolul pentru răniții de pe front. Cele două mari ziare ardelenne: «Telegraful român» și «Gazeta Transilvaniei», împreună cu «Monitorul oficial» din București, în care Crucea Roșie a publicat ofrandele sosite din Transilvania, sînt pline, în anii războiului, cu liste «de contribuiri benevole întru ajutorul ostașilor români răniți în resbelul ruso-româno-turc»⁷⁵. Listele de subscripție care au circulat din Maramureș pînă în Baia Mare, și din Carpați pînă la Tisa, au înscris numele celor ce au dăruit cu jertfelnicie din bunurile lor pentru ajutorul ostașilor români. De la Brașov și Făgăraș, Sibiu și Alba-Iulia, Cluj și Baia Mare, Mediaș și Abrud, Hunedoara și Beiuș, Orăștie și Tirgu-Mureș, Caransebeș și Lugoj, Timișoara și Arad, ofrandele în bani, îmbrăcăminte, lenjerie, scamă și bandaje au luat drumul spre Crucea Roșie din București pentru a împlini lipsurile și a alina suferințele celor răniți. Crucea Roșie a organizat, după cum s-a arătat, o ambulanță a doamnelor române din Transilvania, îndrumată spre front cu alte ambulanțe de la Iași.

Pe cele aproape 300 liste de subscripție, publicate, din care 90 au fost organizate și ținute de protopopi și preoți, iar 20 de preotese, figurează sute de nume ale slujitorilor Bisericii noastre: mitropolitul Miron Romanul de la Sibiu, episcopul Ioan Popasu de la Caransebeș, vicarul Nicolae Popea, 4 consilieri (Sibiu și Caransebeș), 2 secretari eparhiali, 7 profesori de teologie, 26 protopopi, 294 preoți, 5 absolvenți de Teologie, 56 soții de preot și 15 epitropi bisericești, care au donat sume de bani și mari cantități în obiecte de îmbrăcăminte, lenjerie și pansamente⁷⁶.

Același entuziasm a însuflețit și pe românii din Bucovina, pe atunci sub stăpînire austriacă. Se întîlnesc și aici tineri de liceu din județul Suceava, care, trecînd frontiera, au venit să se înroleze ca voluntari în armata română, însă la cererea autorităților austriece au fost repatriați⁷⁷. În atmosfera de dragoste și duioșie pentru soldații români, s-au organizat și aici liste de subscripție mai ales din partea doamnelor române, liste pe care figurează numeroși preoți bucovineni. Crucea Roșie a publicat, în parte, aceste liste, din care noi astăzi cunoaștem contribuțiile slujitorilor Bisericii. Astfel, o colecție a fost făcută de Natalia Hurmuzachi, printre preoții din Bucovina, iar pe lista «Comitetului doamnelor române din Bucovina» se întîlnesc și numele unor clerici: prot. Ioan Olinschi și preoții Vasile Ciupercovici, Leo Popescu și Neculai Sanciu⁷⁸.

6. Biserica nu și-a îndreptat acțiunea ei de slujire și sprijinire numai a acelor care luptau pe front sau erau răniți în spitale, ci sprijinul ei s-a îndreptat și spre familiile celor de pe front, văduve și orfani. Biserica a îndemnat pe slujitorii ei să vină în sprijinul familiilor, văduvelor și orfanilor de război, arătînd clerului și credincioșilor ei căile și mijloacele de slujire a acestora. În articolul: «Biserica română față de cei căzuți în resbel pentru credință și patrie», arhimandritul Silvestru Bălănescu a subliniat că Biserica poate și trebuie să ajute, prin mijloace materiale, familiile rămase fără sprijin și să îndemne credincioșii la tot lucrul cel bun. Autorul

75. În anii 1877—1878, *Gazeta Transilvaniei*, cu foarte puține excepții, a publicat în fiecare număr liste nominale cu cei ce au dăruit ofrandele lor pentru soldații răniți. Crucea Roșie a publicat liste nominale, pe serii, în *Monitorul oficial*, nr. 115, 142, 183, 210, 219, 224 și 280 din anul 1877; și nr. 4, 5, 21, 68, 179 și 251 din 1878. A se vedea și Pr. Prof. M. Păcurariu, *Ecoul Războiului...*, p. 324—342.

76. Pr. Prof. M. Păcurariu, *Ecoul Războiului...*, p. 343.

77. *Istoria României*, IV, 612.

78. *Monitorul oficial*, nr. 142 și 224/1877, p. 4050—4051 și 5764—5765.

articolului a cerut ca în toate bisericile să fie introduse cutii pentru ofrande, cu înscripția: «Cutia pentru ajutorul familiilor celor căzuți în rebel pentru credință și patrie, început în anul 1877»; un comitet alcătuit din trei persoane, pe lângă fiecare protoierie, să asigure o cât mai justă și echitabilă repartizare a ofrandelor adunate, iar în minăstirile în care sînt condiții, să fie organizate orfelinate și case de invalizi⁷⁹. Paralel cu măsurile luate de conducerea statului, ca cei rămași acasă să împlinescă munca celor chemați sub arme, Biserica a dezvoltat o acțiune de sprijin și colaborare în rîndurile clerului și credincioșilor. Diaconul Șt. Călinescu a publicat, în acest sens, apelul «Către preoții săteni», cu îndemnul: «Luați dar inițiative și îndemnați pe confrăți spre a-și împlini această datorie către frații trimiși la luptă. Faceți ca toți să poarte sarcinile unul pentru altul, căci numai așa vom putea fi creștini adevărați și numai așa se va putea înțelege scopul pentru care sînt adunați oamenii în sate și în orașe»⁸⁰.

Este adevărat că în documentele vremii se găsesc înregistrate mai puține mărturii despre acțiunile clerului în sprijinul celor rămași acasă, cu ofrande în bani și alimente. Pe o listă de subscripție din județul Neamț, se întîlnesc numele a trei preoți, care au dăruit produse alimentare pentru «ajutorarea familiilor soldaților concentrați», iar Comitetul român din Brașov a trimis la Crucea Roșie suma de 1730 lei «spre ajutorarea urmașilor militarilor căzuți în război»⁸¹. Și aceste mărturii dovedesc că preoții Bisericii noastre n-au uitat de îndatorirea de a «cerceta pe cei sărmani și pe văduve în necazul lor» (Iacob I, 27), și au practicat îndemnul Sfintei Scripturi: «Purtați sarcinile unul altuia și așa împliniți legea lui Hristos» (Gal. VI, 2).

7. Activitatea preoților militari (confesori), care au însoțit unitățile pe front și au fost permanent în mijlocul soldaților cu ajutorul lor spiritual și moral, este o altă mărturie a contribuției Bisericii și clerului pentru cauza națională a poporului⁸².

Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, prin «Regulamentul pentru disciplina clerului ostășesc» (din 1874) preciza că preoților militari le revine îndatorirea de a împlini «cu sfințenie funcțiunea preoțească la oaste... făcînd serviciu religios» (art. 5), așa cum era prevăzut și de Regulamentul special al armatei (cf. Mon. of. nr. 79 din 1870)⁸³. Tot în acest sens arhimandritul Gavriil Rășcan a publicat (1877) articolul despre «Datoriile preotului în armată», în timp de pace și în timp de război. Dacă în timp de pace preoții militari au fost chemați să dea asistență religioasă soldaților, în timp de război ei au fost permanent în mijlocul ostașilor cu rugăciunea, sprijinul și mîngîierea⁸⁴.

La recomandarea chiriarhilor și printr-un decret special din 1877⁸⁵, au funcționat în «Serviciul religios» al Armatei, un mare număr de preoți. Astfel, pentru garnizoana din București: arhimandritii Ignat Serian și Ghenadie Merișescu, proto-singhelul Sava Dimitrescu și ieromonahul Veniamin Alexandrescu; la garnizoana din Craiova: ieromonahul Agatanghel Guțu; la garnizoana din Galați: ieromonahii Ioachim Volunțaș și Neofit Racoviță; la garnizoana din Brăila: ieromonahul Irinarh

79. *Biserica Ortodoxă Română*, IV (1877–1878), nr. 1, p. 44–46.

80. *Ibidem*, III (1876–1877), nr. 11, p. 502–505.

81. *Monitorul oficial*, nr. 136 și 251/1878, p. 3681–3682 și 7083.

82. Pr. Gh. Moisescu, Pr. Șt. Lupșa și Pr. Al. Filipașcu, *op. cit.*, II, p. 526.

83. *Biserica Ortodoxă Română*, III (1876–1877), p. 21–33 (deciziuni).

84. *Ibidem*, IV (1877–1878), nr. 3, p. 173–180.

85. Decretul nr. 868, din 18 aprilie 1877, publicat în *Monitorul oficial*, nr. 91/1877, p. 2676.

Grădeanu, iar la garnizoana din Iași: preotul Ilie Grigoriu și ieromonahul Narcis Crețulescu. În anul 1878 s-a păstrat aceeași situație, cu singura deosebire că la garnizoana din București, ieromonahul Veniamin Alexandrescu a fost înlocuit cu preotul Nicolae Budișteanu⁸⁶.

La acești zece confesori militari se adaugă numele preoților înrolați ca voluntari, sau chemați temporar, pe durata războiului, în slujba unităților de pe front. Între cei care și-au oferit voluntar serviciile și au cerut să fie trimiși pe front, întâlnim pe arhimandritul Calinic Popovici, stareț la Minăstirea Nifon (Buzău), repartizat la 25 mai 1877 drept confesor la Regimentul 8 Dorobanți⁸⁷. În serviciul temporar al unităților militare de pe front a fost chemat preotul Ioan Lăcureanu Pronotarie, confesor la Regimentul I de linie, unitate care a luat parte la luptele de la Grivița și Plevna⁸⁸.

Fără îndoială că preoții pe front au fost mult mai mulți decât cei menționați în documente, dacă avem în vedere numărul mare al unităților militare și întinderea frontului de luptă. Putem aminti aici și pe seminaristul Ioan Niculescu, student în anul I medicină, din grupul celor 14 sanitari voluntari pe front de la începutul războiului (24 mai 1877)⁸⁹.

Preoții militari amintiți au luat parte la diferite servicii divine, când armata română a trecut Dunărea (20 aug. 1877—Siliștioara), sau înainte de atacul de la Grivița; la rugăciunile de mulțumire către Dumnezeu pentru biruințele de la Rahova și Plevna și la înmormântarea soldaților căzuți la Plevna. Despre preoții Diviziei a III-a se știe că au luat parte la serviciul liturgic săvârșit în fața ostașilor la fortul Alexandru (5 dec. 1877), iar «un arhimandrit al armatei române» a participat la sfințirea bisericii din Poradim (9 oct. 1877)⁹⁰. Pe lângă serviciile făcute pe front, preoții militari au înțeles să ajute și material, prin donații în bani, pe cei care i-au ajutat și spiritual și moral, așa cum aflăm despre arhimandritul Ghenație Merișescu, confesor al garnizoanei București⁹¹.

Toți acești preoți militari au îndeplinit, din prisosința inimii și cu toată vrednicia, îndatoririle ce le reveneau în mijlocul ostașilor. Îndemnul Apostolului: «Îndeplinește desăvârșit slujirea ta» (II Tim. IV, 5), slujind «unul altuia prin dragoste» (Gal. V, 13), i-a întărit și le-a sporit eforturile, ca odată cu conștiința datoriei împlinite să aibă mulțumirea sufletească de a fi contribuit la victoria definitivă. Bucuria și mângâierea sufletească îl face pe protosinghelul Agatanghel Guțu, confesorul garnizoanei din Craiova, ca la 1880 să adreseze comandantului Regimentului IV de linie, cuvintele: «Sînt aproape 12 ani de cînd servesc în armată... v-am putut urma în campanii și am avut fericirea a fi și eu din partea mamei Biserici, la învingerea reputată de eroica noastră armată»⁹². Mărturisirea lui dovedește însă și spiritul înalt

86. *Anuarul Armatei Române pe anul 1877* (Min. de Război), București, 1877, p. 109; și cel pe anul 1878, p. 119.

87. *D.R.I.*, vol. III, doc. 186 și 587, p. 94 și 301.

88. *D.R.I.*, vol. VI, doc. 1296, p. 665.

89. Despre el se spune că «colegii îi mai ziceau și «popa», fiindcă se înscrisese la medicină pentru licență cu patru clase seminariale, făcute cîndva la Seminarul din Buzău». Dr. Gh. Sabin, *Amintiri din războiul independenței*, București, 1912, p. 18—21.

90. *D.R.I.*, vol. VIII, doc. 110, p. 61; *Monitorul oficial*, nr. 239/1877, p. 6157. A se vedea și Căp. M. Dimitrescu, *op. cit.*, p. 23.

91. *Monitorul oficial*, nr. 23/1878, p. 513.

92. Protos. Agatanghel Guțu, *Alegeri din scrierile mai multor părinți predicatori francezi contemporani*, Craiova, 1880, p. 2 (prefața).

și frumoasele sentimente de care a fost stăpînit clerul Bisericii noastre în ajutorul dat fără precupețire armatei române la 1877—1878.

8. Dintre preoții care s-au distins în mod deosebit prin acte de vitejie în acest război, amintim pe preotul Gavrilă Ursu, confesorul Regimentului IV artilerie, decorat cu «Virtutea militară» pentru «fapte meritorii de curaj și devotament săvîrșite cu ocazia diferitelor lupte ce s-au succedat»⁹³. Poate fi menționat aici și numele unui fiu de preot, sublocotenentul Gheorghe Valentineanu, din Regimentul 15 Dorobanți, rănit în atacul împotriva redutei Grivița 2 și decedat la spitalul din Turnu-Măgurele⁹⁴.

Clerul Bisericii Ortodoxe Române a depus o intensă și lăudabilă activitate în folosul armatei române în mijlocul trupelor de pe front sau din țară. Recompensele acordate clerului nostru din toate treptele ierarhice, pentru strădaniile depuse în slujba ostașilor români, dovedesc acest lucru. Deosebita activitate desfășurată la unitățile militare a adus pentru unii dintre preoții militari recunoștința țării și a poporului. Cu ordinul «Steaua României», în gradul «Crucea de cavaler» au fost decorați: Agatanghel Guțu, confesorul Diviziei II active, Pafnutie Ionescu, confesorul Batalionului I de vînători și Hariton Mateescu, confesorul Regimentului II de linie⁹⁵.

Pentru meritele cîștigate în slujirea și sprijinirea acțiunilor țării, poporului și armatei, vlădici și preoți ai Bisericii au fost răsplățiți cu diferite ordine și medalii. Ordinul «Steaua României», în diferite grade, a fost acordat: mitropoliților Calinic Miclescu și Iosif Naniescu; episcopilor Melchisedec al Dunării de Jos, Inochentie al Buzăului, Ghenadie al Argeșului, Isaia al Romanului și Iosif al Hușilor; arhieroului Neofit Scriban, arhimandritului Timotei, stareț la Neamț; preoților I. Mateașu, directorul Seminarului din Roman, Veniamin Cătulescu și Cristache Manolescu, iar medalia de aur «Serviciul credincios» a fost acordată protopopului Ioan Duhovnicul (jud. Muscel)⁹⁶.

De asemenea au fost răsplătite și serviciile pline de abnegație și devotament prin care monahiile și soțiile preoților au contribuit la alinarea suferințelor și tămăduirea soldaților răniți. Prin decrete speciale au fost decorate persoanele care «prin căutarea răniților sau ostașilor români bolnavi, sau prin instalarea de spitale și ambulanțe», precum și prin «diferite ofrande au contribuit la alinarea suferințelor acestor ostași». În rîndurile celor ce au primit astfel de distincții se află 19 monahii de la Mînăstirea Hurezi, 5 de la Mînăstirea Pasărea, 3 de la Mînăstirea Dintr-un Lemn, 3 de la Mînăstirea Țigănești și trei soții de protopopi din Transilvania și Banat⁹⁷.

Meritele deosebite ale clerului român au fost recunoscute și bine apreciate și de conducerea armatelor rusești. Țarul Alexandru II a acordat ordinul «Sfînta Ana», în diferite clase, mitropoliților Calinic Miclescu și Iosif Naniescu și arhim. Ieronim Ștefănescu, iar ordinul «Sfîntului Vladimir», episcopului Melchisedec⁹⁸.

*

Din cele de mai sus se desprind, cu o clară evidență, strădaniile Bisericii Ortodoxe Române în sprijinul dat la realizarea nădejdelor de veacuri ale neamului și

93. Decretul nr. 311, din 15 febr. 1878, în *Monitorul oficial*, nr. 48/1878, p. 1310—1311.

94. Gen. Radu Rosetti, *Moartea vitează a unor ofițeri, 1877—1878*, (Analele Acad. Rom., M.S.I., seria III, tom. XXIX), București, 1947, p. 13—14.

95. *Monitorul oficial*, nr. 116 și 152/1878, p. 3196 și 6191.

96. *Ibidem*, nr. 116 și 245/1877, p. 3401 și 6191; nr. 1, 61 și 161/1878, p. 1—2, 1735 și 4343.

97. *Ibidem*, nr. 266 și 288/1878, p. 7441—7442 și 8033—8036 (unde sînt publicate cu numele).

98. *Ibidem*, nr. 196, 203 și 235/1878, p. 5095, 5207—5208 și 5879.

credincioșilor ei: neatârnamarea țării și libertatea poporului. Îndemnurile și însuflețirea, dragostea și jertfelnicia cu care clerul nostru a răspuns la chemarea țării și a îmbrățișat cauza sfântă și dreptul de netăgăduit al poporului, au scos și mai mult în relief legătura Bisericii noastre cu aspirațiile credincioșilor ei și ale poporului pe care l-a slujit totdeauna. Credința și nădejdea în ajutorul lui Dumnezeu, dragostea față de aproapele, iubirea față de neam și țară și năzuințele spre libertate și dreptate, care au însuflețit preoții Bisericii în revoluțiile de la 1821 și 1848, când au luptat pentru izbăvirea poporului sărman, asuprit și împilat, au întărit, au sporit și explică activitatea preoților de la 1877—1878. Identificați cu aspirațiile și suferințele credincioșilor pe care-i păstoreau, preoții noștri au fost totdeauna cu țara și poporul, slujindu-le cu devotament.

Biserica Ortodoxă Română a sprijinit și slujit acțiunile eroice ale poporului nostru pentru dobândirea independenței naționale fiindcă ea s-a simțit totdeauna legată de poporul căruia îi aparține. Cucerirea independenței de stat a României a oferit însă și Bisericii condițiile necesare proclamării și recunoașterii oficiale a autocefaliei, care i-a dat posibilitatea să-și sporească lucrarea și prestigiul, și să contribuie la păstrarea și adâncirea unității spirituale și naționale a poporului român.

† **Episcop-vicar Nestor Severineanu I**

DASCĂLUL ȘTEFAN COTIGESCU DIN CATANELE — DOLJ, CRONICAR AL RAZBOIULUI PENTRU INDEPENDENȚĂ

Înregistrarea datelor referitoare la Războiul pentru cucerirea independenței depline de stat a României — la vremea când se petreceau evenimentele, în 1877—1878 — constituia preocuparea constantă și firească în primul rînd a reporterilor de front a corespondenților de presă din străinătate, care trebuiau să țină la curent opinia publică cu privire la desfășurarea acestor evenimente interesînd întreaga Europă. Le-au consemnat, de asemenea, unii diplomați străini aflați în România, militarii de profesie și alții dintre cei care au participat la operațiuni pe cîmpul de luptă, oșteni, medici etc., precum și istoricii specialiști — fie chiar în epocă sau ceva mai tîrziu — revenindu-le implicita misiune de a redacta istoria acestui măreț moment național și politic, de fundamentală însemnătate pentru poporul nostru.

Dintre mărturiile contemporane, de un interes aparte sînt amintirile (memoriile) și notele zilnice (însemnările de jurnal) — acestea din urmă avînd calitatea specifică de a reprezenta înregistrarea imediată a faptelor, adesea într-o conștiincioasă cronologie, cu comentarii foarte concise, dar esențiale. Uneori, martorii aceluși timp au dat însemnărilor despre evenimente și despre atmosfera în care s-au petrecut caracterul de «cronică», expunîndu-le în mod adecvat, în intenția de a realiza o imagine de ansamblu — nu însă lipsită de detalii pregnante și nu fără implicarea atitudinii, a opiniei personale.

Preocupîndu-ne de elaborarea unor studii și articole închinat *Centenarului independenței de stat a României* și avînd ca prim obiectiv în documentare valorificarea datelor de arhivă inedite, edificatoare pentru o problemă sau alta, precum și valorificarea unor mărturii semnificative referitoare la evenimentul aniversat, am întreprins investigații directe în fonduri de arhive și într-un număr de localități rurale — îndeosebi din cîmpia olteană a Dunării.

În cursul procesului de documentare, cercetînd și patrimoniile eclesiastice din acele localități, ne-am aflat în anul 1975 în fața unui interesant manuscris, caligrafiat cu îngrijire pe spațiul liber din paginile unei *Sfinte Evanghelii aflate la biserica parohiei Urzicuța-Dolj*. Acest exemplar al Sfintei Evanghelii aparținuse inițial bisericii din comuna *Siliștea Crucii*, aflată în apropiere de Urzicuța. Această inițială apartenență este consemnată în textul paginilor de manuscris aici în discuție, fapt care ne-a determinat să o denumim — în respectul adevărului situației — «*Cronica de la Siliștea Crucii*». Reprezintă una dintre primele lucrări consacrate, prin intenție și realizare, reconstituirii evenimentelor epocale din 1877—1878.

Titlul «Cronicii» este: *Narațiunea despre urmarea resbelului ruso-româno-turc din anul 1877* ¹.

Numele autorului este menționat la sfârșitul textului-manuscris: «*Ștefan T. I. Cotigescu din comuna Catanele și învățător școlaii din Siliștea Crucii*» ²

În actele oficiale și în diferite documente de arhivă ale locului și timpului precum și în două lucrări publicate este înregistrat: *Stan Tuțescu* ³ — un derivat constituit din numele său de botez și al tatălui său. În cele ce urmează, îi vom păstra primul nume, cel cu care și-a semnat «Cronica».

Ștefan Cotigescu (fig. 1) s-a născut în anul 1850, la Catanele-Dolj, unde a trăit cea mai mare parte din viață. Copilăria și-a petrecut-o sub directa supraveghere a părinților săi săteni, în atmosfera sănătoasă a aceluia sat bogat în tradiții folclorice, cu moravuri curate, în duhul sfintei credințe creștine străbune — sat păstrind amintirea mai vechilor timpuri de vitejie precum și amintirea abia trecutei vremi de bravură și jertfă a pandurilor Domnului Tudor.

Pe la vârsta de zece ani și-a început învățătura în «școala» care avea pereții «clădiți din «brazde» — de pământ — și acoperișul din trestie» ⁴.

Singurele cariere către care puteau aspira în acea vreme fiii de țărani — și acestea cu greu dobândite — erau cea de învățător, cea de notar și cea de preot.

Cu înclinații evidente pentru învățătură și cu dorință de instruire, spirit foarte destoinic și activ, la șaisprezece ani Ștefan Cotigescu își începea ucenicia pe lângă notarul din Băilești. Nu-i lipseau aptitudinile pentru a fi devenit un vrednic preot, dar condițiile nu i-au fost prielnice, astfel încât el a slujit și pe lângă sfântul altar așa cum s-a putut, urmînd la școala cîntărețului bisericesc Marin Georgescu din aceeași comună. S-a străduit să-și însușească învățătura pe care a dobîndit-o pe căile atunci posibile.

Pentru o «perfecționare» într-ale scrisului, a fost învățăcel și la subprefectura din Segarcea, iar la șaptesprezece ani funcționa ca «scriitor» la primăria din comuna Catanele ⁵.

Învîndu-se apoi posibilitatea de a deveni învățător, el a urmat un curs la școala de la Obedeanu în Craiova, iar în 1868 a fost numit învățător suplinitor; trecînd apoi examenele cerute a devenit învățător definitiv, fiind scutit de serviciul militar. S-a consacrat carierei cu mult zel și a funcționat timp de treisprezece ani la Catanele și doi ani la Siliștea Crucii ⁶. Cu sănătatea tot mai șubrezită, la vârsta de treizeci și trei de

1. Textul manuscrisului — facsimil și transcriere — însoțit de un studiu amplu este publicat în «Biserica Ortodoxă Română», XCIV (1976), nr. 5—6, sub titlul: *O cronică a Războiului pentru Independență* și în extras.

2. În Evanghelie pe forțaful de la sfârșit, recto (pagina XI a textului-manuscris — în numerotarea moastră); în *op. cit.*, p. 31.

3. *Dosarul 167/1891* — nenumerotat, fond Prefectura Dolj, comuna Catane, *Arhivele Statului* — Craiova.

În statul de plată al parohiei «Sf. Nicolae» din comuna Catanele, pe luna octombrie 1894, este menționat «cîntărețul Stan Tuțescu» (vezi *Dosarul 8/1894* — nenumerotat, fond protoieria Dolj, *Arhivele Statului* — Craiova)

În 1904, a publicat *Monografia comunei rurale Catanele* sub numele «Stan Tuțescu». Același nume se păstrează în *Autobiografie*, publicată de fiul său, cunoscutul folclorist Șt. St. Tuțescu, în 1907 la Piatra Neamț.

4. *Autobiografia*, p. 12—19.

5. *Idem.*

6. A fost transferat printr-o dispoziție care nu îi ajunsese la cunoștință, încă din primăvara 1877, cu data de 1 martie, «cînd s-au desființat mai multe școli care aveau localuri rele» — între acestea numărîndu-se și cea din Catanele (vezi *Autobiografia*, p. 23—24). S-a prezentat la Siliștea Crucii la 1 septembrie 1877.

Fig. 1. — Dascălul Ștefan Cotigescu și soția sa, Luța, născută Cocesa
(*Autobiografia lui Stan Tușescu, Piatra Neamț, 1907*)

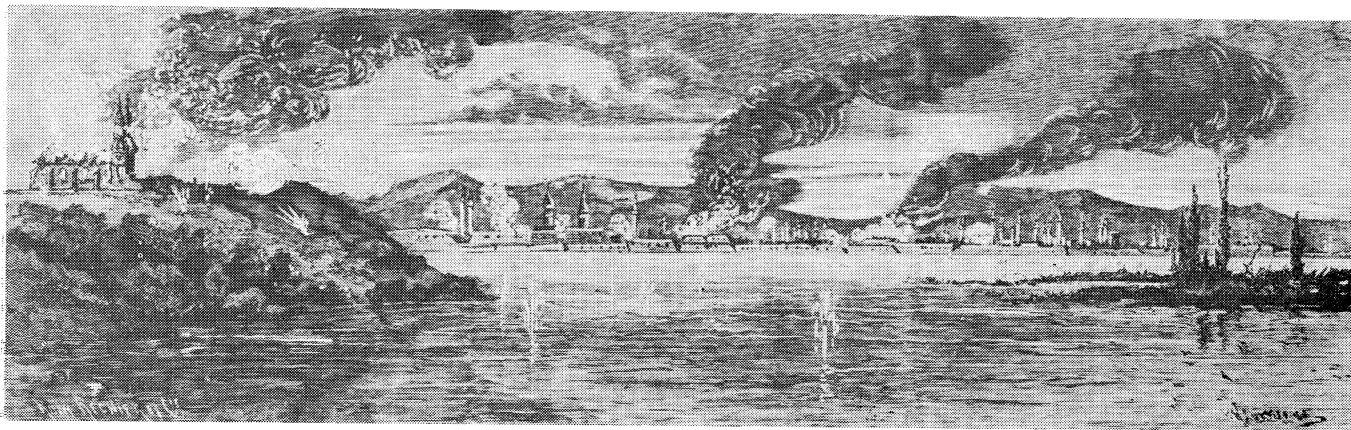

Fig. 2. — Bombardarea bisericii «Izvorul Tămăduirii» (grecească) din Calafat de obuze turcești în 1877
(După *In the Pictural World*)

Mânia lui Marte 'și-a însemnat trecerea peste noi cu victime din toate clasele societății. Toate clasele 'și-au dat tributul lor de sânge, aur și lacrimi, în cumplita campanie dintre Dunăre și Balcani. Nici una n'a fost scutită de această fatală și amară contribuție.

Clerul, care a fost chemat a înălța sufletele oștenilor și a le arăta calea cerului în momentul plecării lor din această lume, a trebuit să dea și el tribut acestui olocăust omnesc.

Acel pe care morțea l'a ales pentru această, fu curvioșul sa preotal Amfilohie Ionescu Cataraga.

Repausalul s'a născut în 1820 Februarie în Iași dintr'o bună familie.

Făcându'si studiile teologice în țară, fu numit profesor. El își împlini această misiune cu zel și in-

teligență până în 1861, când fu numit confesor în armată. De atunci până în cele din urmă zile ale vieții sale, el însoți mereu pe oștenii săi în toate nevoile și umbletele lor.

Isbucnind războiul, el trecu Dunărea cu batalionul 3 de vânători. Cu toată vârsta lui cea înaintată, el fu nu numai mângăietorul sufletesc, dar și alinaătorul suferințelor celor durau bieții oșteni. Dar în cele din urmă trebuia să caadă victimă devotamentului său. Bolnăvindu-se, luă un concediu pentru a se căuta în sine familia sa unde abia ajunsese și își dăde sufletul în brațele aceluia ale căruia virtuți le-a propagat în lume cu fapta și cuvântul.

Regretatul preot are un fiu, oficer în infanterie.

Fig. 4. — Părintele Amfilohie Ionescu Cataraga, confesor al batalionului 3 Vânători, în 1877 (După «Războiul», nr. 469 din 5 noiembrie 1878)

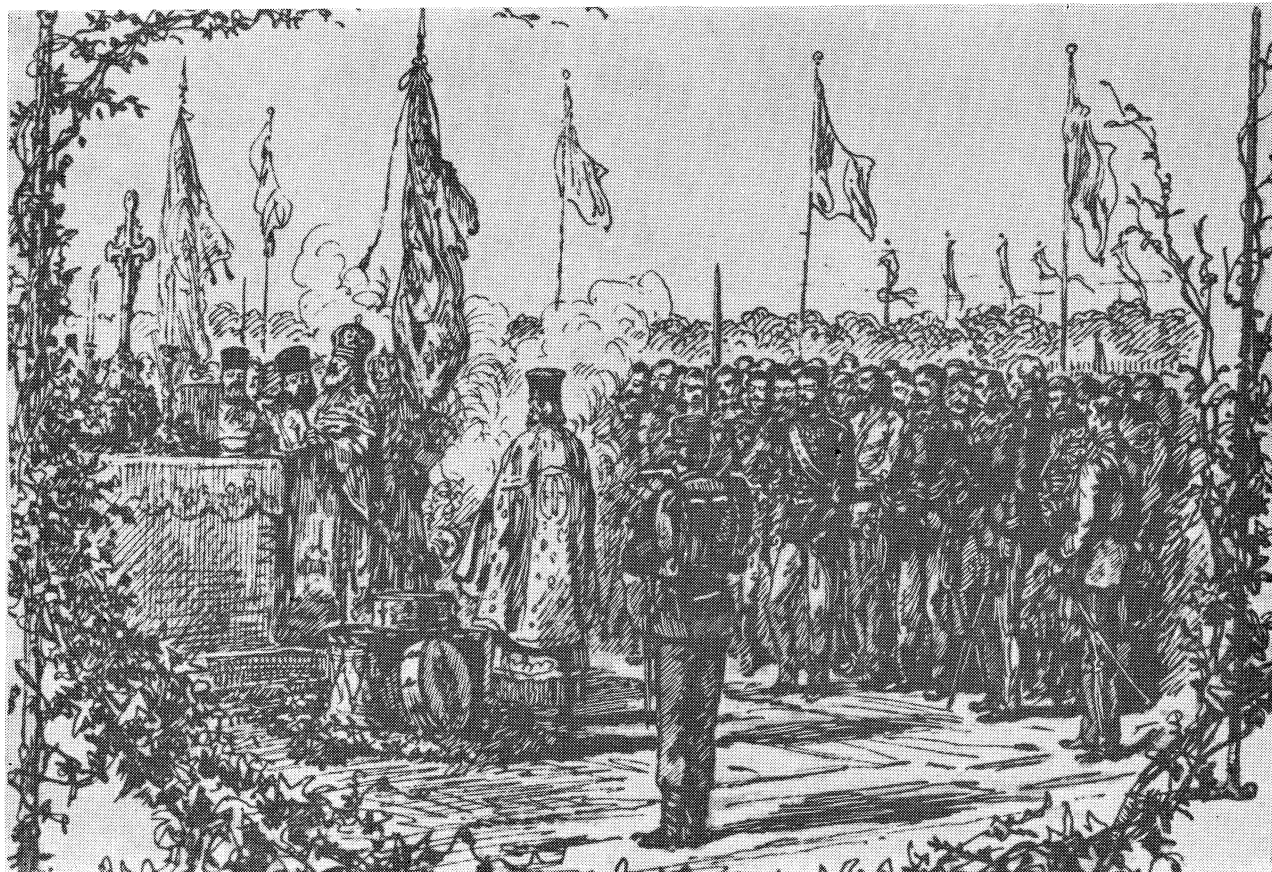

Fig. 5. — Intrarea triumfală a Armatei române în București, detaliu (Litografie executată de F. Lachmann, L. C. Zamarski, Wien, 1878)

Fig. 6. — Biserica parohială din Catane, restaurată prin strădania lui Șt. Cotigescu (După *Monografia satului Catanele din districtul Dolj*, publicată de Șt. Stan Tușescu și P. Danielescu, Craiova, 1908)

Fig. 7. — Piatra de mormint a dascălului Șt. Cotigescu de pe măgura cimitirului din satul Catane-Dolj (Fotografie din vara anului 1976)

ani a trebuit să părăsească această îndrăgită profesiune, căreia se dăruise. A funcționat un an ca notar, apoi, deosebit de prețuit de consătenii săi, a fost ales primar; aceste două funcții publice le-a îndeplinit succesiv pînă în 1906 cînd a încetat din viață. A fost condus pe ultimul drum de toți cei care i-au purtat respect și recunoștință; mormîntul său se află pe măgura cimitirului din comuna Catanele (fig. 7).

Biografia lui Ștefan Cotigescu este bogată în realizări obștești. De numele său a rămas legată construirea școlii și a primăriei din Catanele, precum și restaurarea bisericii, a cărei refacere nu a mai ajuns însă să o vadă (fig. 6). A adus o contribuție însemnată la înființarea Băncii populare «Cuvioasa Paraschiva» — la 14 octombrie 1904. Vreme de zece ani a funcționat în postul doi de cîntăreț bisericesc onorific la biserica cu hramul «Sfîntul Nicolae» din Catanele 7.

Interesul pentru viața poporului l-a determinat să cerceteze folclorul și tradițiile populare ale localității și din alte părți; din bogatul material colectat a publicat numai o parte. În 1904 a tipărit lucrarea: *Monografia comunei rurale Catanele, plasa Balta, județul Dolj* 8; a lăsat în manuscris o *Autobiografie* pe care a publicat-o în 1907 fiul său, folcloristul Șt. St. Tuțescu. A contribuit în mod remarcabil la ridicarea nivelului de viață socială și culturală a sătenilor din Catanele, fiind un exemplu prin activitatea sa multilaterală, plină de rodnicie 9.

O a treia lucrare pe care a alcătuit-o destoinicul învățător — de fapt și de drept prima în ordine cronologică — a fost *Narațiunea...*, consemnată la sfîrșitul lunii mai 1878 pe cele unsprezece pagini de format mare în Sfînta Evanghelie de la biserica Siliștea Crucii.

În *Autobiografia* mai sus citată, este reprodusă o variantă prescurtată a *Narațiunii...*, cu titlul modificat și o serie de schimbări în text. Nu se menționează însă nimic despre manuscrisul de la Siliștea Crucii 10.

Fiind învățător în comuna natală, Catanele-Dolj, Ștefan Cotigescu era transferat în primăvara anului 1877 la Siliștea Crucii, unde s-a prezentat în septembrie, funcționînd acolo pînă la 1 octombrie 1879.

Între timp, în toamna și iarna 1877—1878, au avut loc principalele lupte care au cerut atîtea jertfe pe frontul din Bulgaria, evenimente care au avut ecouri imediate pe parcursul desfășurării lor. Satele aflate în cîmpia dunăreană au trăit atunci întimplări zguduitoare și aveau foarte proaspătă amintirea celor petrecute în primăvara anului 1877, între care, mai ales, incursiunile bandelor turcești care jefuiau și schingiuiu în satele dintre bălți și din cîmpia dunăreană, precum și bombardamentele arti-

7. Ștefan Cotigescu a fost numit cîntăreț bisericesc la Catanele cu ordinul Episcopiei Rîmniceului-Noul Severin, nr. 995 din 19 iulie 1885. Fiind pe atunci salariat la primărie, nu putea primi și un al doilea salariu; în statele de plată pentru funcția de cîntăreț bisericesc, în dreptul său se arăta că a renunțat la acest salariu (vezi *Dosarul 8/1894*, fond protoieria Dolj, *Arhivele Statului-Craiova*).

8. *Monografia...* a fost revăzută, prelucrată și îmbogățită de fiul său, Șt. St. Tuțescu, în colaborare cu P. Danilescu, republicînd-o sub titlul: *Monografia istorică, economică, culturală și socială a satului Catanele din districtul Doljiu*, Craiova, 1908.

9. Pentru munca sa neprecupețită depusă în slujba școlii, a administrației de stat locale, pentru contribuția prețioasă adusă la promovarea culturii în mediul sătesc, în anul 1901 a primit distincția medalia de argint «Serviciul credincios», clasa a II-a (vezi *Autobiografia*, p. 31).

10. Textul «*Cronicii*» este reprodus în *Autobiografie* între paginile 54 și 77; titlul este modificat: *Narațiune practică despre urmarea reșelului ruso-româno-turcesc din 1877—1878 în Bulgaria*, iar în conținut autorul a intervenit prin omisiuni, prescurtări, adăugiri și se observă intenția de a simplifica fraza. La o examinare comparativă însă reiese superioritatea netă a textului-manuscris de la Siliștea Crucii

leriei otomane asupra localităților de pe malul românesc. Iar Siliștea Crucii se afla destul de aproape de locurile unde se petreceau asemenea evenimente.

În realizarea «Cronicii» sale despre Războiul pentru independență, Ștefan Cotigescu a avut un coautor moral, vrednicul preot *Enache (Ioan) Stoica*¹¹, parohul bisericii din comună, cărui s-a datorat faptul că acest manuscris s-a bucurat de o situație de excepție în ceea ce privește consemnarea sa. Înțelegând înalta semnificație națională a evenimentului cuceririi independenței — izbîndă pentru care se înălțaseră atîtea fierbinți rugăciuni către Atotputernicul Dumnezeu și se închinaseră atît de numeroase jertfe pe cîmpul de luptă — și, fără îndoială, avînd cunoștință, că și altă dată, în trecut, pentru faptele mari ale istoriei, pentru evenimente demne de a rămîne posterității¹², s-au găsit locuri de cinste unde să fie notate — unele meritînd a fi cu sfințenie păstrate —, înțeleptul paroh de la Siliștea Crucii, dintr-un profund simțămînt patriotic, a acceptat să încredințeze inimosului învățător care împărtășea aceleași sentimente ca și el paginile celei mai prețioase cărți din Sfîntul Altar la care slujea, pentru a se scrie acolo — unde li se putea asigura dăinuirea peste vreme — faptele-mărturie despre vitejia și jertfele românilor, despre izbînda sfîntului lor ideal național.

În *Narațiunea...* pe care a alcătuit-o, Ștefan Cotigescu relatează numeroase episoade ale evenimentelor petrecute în țară și pe frontul din Bulgaria — din «Turcia», cum se spunea curent acestui teritoriu de secole subjugat de Imperiul otoman — între aprilie 1877 și mai 1878.

Se pot distinge cîteva direcții bine delimitate ale interesului cronicarului în expunerea evenimentelor; de subliniat apoi faptul că el construiește cu atenție «Cronica», urmărește cronologia faptelor dar și conexiunea lor.

Pornește prin a descrie pregătirile febrile de război — cadru necesar și inițial pentru întîmplările ce vor urma; citează momentul pătrunderii armatelor rusești peste Prut, la 11 aprilie, conform convenției de alianță și înaintarea lor mai ales pe direcția malului Dunării; masarea trupelor noastre către vest, în Oltenia și apoi stabilirea tot acolo a cartierului general al armatei. Este recompus întreg peisajul specific situației: rechiziționările masive și foarte stricte, pentru aprovizionare și transport, încartiruirile, acțiunile cu caracter defensiv — întărirea orașelor noastre de la Dunăre. Consemnează, lapidar dar pregnant, unele foarte violente acte de ostilitate din partea turcilor, incursiunile bandelor de mercenari în așezările dintre bălțile Dunării, ucigînd, jefuind «tot ce găsea»¹³. Este apoi menționat actul politic de însemnătate națională fundamen-

11. Preotul Enache (Ioan) Stoica a îndeplînit vreme îndelungată funcția de exarh, în teritoriul de sud al județului Dolj; diploma de exarh i s-a înmînat în vara anului 1879 (vezi *Dosarul 1/1879*, f. 64 r., fond protoieria Dolj, *Arhivele Statului-Craiova*). La 27 septembrie 1881, a primit o altă recunoaștere a strădanilor și slujirii sale pilduitoare, rangul de preot «*mirodot*» (vezi *Dosarul 13/1881*, f. 4-5, fond protoieria Dolj, *Arhivele Statului - Craiova*).

12. Pe paginile unor vechi manuscrise, a unor cărți bisericești — acestea fiind mai adesea cele de la strănă — se făceau însemnări despre diferite evenimente ale vremii, cu caracter memorialistic, dintre care unele reprezintă însemnate contribuții documentare; autorii lor le considerau memorabile și utile pentru posteritate, le consemnau acolo unde aveau siguranța că vor fi bine păstrate (vezi și Ilie Corfus, *Insemnări de demult*, Iași, 1975, p. 295-325).

13. «Bașbuzucii ardea finețe, lua vite, tăia oameni și robea, sfărîma tot ce le sta înainte» (în *Evanghelie*, pe forțașul din față, verso și pe fila liberă următoare, recto (p. I-II manuscris); în *op. cit.*, p. 11-13)

tală — declararea independenței, la 9 mai 1877¹⁴ — apoi consemnarea faptului că drept răspuns la provocările agresive turcești, «România au început, drept declarare și din partea noastră, a le răspunde cu tunurile».

În continuare sînt descrise mișcările trupelor române și ruse, forțarea trecerii Dunării de către ruși, stabilirea cartierului general al țarului Alexandru la Șistov.

Autorul «Cronicii» are știre și despre felul cum au realizat turcii construirea puternicului sistem de fortificații în zona Plevna: «și au făcut întăriri în jurul său peste cele naturale»¹⁵.

Timpul și condițiile intervenției trupelor române într-un moment foarte critic al ostilităților, la jumătatea lunii iulie, este comentat amplu de cronicar. Un detaliu cu adîncă semnificație este ceremonia sfințirii podului de la Corabia și trecerea trupelor române pe malul drept al Dunării: «după ce se sfinți podul, se botează steagurile, se cuminecă toți soldații și se săvîrși serviciul divin de către Prea Sfinția Sa Părintele Atanasie Episcopul Rîmnicului, în capul podului, și după ce s-au dat un ordin de zi pre armată prin care-i invita a merge să se lupte pentru Țară și Dumnezeu»¹⁶.

Pentru a reliefa importanța capitală pe care au avut-o luptele de la Plevna, cronicarul creează un al doilea capitol al *Narațiunii...* sale, intitulat: *Eroismul Românilor la Plevna* — capitol care reprezintă jumătate din textul manuscrisului. Sînt descrise diferitele bătălii, modul cum au fost concepute — atac, asalt, încercuire, asediu — și se fac precizări despre participarea comună a armatelor aliate sau despre acțiunile lor separate, se urmăresc mișcările acestora prin localitățile de pe teritoriul bulgar implicate în zona de operațiuni.

Relatînd despre victorii și înfrîngerii, autorul «Cronicii» ilustrează prin detalii asupra rezultatelor concrete ale acestora, date explicative și cifre referitoare la situația morților, răniților, prizonierilor, precum și situația pierderilor materiale ale trupelor noastre sau capturile realizate de la inamic — toate făcînd dovada că a existat din partea cronicarului o reală preocupare pentru documentare; iar pe parcursul expunerii, aprecierile sale asupra faptelor descrise sînt remarcabile prin claritatea punctului de vedere, prin obiectivitatea și realismul lor.

În paragraful referitor la eroica cucerire a redutei Grivița I, realizează o descriere expresivă și dinamică a momentului capturării steagului turcesc de soldatul Grigorie Ioan¹⁷; dînd însemnătatea cuvenită faptului, autorul insistă asupra episodului cuceririi Plevnei; dar aici, simțînd nevoia unei autentificări, se lasă substituit de

14. În *Evanghelie*, pe fila liberă, recto, aflată îndată după forțaș (p. II manuscris); în *op. cit.*, p. 13. Autorul «Cronicii» comite aici o inadverență în indicarea datei actului politic de la 9–10 mai 1877, notînd 30–31 aprilie în loc de 27–28 (stil vechi).

15. În *Evanghelie*, pe foaia de titlu interior, verso (p. IV manuscris); în *op. cit.*, p. 17.

În *Evanghelie*, pe fila recto care are pe verso icoana Sfîntului Apostol și Evanghelist Ioan (p. V manuscris); în *op. cit.*, p. 19.

Episcopul Atanasie Stoescu a fost arhipăstorul Eparhiei Rîmnicului-Noul Severin între 1873 și 1880. Serviciul divin și sfințirea podului de la Corabia le-a oficiat în fruntea unui sobor de preoți și diaconi — imagine păstrată în iconografia vremii —, în prezența, nu numai a armatei pregătite pentru a trece Dunărea, ci și a unei mari mulțimi adunate din împrejurimi pentru acest moment înălțător.

În amintirea trecerii Dunării la 20 august 1877, mai tîrziu a fost ridicată o cruce mare; în centrul orașului Corabia a fost înălțat «Monumentul Independenței»; strada de pe malul Dunării a primit numele: «Trecerea Dunării» (vezi Pr. D. Buzatu, *Din trecutul orașului Corabia*, în «Mitropolia Olteniei», XII (1961), nr. 7–8, p. 615).

17. În *Evanghelie*, după pagina 30, pe fila verso care are în față icoana Sfîntului Apostol și Evanghelist Matei, apoi continuă pe pagina 80, care nu a fost numerotată inițial (p. VI–VII manuscris; în *op. cit.*, p. 21–23).

o «voce» cu autoritate — presa vremii — din care introduce un amplu citat¹⁸. Sint menționate în continuare ultimele lupte, căderea în miinile aliaților a altor localități din Bulgaria aflate în stăpînirea turcilor, apoi cucerirea Vidinului și înapoierea în patrie a armatei române. Ajungînd la capătul *Narațiunii...*, cronicarul conchide, prin cîteva considerații de ordin politic, asupra situației reale în urma cuceririi victoriei — situație care implica interesele unor țări din Europa cu privire la condițiile tratatului de pace¹⁹.

Aflindu-se cu expunerea pe ultima pagină disponibilă în Sfînta Carte, rezolvă această împrejurare — care este vizibil constrîngătoare — întrerupînd brusc considerațiile de ordin politic și sfîrșind prin șase versuri cu adresă directă: înfrîngerea puterii otomane; este o originală concluzie-epitaf, purtînd titlul: «*O poezie Turciei*»²⁰. Acest final pregnant și sugestiv, exprimat printr-o apostrofă severă, reprezintă însăși morala întregii «fabule».

Se cuvine acum o remarcă asupra modului în care a trebuit să dozeze autorul *Narațiunii...* volumul expunerii sale, spre a-l încadra adecvat în spațiul pe care îl ofereau paginile libere din Sfînta Evanghelie. Că a fost preocupat inițial de această echilibrare a conținutului «*Cronicii*» apare evident din faptul, mai înainte subliniat, al creării a două capitole delimitate, acordînd contribuției capitale a românilor spațiul ce i se cădea. Iar modul de rezolvare a finalului dă dovada că a procedat în bună măsură prin redactare directă și nu a fost vorba de copiere după un text integral antereditat.

O explicație finală parafează manuscrisul, prezentînd motivele care l-au determinat pe cronicar la scrierea *Narațiunii...*: «*Indemnat de Providență și după cum m-a protejat talentul, îndemnat și de părintele Enache, preotul bisericii acestei comune, am descris foarte practic evenimentele petrecute în anul 1877—1878*»²¹.

Remarcînd în această frază exprimarea la persoana întii, trebuie adăugat că următoarea propoziție — precedînd semnătura autorului, «*Stefan T. I. Cotigescu*» — este o expresie impersonală: «*S-a scris astăzi, la 24 mai 1878*»²². Acest fapt reprezintă unul dintre argumentele care confirmă contribuția unui «scriitor» al textului. «Scriitorul» a fost tînărul *Ioan Mitrănescu*²³, originar tot din Catanele; se afla și el

18. În *Evanghelie*, pe fila recto care are pe verso icoana Sfîntului Apostol și Evanghelist *Luca*, și continuă pe fila următoare paginii 144, care are pe verso icoana Sfîntului Apostol și Evanghelist *Marcu* (p. VIII—IX manuscris); în *op. cit.*, p. 25—27.

19. În *Evanghelie*, pe forzaful de la sfîrșit, recto (p. XI manuscris); în *op. cit.*, p. 31.

În varianta publicată din broșura *Autobiografia* se continuă prin menționarea principalelor evenimente politice interne și externe — bineînțeles cele care vizau România — pînă la proclamarea regatului în 1881; se relatează despre rezultatele tratatului de la San Stefano, reintrarea Dobrogei în administrație românească, alte măsuri politice și administrative luate atunci de guvernul român; evenimentele sînt numai enumerate, fără a fi comentate de autor (vezi *Autobiografia*, p. 76—77); este o evidentă prudență politică.

20. «*O poezie Turciei: Semilună întunecată, tu credeai a lua / România învecinată, dulce țara mea. / Tu credeai că a ta lumină te va apăra. / Nu, căci tu căzuși în tină, tot din vina ta. / Tu credeai c-a ta mîndrie ne va spăimînta. / Nu știai că în România este moartea ta*». S. T. (*Ibidem*).

În varianta din broșura *Autobiografia* versurile acestea nu sînt incluse; aceeași atitudine de prudență, subliniată mai sus.

21. *Ibidem*. Fraza este omisă în broșura *Autobiografia*.

22. *Ibidem*. Nici această propoziție, referitoare la data inițială a *Narațiunii...* nu figurează în broșura *Autobiografia*; după cum s-a putut citi mai sus, în finalul variantei tipărite, Ștefan Cotigescu, menționînd evenimentele politice principale care au reprezentat consecințele Războiului pentru independență din 1877—1878, a intenționat să aducă «*Cronica*» pînă «la zi» — adică în 1881, data cînd a pregătit pentru tipar această variantă, mult mai tirziu publicată, demonstrînd și în acest caz o gîndire aprofundată a lucrurilor. Pînă la sfîrșitul vieții sale, în 1906, ar fi putut adăuga și alte evenimente în manuscrisul pregătit; dar nu le-a considerat a avea directă legătură cu evenimentul epocal descris în *Narațiune*, sau nu a mai remarcat alte acte și fapte ale guvernelor care s-au succedat la putere în România, demne de a figura într-o «*Cronică*».

la Siliștea Crucii în acea vreme, ucenicind la primăria de acolo spre a deveni notar. A caligrafiat cu grijă textul, dictat de fostul său dascăl la școala rurală din comuna natală și, fără îndoială, sub atenta, necontenită supraveghere a cucernicului preot Enache de la Siliștea Crucii, care era deopotrivă interesat atât de conținutul *Narațiunii*... cit și de înfățișarea estetică a paginii.

*

În elaborarea textului «*Cronicii*», dascălul Ștefan Cotigescu vedește o concepție clară asupra evenimentelor istorice descrise și o viziune personală asupra modului în care acestea s-au desfășurat — dar mereu în consens cu realitatea, pe care a cunoscut-o. Era vorba atât de cunoașterea directă a unor fapte, a atmosferei morale în care ele s-au petrecut, cât și de informații obținute prin martori oculari — care trebuie să fi fost mai ales oșteni luptători — adăugînd la acestea știrile publicate în presa vremii. Cronicarul se simte răspunzător pentru cele scrise și afirmațiile sale sînt nete cînd are siguranță asupra lor, altfel însă le exprimă cu aproximație.

Substanța *Narațiunii*... este impregnată de elemente realiste și dramatice, care conferă expunerii o deosebită vigoare, dînd cititorului certitudinea autenticității faptelor descrise și a unei reale participări afective a autorului²⁴.

Textul «*Cronicii de la Siliștea Crucii*», dovedește și calități stilistice, o remarcabilă plastică a descrierii, imagini și comparații sugestive, un ton care mereu se adecvează conținutului expunerii și un ritm echilibrat.

«*Providența*» a fost — mărturisește vrednicul dascăl Ștefan Cotigescu — întiul imperativ căruia i-a dat ascultare atunci cînd a purces la scrierea *Cronicii*, sugerînd că numai printr-o dumnezeiască poruncă și vrere a putut începe și duce la bun sfîrșit lucrarea sa.

A scris așa cum l-a «*protejat talentul*» — dovedind că era conștient de posibilitățile și aptitudinile sale, explicînd astfel și măsura reușitei, dar exprimînd, în același timp, și o atitudine de discretă modestie.

Iar faptul că a fost «*îndemnat și de părintele Enache*» să întreprindă această plină de răspundere acțiune este consemnat și ca un omagiu adus celui cu care s-a aflat într-un cuget și într-o simțire, luînd hotărîrea de a încredința paginilor Sfintei Cărți o «*istorie*» a strălucitelor fapte de arme ale românilor.

În concepția autorului ei, «*Cronica de la Siliștea Crucii*» are o finalitate educativă implicită.

Astfel, la valoarea intrinsecă, documentară și memorialistică a *Narațiunii despre urmarea rebelului ruso-româno-turc din anul 1877* pe care a alcătuit-o Ștefan Cotigescu, dascăl de școală rurală, se adaugă și valoarea gestului patriotic, confirmat prin consemnarea de la sfîrșitul textului, unde autorul face mărturisiri despre scopul strădaniei sale: «*(...) pentru ca să fie de suvenir la toți cei ce vor voi a ști eroismul neamului său și întîmplările ce au fost*»²⁵.

23. Semnătura «scriitorului» textului-manuscris al *Cronicii de la Siliștea Crucii* — tinărul Ioan Mitrănescu, în vîrstă atunci de 16 ani, ucenic de notar la Siliștea Crucii — se află pe o pagină anterioară, în josul unei însemnări pe care a făcut-o despre data și condițiile cumpărării exemplarului respectiv al Sfintei Evanghelii (vezi *op. cit.*, facsimilul de la p. 30 — transcriere la p. 31).

24. În textul variantei din broșura *Autobiografie*, precizările, corecturile și celelalte intervenții mai înainte menționate nu se dovedesc totdeauna a fi în avantajul textului; sînt de obicei omise comentariile asupra evenimentelor, aprecierile autorului despre semnificația lor; în textul manuscris se remarcă expresia, directă, spontană a unor stări sufletești provocate de faptele descrise; în schimb, în varianta publicată apare adesea o atitudine de reținere și precauție — mai înainte exemplificată.

25. *Ibidem*. Fraza lipsește în varianta din broșura *Autobiografia*.

R É S U M É

Préoccupé de mettre en valeur certains aspects et témoignages significatifs de la guerre d'indépendance de 1877—1878, pendant qu'il se documentait dans une série de localités de la plaine olteniennne du Danube, l'auteur a consulté aussi le patrimoine des documents de certaines institutions ecclésiastiques. C'est ainsi qu'il s'est trouvé devant un manuscrit intéressant, une espèce de chronique de la guerre d'indépendance datée du 24 mai 1878 et calligraphiée soigneusement sur un nombre de pages non-imprimées se trouvant dans un *Livre des Evangiles* conservé dans l'église d'Urzicutzad-Dolj, livre appartenant initialement à l'église de Silișteaa-Crucii. Le titre de la dite «chronique» est : *Narration concernant la suite de la guerre russo-roumaino-turque de l'année 1877.*

L'auteur du manuscrit, Ștefan T. I. Cotigescu — dont le nom est consigné sur la dernière des onze pages du texte — était maître d'école, originaire de Catanale-Dolj, transféré en 1877 à l'école de Silișteaa-Crucii. Il avait été successivement chantre d'église, notaire et ensuite maire de la commune de Catanele, mettant une activité multiple et féconde, étant reconnu, à l'époque, comme l'un de ceux qui se sont dévoués au travail d'éducation de son peuple et de lui faire prendre goût de la culture. Il a publié une monographie du village de Catanele-Dolj et s'est longuement préoccupé de l'étude du folklore roumain dont il a recueilli de nombreuses oeuvres, passion qu'il a transmise aussi à son fils qui fut le bien connu folkloriste Șt. St. Tutzescu.

Ștefan Cotigescu apparaît sous ce nom seulement dans la dite «chronique» tandis que dans tous les autres documents étudiés dans les archives aussi bien que dans deux ouvrages publiés, son nom est Stan Tutzescu, nom dérivé de son prénom et de celui de son père. Dans la réalisation de la dite «chronique», Ștefan Cotigescu a eu un collaborateur moral, le vénérable prêtre *Enache (Ioan) Stoica*, curé de la paroisse de la commune de Silișteaa-Crucii qui a suggéré l'idée et a accepté de mettre à la disposition de l'enthousiaste maître d'école les pages du plus précieux livre de son église pour consigner le témoignage des faits de la glorieuse victoire des roumains et de leur saint idéal national.

Dans sa «*Narration...*», Ștefan Cotigescu fait le récit des principaux événements qui se sont précipités du printemps de 1877 jusqu'à la fin des hostilités et le retour de l'armée roumaine dans sa patrie. L'exposé des faits prouve une bonne connaissance de la manière dont les événements avaient eu lieu ; les combats sont décrits d'une manière suggestive tant en ce qui concernait l'armée roumaine et ses victoires que les victoires des armées alliées et leurs défaites temporaires. L'auteur exprime son admiration pour l'héroïsme des combattants roumains lors des assauts de Grivitzaa, Rahovaa, Plevna, Vidinea, en faisant revivre le climat spécifique des événements et des lieux des combats. En interrompant parfois le fil de son récit, l'auteur fait des remarques et des appréciations en connaisseur qualifié des faits. Le contenu de la «chronique» indique aussi la préoccupation de son auteur pour une bonne documentation sur les événements relatés. L'auteur en avait connu directement une bonne partie. D'autres informations à ce propos il avait recueillies des témoins oculaires, en y ajoutant les nouvelles parues dans la presse de l'époque. Le texte de la «chronique» présente les caractéristiques d'une reconstitution authentique de l'atmosphère spécifique de la guerre, reconstitution fondée sur des données réelles de la vie, dont certains détails d'ordre spécifiquement local.

Une variante abrégée de la dite «chronique» a été publiée dans la brochure intitulée *Autobiographie*, imprimée à Piatra Neamtz en 1907, par le soin du fils de l'auteur, Șt. St. Tutzescu. Mais on ne fait aucune référence au texte manuscrit couché sur les pages dudit Livre des Evangiles, ce qui augmente à ce dernier d'autant plus sa valeur. A un examen attentif des deux textes il en résulte la supériorité nette du manuscrit conservé dans le Livre des Evangiles. Quant à l'écriture, le calligraphe en fut un ancien élève du chantre d'église Ștefan Cotigescu, à savoir Ioan Mitrănescu.

A la valeur intrinsèque, documentaire et mémorialistique de cette «chronique» il faut ajouter aussi la valeur de son geste patriotique, mis en évidence par la remarque qu'il fit à la fin du texte et par laquelle il avoue le but qu'il a eu en vue lors de la rédaction de son «*Narration...*» : «...afin que ce soit comme souvenir pour tous ceux qui voudront connaître l'héroïsme de leur peuple et les événements du passé.»

Lect. Mihai Rădulescu

REFLECȚII ASUPRA RĂZBOIULUI PENTRU INDEPENDENȚĂ NOTE PE MARGINEA UNUI ROMAN DE GALA GALACTION*

Cîndva în anii celui de al doilea deceniu al veacului nostru, în atelierul pictorului Steriade intra într-o dimineață de vară un preot, stăpîn pe gesturile sale, ca și cînd ar fi deschis ușa propriei lui case. Maestrul lipsea. Bărbatul în haine lungi, negre, fu întîmpinat de un învățăcel al aceluia. Dînd să se retragă, tînărul îl întrebă :

— Cine să-i spun maestrului că l-a căutat ?

Răspunsul veni plin de bun simț și haz :

— Ziceai că ești pictor. Fă-mi portretul și arată-mi-l.

Consecvența cu care ucenicul își însoțea profesorul de pictură la peisaj, îi prilejui să-l întîlnească în numeroase rînduri pe misteriosul vizitator. Ba, între ei se născu și o modestă amiciție de glumă. Aceasta se întări într-o vară, la Balcic, oaza minuiților penelului, cînd omul în sutană își tot iscodea vechea cunoștință asupra unor nume proprii turcești, că, trebuie spus, tînărul pictor descinsese nu de mulți ani din Alepului Siriei. Il interesau deoarece lucra, afirma, la un roman cu turci. Căci preotul era Gala Galaction; smeritul său consilier lingvist avea să fie pictorul Hrandt Avakian.

După triumful psihologic al operei sale românești, *Roxana*, Gala Galaction publică în 1932 un alt roman : *Papucii lui Mahmud*, socotit cel mai izbutit dintre romanele lui, de către Teodor Virgolici, în prefața sa la ediția din 1967 a romanelor scriitorului, publicate de Editura pentru literatură (p. XVII). După opinia noastră, mai puțin roman și mai mult un *conte philosophique* de mari proporții și folosind variate mijloace de narare, *Papucii lui Mahmud* se impune îndeosebi prin excepționala sa capacitate de mînuire a simbolului, cu osebire a unui simbol înlesnind mai adîncă înțelegere a înseși psihologiei și aspirațiilor neamului nostru.

Momentul de cumpănă și izbîndă a războiului pentru independență constituie leagănul unei mari lupte cu bestialitatea, pe care o va purta personajul principal pe parcursul lucrării. Războiul de independență a patriei va simboliza războiul de eliberare a eroului de sub jugul pornirilor inumane din sine.

Pentru a face mai bine înțeles punctul nostru de vedere, e profitabil să punem în temă cititorii care nu cunosc desfășurarea evenimentelor narate. Ne fie iertată abundența citatelor. Ele îngăduie o delectare sumară din turnirul neseecat al frumuseților stilului autorului și un îndemn la lectură; pe de altă parte, ilustrează capacitatea scriitorului de a crea o osmoză perfectă între om și cosmos, suferințele și bucuriile unuia fiind reflectate sau prevestite de cel din urmă, acest cadru fertilizînd înflorirea cît mai plină de răsunset tocmai a simbolului pe care îl propunem spre descifrare aci.

---

* Aceste pagini sînt închinare cîntărețului bisericesc Vasile Cozma și doamnei sale Ioana, în tihna ospetiei cărora au putut fi scrise, la Tirgu-Neamț.

De la întâiul rînd al cărții sîntem invitați într-o bodegă din Teleorman. Încercarea sergentului Iorgu Mutafu, proaspăt venit de la Plevna, de a-l face pe Vasile lăutarul să învețe Hora Griviței, nu este, cum s-ar crede, un prilej de ironizare caldă a naivității scripcarului ori de descriere prăznicărească a micului chef de la crișma lui Vancea, cu podoabe stilistice vrednice de pana unui mult încercat prețuitor de perle și giuvaeruri lingvistice ca Charles Dickens («stihul se oprește în gîtul țiganului ca un os de pește», p. 155): «Vancea circiumarul rîde și el, dar fără putere și fără răbufniri. Umflat, greoi și slut, ca un burduf de untdelemn sugrumat, el se zbcuciumă mut pe scaunul de după tejghea. Și ai fi zis că în birdăhanul plin a căzut nu știu ce lighioană, și acum, cînd se înecă, lighioana se zbcuciumă de moarte», p. 156), ci e un simbol al deosebirii dintre actul eroic și răsfrîngerea lui în cugetele celor care-l însoțesc numai cu gîndul, dintre perinile moi și bălțate cu acul meșter al gospodăriei, și de lingă carafa cu apă rece din fîntină și chisălița cu dulceață acrișoară, simbol anunțînd reflectarea în conștiința oamenilor a eroismului singular al personajului principal.

Curînd, lupta la care se referă vorbitorii se ridică dintre cețurile hohotelor de ris mărunt: «După ce muscalii luară Nicopolul — cu tunurile noastre și cu planul lui don ghegeneral Manu» (p. 160).

Curgerea frazei e rapidă, nervoasă, fără artă căutată, dar cu multă precizie: «ce alergătură, ce zile blestemate, ce viață de iscoade și de ștafetari! (...) Mîncam călare, dormeam călare. La orice zgomot tresăream în șa: Ce este? Cine vine?» (idem). Întrerupînd încercările insuficient de limpezi ale sergentului de a compune fresca luptelor, răsare în prag chipul autentic al ostașului, convingător ca o pală de vînt: «toți întoarseră capul spre ușa dinspre stradă. Un călăraș intră în circiumă, cu chiciură în barba crescută sălbatic, și odată cu el răbufni un val de abur și de ger. Cu cojoc peste tunică, cu chipiul îndesat pe urechi, cu sabia tîrîș după el și cu biciul gros de un deget învîrtit pe brațul stîng, ostașul salută scurt și aspru pe superior» (p. 161). Măi în glumă, mai în serios, făcîndu-și cu blindețe personajul de ris (căci sergentul n-a fost luptător, ci curier), măreția faptelor își face drum către inima cititorului: «Rușii, pînă la venirea noastră, au mîncat, la Plevna, de două ori papară. Aici a fost toată buba și toată bălăbăneala. Împăratul și cu sfetnicii lui dădeau zor într-una: «Trebuie să luăm Plevna cu năvala!» Domnitorul nostru stăruia și se ruga: «Unchiule, nu e bine! Prăpădim atîta oștire de pomană. Trebuie să-l închidem pe Osman de jur împrejur și să-i astupăm toate răsufătorile, să-i tăiem toate șoselele!» (p. 165—166). Narațiunea are naivități voluntare, amintînd de baladescul lui Budai-Deleanu, creînd o epopee eroi-comică: «Aș!... Împăratul se grăbea să ajungă la Sambul și credea că Osman e așa, un gard de richită! Apoi și domnitorul nostru ținea la obrazul lui și la obrazul oștirii: «Să nu crează muscalul că ne este frică să intrăm în viltoare!» (...) Cînd a văzut împăratul cum merg ai noștri la moarte, ca la nuntă, s-a îngrozit și el și a căzut la idea domnitorului: «Adevărat, nepoate: pe cîinele de Osman trebuie să-l strîngem de burtă și să-l flămînzim pînă cînd o striga aman!» Asta a fost toată politica de la Plevna!» (p. 166). Sîntem în plină configurare folclorică, care, fără de știre, conferă paginilor ceva din virtutea nemuririi faptelor.

În sfîrșit, cerul dunărean se înseninează. «Osman trimite soli de pace. Don colonel Cerchez vine la Osman și-l salută: «Colonele, mă predau! Ține sabia!»... Atunci sosesc și rușii, gifiînd... Mă, ai dracului rumâni, și aici ne-au luat înainte! Cînd a

intrat ghegeneralul Ganețki în casa unde stătea Osman rănit, s-a făcut că nu vede pe don colonel Cerchez și pe ofițerii noștri!» (p. 170).

O horă generală încununează povestirea. Măiestritele vorbe vii ale prozatorului fixează în veșnicie iureșul ei «ca o pălălaie într-o arie cu snopi dezlegați» (p. 172), și urcă pe rând participanții în niște vitrine nevăzute ale unui muzeu Grévin descins prin văzduh, ca-n 1001 de nopți, în coasta Rușilor-de-Vede («amîndoi uscați și noduroși ca niște arșice înșirate pe sfoară»).

Contrastele se îngheșuie, concentrînd fabulația asupra eseșei viitoare. Capitoul următor, cu un ațit de sugestiv titlu: *Obștescul alb mormînt*, debutează cu una dintre acele descripții care l-au înscris pe Gala Galaction printre marii noștri pictori în cuvinte. Farmecul ei stă în economia ca și în iconomia sugestiilor sale. Paragraful e o pagină antologică, începînd și isprăvindu-se sub încruntarea vechitestamentară a unui Dumnezeu răzbunător. Iar dedesubt, un pustiu hălăduit de năprazna pustiriilor vîntoase ale iernii.

«Ce minie dumnezeiască! Viscolește, urlă văzduhul și geme pămîntul ca în ziua de apoi! Tîrgul Rușii-de-Vede, cuibărit între pădurea de peste Vede și Dealul-Viilor — mai mult sat decît tîrg și mai mult livadie de pomi decît sat — pierde sub puzderiile jucăușe și sub jălania copacilor goi, care scîrție și se ciocnesc». Urmează o magistrală pauză pe care numai un mare simfonist ar fi știut s-o folosească, stăpînînd, pentru o clipă, un ecou în răunchii timpului (a 52-a parte a anului), stăpînînd, ziceam, tumultul instrumentelor ciumei albe dezlănțuite: «Așa stă vremea de o săptămînă». Și violoncelii depărtărilor reiau tema morții. La cîteva zile după căderea Plevnei, din Carpați, pînă în Balcani, a început o viforniță crîncenă, un potop alb și oțelit, care a astupat bălțile de sînge, a troienit cadavrele și a lăsat dvera omătului între naosul cerului și pridvorul păcatelor omenești. Ca în zilele lui Noe, Stăpînul lumilor își ascunde fața, ca să nu mai vadă nici faptele oamenilor, nici pedeapsa pe care le-a trimis-o (p. 175). Mai tîrziu, cînd și cînd, alămurile cerești mai sună acoperirea blîndeii fețe: «văzduhul și-a ieșit din pravilele lui și s-a prefăcut în vargă și în urgie» (p. 176), amintînd de hamletiana «vreme ieșită din țîțîni», sub «harapnicele de omăt care băteau și plesneau în valea Dunării» (*idem*). «De la Trestenic încep să se arate, în zăpadă, prizonierii care rămăseseră înghețați. (...) Iar aici și colo se vede și cite un viteaz dorobanț sau călăraș înghețat (acesta din urmă, cu cal cu tot !...)» (p. 176—177).

Romancierul se cutremură de urgiile războiului, împreună cu neamul nostru. «Poporul românesc, dăscălit de veacurile de durere, înțeleptit de nestatornicia așezărilor pămîntești, privea mai mult trist decît triumfător la cetele înghețate și trențaroase ale foștilor săi stăpîni» (p. 177). Un iz de cugetare cronicărească înfiorează filele pline de prizonieri, de miloși privitori, de ostași de pază încercînd să imblînzească viața ostătecilor, de țărani care știu să dea o haină și un blid de mîncare năpăstuitului, iertîndu-i încruntările de ieri fulgerate din iatagan.

Între timp, natura scrișnește a prohod: «Ulițele tîrgului sînt tăiate de-a curmezișul de balauri albi, nalți uneori cit și ulucile dimprejur. (...) Miorlăia vîntul pe sub ștreșinile coșmeliilor rare, pierdute între copaci» (p. 183).

Toată această recuzită wagneriană a pregătit suficient lovitura de teatru care va declanșa scînteia psihologică a dramei. În contrast cu omenia poporului, un prieten din copilărie al sergentului Mutafu, Savu Pantofaru, otrăvit de balele rachiului și de

scălpări fugare ale unei memorii primare vorbindu-i de neamuri ucise ori pingărite de turci, omoară cu lașitate un prizonier bolnav și fără apărare, lăsat în grija lui și urmînd să fie dus la «doftoricire» și căldură. «Încălțăminte turcului avea botul căscat și degetele de la picioare îi ieșeau afară!» (p. 184).

Savu Pantofaru nu va afla de crima sa gratuită decît a doua zi, după trezirea din beție. Și, din această clipă, lăcustele întrebărilor i se lipesc pe frunte. Singur, ascultînd sfatul prietenului său, sergentul, va petrece o noapte de groază, îngropînd cadavrul ascuns în zăpadă, în mormîntul părinților săi. Dar o boală a copturii gîndurilor îl va țintui cu săptămînilor în pat, după aceea. «Vorbea și cerea lucruri năzdrăvane, care arătau că el este pe alte tărîmuri și că vorbește cu duhurile, nu cu cei de față» (p. 205). Viziunile delirului său datorat pe jumătate conștiinței răvășite, pe jumătate tifoidei, îl fac adesea să se confunde pe sine cu Mahmud, victima sa. Drept care, în clipe de semiconștiință strigă: «Să nu-l scoateți pe Mahmud de acolo!... Pe mine să mă puneți alături... Este loc destul și pentru mine...» (p. 207).

Tămăduirea este vestită prin schimbarea semnelor firii. «Era o zi luminoasă de iarnă. Cerul iertător, albastru învelea lumea albă și pocăită» (p. 210). Vindecatul tru-pește, rănile sufletului continuă să-i singereze. Ar vrea să se vîndă singur rob familiei lui Mahmud, dacă i-ar putea da de urmă. Își dă seama că «dacă Dumnezeu i-a dăruit iarăși sănătatea, Dumnezeu are cu el o deosebită socoteală» (p. 217), căci «acum Savu arăta ca un om duhovnicesc. Privirea lui ajunsese lăuntrică și adîncă. Trăsăturile feții lui ieșiseră din grăsime și din mediocritate și aveau arcuri dureroase și inteligente. Din cizmarul cumsecade, tihnit și ușor nerod ieșea acum (...) un om intim săpat și șlefuit de dala suferințelor tainuite» (p. 215). El începe să cerceteze, să iscodească, să cumpănească. Vrea să afle cîte poate despre viața de apoi, rostul și mîntuirea omului credincios, nu cu gîndul la sine, ci la acela căruia i-a jurat, în neștiința lui ticăloasă, apa vie a vieții. Se preumblă prin locurile unde numai cei cu ochii cu adevărat deschiși pot vedea urma lui Dumnezeu, prin pădure, pe cîmp, prin cimitir. «Îi spunea inima că aci (în cimitir), sub leasa ierburilor înfrățite și sub liliacul înflorit, e mai multă învățătură decît în toate cărțile de pe pămînt» (p. 228).

În cele din urmă se hotărăște să meargă la schit, la Negara, să se spovedească unui celebru schimnic, Silvestru. «Mergeai, neschimbat, spre miazănoapte, cînd mai aproape, cînd mai departe de malul Vezii, treceai prin cîteva cătune și pe sub ceva zdrente de pădure, pînă ce ajungeai — la moară la Huidumac — în preajma pădurii celei mari» (p. 235) și tot așa mai departe.

Spovedania fu scurtă, într-un beci unde sălășluia fostul pandur, azi — văzător cu duhul, cunoscîndu-i urmele de sînge din cuget, înainte ca el să apuce a deschide gura. Pentru canon urma să vie a doua zi. «De departe, văzu pe movila de la gura beciului, în roata de mărgean a soarelui nou născut, creștetul alb al sihastrului. Ieroschimonahul privea cu ochii închiși, în jețul său adînc și lat ca o canapea, nașterea de cu vreme a soarelui de vară» (p. 246). Crima îi e definită: a ucis fără rațiune, aidoma lui Cain. Duhovnicul îi va lua zălog viața. «Să lucrezi cu mîinile tale o mie de perechi de încălțăminte — de tot felul și pentru toată vîrsta — să cutreieri lumea și să dai de pomană încălțăminte făcută de tine tuturor nevoiașilor și tuturor degeneraților» (p. 248). Și asprul drum îi e descris pînă la capăt, prin darul bătrînului primit de la Duhul Sfînt. «Sihastrul era transfigurată. Privea, în împărătescul ceas al dimineții, dincolo de timp și de spațiu...» (p. 249).

Îl vedea pe Savu desfăcîndu-și cizmăria, via, casa, noaptea lucrînd cu banii dobîndiți și ziua dăruind opinci și sfaturi, pilde și pildă. Pînă a ajuns de risul tuturora: «Hagi-Papuc». «Dar Savu știa ce face. Înaintea ochilor lui, din ce în ce mai pătrunzători, își făcea ziua marele adevăr — rezervat celor puțini — că semenii noștri stau afundați pînă peste creștet în nerozie și în prejudecată» (p. 255). Steaua lui norocoasă, același prieten ce i-a adus cîndva doctorul, îl îndemnă să cunoască pe negustorul turc Ibrahim, la fel de milos ca el. Peste cîteva luni acesta îl îmbeie să se mute la el. «Nici unul, nici altul nu-și pusese întrebarea, nici măcar în singurătatea lui de cuget, care este legea cea mai bună dintre cele două ale lor. Fiecare căuta la creștința celuilalt cu smerenie și respect» (p. 272) și se străduia doar să urce cîte un pas, șontic, șontic, pe coasta plină de neprevăzături și mistere, a milosteniei poruncite de Dumnezeu tuturora. Înfrățirii lor li se alătură Marcu Goldstein, evreul, a cărui întreagă numeroasă familie a fost mai întii fericită cu încălzări de către Hagi-Papuc. El filozofează despre cele trei religii: «oricum o fi legea fiecăruia, e bine să arătăm că sintem frați și că nădăjduim să ne întîlnim din nou în aceeași casă cerească și părintească» (p. 278). Sau le istorisește o hăgadă, a cărei temă o reîntîlnim printre nuvelele Renașterii italiene, despre un sultan care a chemat un evreu să judece care dintre cele trei religii e cea adevărată. Evreul i-a povestit că un tată avea trei feciori și un singur inel năzdrăvan pe care să li-l lase moștenire. Ca să nu jignească pe nici unul, mai comandă două asemenea, dînd astfel satisfacție celor trei fii, fiecare dobîndind, după părerea sa, inelul fermecat. Judecătorul căruia i s-au înfățișat să le arate adevărul le spuse: «Inelul cel adevărat are puterea să facă pe stăpîn plăcut în fața lui Dumnezeu și în fața oamenilor! Dovediți fiecare, prin blîndețe, prin îngăduință, prin dragoste de oameni, prin milă și milostenie nesecată, că inelul cel adevărat e în degetul și în inima fiecăruia» (p. 281).

O prădăciune a țiganilor nomazi la prăvălia lui Ibrahim, cu prilejul căreia Savu se dovedi prieten de nădejde și fără frică de moarte, tulbură această tihnită sihăstrie a celor trei rugători de religii deosebite. În urma rănirii cizmarului, Ibrahim socotește să nu se mai despartă de el. Decizia lui îl împinge pe meseriaș să se mărturisească a doua oară în viață, pentru a nu înșela încrederea prietenului, dar și pentru a-l lămuri de ce nu va să-l urmeze în Turcia, cum i-o cere, canonul său impunîndu-i pribegie și sărăcie. Urmează o îndelungă rătăcire prin județele dobrogene, printre turci și tătari, cu reîntoarceri în orașele dunărene, cu pomeni și intervenții în ispitele oamenilor, domolind pe ucigași, ajutînd copii mînați de furia viiturii, pe orfani, îngreunîndu-și singur ispașa, cu cele ce socotea că Dumnezeu i le-a dat tot lui să le scoată la lumină.

Totuși, pe măsură ce izbutea să rezolve pe rînd cîte poveri noi i se înfățișau, momentul plecării către fratele Ibrahim se apropia. Savu simți nevoia să facă cea de-a o mie pereche de încălzări, cu toate că-i mai rămăseseră vreo sută neîncheiate. Apoi se sui pe puntea unui vas, să îl poarte către Tarigrad.

Natura, încă o dată, se învâluie cu o năhramă a proorocirii: «Era și vînt, era și ploaie, și plesnetele lor cădeau, ca mii de fulgere negre, în catargele, în coastele, în platforma și mai ales în prora corabiei (...) Împrejurul vaporului clocotea o păcură universală care, sub plugul prorei și la lumina farurilor de pe catarg, se prefăcea în fantastice havuzuri de viscol și de omăt» (p. 321). În timpul acestei furtuni, Savu Pantofaru trece printr-o criză ciudată, neidentificată de medicul de pe bord, dar recunoscută de el însuși. De aceea solicită ca arhimandritul pe care l-a văzut printre pasageri să vegheze la capul său.

«La răsărit, între cer și mare, porțile străvezii ale luminii încep să se miște ca pe niște imense țigări de mărgearn fixate orizontal (...). Spre punctul dintre cer și apă, unde converg atâtea coarde trandafirii, marea azvîrle un pod colcăitor și stîrnit din milioane de lame jucăușe» (p. 327). În această apoteoză a zilei care se naște, prea cuviosul Veniamin «a pregătit, pentru acest suflet necunoscut și gata de eterna călătorie, din dumbrava sfințelor rugăciuni seculare, coliba supremei întîlniri» (p. 328).

Profețiile ieroschimonahului Silvestru se împlinesc: un fiu duhovnicesc al său îl va dezlega pe cizmar de canon. Vindecat ca prin minune și ospesit la masa lui Hristos, Savu coboară de pe corabie. E întîmpinat de Ibrahim. Se suie în calcul acestuia. Marea îl adoptă acum matern. Lopețile «se afundă și ies ca din untdelemn» (p. 337). O ultimă viziune sărbătorească îl unește tuturor morților dragi. Aceștia se despart, făcînd loc «împăratului» Mahmud. Dar imineii lui au boturile tot căscate. Pantofarul se apleacă să-i dăruiască cea de-a o mie pereche, cea minunată, pe care a lucrat-o. Picioarele sîngeră de piroane. La fel și mîinile turcului ucis fără vină.

«Și deodată, dincolo — pe planul eternității — Savu înțelege totul, iar pe planul de dincoace Savu încremenește cu a mia pereche de papuci în brațe...» (p. 336).

Războiul pentru independență n-ar fi putut fi înlocuit cu altul, în acest roman. Căci lupta lui Savu Pantofarul, războiul lui nevăzut, întesțe să-l facă independent de «nerozia și prejudecățile» lumii în care trăia, după cum s-a văzut (p. 255). Împreună cu toată țara, eroul se înnoiește, pornește pe un drum al preschimbării, ales; iese din bălțile putrede ale instinctelor oglindite în starea patriei dependente și se avîntă către tot mai multă lumină.

În *Papucii lui Mahmud*, războiul pentru independență este pentru întia oară în literatura noastră înțeles în toate planurile lui adînci, nu ca o treaptă de sînge, ci ca o treaptă a generozității specifice neamului românesc. Ura împotriva asuprașilor neamului trebuie să fie dreaptă, bărbătească, ostășească, dar atunci cînd aceia și-au plătit datoria pe front și lasă în urmă cetățeni liniștiți, vrînd să-și reînnoade traiul în mijlocul nostru și să se integreze total poporului adoptiv, în chip pașnic și prietenesc, se cuvine să li se întindă mîna și să li se îngăduie să se bucure de viața la care subscriu cu duhul. Nu religia e de incriminat fanatic, nici individul, ci faptele cîrmuirii și tendințele colonializatoare economico-politice. Copiii nu vor plăti actele părinților: nu există crimă mai odioasă în negurile istoriei. Primește-l pe om cu pline și cu sare, indiferent de etnic și de trecutul său, atunci cînd e în nevoie, cînd nu are apărare și cînd steaua lui e în declin: dă-i o pildă de omenie.

Aceste idei de o înaltă ținută etică, umanitară și democrată înaltă romanul lui Gala Galaction pe culmile istoriei literare române. Mesajul lor filozofic îl fac și-l vor face neconținut actual, pînă în clipa în care nedreptății nu i se va mai plăti cu nedreptate pe acest pămînt, ci cu dreaptă judecată. E o mîndrie a literelor române de a fi dăruit patrimoniului artistic universal o atît de prețioasă cheie a porților civilizației.

Prof. Constantin C. Pavel

POSTURILE RÎNDUITE DE BISERICA ORTODOXĂ ÎN CONDIȚIILE DE VIAȚA ACTUALE ALE CREDINCIOȘILOR

În religia creștină, postul — de cele mai multe ori asociat cu rugăciunea — este o practică foarte veche, cu un rol important în desăvârșirea morală a creștinului pe calea mântuirii.

Postul a fost practicat de la începutul creștinismului: a postit însuși Domnul nostru Iisus Hristos, au postit Sfinții Apostoli, au postit martirii și mucenicii Bisericii; I-au practicat Sfinții Părinți, cuvioșii și creștinii de rînd, de-a lungul veacurilor, — cu toții conștienți și convingși de importanța și eficiența morală și soteriologică a postului.

Cu trecerea timpului însă, foarte mulți creștini — ne gîndim în primul rînd la cei aparținînd Bisericilor protestante — au abandonat această veche practică a Bisericii creștine, iar în Biserica Romano-Catolică s-a redus numărul zilelor de post și s-au ușurat exigențele cu privire la mijloacele și condițiile de postire, față de practica tradițională a Bisericii Ortodoxe, — favorizîndu-se, în felul acesta, părerea că postul n-ar fi atît de necesar pentru mîntuire, că ar fi chiar o povară greu de purtat și, deci, inutilă.

În legătură cu acestea, în cele ce urmează, vom căuta să expunem mai întii, pe scurt, părerile exprimate în literatura teologică românească asupra valorii postului și pogorămintele care se fac, sau se propun a se face, de la prescripțiile bisericești în legătură cu postirea, iar în al doilea rînd, să înfățișăm pozitiv poziția Bisericii noastre, care să fie conformă cu doctrina și tradiția ortodoxă.

1 — Literatura teologică românească despre posturile bisericești.

Cu privire la dispozițiile referitoare la postire în general, în românește s-a tipărit puțin și încă mai puțin privind readaptarea acestor dispoziții la cerințele epocii contemporane.

Astfel, ca în toate chestiunile religioase, primele indicații despre post sînt cuprinse în cărțile de ritual: Triodul, Penticostarul, Orologiul, Evhologiul, precum și în Tipicele bisericești. Amintim Tipicul cel Mare, al Sfîntului Sava, tradus și tipărit la Neamț în 1816, care este o adaptare a Tipicului slavon și Tipicul bisericesc tradus din grecește în secolul trecut și adoptat de Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, care este un fel de prescurtare a celui Mare. Dar acesta din urmă, afară de mici excepții, nu cuprinde prescripții și reguli privitoare la reglementarea mîncărilor de post. În schimb, Tipicul cel Mare are un capitol special, capitolul 34, intitulat «Din

pravilele Sfinților Apostoli și ale Sfinților Părinți, pentru Sfânta și marea Patruzecime, pe care este dator tot creștinul să o păzească» și capitolul 35, cu titlul «Pentru dezlegarea cea peste tot anul».

Triodul de post conține însemnări la zilele respective cu indicația mincărilor prescrise.

Prescripții privitoare la post mai găsim și în nomocanonul care se tipărește pe lângă *Evhologhiul Mare*.

În *Mărturisirea Ortodoxă* se tratează pe scurt despre post în partea a III-a, la întrebările VII și VIII, iar *Învățătura de credință creștină ortodoxă* (1952) cuprinde un capitol intitulat *Despre posturi* (p. 336—342).

În diferite cărți de rugăciuni, tipărite pentru credincioși, ca de exemplu *Carte de rugăciuni pentru tot creștinul*, editată de Arhiepiscopia Bucureștilor (1955), la capitolul *Orînduirii bisericesti*, se cuprind toate indicațiile în legătură cu posturile bisericești, culese din *Tipicul cel Mare* al Bisericii, la care s-au mai adăugat și alte însemnări din cărțile de slujbă «ca să le știe orișicare credincios și să le urmeze întocmai» (p. 241—247).

Aflăm, de asemenea, multe și amănunțite prescripții privitoare la posturi în cărțile numite pravile. Astfel, mai întâi în Pravila bisericească numită cea Mică, tipărită întâi în anul 1640 la Mănăstirea Govora și reeditată de Academia Română în anul 1884 (apoi și de I. N. Bujoreanu în *Collecțiune de Legiurile României...*, vol. III, partea I, București, 1885).

Printre altele, menționăm că aici se fac unele pogorăminte formulate astfel: «Pentru cei ce nu vor să se nevoiască, îngăduie miercuri și vineri untdelemn și pește, iar în celelalte zile carne». Iar cine va vrea să se nevoiască, recomandă să mănince sîmbăta, duminica și joia carne, luni și marți brînză și pește, «iar miercuri și vineri, de va fi cu puțință, nici untdelemn, nici vin».

De asemenea, în Postul Nașterii Domnului și în cel al Sfinților Apostoli, «pentru cine vrea, sîmbătă și duminică se dezleagă la pește, untdelemn și vin». În fine, după această pravilă, pe cînd monahii se dezleagă la pește în Postul Mare numai la Buna Vestire și la Florii, mirenii încă de două ori și anume și la Duminica Ortodoxiei și la Duminica Sfintei Cruci (a treia din post).

Altfel, se acordă deplină libertate monahilor și celor rîvnitori de a se înfrîna total de la mîncare și băutură, cu excepția sîmbetei și duminicii.

În ce privește sancțiunile aplicate călcătorilor de posturi, acestea sînt foarte aspre. Așa, de pildă, pentru consumul cărnii în Postul Mare, se oprește trei ani de la Sfînta Împărtășanie și se fac 150 de metanii; cel ce mănîncă brînză și ouă este oprit doi ani de la Sfînta Împărtășanie și face 66 de metanii, iar cel ce mănîncă de toate este oprit 4 ani și face 300 de metanii. Chiar cel ce calcă postul din neștiință este oprit un an de la Împărtășanie.

Grija pentru adaptarea dispozițiilor privind postul la împrejurări și persoane se arată în recomandarea ce se face duhovnicului în următorii termeni: «Se cade duhovnicului să fie înțelegător (...) să înțeleagă și să socotească cum va da învățătura și cum post, și cum metanie, și cum rugăciuni, pentru ce că unii sînt săraci și nepărăsîit lucrează, iar alții sînt slugi sau robi subț mai mari, iar alții neguțători de umblă pe drumuri, iar alții sînt bătrîni și slabi, iar alții puternici și bogați, întru tot repaosul»

petrec și se odihnesc. Drept aceea întru toți de acestea se cade a cerca căruia cum îi e puterea să i se dea învățătură»¹. Deși aici este vorba de posturi aplicate de duhovnic drept penitență, ca epitimie, și nu de posturile orînduite de Biserică, totuși, prin analogie, aceste recomandări se pot aplica și la pogorămintele pe care duhovnicul le poate face de la îndatorirea posturilor bisericesti, care trebuie să aibă în vedere pe cei bolnavi, pe bătrîni, pe cei slăbiți și pe călători.

În *Pravila cea Mare*, numită *Îndreptarea Legii*, apărută în anul 1652, retipărită în 1962, se arată că lehuzele, cei slabi și bolnavii au dezlegare, în Postul Mare, la vin și untdelemn, dar «carne să nu mănince chiar de s-ar afla și la moarte», cum grăiește Valsamon. Aici se amintește de Sfîntul Ioan Postnicul, care oprește patru ani de la împărtașanie pe cei care calcă Postul Mare².

O carte tipărită la Buda în anul 1828, intitulată *Cuvîntare despre posturile Bisericii grecești a Răsăritului, mai întîi pe limba grecească scrisă, iar acum scoasă pe limba românească cu blagoslovenia lui Anastasie — mitropolit al Ungro-Vlahiei*, cuprinde unele vederi și propuneri foarte curajoase cu privire la posturile bisericesti³.

Autorul pleacă de la constatarea că mulți din cei ce ar voi să vină la «pravoslavnica lege» se îngrozesc «de atîta greutate de post»⁴. Pentru Postul Nașterii Domnului, propune să se lase post la 14 noiembrie, dar să se postească numai luna, miercurea și vinerea, iar de la 18 decembrie, în toate zilele.

Pentru Postul Sfinților Petru și Pavel, propune: pentru mireni, 4 zile de post, iar pentru Postul Sfintei Mării, 8 zile, începînd de la Schimbarea la Față.

Făcînd aceste recomandări, autorul adaugă: «Însă de va vrea cineva și mai mult să postească, înaintea acestor sfînte praznice, bun și de laudă vrednic lucru va face și după măsura osteneții, plată și răsplătire va avea de la Dreptul Judecător»⁵. «De s-ar face aceasta așa — continuă autorul — nădejde ar fi, că și dintre cei străini ar veni și ar cuprinde sfînta noastră lege. Și ai noștri în lege ca neclintîți ar rămîne și pe noi ne-ar cunoaște și ne-ar cuprinde»⁶.

Autorul are grijă să precizeze de la început că nu se atinge în nici un chip de Postul Patruzecimii și al miercurii și vinerii, «fiîndcă — zice el — acestea de la începutul Bisericii creștinești credincioșii toți le-au ținut, cum mărturisesc scrierile părinților celor vechi și de ajuns despre acest lucru cîntă cartea cea bisericască Triodul, care cuprinde dumnezeiasca slujbă a Sfîntului Marelui Post al Paștilor»⁷.

Amintind de canonul 69 apostolic, care pedepsește pe călătorii clerici ai Postului Mare cu caterisirea, iar pe mireni cu excomunicarea, autorul observă că în traducerea românească s-au tălmăcit cele 40 de zile, cît erau în original, cu «4 posturi»⁸.

Primul studiu mai amplu și mai documentat asupra postului în general este semnat de protos. Silvestru Bălănescu, intitulat *Noțiuni despre post în genere*⁹.

«Cu privire la post — precizează protos. S. Bălănescu — trebuie să se aibă în vedere: cantitatea, calitatea hranei și timpul primirii ei»¹⁰. După el, postul are patru:

1. *Pravila bisericască* (numită cea Mică), ed. Acad. R.S.R., 1884, col. 35.

2. *Îndreptarea Legii*, gl. 381—382, ed. Acad. R.S.R., 1962, p. 353—357.

3. *Cuvîntare despre posturile Bisericii grecești...*, p. 86.

4. *Ibidem*, p. 87.

5. *Ibidem*, p. 90.

6. *Ibidem*, p. 91.

7. *Ibidem*, p. 3.

8. *Ibidem*, p. 4.

9. Publicat în «Biserica Ortodoxă Română», an. II, 1875—1876, p. 145—152.

10. *Ibidem*, p. 147.

grade: 1. înfrînarea totală vreme de trei sau mai multe zile; 2. mîncare uscată, piine, legume, fructe și apă; 3. legume sau fructe fierte fără untdelemn și 4. aceleași, dar fierte cu untdelemn. Autorul a omis a cincea treaptă de postire cu dezlegare la pește, care este o înfrînare de la carne, brînză, lapte și ouă.

Într-un alt studiu, intitulat *Despre Sfîntul și Marele Post*¹¹, protos. Silvestru Bălănescu vorbește despre unele pogorăminte de la obligația postului. Vrednic de luat în seamă este cu deosebire felul cum justifică el aceste pogorăminte.

Astfel, el spune: «Dar Biserica Ortodoxă, lucrînd după spiritul de dragoste și de mizericordie al Domnului nostru Iisus Hristos, nu impune postul aceloră dintre creștini care, din cauze binecuvîntate, nu pot ca să-l păzească în totul, precum sînt: bolnavii, copiii, bătrîinii și neputincioșii și nici nu lipsește pe niște asemenea de împărtășirea cu Sfintele Taine și de bucuria spirituală și duhovnicească a Sfintelor Paști. Canoanele privitoare la post au putere obligatorie numai asupra celor sănătoși și supun pedepsei numai pe aceia care nu postesc din zburdăciune și din rea voință, iar nu și pe aceia care nu postesc din necesitate»¹².

În sprijinul acestei păreri, autorul invocă și cuvîntul Sfîntului Ioan Gură de Aur de la Învierea Domnului: «Cei ce v-ați înfrînat și cei ce nu v-ați înfrînat cinștiți ziua! Cei ce ați postit și cei ce nu ați postit, veseliți-vă astăzi!».

De asemenea, autorul arată necesitatea și a postului spiritual: a faptelor dragostei și milosteniei și constată că «străbunii și părinții noștri erau foarte scrupuloși în privirea păzirii acestui sfînt și mare post»¹³.

Profesorul D. G. Boroianu, în *Dreptul bisericesc*, vol. I¹⁴, afirmă următoarele: «Se înțelege că postul nu poate fi același în toate părțile, căci nu toată lumea are același mod de viețuire și nu sînt aceleași mijloace de trai»¹⁵.

În ce privește dezlegarea postului pentru cazuri de boală, aceasta este motivată de prof. D. Boroianu în felul următor: «În spiritul învățaturii creștine nu se află vreo obligație de ajunare pentru omul bolnav. Cînd omul este bolnav, patimile trupului sînt înfrînte prin însăși boala. Corpul bolnavului are nevoie de îngrijire deosebită și ca atare se învoiește să se dea bolnavului hrana și băutura pe care doctorul i-ar recomanda-o ca fiind absolut necesară pentru restabilirea sănătății»¹⁶.

Canonistul Nicodim Milaș, în *Dreptul bisericesc oriental*¹⁷, arată că bolnavii sînt dispensați de post. Însă, el este prea aspru cînd aplică sancțiunile caterisirii pentru clericii ce nu postesc în general și ale excomunicării pentru mireni în aceeași culpă, sancțiuni pe care canonul 69 apostolic le prevede numai pentru cei ce calcă Postul Mare și postul de miercuri și vineri. De altfel, același Nicodim Milaș, în lucrarea *Canoanele Bisericii Ortodoxe Române*¹⁸, reproduce corect canonul 69 apostolic.

Preotul Gh. Moisescu, în lucrarea *Postul — studiu liturgic*¹⁹ arată binefacerea postului, care ușurează mintea, spre a se înălța mai ușor la Dumnezeu, întărește sănătatea și prelungeste viața²⁰.

11. În «Biserica Ortodoxă Română», an. II, 1875—1876.

12. *Ibidem*, p. 598.

13. *Ibidem*, p. 399—400.

14. București, 1899.

15. *Ibidem*, p. 424.

16. *Ibidem*, p. 433.

17. Trad. de Dim. Cornilescu și Vasile S. Radu, revăzut de I. Mihălcescu, București, 1915, p. 471.

18. Trad. de N. Popovici și Uroș Kovincici, Arad, 1931, vol. I, partea a II-a, p. 290.

19. București, 1909.

20. p. 12—14.

Prof. Dr. Badea Cireșeanu în *Tezaurul liturgic*, vol. III, arată că postul a fost așezat «pentru pomenirea unor mari evenimente și pentru curățirea firii noastre de păcate» (...). «Postul înfrînează poftele rele, împuținează și nimicește materia netrebnicioasă din corpul omului, pocăiește trupul și sufletul, apoi înalță mintea noastră la privirea bunurilor suprafirești». În același timp, postul este și «cea mai aleasă măsură igienică folositoare ființei noastre»²¹. De reținut constatarea: «Părinții noștri au trăit păzind toate posturile anului bisericesc și au ajuns etăți înaintate, plini de putere și înțelepciune; iar de cînd nu se mai păzesc posturile, s-au scurtat zilele, sănătatea și mintea»²².

În *Liturgica Bisericii Ortodoxe*, de Prof. Dr. Vasile Mitrofanovici²³, posturile sînt tratate pe larg într-un capitol special.

Aici, ajunarea este privită ca «un act și un mijloc necesar de virtute și prin urmare de mîntuire. Ea înfrînează poftele cele rele, e un fel potrivit al penitenței și un mijloc de a înalța spiritul la privirea și prețuirea bunurilor mai înalte suprafirești, a-l face capabil pentru lucrativitatea darului și pentru tot felul de virtute»²⁴.

«Cei bolnavi, copiii și cei bătrîni și în general cei neputincioși se dezleagă de obligația ajunării»²⁵.

Dar cei neputincioși trupește sînt obligați a observa ajunarea spirituală, ferindu-se de păcate și făcînd faptele iubirii și ale îndurării²⁶.

În broșura cu titlul *Despre Sfintele Posturi ale Bisericii Ortodoxe*²⁷, preotul Stelian Zidărescu înfățișează în amănunt rînduiala Bisericii Ortodoxe despre posturi.

«Postul este o datorie puternică, dar nu o doctorie unică mîntuitoare, ci numai pregătitoare pentru alte doctorii mai duhovnicești», care sînt Spovedania și Împărtașania.

Preotul Ștefan R. Lungu, într-o broșurică — *Posturile și însemnătatea lor*²⁸ — arată temeiurile și rînduiala posturilor. «De post pot fi scutiți — spune el — numai bolnavii și neputincioșii. Clericii (preoții) și mirenii deopotrivă sînt supuși la post. Cei ce nu le țin greșesc de moarte»²⁹.

Din lucrarea ierom. Nicodim Sachelarie, *Asceza creștină în primele veacuri și regulile monahale ale cuviosului Pahomie*, apărută în 1942, reținem că, în monahismul primelor secole, posturile erau ținute după voința și puțința fiecăruia. «Cei bolnavi erau îngrijiți cu mare dragoste, pregătindu-le mîncare indigestă. Cei sănătoși se nevoiesc cu o mare stăpînire de sine. De două ori pe săptămînă, miercuri și vineri, toți posteau pînă seara, afară de timpul de la Paști și pînă la Rusalii.

În alte zile, cei care voiau mîncau după amiază. Seara, se punea iarăși masa pentru cei osteniți de la ascultări, pentru cei bătrîni, pentru copii și pentru cei slăbiți prea tare...»³⁰ (...). «Sînt unii care mîncă de două ori pe zi, cîte puțin, alții la masa

21. *Tezaurul liturgic*, vol. III, p. 385—387.

22. *Ibidem*, p. 397.

23. Cursuri universitare prelucrate, completate și editate de Dr. Teodor Tarnavski și acum din nou editate și completate de Dr. Nectarie Cotlarciuc, Cernăuți, 1929.

24. *Ibidem*, p. 164.

25. *Ibidem*, p. 170.

26. *Ibidem*.

27. București, 1938.

28. Arad, 1926.

29. *Ibidem*, p. 15.

30. *Asceza creștină*, p. 63.

cea de la amiază sau la cina cea de seară se mulțumesc numai cu cite un fel de bucate. Alții mănincă numai puțină pîine și pleacă»³¹.

În broșura intitulată *Întrebătoare răspunsuri adunate din Slințita Scriptură pentru depărtarea de bucatele cele oprite făgăduinței călugărești cea de bună voie, tipărită cu blagoslovenia Preasfințitului Arhiepiscop și Mitropolit al Moldovei Kir Veniamin, la M-rea Neamțul, 1816* — de starețul Vasile din Poiana Mărului (retipărită de ierom. Ghedeon Verenciuc, la 1935), se afirmă că de la Antonie, călugării nu mănincă carne (p. 18). Atît după Tipicul studiilor, cît și după cel al Ierusalimului și Atosului, călugării nu mănincă niciodată carne. În această carte se pledează pentru postul călugărilor fără carne toată viața (p. 48—49), așa cum reiese, de altfel, și din instrucțiunile date în Tipicul cel Mare și în Triod.

O lucrare foarte valoroasă despre post a tipărit și preotul Nicolae Timuș, cu titlul *Dezvoltarea istorică și esența postului creștin*³².

Spicuim din ea cîteva idei în legătură cu tema noastră, despre readaptarea dispozițiilor bisericești privind postul la cerințele epocii contemporane.

Autorul, folosind datele din lucrarea *Peregrinatio ad loca sancta* privitoare la primele forme ale postului creștin, precizează că tot în acea lucrare ni se spune că «modul postirii era în legătură cu puterile și dispozițiile personale ale fiecăruia». După părerea Sfîntului Vasile cel Mare, scopul postului este de a nu desfăta trupul, dar nu trebuie nici a-l istovi pînă la boală. Ci postul trebuie să corespundă necesităților individuale și să depindă de vîrstă, starea sănătății, condițiile vieții etc. (Sfîntul Vasile cel Mare, în *Scrisoarea a II-a*).

Preotul N. Timuș invocă relatările istoricului Socrate, care scrie următoarele despre felul postirii în secolul al V-lea: «Diferența se referă nu numai la numărul zilelor de post, ci și la înțelegerea felurilor de mîncare; căci unii se abțin de a mîncă orice fel de carne, alții, din toate animalele întrebuintează numai carnea de pește, iar unii, pe lîngă carnea de pește, mănincă și păsări, zicînd că păsările, conform povestirii lui Moisi, au provenit și ele din apă. Unii se abțin de la legume și ouă, alții se țin numai cu pîine uscată; unii nici aceasta n-o admit, pe cînd alții, postind pînă la ceasul al 9-lea, gustă apoi, fără deosebire, din toate»³³.

Practica minăstirilor și a vieții monahale a avut cea mai mare influență asupra regimului mîncării de post cu deosebire în ce privește abținerea totală, care a dus la forme excesive, condamnate de Sfîntul Vasile cel Mare, Sfîntul Ioan Gură de Aur și Sfîntul Teodor Studitul³⁴.

Legislația bisericească este influențată de practica monahală care era riguroasă. Sub această influență, Sinodul de la Laodiceea (anul 367) formulează canonul 50, care cere în Postul Mare folosirea exclusivă a mîncării uscate. Dar în secolul al IV-lea, pentru aceste zile, s-a admis untdelemnul și vinul și uneori chiar peștele³⁵.

31. *Ibidem*, p. 64.

32. Chișinău, 1937.

33. N. Timuș, *op. cit.*, p. 23; cf. și Socrate, *Istoria Bisericească V*, 22, trad. Iosif Gheorghian, mitropolit-primat, 1899, Buc., apud Timuș, *op. cit.*, p. 23.

34. Timuș, *op. cit.*, p. 24.

35. *Ibidem*, p. 25.

Postul Sfintei Mării devine obligator abia în anul 1166³⁶.

«Amănuntele regimului de post în unele sau altele din zile au fost totdeauna variate, fiind lăsate la aprecierea proiestosului»³⁷.

Existau multe Tipice bisericești, care erau totdeauna mai aspre, mai ales în Grecia, unde erau mînăstiri particulare.

«În general vorbind, afirmă preotul N. Timuș, noi astăzi nu avem un tip normal și recunoscut în general al regulilor cu privire la post. Exceptînd un mic număr de reguli din actele vechi bisericești sancționate de sinoade, sau recunoscute de Părinții bisericești ca autoritare, restul, într-o măsură mai mică sau mai mare, au un caracter de obiceiuri și se modifică și se prelucrează potrivit condițiilor timpului și locului»³⁸.

Unele dintre cele mai vechi Tipice bisericești sînt cele de *redacție studită*. Acestea se caracterizează printr-o indulgență pronunțată, care se datorează concepției despre post a Sfîntului Teodor Studitul și oglindește practica veche bisericească, după care postul era un timp de abținere și nu un fel de mîncare³⁹. Teodor Studitul crede că postul nu trebuie prelungit mai mult de o zi, pentru că altfel, am contraveni cuvîntelor Mîntuitorului, care ne-a poruncit să cerem pîinea în toate zilele. În sărbătorile din vremea posturilor mici, Teodor Studitul admite ouă și brînză⁴⁰.

Tipicul de *redacție atonită*, care are la bază același *Hypotyposis* al Mînăstirii Studion⁴¹, are la bază o concepție mai riguroasă în ce privește postul. Totuși, în acesta găsim dezlegarea la pește pentru 3 zile la Bunavestire⁴². Dar cele mai riguroase posturi sînt cele prescrise de Tipicele de *redacție ierusalimiteană*. În acestea, Postul Mare este prelungit 8 săptămîni, ceea ce a determinat Biserica să admită săptămîna albă (sau a brînzei).

Patriarhul Eutihie de Alexandria (933—940) ne spune în *Cronica* sa că la creștinii vechi peștele era oprit numai în Postul Mare, miercuri și vineri și în ajunul Crăciunului și Bobotezei. În celelalte posturi, creștinii se fereau numai de carne, astfel că se admitea pește, ouă și brînză.

«Ca bază pentru introducerea obiceiurilor mai stricte — spune pr. N. Timuș — a servit practica monahilor palestinieni și a monofiziților, cărora le-au urmat și ortodocșii, deși fără nici o bază sau tradiție în canoanele bisericești»⁴³.

Acest curent riguros al postului s-a întărit și a pătruns în Biserica din Constantinopol, datorită și influenței suferite din partea regulilor lui Nicon Muntenegreanul, care erau foarte aspre.

Divergențele dintre Tipicele grecești și cele slavone cu privire la regimul postului se datoresc faptului că pe cînd în cele grecești și românești n-au intrat regulile lui Nicon Muntenegreanul (din Muntenegru — Siria), pentru că erau prea aspre, în cele slavone ele au fost adoptate în majoritatea lor⁴⁴.

Pr. N. Timuș⁴⁵ semnalează lipsa de uniformitate din prescripțiile Triodului, Tipicului Mare, Tipicului bisericesc adoptat de Sfîntul Sinod și ale altora, datorită

36. *Ibidem*, p. 28.

37. *Ibidem*, p. 37.

38. *Ibidem*, p. 38.

39. *Ibidem*, p. 40.

40. *Ibidem*, p. 41.

41. Editat sub titlul *Diatiposis*, de Ph. Meyer, Leipzig, 1894.

42. N. Timuș, *op. cit.*, p. 42.

43. *Ibidem*, p. 43.

44. *Ibidem*, p. 44—45.

45. *Ibidem*, p. 48—50.

diferenței și varietății regulilor de post din Tipicele vechi, care le-au influențat pe acelea.

Regulile și prescripțiile pe care le găsim în aceste cărți bisericești nu sînt identice și adesea nici clare.

Astfel, spre exemplu, Triodul și Tipicul cel Mare prevăd că luni și marți din prima săptămîină a Postului Mare nu se pune masă pînă miercuri. La pag. 159 a Triodului (ed. 1930), se arată că nici în joia aceleiași săptămîni nu se mîncă. Tipicul cel Mare nu spune nimic. Triodul prevede mîncare uscată pentru miercuri, iar Tipicul prevede piine caldă, apă caldă cu miere.

Există, de asemenea, contraziceri privind vinerea din prima săptămîină a Postului Mare. Triodul dezleagă la vin și untdelemn, ca mai tîrziu să prescrie prune fierte fără untdelemn și varză, «iar cei ce vor voi mîncă mîncare uscată ca și miercuri» (Triod., ed. 1930, p. 192).

Pentru săptămîina a cincea din Postul Mare, Triodul dezleagă la untdelemn și vin, pe cînd Tipicul interzice (p. 34). Ieșirea din încurcătură se face prin soluția: «Toate facă-se după cum va socoti cel mai mare».

«Unele oglindesc un rigorism fără măsură ce nu se poate justifica prin hotărîrile Sfinților Părinți sau prin alte date istorice, de exemplu: a nu mîncă deloc în primele zile ale primei săptămîni a Postului Mare, lucru care nu este prescris în Tipicele vechi. Din contră, Tipicele studii admit mîncare în toate zilele Postului Mare, chiar în Vinerea Patimilor»⁴⁶.

Tipicele vechi admit peștele și în alte zile ale Postului Mare: de exemplu la 24 februarie, 17 martie etc.

Alcătuitorii Tipicului Mare au folosit atît Nomocanonul (din sec. XV—XVI de la Atos), cît și operele lui Nicon Muntenegreanul, foarte riguros, dar care «n-au avut în Biserică și nici nu au vreo însemnătate canonică»⁴⁷.

Tipicele atonite au fost folosite și în Tipicul slavon în care această concepție rigo-ristă a intrat aproape integral. Tipicul cel Mare sau de Neamț nu-i decît o traducere aproximativă a Tipicului slavon. După acest Tipic se conduc astăzi mînăstirile noastre.

Tipicul bisericesc, mai scurt, tradus din grecește în secolul trecut, nu adoptă aceste prescripții severe, care lipsesc, de altfel, și din Tipicele noi grecești.

Autorul remarcă faptul că greutatea postului se datorește și sărăciei naturii din unele locuri, în comparație cu natura bogată din muntele Atos sau din jurul Mediteranei. «Multe din legumele, fructele și mîncările de acolo la noi sînt o raritate și sînt scumpe. Trebuie să ne mîrginim în zile de post numai la varză, cartofi, mazăre, ceapă, prune, adică la alimente puțin nutritive, care nici ele nu sînt întotdeauna la îndemînă, îndeosebi în țările nordice locuite de ortodocși»⁴⁸.

Autorul constată că «în Biserică Ortodoxă însemnătatea posturilor treptat se întărește și ajunge pînă la aceea că nerespectarea posturilor întocmai în unele părți se consideră drept erezie». «În Biserică Romano-Catolică, din contra, însemnătatea posturilor slăbește», iar «protestantismul neagă cu desăvîrșire însemnătatea posturilor»⁴⁹.

46. *Ibidem*, p. 51.

47. *Ibidem*, p. 53.

48. *Ibidem*, p. 57.

49. *Ibidem*, p. 59.

Prea Sfințitul Episcop Iosif Gafton al Râmnicului și Argeșului a tipărit în anul 1945 broșura intitulată *Despre post*. Aici se arată pe scurt când și cum se țin posturile după rânduiala Bisericii noastre (p. 8 și 9).

P. S. Sa răspunde celor care susțin că postul ar fi numai pentru călugări, că ar fi prea lung, prea mare, prea scump și ar slăbi pe om și ar amenința sănătatea (p. 12). Cu deosebire stăruie să dovedească faptul că «postul tocmai reface sănătatea, fiind recomandat de Heraclit și Hipocrate, de prof. Dr. Pauchet (care recomandă o zi, două de post pe săptămână), de prof. Dr. Nordeen, care recomandă o zi de post la trei zile. Marii postitori au ajuns la adinci bătrânețe.

«După rânduielele Bisericii — spune Prea Sfinția Sa — bolnavii, copiii, bătrânii și neputincioșii sînt dezlegați de la această înfrinare» (p. 19). Cit despre postul sufletesc, acela trebuie păzit toată viața (p. 26).

Doctorandul Prof. Constantin Pârvu, în prezent consilier vicar patriarhal, în studiul intitulat *Orînduiri canonice cu privire la Postul Mare*⁵⁰, printre altele arată că «pentru pricini binecuvîntate Biserica a dat și dă totdeauna dezlegarea sa». În sprijinul acestei afirmații, invocă canonul 8 al Sfîntului Timotei al Alexandriei, în care se spune: «Ajunarea s-a orînduit pentru scopul mîntuirii trupului. Deci de este trupul întru smerenie și slăbiciune, se cuvine să primească hrană și băutură, după cum voiește și poate să suporte». Sînt însă și cazuri în care preotul, ca duhovnic, trebuie să ia aminte cu multă pricepere ca nici sfintele canoane să nu le nesocotească și nici pe cei ce ar veni la dînsul să nu-i depărteze. Duhovnicul va socoti de la caz la caz puterile de postire, potrivit vîrstei sau fixînd un timp de post mai scurt. De asemenea, în cazul bătrînilor, va proceda cu mult tact. Pentru slăbiciunile bătrîneților, printr-o interpretare mai largă a canoanelor sus amintite, de asemenea, duhovnicul poate absolvi pe credincioși parțial sau total, după chibzuială, nesticînd canoanele. În cazul acesta, din epitimiile de la scaunul de mărturisire, desigur va trebui să nu lipsească împlinirea postului sufletesc, de la care nimeni nu este absolvit, precum și împlinirea altor practici bisericești în deplin acord cu slăbiciunile bătrîneților»⁵¹.

«Așadar — conchide autorul —, după rînduielele canonice bisericești, bolnavii, copiii și neputincioșii pot căpăta dezlegare de la această înfrinare».

La această încheiere, adaugă: «Mai sînt încă unele probleme în legătură cu postul, care, deși nu sînt cuprinse în mod expres în sfintele canoane, au totuși aspect canonic și alte orînduiri bisericești au ținut cont de ele, ca de exemplu: *sărăcia, oboseala, munca grea, călătoria par a fi motive care îndreptălesc* pe cei în această situație să ceară dezlegare de la post. Aici intervine *chibzuiala duhovnicului, economia bisericească și conștiința credinciosului*»⁵².

Și aici redă citatul din pravila bisericească privitoare la această chestiune: «Iară se cade duhovnicului ... etc.».

Autorul arată că «prin post să nu-l facem pe om impropriu muncii sau să-i primjduim sănătatea fizică. Episcopul poate da dezlegare în cazurile pe care iconomia bisericească le îngăduie».

P. C. Pr. Prof. Ene Braniște, titularul catedrei de Liturgică și Pastorală de la Institutul teologic universitar din București, a tipărit un studiu amplu și documentat asupra postului sub titlul: *Posturile din cursul anului bisericesc*⁵³.

50. Vezi «Glasul Bisericii», XVII (1958), nr. 3, martie, p. 228—235.

51. *Ibidem*, p. 232.

52. *Ibidem*.

53. În «Biserica Ortodoxă Română», LXXXII (1964), nr. 1—2, p. 120—138.

Reproducem textual afirmațiile pe care P. C. Sa le face în legătură cu tema noastră. «Respectarea posturilor — spune Pr. prof. Ene Braniște — este o datorie a bunului credincios impusă prin porunca a doua a Bisericii. Totuși trebuie să avem în vedere faptul că vechile dispoziții canonice, enumerate pînă aici și privitoare la durata, asprimea și obligativitatea diferitelor posturi de peste an au fost formulate pentru credincioșii care trăiau în alte vremuri și în condiții de viață cu totul deosebite de cele în care trăiesc credincioșii de azi. De aceea, aplicarea lor integrală nu mai este astăzi posibilă decît cel mult viețuitorilor din mînăstiri și numai unui număr restrîns de credincioși laici, cu o conștiință religioasă mai riguroasă. De altfel, hotărîrile canonice privitoare la posturi nu au caracter de dogmă, adică nu trebuie privite ca niște reguli absolut neschimbătoare și eterne, ci fac parte dintre normele bisericești cu caracter moral-disciplinar, care au fost formulate de autoritatea bisericească în funcție de nevoile, împrejurările și evoluția vieții religios-morale a credincioșilor și care pot fi deci *modificate, atenuate sau anulate* de aceeași autoritate, la nevoie. Dovadă în acest sens este și variația acestor reguli după epoci și regiuni, în trecut»⁵⁴.

P. C. Sa reproduce, după sumarul ședinței Sfintului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, din 27 februarie 1956, p. 3—4⁵⁵, hotărîrea Sfintului Sinod care cuprinde unele pogorăminte cu privire la post.

La propunerea Prea Fericitului Patriarh Justinian, Sfintul Sinod, «ținînd seama de principiul acomodării normelor disciplinar-morale la nevoile timpului, a hotărît următoarele pogorăminte :

A. — Copiii pînă la împlinirea vârstei de 7 ani să fie dezlegați de pravila postului, putînd mînca în tot timpul anului orice fel de alimente ;

B. — Pentru copiii de la 7 la 12 ani și pentru credincioșii de orice vîrstă cuprinși de slăbiciuni și suferințe trupești, pravila postului să fie obligatorie numai în zilele următoare :

a) Toate miercurile și vinerile, cu excepția celor cînd e dezlegare la pește ;

b) Prima și ultima săptămînă din Sfîntul și Marele Post al Paștilor și tot așa în Postul Crăciunului.

c) De la 24 la 29 iunie (5 zile din postul Sfinților Apostoli Petru și Pavel) ;

d) De la 1 la 15 august ;

e) Ajunul Crăciunului, Ajunul Bobotezei, 29 august, 14 septembrie.

C. — Pentru celelalte zile și săptămîni din timpul marilor posturi bisericești, copiii de la 7—12 ani și credincioșii de orice vîrste care sînt suferinzi să fie dezlegați a mînca pește, icre, ouă, lapte și brînză».

II — Poziția Bisericii Ortodoxe privitoare la posturile bisericești.

Biserica creștină Ortodoxă a orînduit postul pe temeiul învățaturii⁵⁶ și practicii Mîntuitorului⁵⁷ și Sfinților Apostoli⁵⁸, pentru toți creștinii⁵⁹, fiind încredințată de marea lui însemnătate pentru mîntuire.

54. *Ibidem*, p. 137.

55. Ms. dactilografiat — Arhiva Sfintului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, anul 1956.

56. Matei IX, 15 ; XVII, 21 ; VI, 16—18 ; Marcu IX, 29. 57. Matei IV, 2 ; Luca IV, 2.

58. Fapte XIII, 2—3. 59. I Cor. VII, 5 ; II Cor. VII, 5 ; II Cor. VI, 4—5.

Rostul postului creștin poate fi sintetizat în următoarele: 1. Potolește poftele trupești, «veștejește pofța și n-o lasă să crească»⁶⁰, «împrăștie răul patimilor, stinge fierbințeala poftelor și aprinde flacăra castității»⁶¹; 2. deprinde voința să domine asupra lăcomiei pîntecelui, care face începutul tuturor patimilor⁶² și care «alungă toate virtuțile»⁶³; 3. exprimă pocăință pentru păcate; 4. este o jertfă bineplăcută lui Dumnezeu, deci un act de cult; 5. înlesnește săvîrșirea tuturor virtuților și sprijină rugăciunea; 6. ajută sănătății, purifică organismul de toxine, îl înnoiește și-l ferește de boli, iar de unele boli chiar îl vindecă.

Orînduieșile privitoare la durata și asprimea postului au fost stabilite în cursul vremii. În primele veacuri ale creștinismului, posturile variau ca durată și asprime după regiune. Cu vremea, s-a ajuns la stabilirea obligației de a ține Postul Mare și postul de miercuri și vineri, prin canonul 69 apostolic, care sancționează pe clericii care nu-l respectă cu caterisirea, iar pe laici, în aceeași vină, cu afurisania, cu excepția bolnavilor⁶⁴. Canonul 19 de la sinodul din Gangra interzice dezlegarea posturilor⁶⁵. Prin canonul 8 al lui Timotei de Alexandria, se dezleagă de post femeia ce naște, iar prin canonul 10 al aceluiași, se dezleagă de post și cel bolnav⁶⁶.

Cu vremea, în Biserica Ortodoxă s-au rînduit cele patru mari posturi: Postul Paștilor, Postul dinaintea Nașterii Domnului, Postul Sfinților Apostoli Petru și Pavel și Postul Sfintei Mării, în afară de postul de miercuri și vineri. La acestea se adaugă anumite zile de post și anume: 5 ianuarie — ajunul Bobotezei, 29 august — ziua praznicului Tăierii capului Sfîntului Ioan Botezătorul, 14 septembrie — Înălțarea Sfintei Cruci etc.

Pe lângă posturile la care credincioșii sînt obligați prin porunca a doua a Bisericii Ortodoxe⁶⁷, ei mai pot fi obligați și la unele posturi, pe care le instituie episcopul locului pentru cazuri de calamități naturale etc., precum și, individual, la spovedanie, ca epitimie pentru păcate, prin care să se scurteze din timpul opririi de la Sfînta Împărtășanie⁶⁸.

Valoarea postului iese în evidență în raport cu gravitatea păcatului «lăcomiei pîntecelui», la care postul se opune și pe care asceții răsăriteni îl consideră drept primul păcat capital, din care izvorăsc toate patimile. Într-adevăr, îmbuibarea duce adesea la beție și lene, iar acestea pun în mișcare desfrînarea. Toate acestea patru

60. Evagrie Monahul, *Capete despre deosebirea patimilor și a gîndurilor...*, în «Filocalia», trad. de Pr. Dr. D. Stăniloae, Sibiu, 1946, vol. I, p. 50; cf. Sf. Maxim Mărturisitorul, *Cuvînt ascetic*, în «Filocalia», trad. de Pr. D. Stăniloae, Sibiu, 1947, vol. II, p. 12.

61. Augustin, *Sermones de tempore*, Sermo 207.

62. Evagrie, *op. cit.*, în «Filocalia» vol. I, p. 48.

63. Nil Ascetul, *Cuvînt ascetic*, în «Filocalia» rom., vol. I, p. 207.

64. *Mărturisirea Ortodoxă a Sfintei Biserici de Răsărit*, 1899, P. I întreb. LXXXVIII, p. 80—81.

65. Cf. *Așezămintele Apost.* V, 13; can. 50 Laodiceea. Canonul 15 al Sfîntului Petru al Alexandriei repetă obligația de a posti miercurea și vinerea (vezi Milaș Nicodim, *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, vol. I, 1, p. 29 și vol. II, 2, p. 26).

66. Milaș, *op. cit.*, II, 1, p. 50.

67. Canoanele 66 apostolic și 55 al Sinodului VI ecumenic opresc ajunarea în timp de simbătă și duminică, iar canonul 56 trulan oprește consumul de ouă și brînză în simbetetele și duminicile Postului Mare. Notăm că ajunarea este o restricție aproape totală, pe cînd postul este numai o înfrînare parțială și vremelnică de la unele alimente.

68. *Mărturisirea Ortodoxă a Sfintei Biserici de Răsărit*, ed. 1899, P. III, Întreb. VII și VIII; *Învățătura de credință creștină ortodoxă*, 1952, p. 359—341; *Carte foarte folositoare de suflet*, București, 1898, p. 96—98, unde se află canoanele Sfîntului Ioan Postnicul, care prevăd asemenea posturi suplimentare.

avînd nevoie de bani, duc la furt, înșelăciune, avariție. Cine nu are bani se întristează, se minie și invidiază pe cei ce au ⁶⁹.

Principiul călăuzitor cu privire la hrană este, după Sfîntul Ioan Casian, «de a nu da trupului spre satisfacerea plăcerii, ci spre satisfacerea slăbiciunii» ⁷⁰. «Cei ce se împărtășesc din mîncări din alte pricini decît hrana și tîmăduirea — spune Sfîntul Maxim Mărturisitorul ⁷¹ — se vor osîndi ca cei ce s-au dedat desfătării».

Postul ni s-a dat de Dumnezeu ca un «leac salvator», prin care «să se stîrpească desfrînarea și grija lumească să se îndrepte spre activitatea duhovnicească» — cum spune Sfîntul Ioan Gură de Aur. Dar postul nu trebuie considerat ca singura sau cea mai importantă datorie creștinească. Căci, așa cum spune același Sfînt Părinte, «noi avem cu mult mai multe căi cu care se deschid ușile intrării libere la Dumnezeu decît numai înfrînarea de la bucate. Cel ce mîncă și nu poate petrece în postire, să dea mai multă milostenie, să se roage cu mai multă căldură, să arate mai multă aplecare la ascultarea învățăturilor dumnezeiești la care slăbiciunea trupească nu ne poate împiedica, să se împace cu dușmanii săi și să alunge din inima sa orice ură și dorință de răzbunare. Cel ce face aceasta postește cu adevărat așa cum cere de la noi Domnul» ⁷².

Dar nici cel ce postește trupește nu trebuie să se mărginească numai la atît, ci trebuie să însoțească acest post de fapte bune: rugăciune, milostenie etc.

Aceste concepții riguroase explică importanța care s-a dat postului ca fiind arma principală de combatere a celui mai mare și mai periculos dușman al vieții creștine.

Ortodoxia consideră postul ca fiind o condiție strict necesară pentru dobîndirea sfințeniei. De aceea, iconografia bizantină ortodoxă zugrăvește pe sfinți cu chipurile supte și cu siluete subțiate din pricina postului.

În mentalitatea ortodocșilor, îndeosebi a celor de la sat, unde s-au păstrat cel mai bine vechile tradiții creștine, postul este socotit ca o mare datorie creștinească. Cel ce nu postește este socotit spurcat, păgîn. Postul a devenit astfel o virtute distinctă și eminentă ortodoxă. Conștiința ortodocșilor este foarte sensibilă față de datoria postului. Postul este o caracteristică a Ortodoxiei. Fără posturi, Ortodoxia n-ar mai fi ceea ce este și așa cum este cunoscută.

Posturile sînt nedespărțite de sărbătorile religioase mai importante și de fiecare miercuri și vineri.

Trebuie să recunoaștem însă și faptul că astăzi, în condițiile vieții și activității din marile aglomerări urbane, respectarea posturilor a devenit — cum am arătat — foarte dificilă. Sub influența celor de la orașe, nici sătenii, mai cu seamă cei tineri, nu mai respectă posturile bisericesti, pe care mai continuă să le țină bătrînii.

Duhovnicii, constatînd această tristă realitate, au fost nevoiți să devină mai indulgenți, majoritatea condiționînd primirea la Împărtășanie de numai cîteva zile de postire. Ei aplică principiul bisericesc al economiei, în scopul de a păstra pe credincioși aproape de Biserică.

69. Vezi Ștefan Schiwietz, *Das morgenländische Mönchtum*, Zweiter Band, Mainz, 1913, p. 72—73.

70. Ioan Casian, *Despre cele 8 gînduri ale răutății*, Filoc. rom., vol. II, p. 99.

71. *Capete despre dragoste*, III, 86; Filocalia rom., vol. II, p. 95.

72. *In cap. I Genes.* hom. 10; P.G., LIII, 82 și 83.

Totuși, ei toți mărturisesc că se simt legați de rigorile prescrise de canoane și că Sfântul și Marele Sinod ar trebui să găsească o formulă prin care să li se acorde mai multă libertate în aplicarea individuală a canoanelor (epitimiilor) care se dau penitenților la spovedanie.

Principala obiecție care se aduce de obicei împotriva postului constă în aceea că postul ar slăbi sau chiar vătăma sănătatea. Dar netemeinicia acestei păreri o dovedesc chiar specialiștii în medicină care, printre cei trei mari dușmani ai omului modern, numără, pe lângă și înainte de sedentarism și surmenaj, supraalimentarea.

Într-adevăr, maladiile cele mai frecvente în zilele noastre: maladiile cardiovasculare, guta, reumatismul, eczemele, maladiile ficatului, rinichilor etc. sînt cauzate în mare parte de o alimentație prea bogată în carne și grăsimi și de consumul băuturilor alcoolice. Gilbert și Dominici au constatat că la 4—5 zile după consumul cărnii în organism se află 67.000 de microbi la cm^3 , pe cînd după consumul lacto-vegetarian, numai 2000 de microbi la cm^3 .

Regimul lacto-vegetarian dă «țesuturi mai robuste și nervi mai solizi», «apără de anemie și neurastenie»⁷³.

În zilele noastre, există, de asemenea, mulți practicanți ai unei metode terapeutice prin infometare, recomandată, printre alții, și cu multă competență de Alexie Suvorin din Belgrad⁷⁴ și care are adepți și printre medicii și bolnavii români. Este vorba despre un post integral, de o infometare care poate dura, după caz, între 7 zile și 40 de zile, uneori ajungînd și la 62 de zile⁷⁵. În tot acest timp, nu se consumă zilnic decît neapărat 1/2 litru de apă îndulcită cu miere sau zahăr și în care se stoarce zeama unei jumătăți de lămfie. După o astfel de infometare, organismul se dezintoxică, se vindecă de anumite boli și se regenerează. Aceste boli sînt: ulcerul, astmul, eczemele, scleroza, diabetul, reumatismul, guta, neurastenia, nevrozele grave, catarul cronic, tuberculoza etc.⁷⁶.

În toate acestea noi vedem confirmată și valoarea igienică a postului, precum și accesibilitatea lui chiar pentru cei bolnavi. Posturile de miercuri și vineri, precum și cele patru posturi ale anului s-au verificat ca fiind un regim alimentar ideal pentru păstrarea și restabilirea sănătății.

Cît despre excepțiile existente în această privință și anume bolnavii, copiii și neputincioșii, aceștia se bucură din partea Bisericii de unele pogorăminte de la îndatoririle postului, așa cum arată hotărîrea Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române din 27 februarie 1956.

Ceea ce s-ar cuveni să se facă, dacă încă nu s-a făcut în vreun fel oarecare, este de a se adapta prescripțiile bisericesti privitoare la postire și la clima și regiunea unde trăiesc credincioșii. De exemplu, credincioșilor ortodocși din regiunile cu o climă aspră, total neprielnică cultivării legumelor și fructelor și unde, pentru a putea

73. Vezi preot Const. Nazarie, *Curs de Teologie morală*, litografiat 1919—1920, p. 327.

74. Vezi *Metoda Suvorin — Tratament prin infometare. Practica infometării*, Editura «Omul nou» Belgrad, 1951, trad. de Pr. Silvestru Andrei, dactilografiat (207 pagini).

75. Suvorin susține că omul poate trăi fără hrană 75 de zile și chiar mai mult (Vezi *Ibidem*, p. 18). Se citează cazul Therezei Neumann din Konnersreuth care timp de patru ani (între 1922—1926) n-a gustat decît împărțășania zilnică (*Ibidem*, p. 95).

76. Vezi Alexie Suvorin (Belgrad), *Metoda mea*, cartea I, trad. în rom. (dactilografiat), p. 13.

rezista gerului, este necesară consumarea unei mari cantități de grăsime de focă sau de alte animale, nu li se poate aplica regimul postului ca la noi. Trebuie, deci, a se hotărî asupra unei alte forme de post: reducerea rației de grăsime, rărirea prînzurilor etc.

De asemenea, este de dorit a se lărgi cercul celor care să se bucure de unele pogorăminte, care să cuprindă și pe muncitorii care prestează munci grele și într-un mediu toxic, unde laptele este necesar chiar ca medicament și să includă și pe cei care se află în deplasare, pe cei ce mîncă la restaurante și cantine, unde de obicei nu se gătesc mîncări de post.

Este adevărat că posturile bisericesti sînt cam aspre pentru unele regiuni. De aceea, așa cum am afirmat, consider just a se adapta aceste prescripții după posibilitățile legate de climă, regiune, regim de muncă, vîrstă etc.

De aceea, așa cum am afirmat, consider just a se adapta aceste prescripții după posibilitățile legate de climă, regiune, regim de muncă, vîrstă etc.

Pot să rămînă neschimbate rînduielele bisericesti tradiționale privoare la postire ca o formă maximală, pe care să o respecte cei ce au rivnă și condiții iar ceilalți după posibilități. Duhovnicul va aprecia, de la caz la caz și de la persoană la persoană, acest grad de rivnă și posibilitate și va îngădui pogorămintele corespunzătoare. Aceasta atît privor la alimentele de post, cît și chiar privor la lungimea postirii.

Biserica nu poate scurta durata Postului Mare, și pentru motivul că de acesta sînt legate și rînduielele speciale ale cultului din această perioadă, transcrise în cărțile de ritual. Însă deoarece există unii duhovnici care exagerează prin prea mare asprime, după cum există alții care exagerează prin prea mare indulgență, ambele păgubitoare pentru sufletele credincioșilor, este nevoie ca Sfîntul Sinod să le recomande să se fe-rească de ambele extreme. Credinciosul nu trebuie îndepărtat de Biserică printr-o asprime exagerată, dar nici nu trebuie încurajat în păcatele sale printr-o prea mare indulgență.

De altfel, se cuvine a se ține seamă de faptul că unele canoane au fost înlocuite, ca depășite, prin unele obiceiuri de drept, prin unele tradiții care s-au constituit în virtutea principiului economiei, de care Biserica face uz prin reprezentanții săi legi-timi atunci cînd se află în fața unor situații ce nu permit aplicarea integrală a unor dispoziții canonice principiale. Avem ca exemplu canonul 90 al Sinodului al VI-lea ecumenic, care interzice îngenunchierea și metaniile în timp de duminică și care, fără să fi fost abrogat de un canon ulterior, a fost și este totuși, în practică, mereu nesocotit, chiar de către unii clerici, ceea ce înseamnă că acest canon a fost înlocuit printr-un obicei de drept.

Pe temeiul celor expuse, conchidem că Biserica Ortodoxă trebuie să păstreze principiul postului și posturile tradiționale, dar să le adapteze la condițiile individuale, sociale, regionale, de climat etc., pentru a putea fi aplicate în mod efectiv.

Totodată, trebuie subliniată valoarea postului spiritual, de care nu poate fi scutit nici un credincios ortodox, precum și datoria tuturor de a însoți postul cu rugăciunea și cu faptele iubirii de aproapele, fără care postul nu poate avea valoare religio-s-morală.

În orice caz, e bine ca penitentul să-și dea seamă că a nu posti în zilele orinduite de Biserică, fără motive de boală, neputință și vîrstă, este un păcat, care atrage sancțiune. Cu aceasta, el se va sili să se conformeze cît mai mult prescripțiilor postului.

Căci cel ce respectă posturile bisericești nu are decît de folosit din toate punctele de vedere. Chiar cei bolnavi beneficiază de post, așa cum dovedește aplicarea metodei înfometării ca o terapie în unele boli pe care le-am enunțat mai sus. Prin postire, nici un credincios nu are nimic de pierdut, ci numai de cîștigat. Biserica a dovedit, deci, o mare înțelepciune cînd le-a instituit și a obligat pe credincioși să le respecte.

Păstrînd posturile în forma lor tradițională ca o poruncă bisericească la care credincioșii trebuie să se supună, lărgînd și precizînd sfera celor vrednici de pogrăminte, și adaptînd prescripțiile generale la condițiile locale de climă și regiune, cînd acestea nu oferă posibilități normale de postire, Biserica Ortodoxă va rămîne fidelă tradiției ei de veacuri și va evita, în același timp, unele eventuale tulburări în rîndul ortodocșilor, care excelează printr-un spirit conservator, asemănătoare celor iscate din îndreptarea calendarului.

Pr. Athanasie Negoia

UN IOV BABILONEAN?

Ceva din teodiceea akkadiană

Se știe astăzi că în Biblie, îndeosebi în Vechiul Testament, se află unele asemănări de idei și limbă cu cele ce întâlnim în literatura asirobabiloneană, cunoscută nouă celor de astăzi, după descifrarea cuneiformelor în secolul trecut. Aceste asemănări nu trebuie să ne surprindă și nici să ne înfricoșeze, deoarece era natural ca ele să existe. Era normal să întâlnim unele asemănări între Vechiul Testament și literatura asirobabiloneană, deoarece evreii biblici au ieșit din aceeași lume mesopotamiană, unde au vorbit aceeași limbă, au avut aceleași obiceiuri și mai ales aceleași idei în ce privește noțiunile abstracte și în special cea despre divinitate. De aceea, nu întâlnirea asemănărilor materiale—dacă le putem numi așa—interesează, ci ceea ce trebuie să ne preocupe este în primul rând ideologia ce se desprinde din ele. Și dacă se cercetează obiectiv asemănările dintre literatura veche orientală și Vechiul Testament, numaidecât se observă că între ele există diferențe de netrecut. Numai lipsa monoteismului din literatura orientală, dacă am aminti-o aici, ar fi suficient să arătăm că politeismul oriental n-are nici o contingență cu monoteismul ebraic biblic. Dar nu este locul aici să arătăm toate deosebirile care există între religia biblică și cea asirobabiloneană. Lucrul acesta este recunoscut astăzi de toată lumea și nu mai trebuie stăruit asupra lui.

Ne vom ocupa, în rândurile de mai jos, de așa-numita teodicee akkadiană¹. Prin termenul de teodicee, în cazul nostru, înțelegem ideile despre divinitate, gândurile asupra lui Dumnezeu, aflate în scrierile asirobabilonene, descifrate în ultimele decenii, gânduri și idei care ne dau posibilitatea să ne facem o părere generală despre religia akkadiană. Cuvântul teodicee nu se găsește în dicționarele limbii grecești clasice. El a fost creat de către filozoful Leibnitz dându-i semnificația de pledoarie în favoarea lui Dumnezeu, un tratat scris pentru a respinge obiecțiile scoase din existența răului în lume². După Leibnitz, filozofii francezi au făcut din teodicee partea din metafizică ce se ocupă cu probele existenței lui Dumnezeu și atributele Sale.

În rândurile ce vor urma vom vedea un poem din literatura asirobabiloneană, în care este vorba despre condiția umană, mai precis despre suferința omului credincios de pe pământ, așa cum face și cartea biblică a Vechiului Testament numită **Iov**.

1. Akkadienii sînt primii semiji infiltrați în Mesopotamia de astăzi. Ei sînt strămoșii asirobabilonenilor, de la care ne-a rămas o nebănuită literatură multilaterală.

2. *Essai de théodicée sur la bonté de Dieu, la liberté de l'homme et l'origine du mal* (1710). Cf. E. Goblou, *Le vocabulaire philosophique*, 6 e éd. Paris, 1927, p. 472.

Poemul de care ne ocupăm a fost numit, de către cercetătorii și mai ales de către traducătorii literaturii akkadiene, *Dreptul suferind*³. După cit se pare, în textul akkadian, poemul cuprindea patru tăblițe în alfabetul cuneiform. Primele trei tăblițe, mai mult sau mai puțin în bună stare, au fost recunoscute ca atare, chiar de la început; ele tratează despre suferința omului pe acest pământ. Dar s-a ezitat mult până să se identifice un alt fragment, care și el, se ocupă tot de suferința pămîntenilor. De aceea, foarte probabil că acest fragment este ceea ce ne-a mai rămas din tăblița a patra⁴.

Poemul acesta, mai bine-zis monologul acesta, glorifică pe zeul șef al panteonului babilonean. În el, zeul Marduk este onorat ca o divinitate puternică, oarecum singurul responsabil de destinele oamenilor. Ceea ce *Dreptul suferind* evocă din viața lui terestră, ne face să credem că, înainte de a cădea în mizerie și dizgrația zeilor, el a fost un personaj influent la curtea unui rege al Babilonului⁵, cam către finele mileniului al doilea înainte de Hristos, dacă judecăm după numele celor două personaje contemporane, amintite în povestire. De altfel aceste două personaje, unul din Nippur și altul din Babilon, ne sînt cunoscute din alte documente akkadiene. Sînt doi cărturari ale căror nume au trecut în posteritate⁶. De aceea, am putea să ne gîndim că trista întîmplare a poemului *Dreptul suferind* nu este chiar complet imaginară, ci că ea păstrează amintirea dizgrației și a decăderii unui demnitar, a cărui personalitate importantă mai puțin decît învățătura pe care ne-o dau nouă celor de astăzi încercările și durerile prin care a trecut.

Istorisirea nenorocirilor povestite în text face obiectul celei mai mari părți a monologului. În prima tăbliță, năpăstuitul personaj se plînge că a pierdut bogățiile sale, poziția lui socială, încrederea regelui și stima concetățenilor săi. De acum, el a rămas sărman și desconsiderat, fără să fi făcut ceva, care ar fi meritat o asemenea lovitură. La această decădere socială, în cea de a doua tăbliță, vin să se adauge suferințele și boala. Necazurile cele mai grele, cele mai dureroase, cele mai nebane, îl ating, unul după altul. Nefericitul a ajuns la o așa de mare suferință și istovire, încît familia a început să bocească și să pregătească cele de înmormîntare. Totuși, în ultimile două rînduri ale tăbliței, începe să mijcească o oarecare licărire de speranță. Această nădejde de vindecare și milostivire divină are să se împlinească în consemnarea din cea de a treia tăbliță. În trei visuri succesive, îi apar suferindului anumite personaje care-l purifică și intervin pentru el. Un al patrulea trimis al lui Marduk îi va aduce iertarea de la zei și promisiunea recăpătării fericirii avute înainte de **încercări**.

Dacă în istorisirea nenorocirilor ce l-au lovit, povestitorul poemului evocă foarte puțin greșelile, păcatele și nelegiuirile comise (III, 57—60), în schimb, insistă foarte mult asupra rîgorilor nemeritate pentru pedeapsa ce i-a fost dată. Pentru ce zeul lui îl tratează ca pe un mare ticălos, ca pe un criminal de rînd, atunci cînd, în sufletul și în conștiința sa, el știe că purtarea sa, faptele și gîndurile sale niciodată n-au fost din cele pentru care i s-ar fi putut reproșa ceva? Suferindul ajunge

3. *Le juste souffrant*, cf. R. Labat, *Les religions du Proche Orient*, Paris, Fayard, 1970, p. 328. În limba germană: *Klage eines Weiser über die Ungerechtigkeit der Welt*, cf. E. Ebeling în *Altorientalische Texte zum Alten Testament*, herausgegeben von H. Gressmann, 2. Aufl. Berlin 1926, p. 287. În limba engleză: *About Human Misery*; dar în ANET, 2nd ed., îl găsim numit după primele cuvinte cu care începe poemul: *I Will praise the Lord of Wisdom*.

4. René Labat, *Les religions du Proche Orient asiatique* (Coll. «Le trésor spirituel de l'humanité, Textes babyloniens, ougaritiques, hittites» présentés et traduits par R. Labat et autres, Paris, Fayard-Denoël, 1970, p. 328.

5. *Ibidem*, p. 328.

6. *Ibidem*, p. 328, nota 4.

pînă la a se întreba dacă pentru Dumnezeu și pentru oamenii credincioși valorile morale și religioase au același sens. Pînă la urmă, suferindul recunoaște că planurile zeilor sînt de nepătruns pentru muritori și că acest mister insondabil este singurul ce poate explica nedreptățile aparente din viața omenească.

Cum am amintit, în acest monolog al «Dreptului suferind» găsim cîteva idei a ceea ce însemna teodiceea babiloneană. De aci desprindem ideea despre transcendența divină și libertatea neînțeleasă a lui Dumnezeu. Din acest monolog și din alte produse literare asirobabilonene, de nuanță religioasă, ne facem apoi o idee —slabă desigur— de modul cum își explicau mesopotamienii vechi suferința onului pe pămînt.

Pentru a putea să facem o comparație asupra cărții lui Iov din Biblie și monologul poemului babilonean «Dreptul suferind» și a trage concluziile necesare, dăm mai jos, în traducerea lui René Labat⁷, cuprinsul monologului mesopotamian.

Tăblița I

Vreau să laud pe Stăpînul Înțelepciunii, pe zeul / prudent /,

Care stirnește noaptea⁸ și deschide larg / ziua /,

Pe Marduk Stăpînul Înțelepciunii, zeul / prudent /,

Cel care stirnește noaptea și deschide larg ziua,

5. El care, ca un ciclon furtunos, acoperă totul de mînia lui,

Dar al cărui suflu e binefăcător ca un zefir al dimineții!

Furia lui e nestăpînită, mugetul lui este potopul,

Dar totdeauna inima lui se întoarce și duhul lui își revine⁹;

Cerurile nu pot răbda izbitura mîinilor sale,

Dar palma lui este plăcută, el e milostiv cu morții!

(Aceste prime rînduri ale poemului, descoperite recent¹⁰, sînt numai o mică parte din marea lacună de pe prima tăbliță puternic mutilată, căci mai mult de 30 rînduri rămîn încă necunoscute).

Zeul meu m-a părăsit, a dispărut pentru totdeauna,

Zeița mea a dezertat, ea s-a depărtat / de mine /!

45. S-a depărtat / de mine / geniul protector ce mă însoțea,

A fugit de mine îngerul binefăcător, pentru a căuta pe altul!

Voinicia mea mi-a fost răpită, tăria mea arătoasă s-a ofilit,

Sănătatea mea vestiită s-a dus și toată protecția mea a dispărut dintr-o dată!

Ca niște semne înspăimîntătoare mi s-au înfățișat,

Am ieșit din casă și afară am mers la întîmplare.

Oracolele consultate erau pline de teamă și mereu aprinse.

Părăsind ghicitoarea și pe tîlcuitorul de vise,

Nu mă puteam fixa pe ce drum să apuc,

Și de rău augur îmi erau sfaturile celor întîlniți pe stradă¹¹.

7. *Ibidem*, p. 329—341.

8. Marduk stirnește noaptea, desigur, stîpînînd-o; noaptea este inamică zeilor și oamenilor (cf. Borger, *Journ. of Cuneif. Studies*, 18, p. 5).

9. Revine la calm, se liniștește.

10. E. Leichty în *Orientalia*, (1959), 28, p. 361—363 și G. Lambert, *Babylonian Wisdom Literature*, (1960), Addenda, p. 343—344.

11. E vorba aici de o ghicire pe care a cunoscut-o și antichitatea clasică (așa numitul cledonism). Sfaturile auzite din întîmplare pe drum serveau drept oracole și după conținutul lor, erau favorabile sau nefaste (A. L. Oppenheim, *Archiv für Orientforschung*, 17, p. 49 sq).

Cînd dorm, în cursul nopții, somnul meu e îngrozitor.
A regelui (el însuși) ființă divină¹², soarele poporului său,
Inima e mîniată și pentru necazul meu nu-i liniștită.
Cei de la curte¹³ nu fac decît să mă-nvinovățească;
Ei se-ntînesc și vorbesc lucruri ce nu pot fi spuse;
Așa (zice) primul: «Am să-l fac să-și piardă viața!»¹⁴

60. Un al doilea grăiește: «Am să-l fac să-și părăsească postul!»
Din partea celui de al treilea: «Voi acapara ce i-a fost încredințat!»
«Voi intra în casa lui», proclamă al patrulea,
Iar al cincilea: «Voi dărîma oficiul (?) lui!»¹⁵
Un al șaselea, un al șaptelea persecută pe geniul meu protector (?).
65. Banda celor șapte a adunat clica lor;¹⁶
Nemiloși ca un demon *alu*, ei sînt ca niște¹⁷...
Ei nu sînt decît un singur corp, n-au decît o gură,
Împotriva mea, ei au turbare în inimă și de ură ard ca un foc;
(Singura) favoare ce-mi arată e vorbirea de rău și clevetirea;
70. Gura mea (odinioară) plină de siguranță, ei o țin în friu.
Eu, cel ce rosteam discursuri, (acum) sînt ca un surdo-mut,
Îndemnurile mele sonore sînt puse la tăcere!
Capul meu, ce-l țineam sus, e aplecat pînă la pămînt,
Inima mea plină de forță s-a pipernicit de teamă,
75. Pieptul meu cel lat, un neisprăvit îl dă la o parte (acum);
Brațele mele cele active: și unul și altu-s paralizate!
Eu, cel ce mă făleam ca un stăpîn, am învățat să șterg zidurile!
Din strălucit ce eram, am devenit ca un sclav.
În locul familiei mele mari, am ajuns un singuratic!
80. Cînd merg pe drum, degetele țintesc spre mine,
Și cînd intru în palat, ochii clintesc spre mine!
Orașul meu, cu asprime, mă privește ca un dușman,
Ca și cînd ar fi potrivnicul meu, țara mea e învăpăiată;
Fratele meu s-a schimbat într-un străin
85. Și prietenul într-un vrăjmaș și diavol!
Mînia tovarășului meu nu-ncetează să mă învinovățească,
Colegul meu (împotrivă-mi) descarcă armele,
Cel mai bun prieten vrea să-mi scurteze viața!
În piață, în plin tribunal, sclavul meu m-a blestemat;
90. Serva mea, în fața mulțimii a zis infamii asupra-mi!
Cînd mă vede unul din cunoscuții mei, se dă de o parte!
Familia mea m-a socotit ca pe unul ce n-ar fi un sînge cu ea¹⁸.
Celui care vorbește bine de mine, groapa îi e deschisă,
Iar în vîrf (e pus) cel care spune minciuni despre mine!

12. Textual: carnea zeului. 13. Sfetnicii regelui.

14. Literal: Am să-l fac să-și verse viața. 15. Textul e corupt, sau greu de înțeles.

16. Din desfășurarea a ceea ce precede și din rîndurile ce urmează se recunoaște reminiscența pasajelor epice din așa-numitele poeme: *Poemul lui Era* și *Poemul creației*.

17. Sensul necunoscut. 18. Literal: ca unul nu din aceeași carne.

95. Zeul îl ajută pe cel ce spune de mine cele de nevorbit,
Iar celui care intervine pentru mine, moartea-i e grăbită !
Pe cel care vorbește spurcăciuni de mine, geniul lui protector îl ține sănătos,
Eu n-am avut pe nimeni să mă însoțească, nici unul să mă plîngă.
La nemernici și la norod s-a împărțit ceea ce era al meu...¹⁹.
100. De pe ogoarele mele a fost izgonit strigătul de veselie (al secerătorilor) ²⁰,
Și ca moșia unui dușman a fost silită la tăcere proprietatea mea !
A fost dată la un altul slujba mea sfântă
Și în ritualul meu a fost lăsat un oficiant străin !
105. Ziua nu este decît suspine, noaptea, tînguiri,
În toate lunile, văicăreli și tristețe tot anul !
În toate zilele vieții (mele), am gemut ca un porumbel,
/ În loc de a cînta / eu strig cu glas plîngăreț,
Ochii mei sînt mereu / în stare de / plîngere fără-ncetare,
110. Și umerii obrazului / meu / sînt roșii de lacrimi / necurmăte !/
/ Se vede / pe fața mea pecetea inimii / mele/,
/ Iar trăsăturile mele nu-s decît / teamă / și spaimă !/

Tăblița II

Din anul acesta la cel viitor, termenul fixat a fost amînat ²¹.

În zadar mă zvîrcolesc că e din rău în mai rău !

Pentru mine răutatea sporește, eu nu văd dreptatea !

Am strigat către zeu, dar el mi-a întors spatele,

5. Am rugat zeița, ea nu și-a ridicat capul !
Ghicitorul, prin descîntec, n-a precizat viitorul meu ;
Cu toată jertfa sa ²², tîlcuitorul de vise n-a lămurit cazul meu ;
Am chemat spiritul morților, nici el nu m-a deslușit ²³,
Exorcistul ²⁴, prin riturile sale, n-a depărtat mînia divină contra mea.
10. Ce lucruri stranii (se descoperă) peste tot !
Dacă privesc înapoia mea, (nu-i decît) persecuție și supărare.
Ca unul care n-ar fi adus prinoase zeului său,
Sau care n-ar fi chemat la ospăț pe zeița lui,
Care n-ar fi plecat fața, ori n-ar fi îngenunchiat pios,
15. (Ca unul) în gura căruia rugile și cererile ar fi încetat,
Ce ar fi uitat de ziua zeului și neglijat sărbătorile lunare,
Care din neatenție ar fi uitat de cultul zeilor,
Care n-ar fi învățat pe ai săi nici teama ²⁵, nici respectul,
Care ar fi mîncat hrana sa ²⁶, fără să binecuvînteze pe zeul lui,

19. Rindul 100, de o lectură și de un sens foarte dificil, a fost lăsat de o parte. Cf. R. Labat, *Les religions du Proche Orient...* p. 332.

20. Cuvîntul akkadian *alala* e o exclamație de bucurie, sau indică refrenul cîntecelor muncitorilor.

21. Desigur, trebuie să înțelegem timpul cît au durat atari neazuri.

22. Mai corect, libațiune sau materialul în care «se citea» viitorul.

23. Literal : el n-a deschis urechea mea.

24. Cel care alungă spiritele rele.

25. Teamă de zei, nu frica obișnuită.

26. Nu știm dacă e vorba de rugăciunea înainte de masă sau de gustarea din prinoasele de la altar.

20. Sau a uitat de zeița sa și nu i-a adus dar de făină,
Ca cel care, nebunește, ar fi uitat de stăpînul său,
sau ar fi luat ușuratic numele zeului său într-un jurămint,
Iată-mă considerat!
Repede (atunci) eu m-am gîndit la rugile și cererile (mele)...
Ruga pentru mine era gîndire și jertfa, legea mea.
25. Ziua în care se cinstește zeul era bucuria mea,
Ziua procesiunii zeiței îmi era de ajutor și mulțumire,
Rugăciunea pentru rege era (toată) bucuria mea,
Și cîntarea pentru el era pentru mine o fericire!
Eu am îndemnat țara mea să respecte riturile zeului,
30. Am învățat pe ai mei să cinstească numele zeiței.
La cele pentru zeu, am pus deopotrivă laudele pentru rege²⁷.
Și am învățat poporul respectul palatului²⁸.
Cu adevărat, credeam că zeului îi sînt plăcute toate acestea!
Dar ce e bun pentru mine poate fi uriciune pentru zeu
35. Și ce e rău pentru mine poate să fie bun pentru zeu!
Cine poate afla voința zeilor din cer?
Și planurile divine din fundul adîncului, cine le poate înțelege?
Unde muritorii învață căile zeului?
Cel plin de sănătate ieri este muritor astăzi.
40. Cel întristat dintr-o dată, află îndată voia bună.
În timpul strănutului el cînta un cîntec vesel,
Un pas după aceea, el oftează ca unul ce plînge.
Timpul de a deschide și închide (gura)²⁹ duhul lor l-a schimbat.
De sînt înfometați, sînt ca niște cadavre,
45. De sînt sătui, atunci se apucă la întrecere cu zeii lor.
În stare de mulțumire, ei vorbesc despre sărirea peste cer,
De suferă, ei se vaită că au coborît în infern!
Despre aceste (schimbări) mă întreb fără să găesc răspuns.
Iar eu sleit, o furtună mă urmărește!
50. O boală anchilozantă mi-a venit asupra-mi,
Un vînt năpraznic a suflat către mine, / din adîncul / orizontului,
Frigurile *di-u*³⁰ de pe fața lumii de jos³¹ s-au răspîndit,
Tusea cea rea a ieșit din Apsu³², (bîrlogul) său,
Un *utukku*³³ nebiruit a ieșit din Ekur³⁴
55. Lamaștu³⁵ a coborît din inima muntelui³⁶;
/ Cu riul / în revărsare a venit tremurul cel ce te-ngheață,
Lîncezeala a răsărit din pămînt odată cu verdeața:

27. Regele, ca reprezentant al zeului pe pămînt, era și el divinizat.

28. Palatul, în sens de rege.

29. Sau ochii? În cuvintele ce urmează, «duhul lor» înseamnă «duhul oamenilor» (credincioși).

30. Frigurile *di-u* erau o boală frecvent evocată în textele magice; boala e caracterizată printr-o violentă durere de cap; dar din alte simptome, date cu alt prilej, ar reieși că e vorba de variolă. Cf. R. Labat *Traité akkadian de pronostics et diagnostics médicaux*, p. XXVII.

31. Lumea de jos, adică infernul.

32. Abis.

33. Un slujitor al lui Nergal, zeul suprem al infernului.

34. Lumea infernală, locuința demonilor.

35. Un demon femelă.

36. Lumea infernală.

- Toate aceste / rele împreunate /, de mine s-au apropiat,
Ele au izbit capul meu, ele au încătușat craniul meu,
60. / Fața mea / s-a împosochiat, ochii sînt răvășiți³⁷.
(Aceste răutăți) mi-au trecut peste cap, mi-au paralizat gîtul,
Mi-au lovit pieptul, mi-au strivit sînul,
Ele au distrus carnea, m-au aruncat în convulsii,
Au aprins focul în lăuntru meu.
65. Ele au răvășit măruntaiele mele, / au răsturnat? / organele mele,
Vomînd saliva mea, ele au aprins plămîinii mei,
Au înveninat membrele mele și au zguduit osînză mea,
Voinica mea statură, ele au gîrbovit-o, cum (se roade) un zid,
Solida mea făptură, ca pe o trestie, au culcat-o,
70. Sînt doborît ca o iarbă ofilită și gem cu fața la pămînt!
Demonul *alu* s-a învelit cu corpul meu ca și cu un veșmînt,
Toropeala m-a cuprins întocmai ca o plasă.
Ochii mei s-au împăienjenit și nu mai văd,
Urechile mele sînt destupate, dar nu aud³⁸.
75. Paralizia a pus stăpînire peste întreg corpul meu,
Un șoc a căzut peste carnea mea,
Anchiloza a pus stăpînire pe brațele mele,
Putreziciunea s-a abătut peste genunchii mei,
Picioarele mele au uitat că puteau să meargă,
80. Un atac m-a lovit și m-a astupat deodată.
Moartea / e aici /, ea a cucerit fața mea!
Tălmăcitorului de vise nu-i răspund cînd mă-ntreabă.
/ Familia mea / mă plînge și eu am pierdut cunoștința,
Un căscat mi-a prins gura
85. Și un zăvor îmi închide buzele :
«Poarta» mea e zăvorîtă (și) «izvorul» meu e astupat³⁹.
Slăbirea mea se lungește, gîtlejul meu e închis.
De mi se dă susan, duhoare eu înghit.
Mediul, viața oamenilor, mi-au devenit neplăcute.
90. Și încă, acest rău stăruie de multă vreme ;
Din lipsă de hrană, încheieturile îmi sînt schimbate,
Fleșcăite îmi sînt cărnurile și sîngele meu s-a vărsat ;
Se-ntrevăd vinele mele (sub) pielea mea (ce singură) le acoperă,
Mușchii mei⁴⁰ sînt umflați, au căpătat *uriqtu*⁴¹.

37. Literal : sau culcat.

38. Cuvintele acestea ne amintesc pe cele din Ieremia V, 21 : Au ochi, dar nu văd, au urechi, dar n-aud».

39. Probabil, o indicație figurată a gurii sau poate, în sens mai larg, a căilor ce permit omului să comunice cu exteriorul, în special, pentru a respira, pentru a bea și pentru a mânca.

40. În akkadiană, termenul poate desemna diferitele «rețele» ale corpului (rețeaua sangvină = arterele și venele ; rețeaua musculară = mușchii și tendoanele).

41. *Uriqtu* trebuie să fi fost o boală, astăzi greu de precizat.

95. Am păstrat patul ca o temniță, ieșirea (nu erau) decît gemetele,
Într-o închisoare s-a schimbat pentru mine casa mea,
Carnea mea (e) ca o iască (unde) sînt înțepenite brațele mele,
Am devenit cursă (unde) au căzut picioarele mele .
Foarte dureros e șocul ce am suferit, rana e gravă,
100. Biciul ce m-a lovit este plin de spini,
Țeapa ce m-a străpuns e plină de ghimpi ;
În fiecare zi, un prigonitor mă persecută,
Care, în timpul nopții, nu mă lasă un moment să răsufli !
În răvășeala în care sînt, mușchii mei sînt măcinați,
105. Membrele mele, sfirtecate, zac de o parte și de alta.
În gunoiul meu, ca un bou, mi-am trecut nopțile
Și m-am făcut ca un berbec murdar de baliga lui !
Înfățișarea mea a speriat pe exorcist,
Iar prezicerile cele rele pentru mine au înspăimîntat pe ghicitor.
110. Descîntătorul n-a deslușit natura bolii mele,
Nici ghicitorul n-a fixat un termen pentru răul meu.
Zeul n-a venit în ajutorul meu și nu mi-a prins mîna,
Zeița mea nu s-a apropiat cu milă și n-a venit lîngă mine !
Mormîntul meu era deschis, gata coroana
115. Și, chiar înaintea morții mele, se făcuse plîngere funerară !
Întreagă țara mea a zis de mine : «A fost tratat nedrept» !
Aflînd, fața celui care-mi vrea răul ⁴² s-a îmbujorat
Și cînd i s-a spus celui ce-mi vrea răul, inima lui s-a bucurat,
Dar eu cunosc ziua întregii mele familii,
Unde, printre cunoștințele mele, soarele lor va avea milă ⁴³.

Tăblița III

Mîna lui era grea, eu nu puteam să o rabd,
Înspăimîntătoare era teama ce aveam de el / ... /
/ Fața ? / (lui) era furioasă, / vocea sa / potopul însuși.
Comportarea sa era violentă, / ... /

5. / Despre / această înfricoșătoare boală din mine, n-aveam știre,
Pierdusem cunoștința, /răul meu / mă făcea să aiurez.
Ziua și noaptea, deopotrivă, eu gemeam,
În vis ca și treaz / eram / foarte bolnav.
(Atunci) un om tînăr, nebănuit de voinic,

42. Cuvîntul akkadian înseamnă «cel ce se bucură (de răul altuia)». Aici, se află la masculin, iar la feminin în rîndul următor.

43. Aceste ultime două rînduri sînt foarte dificile. Traducerea de față este a lui W. G. Lambert (BWL, p. 46). Ea evocă o speranță de vindecare și de fericire pe care o va realiza Marduk (Soarele), fericire de care se va bucura familia și cunoștințele. Această speranță se află și în Iov XIX, 25 : «Dar știu că răscumpărătorul este viu și că se va urca la urmă pe pămînt».

10. De o statură încântătoare, foarte curat îmbrăcat...⁴⁴.
Acoperit de strălucire nebănuită, îmbrăcat în minunății,
Mi-a apărut și a stat drept, deasupra mea,
Și când l-am / văzut / cărnurile mele s-au înmuiat.
15. El mi-a zis : «Doamna către tine m-a trimis să-ți spun :
.....
(Cele cinci rînduri ce urmează sînt foarte mutilate pentru a putea să dăm, din acest prim vis, o traducere coerentă. Se citește numai : «... eu o spun ... ea a trimis mesajul către rege ... în tăcere ... ei m-au ascultat ...». Textul akadian redevine comprehensibil, abia după începerea celui de al doilea vis).
.....
Pentru a doua oară / eu avui un vis /,
Și visul ce avui / în acea noapte /,
Un preot lucitor / apăru în fața mea /,
Care ținea / în / mîna lui tamariscul⁴⁵ curățitor :
25. «*Tab-utul-Enlil*⁴⁶ (mi-a zis), purificatorul din Hippur
M-a trimis aici să te curățesc.
El /vărsă / peste mine apa ce purta,
Slobozi descîntecul vieții⁴⁷ și-mi frecionează corpul.
A treia oară eu avui un vis,
30. Și în visul pe care-l avui în noaptea aceea,
O tînără fecioară frumoasă la chip,
Regină de popoare, asemenea unei zeități,
Mi-apăru și se așeză / la căpătușii mei / :
«Fie-ți milă de mine, / cel ce sufăr atît ! /»
35. «Nu-ți fie teamă⁴⁸» îmi zise ea, voi / mijloci pentru tine /...».
Ea-mi spuse : «Mîluire pentru cel ce suferă atît,
Și pentru oricine, în timpul nopții, a avut această viziune !»
În vis (apăru) Ur-Nin-din-Iugga⁴⁹, babilo/neanul (?) /,
40. Bărbat tînăr, cu barbă, împodobit cu tîară,
Descîntător din ceata ei, purtînd o tăbliță :
«Marduk însuși (zice el) m-a trimis să-ți spun :
«Lui Subși-meșre-Sakan⁵⁰ îi aduc prosperitatea,
«În mîinile sale curate (acum) îi aduc propășirea !»
45. (Marduk, astfel) m-a încredințat în mîinile tutorelui meu.
/ În / stare de veghe, el mi-a trimis un mesaj,
El a arătat oamenilor mei semnul vădit al dragostei lui.
Din răul ce se prelungea / el m-a scos hotărît /.
Boala mea, pe loc, s-a terminat, / lanțurile mele / s-au rupt.

44. Rîndul următor (11) a fost lăsat de o parte nu numai pentru că face citirea dificilă, dar și fiindcă ar putea fi o glosă (R. Labat p. 236, nota 3).

45. Ramura de tamarisc servește de pămățuf sau sfeștoc pentru a stropi pe pacient cu apă sfințită.

46. Cuvîntul a fost transcris în sumeriană.

47. Adică «incantația ce cheamă la viață pe bolnav» sau mort.

48. Avem aici formula cu care încep de obicei mesajele cerești, ale zeilor înșiși.

49. Un slujitor al lui Marduk.

50. Probabil că aici avem numele autorului poemului.

50. După ce, de Domnul inima a fost / potolită /,
 Și de milostivul Marduk sufletul a fost liniștit,
 Căci el a primit rugile mele / și a ascultat cererile mele /,
 /Căci a arătat față de mine / reînvierea lui binevoi / toare /,
 Căci el a avut milă de mine, care sufeream atît...⁵¹
 /El a dezlegat păcatele pe care le-am săvîrșit.../
 / El a depărtat / pedepsele divine pe care le/am îndurat... /
 / El a iertat / încalcările de care / eu eram vinovat... /

60. Și el a aruncat în vînt toate greșalele mele !

(Din acest text făcea parte, mai mult sau mai puțin, un alt fragment (SP 55) ce istorisește cum Marduk a adus sănătatea dreptului suferind, alungînd de la el, una după alta, toate bolile ce-l năpădiseră).

/ El apro/pie de mine formula alungătoare ce leagă / răul /.

5. / El alun/gă vîntul cu miazme pînă-n fundul zării ;
 Pe fața lumii subpămîntene, a spulberat febra⁵² ;
 În Apsu⁵³, viziuna sa, a coborît tusea cea rea ;
 El a alungat în Ekur⁵⁴ pe nebiruitul *utukku*⁵⁵,
 El a izgonit pe Lamaștu⁵⁶ și l-a trimis în munte,
 În rîul umflat și în mare el a aruncat tremurarea cu frig ;
10. El a smuls, ca pe o iarbă, rădăcina puroiului ;
 Toropeala cea grea ce-mi pricinuia somnul,
 El a silît-o să se risipească ca un fum ce umple cerul.
 «Durerile» mele ! și «vaiurile» mele !...⁵⁷
 El le făcea, ca pe un zgomot, să se ridice și să / dispară / în pămînt ;
 Durerea de cap continuă a apăsa pe mine / ca un nor (?) /⁵⁸
15. El a luat-o ca pe o rouă de noapte și a alungat-o de la mine ;
 Ochii mei sleiți, ce luaseră înfățișarea mortului,
 Cînd el a făcut 3600 de leghe, mi-a făcut vederea clară ;
 Urechile mele, ce erau astupate și năclăite (ca cele) ale unui surdo-mut,
 El a luat cleiul lor și a redeschis auzul meu ;
20. Nasul meu, ce, prin durata febrei, avea răsuflarea astupată,
 El a tămăduit astuparea lui, încît eu respir / liber / ;
 Din buzele mele, ce tremurau și luaseră /.../
 El a scos cutremurul și a deznodat încheștarea ;
 Gura mea, ce era închisă și greu de desfăcut,
25. El a curățit-o ca pe aramă și a făcut / să-i lucească / lustrul ;
 Dinții mei ce erau strînși și închirciți într-un snop,
 El i-a deschis, desfăcîndu-i și / slobozîndu-le / rădăcinile ;
 Limba mea, ce era încheștată și nu putea să se mai miște,
 El a șters (ceea) ce o murdărea (?) și mi-a dat drumul vorbirii ;

51. Continuarea textului este foarte mutilată. R. Labat a lăsat de o parte rămășițele celor două versete următoare (55–56), iar pentru celelalte trei (57–59) el a propus, în jurul cuvintelor rămase, restituirii ce vor să ne dea un sens general al pasajului. 52. Cf. nota 30. 53. Cf. nota 32.

54. Cf. nota 33.

55. Cf. nota 34.

56. Cf. nota 35.

57. Ultimele cuvinte ale rîndului sint obscure.

58. Reconstituire foarte nesigură.

30. Gitlejul ce era astupat și se asfixia, ca blocat,
El l-a refăcut și pieptul meu a început să cînte ca un flaut ;
Rădăcina limbii mele, ce era umflată și nu mai primea / aer /,
Văzu încărcătura ei dispărînd și deschizîndu-se opreliștea.

(După cîteva versuri mutilate, se întrerupe și acest fragment. Sfirșitul tăbliței nu ne-a fost conservat. O serie de rînduri izolate menționate într-un exercițiu de «comentare»⁵⁹ ne procură cîteva jaloane mici. Cea mai mare parte din aceste rînduri continuă, sub aceeași formă și în același spirit, dezvoltarea precedentă).

Chiar la malul rîului⁶⁰, unde se hotărăște judecata oamenilor,
Am fost așezat în față și slobozit de robia mea...⁶¹
După eliberare am străbătut Calea *Kunuș-Kadru*...⁶²
Pe care cel care a păcătuit contra lui Esagil⁶³ s-o afle din exemplul meu...
Marduk e cel care a pus botniță gurii leului ce mă măcelărea,
Marduk e cel care i-a smuls praștia și aruncat piatra celui care mă prigonea.

Tăblița IV

(Primele rînduri au dispărut sau sînt grav mutilate).

Babilonenii au văzut cum / Marduk / redă viața
Și toate ținuturile lumii au slăvit măreția sa ;

30. Cine a spus că el are să vadă soarele ?
Cine a putut să gîndească că va merge pînă la capul drumului ?
Cine, afară de Marduk, poate să reînvie din morți ?
Afară de Sarpanitu, care zeiță dă viața ?
35. Marduk poate să reînvie din mormînt,
Sarpenitu știe să izbăvească din nenorocire !
Peste tot unde este pămînt și se-ntinde cerul,
Peste tot unde strălucește soarele și unde arde focul,
Peste tot unde curge apa și suflă vîntul,
40. Cei pe care Aruru i-a fasonat din argila originală,
Făpturi dotate cu viață și care merg,
/ Muri/tori, tot ce există, cîntați slava lui Marduk !

(O lacună de mai mult de 30 de rînduri mutilează textul. Fără îndoială, după ce a continuat să cînte laudele lui Marduk și ale zeiței Sarpanitu, dreptul, în cele din urmă, evocă pelerinajul de mulțumire pe care el l-a făcut în Esagila și care i-a redat sănătatea, pacea și fericirea).

/ În / genuncheri și rugăciuni / m-am dus la Esagila /.

59. Cf. W. G. Lambert, *op. cit.*, p. 55-56. Vezi R. Labat, *op. cit.*, p. 339, nota 5.

60. Comentariul cu privire la rîu face aluzie la ordalie. În lumea asiro-babiloneană, nevinovăția cuiva se stabilea prin rezistarea sub apă a unui număr de minute.

61. În lumea akkadiană, un sclav se recunoștea după șuvița de păr ce purta în chip special. Dar rîndul de față poate să vorbească în chip simbolic de spălarea de păcat, prin simpla cufundare în apă.

62. E vorba de calea procesiunilor din Babilon, al cărei nume însemenează «Apleacă-te, o impetuosule!». 63. Templul lui Marduk din Babilon.

/ Eu, cel care / coborîsem în mormînt, am revenit la Poarta Soarelui Răsare ⁶⁴,
La Poarta Belşugului, / mi-a fost re/dat belşugul

80. La Poarta Îngerului Păzitor, îngerul meu păzitor a revenit / lingă mine /.
La Poarta Mîntuirii, am regăsit salvarea.
La Poarta Vieţii, am primit dăruirea vieţii.
La Poarta Soarelui Răsare, am fost (din nou) socotit printre cei vii.
La Poarta Prezicerii Clare, prezicerile mi-au fost lămurite.
85. La Poarta Spălării Păcatelor, păcatul meu a fost iertat.
La Poarta Lăudării, gura mea a putut să întrebe.
La Poarta Încetării Suspinelor, suspinele mele au încetat.
La Poarta Apei Curate, cu apele curăţirii m-au stropit.
La Poarta Mîntuirii, m-am întîlnit cu Marduk.
90. La Poarta Desăvîrşirii Nemărginite, am sărutat piciorul lui Sarpanitu.
În rugăciuni şi cereri n-am încetat să mă rog în faţa lor,
Înaintea lor, am aşezat tămîia mirositoare,
Am dăruit prinoase şi daruri multe,
Am jertfit tauri graşi şi sacrificat berbeci mari (?),
95. Am făcut libaţie peste libaţie de băutură scumpă şi vin curat,
Genului protector, îngerului păzitor, sfinţilor observatori ai zidurilor Esagilei,
Prin / bogate / libaţiuni, le-am făcut o dispoziţie strălucită
Şi / prin / ospete îmbelşugate le-am bucurat inima !

85

Ar trebui ca, în paginile acestea, după poemul babilonean să urmeze imediat cuprinsul cărţii biblice Iov, ca cititorul să-şi poată face singur o idee de asemănările şi diferenţele dintre ele. Dar cartea Iov are 42 capitole lungi, încît redarea ei într-un articol de revistă nu-i cu putinţă. Cititorul interesat să cunoască şi textul cărţii Iov o poate face cu uşurinţă deschizînd orice Biblie ortodoxă românească.

Cum am amintit în partea introductivă, poemul babilonean se preocupă de problema răului în lume. Dar această problemă a răului a preocupat atît pe babiloneni cit şi pe evrei şi toate popoarele de pe pămînt. Peste tot s-a pus întrebarea : de ce suferă dreptul şi pare părăsit de Dumnezeu, în timp ce omul rău şi nedrept se bucură de mulţumire şi bună stare ? La evreii biblici, ciţiva psalmi (XXXVII, XLIX, LII, LVIII, LXXIII) pun în discuţie prosperitatea celui rău, iar alţi psalmi (LXIX, LXXXVIII) descriu necazurile celui drept. În Biblie însă, cartea lui Iov, în special, este cea care studiază problema suferinţei umane.

În ce priveşte forma şi analogia subiectului tratat, s-ar părea că între poemul babilonean şi cartea Iov ar exista unele asemănări, dar, dacă le cercetăm cu atenţie pe amîndouă, observăm mai cu seamă, mari şi de neîmpăcat diferenţe.

Mai întîi, în ce priveşte genul literar în care ar putea fi încadrat textul ambelor scrieri, există o vădită nepotrivire. Poemul babilonean ţine de tipul «lamentaţiilor» ⁶⁶, pe cîtă vreme cartea Iov aparţine mai degrabă genului dramatic, gen ce nu mai are analogie în celelalte 39 cărţi ale Vechiului Testament. Poemul babilonean este conceput şi executat într-un scop didactic, adică prin rostirea lui la serviciile

64. Despre porţile templului Esagila din Babilon să se vadă *Reallexikon der Assyriologie*, p. 357—358.

65. Ultimile trei versete sînt foarte mutilate.

66. Piessis, *Babylone et la Bible* în DBS, tome I, col. 827.

rituale, penitentul să știe ce cuvinte să adreseze zeilor. Cartea Iov arată că omul credincios nu poate pătrunde planurile divine⁶⁷ și de aceea să nu cîrtească împotriva lui Dumnezeu. Poemul babilonean este un monolog lung: singur pacientul apare în scenă⁶⁸. În cartea Iov, acțiunea se desfășoară într-o serie de monologuri dialoguri, unde Iov și prietenii săi, apoi însuși Dumnezeu, iau cuvîmul unul după altul.

În ce privește fondul, în poemul babilonean, personajul principal poartă numele de *Ludbul bel Nemeqi*, în timp ce în cartea biblică eroul este numit 'yov (= cel care îndură dușmănie). Acest nume, ce pare că este mai mult un nume propriu decît un epitet, nu prezintă nici un raport cu numele personajului babilonean.

Ludbul bel Nemeqi, pe cît se pare, a fost un sfetnic regal, pe cînd Iov a fost numai un om înstărit, dar nu un om de stat sau un conducător regional.

Poemul babilonean nu ne arată explicit unde și nici în ce epocă s-au petrecut evenimentele pe care le zugrăvește. Textul, așa cum îl avem astăzi, ne sugerează orașul Babilon, deoarece în el se face mențiune despre Marduk, zeul Babilonului, și de Esagila, templul lui Marduk din Babilon. Cartea biblică Iov ne sugerează că acțiunea s-a întîmplat într-un ținut apropiat de pustiu (Arabia ?)⁶⁹.

Și Nemeqi și Iov suportă încercările cu multe analogii, de exemplu: infirmități corporale și suferințe morale. Ambii sînt pioși, iar în mijlocul necazurilor, ei își declară nevinovăția. Poemul babilonean se laudă cu pietatea rituală, cu promptitudinea împlinirii ceremoniilor prescrise, iar spre finele povestirii, Nemeqi este obligat să recunoască, fără să fi știut, că a trebuit să se facă culpabil față de zei și de aceea, merită durerile de care este chinuit. Dimpotrivă, ferm convins de dreptatea lui nu numai rituală dar și morală, Iov persistă în a se declara nevinovat, ceea ce face pe cei trei prieteni ai lui să insiste a-l convinge de contrariu. Dar pînă la urmă, Dumnezeu confirmă curățenia lui Iov⁷⁰.

În ambele poeme se pune apoi aceeași problemă: cum se explică, fără a se denigra justiția divină, suferințele celui credincios și pios? În ambele, răspunsul este precedat de același principiu: căile Domnului sînt de nepătruns pentru noi, muritorii. Dar din acest principiu, poemul babilonean deduce că Dumnezeu vede greșeli acolo unde oamenii credincioși sînt neputincioși în a le descoperi și, prin urmare, toată suferința chiar a celui care are convingerea propriei sale dreptăți, este în realitate o pedepsire pe merit. Cartea lui Iov, din contră, deduce din acest principiu că Dumnezeu poate avea rațiunile sale să acționeze într-un anumit sens, rațiuni ce ne scapă nouă. Împotriva opiniei curente, reprezentată prin amicii lui Iov, poemul biblic afirmă că suferința nu este întotdeauna și în mod obligatoriu o pedeapsă aplicată numai culpabililor, ci ea este și un mijloc de care se servește Dumnezeu, atunci cînd El consideră aceasta nimerit, pentru a proba virtuozitatea celor drepți⁷¹.

Deznodămîntul, în cele două poeme, se produce prin intervenția divină. În poemul babilonean, zeul Marduk șterge păcatele lui Nemeqi și-i vindecă infirmi-

67. Asupra temei cărții Iov literatura sau bibliografia este extrem de bogată. Ea se găsește atît în nebănuit de multe comentarii asupra cărții Iov în introducerile la Vechiul Testament, cît și în scrieri special afectate acestei probleme. Pentru a avea o simplă idee de bogăția bibliografică, trimitem la o lucrare românească: I. Popescu-Mălăești, *Cartea Iov* studiu introductiv, București, 1935, p. 17-30.

68. Numai în vis apare o ființă străină.

69. I. Plessis, *op. cit.*, col. 827.

70. P. Dhorme, *Le Livre de Job*, Paris, 1927, p. 62.

71. S. Landerdorfer, *Eine babylonische Quelle für das Buch Job*, (*Biblische Studien*, vol. XVI, 2), p. 38.

tățile, care erau consecința păcatului. În cartea lui Iov, Dumnezeu corectează afirmațiile eronate ale prietenilor lui Iov, îi dă și lui Iov o lecție de umilință, iar pînă la urmă îi recunoaște dreptatea și-i acordă recompensa meritată⁷².

Poemul babilonean arată o netă concepție politeistă. La tot pasul sînt citați împreună o sumă de zei și zeițe. Sînt utilizați exorciștii și ghicitorii⁷³. Sînt rostite rituri de incantație⁷⁴. Sînt chemate spiritele morților⁷⁵. Se recurge la un tilcuior de vise⁷⁶. Regele babilonean este lăudat și cinstit ca și zeul cetății⁷⁷. La tot pasul vezi nesiguranța, ești cuprins de teamă, pentru că niciodată nu știi dacă faci ceea ce este plăcut zeului⁷⁸. Dimpotrivă, cartea lui Iov arată un monoteism dintre cele mai curate. Dumnezeuul pe care-l pune în scenă cartea lui Iov este un Dumnezeu unic, atotputernic, iar subordonarea netă a lui Satan exclude pînă și cea mai mică trăsătură de dualism.

În concluzie, nu avem nici un temei să presupunem vreo dependență literară, directă sau indirectă⁷⁹, între poemul babilonean al «*Dreptul suferind*» și cartea Iov. Analogiile dintre ele se explică pe altă cale. Natura umană, în esență, este aceeași, în toate timpurile și în toate locurile, cu facultățile ei, nevoile și tendințele ei, slăbiciunea și mizeriile ei. Religios vorbind, cel ce se simte culpabil și nefericit se întoarce în chip natural către Creatorul său, către Dumnezeu Cel Atotputernic și-l salveze. Oricărei rase sau seminții ar aparține, acesta simte nevoia să implore grația divină, cu aceleași sentimente și aproape cu aceiași termeni. Atitudinea de rugăciune, manifestările sale exterioare de respect și umilință sînt aproape aceleași peste tot: se ridică brațele către cer, se îngenunche, se roagă. Cu cît este mai mare dorința de a obține clemența divină, cu atît se insistă, repetîndu-se aceleași formule, ce izbucnesc din adîncul sufletului⁸⁰.

Deci, numai ca niște manifestări inerente ființei noastre ca oameni credincioși găsim asemănările dintre poemul babilonean și cartea Iov, ideile religioase ce se desprind din ambele sînt departe unele de altele și nici o apropiere de fond între ele nu poate fi făcută.

72. I. Plessis, *op. cit.*, col. 827.

73. Tăblița II, rîndul 6.

74. Tăblița III, rîndul 9.

75. Tăblița II, rîndul 8.

76. Tăblița II, rîndul 7.

77. Tăblița II, rîndul 31.

78. Tăblița II, rîndul 33-34.

79. S. Landerdorfer, *op. cit.*, p. 138.

80. A. Condamin, *Babylone et la Bible* în DAFC, tome I, col. 387.

Diac. Prof. Ioan N. Floca

TEHNICA ELABORĂRII LEGILOR ÎN STATELE FEUDALE ROMÂNE — scurt istoric —

Poporul român, născut și niciodată despărțit de pământul patriei sale, în dezvoltarea sa istorică a trecut și el, ca dealtfel toate popoarele lumii, prin diferite perioade istorice concretizate în orînduirile sociale care s-au succedat în decursul timpului¹. Că — din punctul de vedere care ne interesează în rîndurile de față — înaintea perioadelor cunoscute a existat și o perioadă sclavagistă este mai mult decît probabil. Totuși, elementele pe care ne putem întemeia aceste socotințe sînt mult mai puține deocamdată, decît acelea care legitimează socotința că perioada feudală, pe care o marchează documentele din veacul al XIV-lea pentru Țara Românească și Moldova și cele din veacul al XI-lea pentru Transilvania, a fost precedată de o altă perioadă feudală², perioadă care deși evidențiată cu autoritate și dovedită³ a fost și ea mult discutată și chiar negată⁴.

Realitatea istorică arată că poporul român, în dezvoltarea sa, a cunoscut cu siguranță o epocă feudală concrescută în condițiile specifice ale autohtonismului românesc și că numai parțial a suferit și influențe străine.

Feudalismul românesc s-a născut cu forme primitive, barbare și semibarbare, ca toate feudalismele⁵, dar a suferit puternica și copleșitoarea influență a feudalismului bizantin, aceasta fiindu-i cel mai apropiat și avînd cea mai mare putere de influență datorită prestigiului cultural, religios și politic al Imperiului bizantin⁶.

1. A se vedea și : Liviu Stan, *Sprîjinirea luptei pentru independență a poporului român prin lupta Bisericii pentru autocefalie*, în «Ortodoxia», XX (1968), nr. 4 ; Idem, *O țară, un popor, o istorie*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXVI (1968), nr. 11—12 ; Ioan N. Floca, *Originile dreptului scris în Biserica Ortodoxă Română, studiu istoric-canonice*, Sibiu, 1969.

2. De reținut prețioasa precizare făcută de colectivul secției de istorie medie a Institutului de Istorie din București al Academiei Republicii Socialiste România, că documentele din veacul al XIV-lea «ogîndesc dezvoltarea pe o treaptă mai înaltă a orînduirii feudale, în vremea alcătuirii statului de sine stătător Țara Românească», și mărturisesc că în acest veac se organizează «sub forme noi ierarhia bisericească constituind «un sprijin important pentru puterea feudală a domniei», și ogîndesc stări care nu puteau lua naștere decît cu mult înainte de data relatării lor, și că stările relatate sînt «mult mai vechi decît mărturiile scrise ce ni s-au păstrat» (*Documente privind Istoria României, veacul XIII, XIV și XV, B, (1247—1500)*, București, 1952, p. II—IV (prefața). A se vedea și : Vladimir Hanga, *Crestomație pentru studiul istoriei statului și dreptului R.P.R.*, vol. I, București, 1955 ; E. Hurmuzachi, *Documente*, I, 1, p. 249—253.

3. *Documente privind istoria României, veacurile XIII, XIV și XV, B, Țara Românească (1247—1500)*..., *Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV—XVII)*, București, 1957, p. 6—7 ; I. Bogdan, *Originile voevodatului la Români*, București, 1902, p. 17.

4. *Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV—XVII)*, București, 1957, p. 7 ; I. C. Filitti și I. Suchianu, *Contribuții la istoria justiției penale în Principatele Române*, București, 1928, p. 4.

5. Liviu Stan, *O țară, un popor, o istorie*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXVI (1968), nr. 11—12 ; Idem, *Relațiile Bisericii cu statul feudal român*, note curs.

6. Idem, *Relațiile dintre Biserică și stat, studiu istorico-juridic*, în «Ortodoxia», IV (1952), nr. 3—4, p. 440.

Păstrindu-și caracteristicile proprii, feudalismul românesc s-a modelat însă în principal sub influența celui bizantin, influență care s-a produs atât în mod direct, cât și prin filtrul sud-slav.

De remarcat că un factor important pentru înlesnirea acestei influențe, a fost și credința religioasă a poporului român, concretizată în organizarea sa bisericească. Aceasta ar putea fi numită artera spirituală a influenței bizantine asupra țărilor române, pe vadul căreia au venit din Bizanț nu numai rînduiriile strict religioase-ceremoniale, ci și cele organizatorice numite la început nomocanone, iar mai târziu pravilnice⁷. Prin toate acestea noi am făcut de multă vreme un corp cu Bizanțul, iar nu cu apusul, de care ne rupsesem încă din vremuri vechi⁸. Am făcut corp comun cu Bizanțul nu numai în cele strict religioase-bisericești, ci și sub aspectul orînduirii sociale, una și aceeași și la noi ca și în Bizanț, fapt ce a făcut posibilă aplicarea aidoma în viața obștească a poporului român a rînduiriilor stabilite în Bizanț⁹. În felul acesta rînduiriile bisericești, formate și desăvîrșite în condițiile dezvoltării și închegării statornice a orînduirii feudale din statul bizantin, au contribuit la întărirea orînduirii feudale din țările române, au venit acestora în ajutor și le-au sporit în modul cel mai eficace dezvoltarea și statornicirea lor în forme durabile¹⁰.

Astfel tot ceea ce s-a statornicit în Bizanț a fost împrumutat de popoarele care se găseau în raza de influență a acestuia printre care se numără și statele feudale române și Bisericile lor ortodoxe¹¹.

Ceea ce era împăratul în Bizanț la noi era domnitorul, iar tot ceea ce a însemnat patriarhul ecumenic, la noi era mitropolitul. În statele feudale române, după modelul bizantin, domnul concentra în mîna sa întreaga putere. El avea coregent pe mitropolit, căruia domnitorul îi sporea sau îi scurta atribuțiile după aprecierea sa sau după obiceiul țării.

Domnul și mitropolitul, căpetenii feudale ale statului și Bisericii, în exercițiul drepturilor și prerogativelor lor, erau ajutați, conform obiceiului locului, de trei organe centrale, și anume: *soborul mare*, numit și *adunarea țării* sau mai târziu *obșteasca adunare*¹², *statul propriu-zis*, *statul țării* sau *statul domnesc*¹³ și *divanul țării* sau *divanul domnesc*¹⁴.

7. *Ibidem*.

8. Liviu Stan, *O țară, un popor, o istorie*, I. c.

9. Idem, *Importanța canonică și juridică a Pravilei de la Tirgoviște*, în «Studii Teologice», IV (1952), nr. 9—10; Idem, *Vechile noastre Pravile*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXIV (1958), nr. 9—10; Ioan N. Floca, *Pravila de la Govora*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXI (1963), nr. 3—4; Idem, *Importanța canonică-juridică a Pravilei de la Govora*, în «Mitropolia Ardealului», IX (1964), nr. 6—8; Gh. Cronț, *Dreptul bizantin în Țările Române, Pravila Moldovei din 1646*, în «Studii» (revistă de istorie), București, 1958, nr. 1; Idem, *Dreptul bizantin în Țările Române, Indreptarea Legii 1652*, în «Studii» (revistă de istorie), București, 1960, nr. 1; Idem, *Pravila de la Govora*, în «Studii» (revistă de istorie), București, 1961, nr. 5; N. N. Smochină și N. Smochină, *O pravilă românească din secolul XVI*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXIII (1965), nr. 11—12.

10. Ioan N. Floca, *Originile dreptului scris în Biserica Ortodoxă Română...*, p. 126 ș.u.

11. Liviu Stan, *Relațiile dintre Biserică și stat...*, p. 441.

12. *Pravila de la Govora*, glava 76; *Documente privind istoria României*, B. Țara Românească vol. II, nr. 313; VI, nr. 227; *Condica sfințită*, p. 413; *Regulamentul organic al Valahiei* (1851), art. 1, 2, 29, 46; *Viața feudală în Țara Românească și Moldova*, p. 351.

13. I. Brezoianu, *Vechile instituții ale României*, București, 1882, p. 5—4; D. G. Arion, *Din hrisoavele lui Mircea cel Bătrîn*.

14. *Viața feudală...*, p. 350.

Deși tipul de stat feudal nu cunoștea separarea puterilor în stat, așa cum apar în statul modern, totuși, exercitarea acestora avea loc prin acte distincte prin care se aducea la expresie existența și deosebirea puterilor una de alta¹⁵.

Astfel, domnitorul ca principal deținător al puterii legislative săvârșea, în exercițiul acestei puteri, acte deosebite prin natura lor de cele ale puterii jurisdicționale și ale celei executive. Domnitorul nu împărțea puterea legislativă, decît în unele cazuri și în anumite limite, cu organele colegiale centrale ale puterii de stat și ale celei bisericești, în frunte cu mitropolitul.

Cele mai multe legi erau emise sub forma de edicte ale domnului sau sub forma de hrisoave¹⁶. Numai unele legi, cu totul deosebite pentru viața de stat și cea bisericească, erau aduse de soborul sau de sfatul domnesc¹⁷, sau erau numai pregătite, redactate, verificate și aprobate de unele comisii ori de divanuri cu caracter de comisii legiuitoare, ori de consilii legislative¹⁸.

Soborul mare, sfatul domnesc și divanul țării, deși organe centrale ale puterii de stat și ale celei bisericești și organe reprezentative de tip feudal, în atribuțiile acestora nu intra de obicei și legiferarea. Aceste organe primeau atribuții legislative numai în anumite cazuri determinate prin obiceiul țării, prin nevoi sau hotărîre domnească. Soborul mare care în principal avea atribuția de a alege pe domn, pe mitropolit și pe episcopi¹⁹, în cazuri precis determinate primea și atribuțiunile legislative, atît în chestiuni politice sau de stat, cît și în chestiuni bisericești²⁰. De asemenea, el putea să aibă inițiativa legilor și să ia hotărîri în orice treabă mai importantă, de stat sau bisericească²¹. În împrejurări cu totul deosebite, și mai ales la alegerea domnului, cînd trebuiau luate hotărîri importante în chestiuni de stat sau bisericești sau cînd se angaja soarta țării sau a Bisericii, soborul mare se instituia în suprem organ legislativ, socotindu-se în aceste momente, că, pe drept, el reprezintă «țara»²².

Sfatul domnesc sau divanul mare²³ avea caracterul unui consiliu suprem de stat. Atribuțiile acestuia variau după hotărîrea domnului și după împrejurări. Ara-reori putea avea și inițiativa legilor²⁴.

Divanul propriu-zis sau divanul mic putea exercita cel mult atribuții de consiliu legislativ²⁵.

Puterea legislativă o deținea și o exercita în mod obișnuit domnitorul, care putea însă apela oricînd la vreunul din organele centrale ale puterii de stat, spre

15. Liviu Stan, *Relațiile Bisericii cu statul feudal român...*

16. I. Peretz, *Curs de istoria dreptului român*, vol. IV, p. 3.

17. *Ibidem*, p. 91—97; *Documente privind istoria României*, B, *Țara Românească*, II, nr. 313; VI, nr. 227; *Viața feudală...*, p. 454, 455, 459.

18. *Pravilniceasca Condică*, București, 1957, p. 44; *Legiuirea Caragea*, București, 1955, p. 185—190; I. Peretz, *Curs de istoria dreptului român*, vol. IV, p. 91—97.

19. *Documente privind istoria României*, B, *Țara Românească (1247—1500)*, nr. 313; *Condica sfîntă*, p. 5, 25, 44, 148, 193, 239, ș.a.; *Viața feudală...*, p. 343.

20. *Viața feudală...*, p. 459.

21. *Pravila de la Govora*, glava 76; *Condica sfîntă*, p. 412; *Documente privind istoria României*, B, *Țara Românească*, VI, nr. 227.

22. *Viața feudală...*, p. 351.

23. *Documente privind istoria României*, B, *Țara Românească*, vol. IX, nr. 227.

24. I. Peretz, *Curs de istoria dreptului român*, vol. IV, p. 91.

25. *Ibidem*, vol. II, p. II, p. 431, 474.

a da mai mare autoritate actelor sale de legiferare, fie în materie politică sau de stat, fie în materie bisericească²⁶.

Situația aceasta a durat pînă în epoca constituționalismului, care începe la noi cu primele decenii ale veacului XIX²⁷ și se impune definitiv prin Regulamentele organice²⁸. De atunci încoace, organele care reprezintă succesiunea feudal-burgheză și apoi burghez-feudală sau burghez-moșierească a soborului mare, în viața noastră de stat, devin singurele organe legislative²⁹.

În ce privește trecutul feudal, din toate organele centrale de stat făcea parte întotdeauna și mitropolitul țării, dimpreună cu ceilalți vlădici, iar mai târziu și alte fețe bisericești³⁰ pe lângă domnitor și boierii țării.

În anumite cazuri, mitropolitul personal era asociat la actele de legiferare personală a domnului, fie prin colaborarea directă ce o avea la emiterea lor, fie prin provocarea lor, sau și numai prin simplul consimțămînt exprimat ca părere sau ca «binecuvîntare»³¹.

Timp îndelungat, legile de orice fel au avut și sancționarea Bisericii, prin mitropolit, nu numai a statului, prin domn.

De asemenea și promulgarea legilor a fost îndoită: prin autoritatea de stat a domnitorului și prin cea bisericească a mitropolitului țării. Cu deosebire grăitoare sînt în această privință pravilele mai vechi³² ca și cele mai noi³³, în ale căror titluri și predoslovii se indică și sancționarea și promulgarea lor îndoită, de stat și bisericească³⁴.

26. *Documente privind istoria României, B, Țara Românească*, vol. II, nr. 515; VI, nr. 227; *Viața feudală...*, p. 454; I. Minea, *Reforma lui Constantin Vodă Mavrocordat*, în «Cercetări istorice», an. II—III, Iași 1927, p. 154.

27. Liviu Stan, *Relațiile Bisericii cu statul feudal român...*

28. *Regulamentele organice ale Valahiei*, vol. I, București, 1944, p. XXXIII.

29. Divanurile Adhoc, Adunările electivă, Camerele, Adunarea unită a Camerelor, Camera și Senatul; Soboarele care se intruneau în vederea alegerii domnitorului erau prezidate de mitropolit. Cele ordinare la care lua parte domnitorul, le prezida acesta. *Viața feudală...*, p. 341; I. C. Filitti, *Regimul parlamentar în România*, în «Enciclopedia României», vol. I, București, 1958, p. 246, 248; P. Negulescu, *Constituția României*, în *Enciclopedia României*, vol. I..., p. 175—176; I. M. Bujoreanu, *Colecțiune de legiuirile României vechi și noi*, vol. I, București, 1873, p. 9, 11, 12.

30. *Pravila de la Govora*, glava 76; *Documente privind istoria României, B, Țara Românească*, vol. II, nr. 515; *Condica sfîntă*, p. 412—413.

31. *Pravilniceasca Condică*, p. 44; *Legiuirea Caragea*, p. 185—190; I. Peretz, *Curs de Istoria dreptului român*, vol. IV, p. 23, 42.

32. A. Sacerdoțeanu, *Predosloviile*, p. 76—79; I. Peretz, *Curs*, vol. II, partea II, p. 359—363; *Pravila de la Govora, Pravila de la Tîrgoviște*. De remarcat că *Pravila de la Govora* poartă numele domnitorului, în chiar titlul ei, și stema Basarabilor. Udriște Năsturel în versurile sale preamărește pe Matei Basarab, iar Meletie Macedoneanul și ieromonahul Ștefan de Ohrida, în mențiunile lor, arată că *Pravila* s-a tipărit din poruncă domnească și cu cheltuiala acestuia, pe cînd foaia de titlu a *Indreptării Legii* poartă numele mitropolitului și menționează că traducerea s-a făcut cu «nevoința și userdia și cu toată cheltuiala lui» (*Indreptarea Legii*, București, 1962, p. 11—12). La fel în prefața *Cărții românești de învățatură de la Pravilele împărătești*, Iași, 1646 (ed. București, 1961), se spune că «măria sa» «s-a nevoit de au cercat pre multe țări... de-au găsit oameni ca aceia, dascăli și filozofi, de-au scos den cărți elinești și lătinești toate tocmealele ceale bune și giudeațele celor buni creștini și svinți împăraji». După mărturia lui Eustratie el a făcut traducerea textelor culese din acei «dascăli și filozofi». La munca de redacție e posibil să fi fost ajutat și de alți cărturari, cum au fost Meletie Sirigul, mitropolitul Varlaam și alții. Vasile Lupu a voit să dea țării sale o legiuire savantă, o carte de legi la nivelul celor mai exigente cerințe cărturărești ale vremii, el socotindu-se principalul ei inițiator și cel mai înalt judecător al țării.

33. *Pravilniceasca Condică*, p. 44; *Legiuirea Caragea*, p. 4, 185.

34. A. Sacerdoțeanu, *Predosloviile*; Liviu Stan, *Relațiile Bisericii cu statul feudal român...*

Pentru păstrarea în siguranță a textului autentic al legilor, se iau măsuri, întocmai ca în epoca bizantină, ca acestea să fie depozitate la mitropolie³⁵.

Datorită sancționării și promulgării pravilelor și de către autoritatea de stat, canoanele și alte rînduiri, inclusiv unele obiceiuri bisericești, au dobîndit puterea legilor de stat în țările române, precum o avusese odinioară și în Imperiul bizantin³⁶, ba chiar și o putere mai mare decît a acestora³⁷. Abia mai tîrziu, în veacul al XIX-lea, Codul civil al lui Cuza Vodă (1 decembrie 1865)³⁸, Constituția din 1866³⁹ și alte legiuiri ulterioare, abrogă pe rînd unele norme bisericești de sorginte canonică, nomocanonică, bizantină sau cutumiară⁴⁰.

Un fapt caracteristic pentru epoca legislației noastre de pînă tîrziu în veacul al XIX-lea este că ea nu folosește abrogarea expresă⁴¹, așa încît vechile legiuiri și pravile rămîn mereu în vigoare alături de cele noi, în tot ceea ce nu cuprind dispoziții contrare celor noi⁴².

În fața acestor realități ne întrebăm pe bună dreptate ce reprezintă această îngemănare a legilor de stat cu cele bisericești, această îndoită întocmire, sancționare, promulgare și aplicare a legilor de stat și a celor bisericești, ca legi izvorîte dintr-o singură autoritate? Răspunsul este unul singur și anume că această stare de lucruri nu reprezintă altceva nimic decît continuarea în variantă românească a rînduiri nomocanonice apărută în Bizanțul feudal, desăvîrșită acolo și imitată și împrumutată cit mai fidel de statele și Bisericile din aria de cultură bizantină⁴³.

De remarcat este însă, că, deși toate statele feudale, și deci și statele feudale românești, și-au avut și ele rînduiri proprii asemănătoare, născute din condițiile orînduirii feudale, totuși au împrumutat rînduiri din Bizanț, datorită faptului că nicaieri ca în Bizanț orînduirea socială feudală nu atinsese un stadiu atît de dezvoltat. Pe acest considerent și datorită prestigiului cultural, religios și politic de care se bucura cel mai puternic imperiu al vremii, statele vecine Bizanțului, cele din aria de influență a acestuia, și bisericile lor ortodoxe au preluat tradiția bizantină bazată pe un sistem legislativ dezvoltat, perfectat și experimentat, însușindu-și-l și adaptîndu-l la rînduiri proprii și specifice, și în cazul nostru, la legiuirile românești, de stat și bisericești, pentru a le da acestora expresia cea mai înaltă a legislației

35. Justinian, *Novela VIII*, cap. 14, prolog la edictul din anul 535; A. Casquet, *L'autorité impériale en matière religieuse à Byzance*, Paris, 1879, p. 84; *Pravilniceasca Condică*, p. 166 (Hrisov 1775); *Legiuirea Caragea*, p. 189—190.

36. Justinian, *Codex* I, 3, 45/44; *Novela* 131, cap. 1.

37. Justinian, *Codex*, I, 2, 12, 1; D. Alexandresco, *Explicațiune la dreptul civil*, partea I, p. 12—15; partea II, p. 2—5; D. Alexandresco, *Droit ancien*, p. 73—74; I. Peretz, *Curs*, vol. II, partea II, p. 359.

38. art. 151, 216.

39. art. 21, 22, 76.

40. I. M. Bujoreanu, *Colecțiune...*, vol. I (1873), II (1875), III (1883); Chiru G. Costescu, *Colecțiune...*, vol. I (1916), II (1931); D. Alexandresco, *Droit ancien*, p. 61—65.

41. Liviu Stan, *Relațiile Bisericii cu statul feudal român...*; D. Alexandresco, *Explicațiune teoretică și practică a dreptului civil român*, vol. I, partea I—II, Iași, 1886, partea I, p. XVII, XX, 12—15; partea a II-a, p. 2—5, 24; *Pravilniceasca Condică*, ed. 1957, p. 212—214; Iorgu D. Ivan, *Pravila Mare dealungul vremii*, în «Studii Teologice», 1952, 9—10, p. 594—595.

42. Liviu Stan, *Relațiile Bisericii cu statul feudal român...*; Iorgu D. Ivan, *Pravila Mare*, loc. cit.

43. *Ibidem*.

feudale, chiar dacă uneori s-au adoptat și norme gratuite, fără obiect, inaplicabile sau de-a dreptul potrivnice rînduieilor sau obiceiurilor autohtone⁴⁴.

Această tradiție legislativă — nomocanică — s-a păstrat și s-a respectat la noi de către stat pînă tîrziu în veacul al XIX-lea cînd a început a fi abandonată sub influența noii orînduiri sociale — burgheze care mijea⁴⁵, pe cînd Biserica, într-o formă adaptată intereselor ei și noilor condiții ale vremii, a păstrat-o pînă azi.

Tradiția aceasta a întocmirii, sancționării, promulgării și aplicării legilor, luată din Bizanț, a fost respectată cu sfințenie și în legile sau pravilele lui Alexandru Ipsilanti (1776) și ale lui Ioan Vodă Caragea (1818)⁴⁶, de asemenea și de Regulamentele organice⁴⁷, dar Codul civil al lui Cuza Vodă (1865) și Constituția din 1866 o curmă brusc⁴⁸. Aceste din urmă două legiuiri vin cu norme noi, norme consacrate la 1866, sub influența ideilor revoluției burgheze de la 1848, de o Constituantă din care nu mai făcea parte nici un cleric, ca replică reprobatorie pentru faptul că sub domnia lui Cuza, partea cea mai greutăată a clerului înalt și de rînd a sprijinit reformele acestuia care au surpat temelile feudalismului românesc⁴⁹ și amenințaseră și neofeudalismului pe care îl îmbrățișase în disperare de cauză burghezo-moșierimea, dornică să-și asigure spolierea pe mai departe a maselor țărănești⁵⁰.

Acesta este pe scurt istoricul evoluției tehnicii legislative în statele feudale românești, sub aspectul conținutului lor, începînd din veacul al XIV-lea și în forme specifice pînă la începutul veacului nostru.

44. C. I. Filitti, *Vechiul drept penal român*, p. 45—47.

45. Liviu Stan, *Relațiile dintre Biserică și statul feudal român...*

46. *Pravilniceasca Condică*, *Hrisovul de promulgare* (1776); *Legiuirea lui Caragea*, *Hrisovul de promulgare*, partea I, cap. I, § 2.

47. art. 2, 18, 29, 45.

48. art. 151, 216 (*Cod Civil*); art. 21, 22 (*Constituție*). Al. Pencovici, *Dezbaterile Constituante din 1866*, p. 168—178.

49. Liviu Stan, *Relațiile dintre Biserică și statul feudal român...*

50. *Ibidem*.

Pr. Lect. Dumitru Abrudan

COLECTIVITATEA—CADRU FIRESC PENTRU DEZVOLTAREA ȘI DESAVÎRȘIREA VIETII INDIVIDUALE

Considerații fundamentate pe învățătura revelată a Vechiului Testament

Sentimentul responsabilității colective, al destinului comun pe care îl au toți oamenii, este evidențiat astăzi cu mai multă putere decît în oricare altă perioadă a trecutului. Toate inițiativele și acțiunile noastre sînt judecate în lumina acestui sentiment. Cultivarea lui constituie o preocupare de prim ordin a familiei, a școlii și, în general, a societății. Toți acești factori își conjugă și își sporesc în permanență eforturile în această direcție a formării conștiinței cetățenești, a dezvoltării simțului datoriei față de colectivitate. Întrucît fiecare dintre noi este încorporat, în mod concret, în acest mare și dinamic organism al societății, înseamnă că absolut nici unul nu rămînem în afara acestei preocupări extinse pe plan general. Ceea ce ni se impune este datoria de a dovedi receptivitate față de interesele majore ale societății și de a ne supune legilor și bunelor ei rînduiri din convingere.

Biserica este și ea, după cum ne spune și numele — *Ἐκκλησία* — o societate sau o comunitate alcătuită din indivizi care împărtășesc o credință comună, nutresc aceeași speranță de mîntuire și acționează în lumina principiului iubirii creștine. Comuniunea acestora este nu numai întredolaltă, ci și cu Dumnezeu care revarsă peste ei harul Său prin mijlocirea și lucrarea Sfințelor Taine¹. Cuprinderea lor în viața acestei comunități divino-umane nu însemnează însă separarea de restul colectivității mai extinse, prin care se înțelege mai întîi poporul din care facem parte, iar apoi societatea omenească în general. Din contră, Biserica se străduiește să mențină trează credincioșilor ei conștiința apartenenței la această mare familie a poporului și a umanității. De aceea, ea le pune în față suficiente temeuri de ordin revelațional, care să-i ajute să-și înțeleagă clar menirea ce o au și locul pe care trebuie să-l ocupe în sinul societății. Multe dintre aceste temeuri au fost formulate încă în perioada de pregătire a mîntuirii și sînt incluse ca atare în Vechiul Testament. Aici nu le aflăm însă sistematizate sau grupate la un loc, ci răspîndite peste tot și expuse concomitent cu alte învățături de ordin dogmatic, moral sau istoric. În cele ce urmează ne vom preocupa de selectarea lor.

Primul adevăr pe care îl găsim formulat în Vechiul Testament referitor la colectivitate este acela că ea reprezintă pentru om unica modalitate de existență, concepută de Dumnezeu chiar de la creație². În cartea Genezei se precizează că încă de atunci a văzut Dumnezeu că «nu este bine să fie omul singur», și de aceea i-a făcut lui ajutor pe potrivă (Gen. II, 18). Desprindem de aici că omul este o ființă socială din fire,

1. Pr. Ioan Mihălcescu, *Manual de teologie dogmatică*, ed. a III-a, București, 1924, p. 208.

2. Vasile cel Mare, *Constitutiones monasticae*, cap. XVIII, P.G., XXXI, col. 1381.

cum l-a definit în antichitate filosoful Aristotel³, sau o «viețuitoare blândă și socială», cum l-a caracterizat un mare Părinte al Bisericii⁴. Pentru a se putea realiza potrivit menirii sale, el trebuie să se afle în strinsă și continuă relație cu colectivitatea, să se socotească și să rămână în fapt un mădular viu al acesteia⁵. Se exclude din capul locului orice posibilitate a dezvoltării sale fizice sau psihice în afara colectivității⁶. Din partea acesteia capătă el primele îngrijiri și hrana necesară, condiții fără de care existența sa fizică ar deveni imposibilă⁷. Tot aici deprinde limbajul și dobândește o serie de cunoștințe indispensabile unei evoluții normale a vieții sale spirituale. Cu un cuvânt, colectivitatea sau societatea reprezintă pentru om mediul cel mai prielnic pentru formarea multiplă a personalității sale. Izolarea de acest mediu ar fi echivalentă deci din punct de vedere ființial cu dispariția sa de pe arena vieții sau, în situația extremă când totuși ar supraviețui, cu alienarea sau deposedarea sa de calitatea de ființă înzestrată de Dumnezeu cu cele mai alese daruri.

Deoarece, după datele Revelației, dezideratul suprem pe care trebuie să-l urmărească credinciosul pe tot parcursul vieții este asemănarea cu Dumnezeu (Gen. I, 26; Lev. XIX, 2), Vechiul Testament atribuie colectivității și acest înțeles, care îi amplifică valoarea, de cadru sau ambianță pentru atingerea acestui deziderat. Privită și dintr-o astfel de perspectivă, colectivitatea se înfățișează, de asemenea, ca o necesitate subînțeleasă. Numai în limitele ei credinciosul poate să-și făurească propria desăvîrșire, pentru că numai aici îi este dat obiectivul la care să raporteze valoarea faptelor sale. Iar acest obiectiv este semenul sau egalul său, antrenat ca și el pe același drum mereu ascendent către ținta supremă. Ideea aceasta este cuprinsă în constatarea pe care autorul biblic o face atunci când îl amplasează pe om față în față cu celelalte viețuitoare. Deși între acestea și el există, sub aspect fizic, o serie de puncte comune, totuși nu i s-a putut afla între ele «nici un ajutor de potrivă» (Gen. II, 20). Pentru înălțarea sa, omul are nevoie să se oglindească permanent în fața unui aț semen al său⁸. Numai cu ajutorul acestuia este el în măsură să-și întoarcă privirile spre sine, să se recunoască și să poată descifra sensul major al existenței sale⁹. Desigur că, în calitatea sa de conducător al creaturilor inferioare, avea datoria să le antreneze și pe acestea odată cu sine spre perfecțiune, dar ele nu puteau suplini totuși lipsa acelor ființe întru totul identice cu el, care sînt toți membrii comunității umane. Viața de comuniune cu aceștia rămîne singura

3. *Politica*, cartea 1, cap. 1, 9, 10, trad. de El. Bezdechi, București, 1924, p. 22.

4. Sf. Vasile cel Mare, *Regulae fustius tractate*, răsp. 7, P.G., XXXI, 917.

5. Pr. Prof. D. Stăniloae, *Temeiuri dogmatice și duhovnicești pentru viața monahală de obște*, în «Studii Teologice», IV (1952), nr. 7—8, p. 387; Diac. Prof. O. Bucevschi, *Datoriile individului față de colectivitate după concepția creștină*, în «Studii Teologice», rev. cit., p. 361.

6. Pr. Prof. Dumitru Belu, *Datorii ale credinciosului față de colectivitate*, în «Mitropolia Banatului», XIII (1963), nr. 9—10, p. 431.

7. Fiind un profund cunoscător al firii umane, Sf. Vasile cel Mare face o remarcă interesantă în sensul acesta: «Mai întii — zice el — nici unul dintre noi nu-și este suficient sieși pentru cele trebuincioase trupului, ci în procurarea acestora avem lipsă unii de alții. Căci, precum piciorul are o putere, dar îi lipsește alta și fără ajutorul celorlalte mădulari nu găsește lucrarea sa aptă sau suficientă sieși spre conservare, nici nu are în ea împlinirea a ceea ce-i lipsește, la fel și în viața singuratică chiar și ceea ce avem ne devine nefolositor și ceea ce ne lipsește e cu neputință de procurat, Ziditorul Dumnezeu rînduindu-ne să avem lipsă unii de alții, cum e scris ca să ne unim întreolaltă» (Sir. XIII, 20) (*op. cit.*, 928—929).

8. Pr. Prof. D. Stăniloae, *op. cit.*, p. 387.

9. Diac. Prof. N. I. Nicolaescu, *Indatorii sociale după Noul Testament*, în «Studii Teologice», VI (1954), nr. 7—8, p. 384.

cale pe care omul este îndemnat constant să-și îndrepte pașii (Psalm CXXXII, 1). Este specific mai ales profeților modul acesta de a înțelege făptura umană ca o parte dintr-un întreg organizat cu multă înțelepciune. După ei, chiar Dumnezeu este acela care are de câte ori își îndreaptă privirile spre omul credincios, și le îndreaptă propriu-zis spre comunitatea umană (Isaia IX, 1—6). În toate împrejurările, El adresează cuvântul Său nu unuia sau umora dintre oameni, ci tuturor luați în ansamblu. Pe toți îi are în vedere când le dezvăluie făgăduința Sa, deoarece, deși alege în mod excepțional pe câte unii, cum a fost cazul cu Avraam, Moise, Aaron, Iosua, Isaia și ceilalți profeți, alegerea aceasta nu este făcută în interesul persoanelor în cauză, ci cu scopul mântuirii universale. Așa rezultă, spre exemplu, din cele grăite de Domnul lui Moise, pe Muntele Horeb, din rugul ce nu se mistuia: «Am văzut necazul poporului Meu... și strigarea lui de sub apăsători am auzit, și durerea lui o știu. M-am pogorît dar să-l izbăvesc... și să-l scot și să-l duc într-un pământ roditor și larg... Vino ca să te trimit..., ca să scapi pe poporul Meu...» (Ex. III, 7—10). Și venirea lui Mesia își are ca justificare în Vechiul Testament reaşezarea tuturor în starea de bunătate inițială. Între cei care vor beneficia de roadele făgăduite se vor număra deci nu numai unii aleși sau chiar toți ai casei lui Israel, ci credincioșii tuturor popoarelor, deoarece astfel se desprinde din următoarea profeție făcută de Isaia: «Puțin lucru este să fii sluga Mea — se adresează Domnul trimisului Său, Mesia — și să aduci la loc semințiile lui Iacob și să întorci pe cei ce au scăpat dintre ai lui Israel. Te voi face lumina popoarelor ca să duci mântuirea Mea pînă la marginile pămîntului» (Isaia XLIX, 6; să se vadă și Gen. XII, 3; XVIII, 18; XXII, 18; XXVI, 4; Mihea VII, 20, etc.).

Apartenența credinciosului la marea familie, care este societatea, prin legarea destinului său de destinul acesteia, implică pentru el mai multe îndatoriri ce se cer împlinite cu toată sollicitudinea. Acestea nu influențează însă defavorabil viața sa personală ci, din contră, o înalță și îi imprimă un ritm mai intens de desfășurare. Este ceea ce se petrece în toate situațiile în care coroana creației lui Dumnezeu se lasă antrenată cu toată ființa în vreo acțiune care are drept scop mai apropiat sau mai îndepărtat instaurarea binelui sub oricare dintre formele sale de manifestare în viața individuală și colectivă: progres, bunăstare, dreptate, pace etc.

În fruntea acestor îndatoriri se situează fără îndoială iubirea față de colectivitate, care este fundamentul comuniunii și care se concretizează în hotărîrea individului de a apăra chiar cu sacrificiul suprem viața acesteia¹⁰. În multe chipuri poate el dovedi că este pătruns sufletește de îndatorirea aceasta. Întîi de toate o face respectînd și ocrotînd viața semenilor săi, cu care împreună constituie propriu-zis societatea. În Sfînta Scriptură există o poruncă specială în sensul acesta. Este vorba de a șasea poruncă din Decalog, formulată succint: «Să nu ucizi!». (Ex. XX, 13; Deut. V, 17). Uciderea este un păcat foarte grav, prin care săvîrșitorul se face vinovat față de trei factori, pe care îi atinge direct prin intervenția sa brutală. Întîi se face vinovat înaintea lui Dumnezeu, care este dătătorul vieții și, ca atare, singurul îndreptățit să o ceară înapoi atunci cînd după sfatul lui Sale se hotărîște să facă lucrul acesta. În al doilea rînd, vina lui este tot atît de mare și în raport cu cel a cărui viață o suprimă, pentru că îl privează de cel mai de preț bun pe care l-a primit de la Dumnezeu, precum și de posibilitatea de a-și pregăti și duce pînă la capăt lucrarea

10. Diac. Asist. Mircea Chialda, *Îndatoriri moral-sociale după Decalog*, în «Studii Teologice», VIII (1956), nr. 9—10, p. 608.

de desăvîrșire a propriei sale personalități. În sfîrșit, cel care ucide săvîrșește un păcat de neiertat și față de societate, deoarece o păgubește de un membru al ei, care și-ar fi putut aduce, alături de eforturile celorlalți, și contribuția sa personală la sporirea patrimoniului comun și la progresul general al vieții sociale¹¹. Cain și Lameh au împărtășit fiecare în parte conștiința acestei vinovății față de colectivitate. Ei au întrevăzut că oricînd li se va putea cere socoteală pentru răul pe care l-au cauzat societății (Gen. IV, 14).

Un alt mod tot atît de eficace prin care credinciosul își manifestă grija și respectul față de viața și binele colectivității este dîrzenia și hotărîrea cu care sprijină lupta aceluia care se împotrivesc războaielor, atentatelor criminale și oricăror acțiuni cu caracter exterminator. El știe că Dumnezeu oprește cu desăvîrșire astfel de manifestări periculoase, prin care «se spurcă pămîntul» (Num. XXXV, 33), datorită singelui ce se varsă și se abat asupra tuturor oamenilor tot felul de nenorociri și suferințe. Pacea «fără de hotar» (Isaia IX, 6) este binele cel mai folositor pentru care trebuie să ne luptăm și pe care să-l garantăm societății, spre fericirea și propășirea tuturor. Pentru a ajunge la ea, este imperios necesar să avem convingerea că pacea nu este dată exclusiv ca dar de sus, deși Dumnezeu o rînduiește și o revarsă peste întreaga lume, ci fiecare în parte sîntem chemați să contribuim la instaurarea și salvagardarea ei. Pentru aceasta, se cere să avem preocupare susținută pentru așezarea în mijlocul colectivității a temelilor păcii, care sînt adevărul și dreptatea. Așa îndeamnă profetul Zaharia: «Să nu cugetați fărădelege unul împotriva altuia și jurămîntul strîmb să nu-l iubiți... Iubiți mai cu seamă adevărul și pacea» (VIII, 17—19). Apoi într-alt loc: «Faceți dreptate adevărată și purtați-vă fiecare cu bunătate și îndurare față de fratele său. Nu apăsați pe văduvă, pe orfan, pe străin și pe cel sărman și nimeni să nu pună la cale fărădelege în inima lui împotriva fratelui său» (VIII, 9—10). Aceleași accente le întîlnim și în îndrumările celorlalți profeți: «Ți s-a arătat, o, omule — scrie Mihea — ceea ce este bun și ceea ce cere Dumnezeu de la tine: dreptate, iubire și milostivire și cu modestie să umbli» (VI, 8); «Uriți răul și iubiți binele și hotărîți judecata cea dreaptă» recomandă, de asemenea, profetul Amos (V, 15).

O altă îndatorire majoră care revine în egală măsură tuturor membrilor societății și prin care societatea progesează și se dezvoltă continuu este munca făcută cu abnegație și dăruire sinceră. Bazîndu-ne pe relatările biblice despre crearea omului, sîntem îndreptății să spunem că de fapt nu trebuie să socotim munca numai ca o îndatorire ce ni se cere să o împlinim spre binele nostru și al altora, ci, mai degrabă, să vedem în ea o necesitate izvorîtă din străfundurile ființei (Gen. I, 28; XI, 15). Precum avem nevoie de a respira aerul proaspăt și de a ne hrăni cu cumpătate trupul, tot astfel e necesar să ne exersăm puterile fizice și spirituale prin muncă și strădanie neîntreruptă. Chiar Dumnezeu a înscris munca între funcțiunile sociale ale vieții omului. El l-a înjugat cu ea, dar nu ca să-l pedepsească, ci ca să-i dea posibilitate să se desăvîrșască și să slujească și pe alții prin munca lui¹². Numai o periculoasă stare de alienare poate abate omul de la împlinirea acestei aplecări firești spre activitate productivă din care să rezulte bunuri necesare tuturor. De aceea, în Vechiul Testament singur omul muncitor este socotit om deplin și vrednic de cinstire, pe cînd leneșul este privit ca un rătăcitor pe cărările vieții,

11. *Ibidem*, p. 616.

12. Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilia* 25, 3 la Faptele Apostolilor, P.G., LX, 257.

care «stă cu mâinile în sîn și își mănîncă singur timpul» (Ecl. IV, 5—6). El nu numai că se arată dezinteresat chiar față de propria sa persoană, dar ajunge să fie o povară și o piedică și pentru ceilalți semenî. Astfel ni-l zugrăvește autorul cărții Proverbelor cînd scrie: «Precum este oțelul pentru dinți și fumul pentru ochi, așa este omul cel leneș pentru cei ce îl pun la treabă» (Prov. X, 26). El «se sucește în patul lui, după cum ușa se sucește în țîșînă» (Prov. XXVI, 14). Iscușința celui ce se trudește este însă o binefacere pentru toată colectivitatea. Unul ca acesta își închină munca și realizările sale tuturor, precum albina, care adună neobosită mierea din flori, face pe mulți părtași din dulceața ostanelilor sale (Prov. VI, 8). Mai bogată în roade și mai aducătoare la scop este munca săvîrșită în comun. Cei ce i se dăruiesc dau dovadă că sînt stăpîniți de sentimentul responsabilității colective. În Ecclesiast se apreciază foarte mult folosul și roadele unei astfel de munci. Aici se deplînge omul care este stingher. Munca acestuia este calificată drept «îndeletnicire rea și anevoioasă», pe cînd cei mulți la un loc sînt fericiți «deoarece au răsplată bună pentru munca lor. Dacă se întîmplă ca unul dintre ei să cadă, îl ridică tovarășii săi. Dar vai de cel singur care cade și nu este cel de al doilea să-l ridice» (Ecl. IV, 8—10).

Dar nu numai munca noastră se cuvine să o închinăm societății, ci și toate interesele personale trebuie să le subordonăm intereselor generale ale colectivității¹³. Pornind de la faptul că Dumnezeu însuși a rînduit să ne slujim unii pe alții din iubire (Gal. V, 13), se înțelege cît de însemnată este pentru fiecare dintre noi obligația aceasta. Este neîndoielnic că preocuparea exclusivă pentru binele propriu aduce grave prejudicii vieții colective. Aceasta de altfel nici n-ar putea să dănuiască în condițiile în care ar predomina egoismul. Relațiile dintre oameni ar înceta de a mai fi atunci relații de colaborare și într-ajutorare și s-ar transforma în concurență și adversitate. Binele comun rămîne însă idealul consfințit în întreaga Scriptură a Vechiului Testament. De aceea, mereu întîlnim accentuată ideea că Dumnezeu este stăpînul tuturor bogățiilor pe care le conține, iar oamenii sînt numai uzufructualii (Lev. XXV, 23). Cum El îi iubește pe toți deopotrivă, înseamnă că toți au îndreptățirea de a beneficia în mod egal de toate bunurile și bucuriile vieții, revenindu-le, bineînțeles, și datorie de a le produce prin muncă cinstită și continuă. Acapararea acestor bunuri, în detrimentul altora, devine păcat înaintea lui Dumnezeu și față de semenii noștri. Urmarea unei astfel de atitudini nu poate fi decît inegalitatea dintre oameni, înapoierea și sărăcirea lor (Ieremia V, 27—28). Răul la care se ajunge nu afectează numai pe unii sau numai o parte a societății, ci tulburarea care se produce se resimte în general, pentru că nu este posibil ca într-un organism numai unele mădulare să sufere, iar altele să rămînă în pace. De aceea, e necesar să existe preocuparea pentru preîntîmpinarea și lichidarea unor astfel de situații. Slujirea unora față de alții, grija apropiată și dezinteresată pentru binele și propășirea colectivității trebuie să devină o lege înscrisă în conștiința fiecăruia.

13. A. Dondeyne, «Jésus-Christ libère et unit»: réflexions œcuméniques sur le thème de l'Assemblée de Nairobi, în «Revue Théologique de Louvain», fasc. 3, 1975, p. 294.

Pr. Prof. Nic. C. Buzescu

LOGOS, TRINITATE ȘI ECLEZIOLOGIE ÎN „PEDAGOGUL” LUI CLEMENT ALEXANDRINUL

Trilogia clementină. — Din studiile patristice, teologice și filologice, monografiile, traduceri rezultă că opera teologică a lui *Clement Alexandrinul*¹ este un triptic al Logosului, o trilogie: 1) *Protrepticul*; 2) *Pedagogul* și 3) *Stromate*. Flavius Clemens, supranumit «*Stromatitul*», după opera sa *Stromata* și «*Alexandrinul*», după școala teologică pe care a înființat-o și condus-o, a conceput și realizat această importantă operă de teologie ortodoxă, inspirat de ideea de *trinitate* revelată în Sfânta Scriptură și trăită în cultul liturgic. Privită în ansamblu, ea este un strălucit elogiu adus unimii triadice, vădită în lucrările ei. Logosul nu este entitate în sine, în sens monist, ci este a doua ipostasă a Dumnezeirii, este Fiul Tatălui, pentru că Tatăl este izvorul monarhic al Dumnezeirii, începătura unică a existenței. De fapt, conceptul teologic de Tată este revelat chiar de Cuvîntul, ca și cel de trinitate, ambele intrînd în categoria misterului divin, cum o numește chiar Clement. Acesta a abordat cu precădere tema Logosului, pentru că era nevoie absolută să fie precizată noțiunea și concepția creștină despre Logos, să fie mai ales delimitată și sistematizată în raport cu teoria iudaică a lui Filon din Alexandria despre Logos și cu cea a filozofiei stoice, la modă în secolul II, în cultura alexandrină. Școala catehetică alexandrină era deosebită de școala catehumenală ecleziastică și întemeietorul ei veritabil, Clement Stromatitul sau Alexandrinul i-a imprimat o structură absolut nouă, prin faptul că i-a fixat ca obiective lupta împotriva pseudofilozofilor și mai ales a pseudoreligiilor politeiste ca și a misterele orientale, pe temeiul revelației vetero- și neotestamentare. Aceste obiective constituiau un plan embrionar de teologie ortodoxă pe care Clement l-a respectat și dezvoltat cu fidelitate, în academia Alexandriei, în răsucea tuturor curentelor de idei filozofice, științifice, sociale, estetice, morale, literare, religioase și poetice ale epocii sale. Trilogia lui poartă pecetea strălucită a acestei spiritualități complexe și a efortului său titanice de a valorifica în fața conștiinței contemporanilor doctrina sa teologică. Opera sa este operă de pionierat, extrem de valoroasă prin originalitatea și unicitatea ei.

Deși a fost concepută și elaborată ca triptic al Logosului, Clement nu ne-a dezvăluit planul său în prima lucrare *Protreptic*, ci în cea de a doua, pe care a intitulat-o *Pedagogul*². El ia ca punct paralel de plecare pentru întreg eșafodajul său teologic

1. Un tabel complet cu toate studiile asupra operei lui Clement Alexandrinul poate fi găsit la Claude Mondésert, S. J., profesor la Facultatea catolică din Lyon, care împreună cu profesorul A. Passar de la Sorbona a tradus *Protrepticul*, în limba franceză, publicat împreună cu textul grec și cu o amplă introducere, în colecția «Sources chrétiennes», Edition du Cerf, Paris 1961.

2. Pentru acest studiu, am folosit lucrările: 1) Clément d'Alexandrie: *Le Pédagogue*, livre I, Texte grec. Introduction et notes de Henri-Irénée Marrou et traduction de Marguerite Harl, professeurs à la Sorbonne; Edition du Cerf Paris, 1960, 298 p.; 2) Clément d'Alexandrie, *Le Pédagogue*, livre II, texte

asupra Logosului concepția aristotelică despre firea omenească. Firea omenească, după Aristotel, are trei lucrări: moravurile, acțiunile și patimile. De aici și întreita lucrare a Logosului: a) *conversiunea*, b) *educația* și c) *învățarea* sau *instruirea*.

Iată cum justifică el însuși ideile din trilogia sa: «Logosul care convertește a luat asupra-și moravurile oamenilor. Învățător al religiei, El este temelie credinței... Noi ne bucurăm mult de acest Cuvînt (Logos), căci prin El ne lepădăm de vechile noastre credințe și întinerim spre mintuire...». Această lucrare a fost reliefată în Protreptic.

Un Logos călăuzește tot așa toate faptele noastre, acesta este Logosul (Cuvîntul) sfătuitor, iar Logosul vindecă patimile noastre, acesta este Logosul mîngietor; dar acest Logos este unic — unul și același în toate aceste lucrări, același Logos smulge pe omul credincios din obiceiurile și din legăturile sale firești îndrumîndu-l *παιδαγωγῶν* spre singura mintuire, prin credința în Dumnezeu *εἰς δὲ μονότροπον τῆς εἰς τὸν Θεὸν πίστεως σωτηρίαν παιδαγωγῶν*.

«Așadar, călăuza cerească, *Logosul* primea numele de **îndrumător** (*Protreptic*), cînd ne chema la mintuire; acest nume este dat în mod special Logosului care și-a luat asupra Sa sarcina să ne sfătuiască... Dar, întreaga credință religioasă creștină este «îndrumătoare — sfătuitoare», pentru că ea face să se nască în cugetul care este înclinat în mod firesc spre aceasta dorul de viața de acum și de cea viitoare.

Deocamdată, ca vindecător și sfătuitor în același timp, urmîndu-și chemarea Sa, el călăuzește pe cel pe care mai înainte l-a convertit, și, mai ales, făgăduiește vindecarea patimilor care sînt în noi. Îi vom da numele de *Pedagog*, singurul nume care i se potrivește: într-adevăr, pedagogul se ocupă cu îndrumarea și nu cu instruirea; scopul lui este să facă sufletul mai bun și nu numai să-l învețe; iar Logosul îl călăuzește spre o viață virtuoasă, nu spre o știință în afara vieții.

Fără îndoială, același Logos este și dascăl cu sarcina de a învăța... Căci Logosul care învață trebuie să expună și să reveleze adevărurile dogmatice *ἐν τοῖς δογματικοῖς δηλωτικῶς καὶ ἀποκαλυπτικῶς*... Logosul sfătuitor ne vindecă de patimi «ca să putem primi cunoașterea, ca sufletul curățit să fie în stare să primească revelația Logosului».

«Stăruindu-se să ne ajute să urcăm scara desăvîrșirii, Logosul cel întru totul iubit de oameni (*filanthropos*) se folosește de un plan frumos și bine alcătuit ca să ne dea o creștere temeinică. Mai întii ne convertește; apoi ne îndrumază ca un pedagog; în cele din urmă ne învață»³. În prima sa lucrare din acest triptic, *Protrepticul*, a pus bazele teologiei Logosului, în confruntare cu vechile religii, mistere sau filozofii, relevînd importanța creștinismului prin scopul pe care-l urmărește. Aici a arătat, sprijinit de Revelație, că Dumnezeu-Tatăl s-a făcut cunoscut prin Iisus Hristos, prin Logos, că omul este centrul temei lui Dumnezeu și a lui Hristos, iar Logosul este înfățișat ca lumina adevărului, care-i luminează și-i mîntuiește pe credincioși. Acesta este Logosul, îndemnător, convertitor, Protreptic. Cu un patetism vibrant, adînc mișcător, Clement cheamă la lumina lui Hristos — «Să primim lumina, ca să-L primim pe Dum-

grec, traduction de Claude Mondésert, notes de Henri-Irénée Marrou, Editions du Cerf, Paris, 1965; 292 p. și pentru comparație și completare cu cartea a III-a, traducerea românească a *Pedagogului*: Clement Alexandrinul, *Pedagogul*, traducere de Dr. Nicolae I. Ștefănescu, după textul publicat de Dr. Otto Staehl..., în *Corpus Berlinensis*, Leipzig, 1905. Lucrarea a fost tipărită în colecția «Izvoarele Ortodoxiei» nr. 3, Editura Librăriei teologice, București, 1939, 383 p. Această traducere am folosit-o numai pentru cartea a III-a, care lipsește din colecția «Les sources chrétiennes».

3. Clément d'Alexandrie, *Le Pédagogue*, livre I. Texte grec, trad. M. Harl; Paris, 1960, cartea I, cap. I, 1-3, p. 108-113.

nezeu. Să primim lumina și să ne facem ucenicii Domnului... Fă-mă să-L cunosc pe Tatăl Tău, pe Dumnezeu... Să lepădăm ignoranța și întunericul, ca să-L contemplăm pe Cel ce este adevărat Dumnezeu... Lumina din cer a strălucit pentru noi, care eram îngropați în întuneric și întemnițați în umbra morții... Să lumineze această lumină adâncul inimii omului; razele cunoștinței să se înalțe... ca să-l facă pe omul lăuntric ucenic al luminii; rudă și împreună-moștenitor al lui Hristos», *Logosul ceresc, Logosul mântuitor* - (ὁὐρανίου τὸν σωτήρα Λόγον).

«Planul din veșnicie al lui Dumnezeu a fost să mintuiască pe oameni. De aceea, Bunul Dumnezeu L-a trimis pe Bunul Păstor. Logosul a arătat adevărul întreg oamenilor spre a ne dovedi înălțimea mântuirii...»⁴.

Tot aici face și deosebirea fundamentală între Logosul creștin, ca Logos întrupat, omeniform și logosul lui Filon, logos neipostasiat, ca și cel al stoicilor, ca rațiune absolută a universului, un absolut impersonal, absolut logic. Atît Dumnezeu-Tatăl, cît și Fiul, sînt ființe personale, ipostasiate, autonome, dar nu eteronome. Logosul protreptic descoperă întreg adevărul, revelația este deschisă și închisă de El, dar continuată ca aprofundare subiectivă, iluminatoare și transfiguratoare, prin harul Duhului Sfînt. Protrepticul corespunde planului lui Dumnezeu din veșnicie de a-i mîntui pe cei căzuți. Tema aceasta o reexpune în finalul Protrepticului: «Am crezut că pot să vă chem la cel mai mare dintre bunuri, la mîntuire»⁵.

Sub denumirea de «*Pedagog*», noțiune împrumutată de la Sfîntul Apostol Pavel, Clement ne înfățișează pe Cuvîntul (Logosul) întrupat, în condiția Sa istorică și dumnezeiască, de sfîntuitor și mîntuitor. Este foarte important de reținut pentru teologia pastorală, în deosebi, faptul că Clement nu acordă prioritate activității teoretice a Logosului, ci celei practice, deoarece învățăturile Logosului sînt pentru viață. Evident, viața virtuoaasă, în sens creștin, nu înseamnă ignorarea valorii teoreticului, dimpotrivă, pentru că conceptele teoretic-practic formează o pereche inseparabilă în sensul că preceptele trebuie traduse în fapte. Gîndirea nu poate fi separată de acțiune și invers. De aceea, Clement indeamnă astfel: «Să iubim învățăturile Domnului, traducîndu-le prin fapte: Cuvîntul, care s-a făcut trup, a arătat lămurit că aceeași virtute se referă în același timp la viața practică și la cea teoretică (contemplativă)»⁶. Hristos-Logosul este pentru creștini atît un izvor de învățături pentru reflectarea rațională, cît și un model de viață, pe care să-l imite în viață. Între una și alta, însă, nu există disjuncție. Viața virtuoaasă, consecință a curățirii de patimi, de păcate, este condiția cunoașterii creștine. Dacă Clement separă activitățile Logosului, o face dintr-o necesitate metodică, nu dintr-o considerație ontologică. Logosul îl călăuzește pe creștin «spre o viață virtuoaasă, nu spre o știință în afara vieții», dar imediat adaugă: «același Logos este și dascăl cu sarcina de a învăța... Căci Logosul care învață trebuie să expună și să reveleze adevărurile dogmatice».

Acestei lucrări speciale a Logosului îi rezervă Clement partea a treia din triplic: *Stromatele*. În genere, trilogia clementină a inspirat asceza mistică răsăritene, prin formularea și justificarea celor trei căi clasice care duc la desăvîrșirea duhovnicească: 1) *via purgativa*; 2) *via contemplativa* și 3) *via unitiva*, sau îndumnezeirea, concepție atît de îndrăgită de Clement. Aceasta reprezintă numai un aspect al valorificării creștine a teologiei lui Clement, dar aspectul cel mai important este acela că aproape

4. Clément d'Alexandrie, *Protréptique*. C. Mondésert..., Edition du Cerf, Paris, 1961, cap. XI, 113, 4-5; 114, 115, 116, p. 181-184.

5. Clément d'Alexandrie, *Protréptique*, cap. XII, 123, 2, p. 193.

6. *Idem*, *Le Pédagogue*, vol. I, cap. III, 9, 4; p. 127.

întreg conținutul teologic al lucrărilor sale, cu caracter orațional și poetic, a trecut în cultul ortodox, îmbogățind acțiunea liturgică a Bisericii, modalitatea ei de a actualiza Revelația divină, de a o face înțeleasă și eficientă pentru viață, conform idealului lui Clement.

Logos și hristocentrism. — Lectura operei *Pedagogul* ne pune față în față cu personalitatea culturală a lui Clement, la care vastitatea, varietatea, profunzimea și substanțialitatea cunoștințelor sale din domeniul spiritual al culturii sale generale de tip alexandrin, precum și cunoașterea perfectă și aprofundată teologic a revelației Sfintei Scripturi ni se dezvăluie dintr-odată ca o pajiste cu mii și mii de flori, într-un colorit spectral infinit care te încântă, te farmecă, te uluiește și te prinde ca într-un vârtej cerebral amețitor, într-un extaz în fața frumosului și în fața unor idei cu străluciri scinteietoare dificil de prins într-un sistem, în măsura în care erup dintr-o trăire înflăcărată religioasă, o trăire vulcanică. Traectoria lor care se întretaie cu alte idei de alt ordin îl pune pe lector la grea încercare, deși Clement nu pierde niciodată unitatea și direcția ideilor sale, datorită unei discipline logice riguroase. Conținutul spectral al ideilor sale ne este revelat de mulțimea de citate din scriitorii păgîni și mai ales de citatele din Sfînta Scriptură⁷. Această tehnică scriitoricească vrea să sugereze ideea că tot ce a fost de valoare, în gîndirea oamenilor pînă la Hristos, a fost tot o operă indirectă a Logosului. Concepția aceasta aparține Sfîntului Justin Martirul și Filozoful, însă e greu de demonstrat că Flavius Clemens ar fi cunoscut lucrările Sfîntului Justin, dar ea aparține și stoicilor care concepeau Logosul ca unitatea și universalitatea gîndirii omenești; deci, îi este, în felul ei, proprie lui Clement.

În această perspectivă, este firesc să ne întrebăm și noi ce înțelege Clement prin *Logos*, în a doua sa lucrare, *Pedagogul*. Într-un înțeles general, logos înseamnă cuvîntare sau discurs redactat, ca în «Logos protreptikos» — Cuvînt, discurs, îndemnător. Apoi înseamnă *rațiunea omenească, Rațiunea supremă*, ca în filozofia stoică sau *Rațiunea necreată*; iar, în sens religios, în special în revelația Vechiului Testament, *Cuvîntul dumnezeiesc*, Cuvîntul sau Logosul Tatălui, adică a doua persoană a Sfintei Treimi, Fiul lui Dumnezeu, Iisus Hristos și Mîntuitorul.

În a doua lucrare a trilogiei sale, *Pedagogul*, titlul de «pedagog» este atribuit numei Logosului⁸, rareori lui Dumnezeu-Tatăl. Prelegerile despre această lucrare a Logosului au fost ținute creștinilor.

O definiție a Logosului, ca pedagog, o încearcă și o dă chiar Clement: «Pedagogul nostru este, copii, ca și Dumnezeu (asemenea cu Dumnezeu), Tatăl Său, al cărui Fiul este; El este fără de păcat, nepătat și fără de patimă, cu sufletul slujitor al voinței Tatălui, Dumnezeu-Cuvîntul, Cel ce este în Tatăl (*ὁ ἐν τῷ Πατρὶ*) Cel ce stă de-a dreapta Tatălui, Dumnezeu și după chipul Său»⁹.

7. Ca să ne facem o idee despre întinderea culturii lui Clement Alexandrinul, vom da o statistică aproximativă a citatelor din lucrarea *Pedagogul*, care denotă și metoda sa de lucru, de documentare și de demonstrare:

a) Citate din Sf. Scriptură: 1. Vechiul Testament = 387. 2. Noul Testament = 481.

b) Citate din *părinții apostolici* = 9.

c) Citate din felurii autori greci: filozofi, poeți, etc. = 400. Calculul a fost făcut după opera *Pedagogul*, tradusă de prof. Dr. Nicolae I. Ștefănescu, București, 1939, «Note» la cartea I, a II-a, și a III-a, p. 353—383.

8. Clément d'Alexandrie, *Le Pédagogue*, livre I, Introduction et notes de Henri-Irénée Marrou, p. 1—97.

9. Prof. Marrou a întocmit un tablou cu toate pasajele în care se vorbește de Logos, ca pedagog, descoperind că numele acesta apare ca atare sau în derivate similare de 163 de ori în întreaga operă. Vezi p. 20—21.

După părerea mea, titlul de «pedagog» ales de Clement pentru a designa lucrarea teandrică a Logosului nu este întâmplător, ci el corespunde întru totul concepției kenotice a Sfântului Apostol Pavel despre Iisus: Iisus kenotic a cărui omenie a mers pînă acolo încît a luat chip de rob, ca să ne dezrobească din legăturile tiranice ale păcatului, să ne libereze, să ne dea demnitatea divină, deiformă, paradisiacă, prin lucrarea Sa de slujire. Este știut faptul că, în antichitate, atît la greci, cît și la romani, sclavii erau și pedagogi, nu în sensul de a-i învăța pe copii, cum greșit se confundă «pedagogul» cu «dascălul» sau «profesorul», ci numai pentru umila acțiune de a-i duce pe copii, de a-i conduce la școală și a-i apăra de primejdiile ce s-ar fi ivit întâmplător în calea lor. Pedagogul-sclav conducea de mîna pe copii sau pe copil, îl sfătua și îl apăra de eventuale pericole; era un fel de paznic al vieții copilului. Nu putea să-l instruiască pe copil, pentru că el însuși nu era instruit. Așadar, în tipul Logosului-Pedagog trebuie să identificăm pe Hristos kenotic, slujitor al credincioșilor, sfătuitor și mîntuitor din păcate și patimi. Dacă examinăm cu minuțiozitate acest text, în care Clement ne arată cine este Logosul ca pedagog, observăm că Logosul este înfățișat ca o persoană, o ipostasă deosebită de Dumnezeu-Tatăl Său, este Dumnezeu-Cuvîntul, care stă de-a dreapta Tatălui, Cuvînt care este în Tatăl, Dumnezeu și după chipul Său, în înțelesul teandric, adică conform și chipului Său spiritual și al celui omenesc, în unitatea persoanei sale dumnezeiești-omenești. Noțiunile și expresiile cu care e definit în acest pasaj Logosul sînt de origine testamentară și au trecut în Simbolul atanasian alexandrin, la care s-au adăugat celelalte concepte de «lumină», din *Protreptic*.

În ele observăm cu precădere influența prioritară a Evangheliei lui Ioan, al cărei conținut și structură filozofico-teologică era în armonie cu spiritul Academiei alexandrine, cu preocupările și gusturile secolului și, evident, cu ale lui Clement.

Clement emite o idee originală în teologia ortodoxă și anume că, înainte de întrupare, Logosul-Dumnezeu era fără nume, cu alte cuvinte era necunoscut, deoarece cunoașterea exactă este legată de un nume, care reprezintă ființa¹⁰. În adevăr, Vechiul Testament îl numește pe Dumnezeu «Cel ce este», dar acesta nu este un nume, în realitate. Și totuși Dumnezeu S-a revelat lui Avraam, lui Iacob și lui Moise, dar S-a revelat în chip de înger, în chip de om, o teofanie care era în realitate o Logofanie sau Hristofanie, adică Dumnezeu apărea ca ființă concretă, perceptibilă simțurilor. Inițial, așadar, Dumnezeu S-a revelat prin Logos. Clement trage o concluzie foarte interesantă, interpretînd evenimentul teofanic petrecut cu Iacob, în pustie, cînd acesta a afirmat că L-a văzut pe Domnul «față către față»: «Fața lui Dumnezeu este Logosul, prin care Dumnezeu este cunoscut și revelat (Πρόσωπον δὲ τοῦ Θεοῦ ὁ Λόγος, ᾧ φωνίζεται ὁ Θεὸς καὶ γινώσκεται)». Atunci a luat Iacob numele de Israil, pentru că L-a văzut pe Domnul Dumnezeu.

Acesta era Dumnezeu, Logosul, Pedagogul...¹¹. Același Logos a dat harul legii prin mijlocirea lui Moise, iar după întrupare, l-a dat direct credincioșilor.

Teofaniile Vechiului Testament au fost, în realitate, teofaniile Logosului, ale chipului, ale feței lui Dumnezeu. Este pentru înția oară în teologia ortodoxă cînd se folosește noțiunea de *prosopon*, «față» sau «persoană», pentru a determina concret ființa reală și vie a lui Dumnezeu, ființă sesizabilă pentru modul omenesc de cunoaștere. Această noțiune este anterioară teologiei trinitare, dar ea va intra definitiv în expli-

10. *Ibidem*, cap. VII; 57, 2, p. 213.

11. *Ibidem*, cap. VII; 57, 2-3, p. 213.

careea misterului trinitar, cu sensul de *față*, persoană concretă, deosebită de noțiunea de chip (ἰδῶς), care arată natura divină în sine, adică dumnezeirea, pe Dumnezeu cel Unul. Și sub acest raport, Clement a izbutit să sesizeze și să definească misterul ipostaselor divine, deși el nu folosește încă conceptul de trinitate, în această lucrare, dar indică în mod cert existența și raporturile persoanelor trinității. Ca precursor al teologiei trinitare în zorile ei, Clement a folosit un termen propriu, *prosopon, față*, ca un termen sacru teologic, inițiat definitiv în vocabularul și definiția teologică trinitară și, mai ales, în teologia liturgică, a cultului, în teologia orațională.

Dacă Logosul, Cuvîntul, este fața omenească a dumnezeirii, este revelația naturii divine, a monarhiei divine a Tatălui, iar opera Lui a fost să mijlocească mîntuirea voită din eternitate atît de Tatăl, cît și de Fiul. Cuvîntul întrupat este El însuși o taină descoperită, căci Logosul ni S-a descoperit pe Sine ca Fiu al lui Dumnezeu și Dumnezeu însuși. Clement explică foarte ingenios acest lucru¹².

Clement pune astfel bazele teologiei și hristologiei teandrice, care va avea un rol mare și hotărîtor în disputele hristologice din secolul IV înainte. El anticipează și precizează conceptul teandric, prin cele două afirmații de o neprețuită valoare: «*Dumnezeu este în om și omul este în Dumnezeu*», ca mai jos să completeze ideea: «*Cuvîntul (Logosul) părăș la amîndouă firile*», Fiu al lui Dumnezeu și Mîntuitor al nostru. Este aproape firesc să nu fi aprofundat teologic conceptul teandric, pentru că teza lui nu era raportul dintre cele două firi, ci era teza slujirii semenilor, a Cuvîntului părăș și la firea dumnezeiască și la cea omenească. Insistența sa asupra antropofirii Cuvîntului pe care, prin întrupare, a îmbrăcat-o în podoaba nemuririi, era o replică viguroasă creștină la adresa sistemelor filozofice și gnostice — indeosebi — care negau valoarea trupului omenesc, calificînd natura materială ca rea, operă a unui demiurg, care inventase trupul ca o «carceră pentru suflet». Platon insistase în lucrarea sa *Faidon sau despre suflet*, asupra faptului că adevărata filozofie învață sufletul să se dezlege și să se despartă de trup, care reprezintă neființa, neantul. Această replică clementină despre un Dumnezeu care a luat trup omenesc și l-a făcut nemuritor constituie punctul de plecare al unei revalorificări a antropologiei. Cu acestea, el ne dovedește că, în perspectiva revelației, hristologia este și o antropologie, că una este legată indestructibil de cealaltă. Logosul întrupat înseamnă pur și simplu omul îndumnezeit. Teza îndumnezeirii este centrală în gîndirea teologică a lui Clement și va fi dezvoltată în diferite nuanțe de teologia ortodoxă mistică. Așadar, Logosul L-a revelat pe Dumnezeu-Tatăl, în istoria vechiului legămînt religios, L-a revelat apoi prin întrupare și S-a revelat pe Sine ca persoană teandrică, spre a inaugura un nou legămînt, ca persoana creștină să devină antropoteică sau androteică. Hristos teandric cheamă și formează pe creștinul androteic. Mîntuirea nu este o lucrare unilaterală asupra sufletului, pentru că omul este o unime psihosomatică, iar Logosul, ca pedagog, ca slujitor și sfătuitor al nostru, al celor credincioși, acționează direct asupra trupului, care este de o valoare egală, înaintea lui Dumnezeu, cu cea a sufletului, ambele fiind interdependente și împreună-lucrătoare în toate direcțiile. Preluînd ideea frumuseții originare a trupului omenesc, Clement găsește o expresie fericită ca să ne definească frumusețea corpului, ca «chipul nemuririi», icoana nemuririi; deci un refuz categoric al ideii de neant, de stricăciune.

Conceptul de Logos-Pedagog este indestructibil legat de valoarea ontologică a corpului omenesc, de ideea restituirii frumuseții sale originare, pentru că într-un ast-

12. Clement Alexandrinul, *Pedagogul*; trad. de Nicolae I. Ștefănescu, București, 1939; 383 p. Col. «Izvoarele Ortodoxiei», cartea III; cap. I, p. 259, 260.

fel de trup se înființează pămîntește Logosul, devenind, tot după o expresie clementină, Dumnezeu pămîntesc și Om ceresc. Intruparea Sa a fost un act de iubire din partea lui Dumnezeu-Tatăl și de bunăvoință din partea Fiului Său.

Atit iubirea Tatălui, cit și iubirea și bunăvoința Fiului Său au avut un obiect comun: pe cel căzut ca urmare a păcatului originar. Clement Alexandrinul, care nu părăsește nici o clipă terenul solid și sigur al Revelației, examinînd sensul cuvintelor Sfîntului Apostol Pavel că «Legea a fost dată ca pedagog, ca să conducă la Hristos» (Gal. III, 24), le interpretează astfel: «Aceasta arată lămurit că noi avem un Pedagog, adevărat, bun, drept, Fiu după chipul și asemănarea Tatălui (Ioan I, 3), pe Iisus, Cuvîntul lui Dumnezeu, căruia ne-a încredințat pe noi Dumnezeu, așa cum un tată iubitor își încredințează copiii săi unui pedagog adevărat, vestindu-ne limpede: «Acesta este Fiul Meu preaiubit, pe Acesta să-L ascultați» (Matei XVII, 5).

Dumnezeiescul Pedagog este demn de toată încrederea, pentru că are trei din cele mai frumoase podoabe (calități): înțelepciunea, bunăvoința și autoritatea. *Înțelepciunea*, pentru că este a Tatălui, — «toată înțelepciunea vine de la Domnul și ea este în El în veci» (Isus Sirah I, 1); *autoritatea*, pentru că El este Dumnezeu și Creator «toate printr-Însul s-au făcut și fără de El nimic nu s-a făcut din ce a fost făcut» (Ioan I, 3); *bunăvoința*, pentru că singur S-a dat pe Sine ca jertfă pentru noi: «Păstorul cel bun își dă viața pentru oile Sale» (Ioan X, 11). Bunăvoința nu este altceva decît binele pe care-l voiește cineva pentru aproapele său, de dragul lui»¹³. Pedagogul-sclav, un privilegiu al celor avuți, nu avea nici una din aceste calități, pentru că era socotit o simplă unealtă la discreția stăpînului; era înadins ținut la nivelul de unealtă umană. Logosul-Pedagog este Fiul lui Dumnezeu, El nu slujește o clasă anumită, ci ne slujește pe noi, pe frații Săi, comunicîndu-ne toate calitățile divine pe care le are și Se jertfește, de dragul nostru, pentru noi.

Clement a urmărit ideea providenței divine de-a lungul istoriei testamentare și deci a unității de acțiune a lui Dumnezeu-Tatăl și a Logosului. Interpretînd anumite evenimente din istoria religioasă a poporului evreu, în mod alegoric, el arată că chipul lui Isac este o prefigurare a lui Hristos: «El, însuși, Isac... este chipul Domnului (τύπος ἐστὶ τοῦ Κυρίου); copil și fiu... așa cum Hristos este Fiul lui Dumnezeu — Jertfă ca și Domnul... Risul lui Isac avea o preînchipuire tainică: el profetiza că Domnul ne va umple de bucurie pentru că am scăpat de la piericiune, prin singele Domnului. Dar Isac n-a suferit. Așa că el nu numai a menit în chip firesc jertfa supremă a Logosului, dar mai mult, fiindcă nu a fost jertfit, el reprezintă simbolic dumnezeirea Domnului. Căci Iisus, după ce a fost îngropat, a înviat, fără să fi pătimit cu dumnezeirea, după cum și Isac n-a suferit jertfirea»¹⁴. Ideile acestea au fost luate aidoma de teologia răsăriteană de Sfinții Părinți, pentru că acest alegorism, ca mod de gîndire specific orientală, servea ideii de unitate a revelației divine, de unitate a umanității. Mai ales sînt demne de reținut ideile teologice de mîntuire prin singele Domnului, prin jertfa de pe Cruce și mai ales ideea că Hristos nu a pătimit ca Dumnezeu.

Tot prin optica acestui alegorism alexandrin, Clement interpretează Psalmul 45, 10) ca preînchipuind Biserica — în tipul reginei despre care este vorba, cu Hristos, împăratul care este în Biserică. Veșmintele luxoase de care pomenește Psalmul «înseamnă podoaba Bisericii»: țesătura curată a credinței celor care au dobîndit milostivirea, pentru că în Biserică este Iisus, care nu amăgește pe nimeni, și care «strălu-

13. Clément d'Alexandrie, *Le Pédagogue*, vol. I, cartea I, cf. XII, par. 97, 1-3, p. 283.

14. *Idem*, I, cf. V, par. 23, 1-2; p. 151, 153.

cește ca aurul», iar aleșii lui sînt «ciucurii de aur»¹⁵. Alegoria aceasta este de o neprețuită valoare, pentru că din ea deducem prezența lui Hristos în Biserică, iar Biserica este concepută ca unirea credincioșilor, prin credință, în Iisus Hristos. În viziunea lui Clement, structura Bisericii este hristocentrică, ca unitate de viață prin credință între Hristos și credincioși.

Credința, mijloc de mîntuire —. Centrul filozofic al lumii antice se mutase din Atena, în Alexandria, înflorind în forma nouă a culturii elenistice. Unul din aspectele epistemologice ale elenismului era raționalismul, curent care se situa la nivelul spiritualmente cel mai înalt al vremii. Acest curent pătrunsese și în creștinismul alexandrin sub numele de gnoză, dînd naștere gnosticismului, cu tendința de a constitui un creștinism filozofic de elită intelectuală, un creștinism pnevmatic, cu prezumția desăvîrșirii. Clement Alexandrinul ia atitudine hotărîtă, inflexibilă împotriva gnosticismului creștin, pentru că introducea două lucruri primejdioase în viața Bisericii: 1) dispreț și desconsiderare pentru credință și obștea credincioșilor și 2) ruptură în unitatea de viață a Bisericii, prin calificarea unora de nedesăvîrșiți și a altora de desăvîrșiți. Se găsea în fața unui fel de fariseism deghizat. «Mult mă minunez uneori cînd aud pe unii îndrăznind să se numească «desăvîrșiți» și «gnostici» și, socotindu-se mai învățați decît Apostolul, se umflă de mîndrie și se semeșesc, pe cită vreme Sfîntul Pavel spune cu totul altceva despre el...» (Filip. III, 12—14). El numește desăvîrșirea «lepădarea totală de păcate și renașterea la credința într-o singură ființă desăvîrșită, uitînd de păcatele de altădată»¹⁶.

Creștinismul nu era o doctrină filozofică, ci o revelație pentru credință, susceptibil de a fi primit de toți cei ce voiau să creadă, indiferent de structura lor psihică, ierarhizată în vechile concepții grecești despre suflet de tip trihotomic: a) *ilici*; b) *psihici*; c) *pnevmatici*. Gnosticii socoteau că desăvîrșirea este o problemă de cunoaștere, care se efectuează la nivelul cel mai înalt al sufletului, la nivelul noetico-pnevmtic. Chiar mîntuirea era de resortul cunoașterii, al gnozei. Poziția lui Clement este clară și categorică; el afirmă că Dumnezeu se împărtășește egal tuturor, prin credință: «...Credința este unicul și universalul mijloc de mîntuire a omenirii, iar dreptul și bunul Dumnezeu Se împărtășește egal și în același fel tuturor... Credința și harul rup lanțurile necunoașterii, iar greșeliile noastre sînt șterse, printr-un singur leac tămăduitor: botezul Logosului»¹⁷. Credința este desăvîrșită prin ea însăși; ba mai mult, ea este desăvîrșirea chiar a învățămîntului. Credința dă viața veșnică și nici o altă funcționalitate psihică n-o poate înlocui și nici n-o poate întrece. Cine are prin credință viața veșnică nu mai are nevoie de gnoză. Orice fel de ierarhizare de elită este suprimată. Acest lucru îl cere chiar «Logosul»: «Așadar, în însuși Logosul (Cuvîntul) nu sînt unii «gnostici», iar ceilalți «psihici», căci toți cei ce au lepădat poftele trupului sînt toți «duhovnicești» în ochii Domnului»¹⁸.

Clement merge pînă acolo apărînd punctul de vedere al Bisericii, care este viața lui Hristos și a lucrării harului, prin Sfintele Taine, încît identifică credința cu cunoașterea, enunțînd un paradox pentru marea taină a credinței: credința este rațională. Prin acest paradox justifică egalitatea tuturor credincioșilor în fața lui Dumnezeu și mai ales deschidea larg porțile celor neștiutori, celor umili: botezul era taina care

15. *Idem, Le Pédagogue II*, cartea a II-a, cf. X, par. 110, 2, p. 211.

16. Clément d'Alexandrie, *Le Pédagogue*, I, cap. VII, par. 51, 2, p. 205.

17. *Ibidem*, cap. VI, par. 29, 1, p. 167.

18. *Ibidem*, cap. VI, par. 31, 2, p. 167.

transformă total pe creștin. Iată punctul lui de vedere: «Prin Botez, ne-am spălat de toate păcatele și dintr-o dată ne-am lepădat de toată răutatea. Acesta este unicul har al luminării Botezului: că nu mai sîntem aceiași oameni ca înainte de spălarea prin Botez.

Cunoașterea și luminarea vin împreună și ne luminează mintea, iar îndată, fără să fi învățat ceva, ne și numim ucenici; învățătura ne-a venit mai înainte, n-am putea ști în ce clipă.

Cateheza duce progresiv la credință, dar credința se învață în clipa Sfîntului Botez, prin harul Duhului Sfînt»¹⁹. Unitatea de viață prin credință o dă Botezul, care șterge odată cu păcatele și diferențierile etnice, care constituiau păcatul separatismului de sînge: «toți sînteți una în Hristos».

Antropocentrismul. — Teologia lui Clement este decisiv antropocentrică. Omul este atît centrul lui Dumnezeu, cît și centrul întregii lumi. De fapt, lumea a fost creată de Dumnezeu pentru noi. Pentru întîia oară, în teologia ortodoxă, Clement a avut îndrăzneala mistică să afirme o interdependență Dumnezeu-om. Să-i dăm cuvîntul: «În toate ne ajută Domnul, în toate ne umple de binefacerile Sale, și ca Om și ca Dumnezeu... Este firesc ca omul să fie iubit de Dumnezeu, pentru că este făptura mîinilor Sale. Această creatură pe care Dumnezeu însuși a lucrat-o, a creat-o după chipul Său propriu... Cînd l-a creat pe om, Dumnezeu a avut un singur scop: fără om, Dumnezeu nu S-ar fi făcut cunoscut (revelat) ca un bun ziditor, iar pe de altă parte (fără celelalte făpturi), omului nu i-ar fi fost cu putință să ajungă la cunoașterea lui Dumnezeu. Dumnezeu a creat totul pentru om»²⁰. Așadar, se pare că nu cosmosul este opera supremă a lui Dumnezeu, ci omul. Clement o afirmă categoric: «Omul este opera supremă a lui Dumnezeu, El a dăruit sufletul omului cu înțelepciune și prevedere, iar trupul l-a împodobit cu frumusețe și armonie»²¹. Față de unele concepții teologice neortodoxe care minimalizează valoarea omului, ortodoxia clementină este optimistă și maximalistă relativ la raporturile Dumnezeu-om, deoarece omul este chipul lui Dumnezeu. Tema din veci a lui Dumnezeu a fost făptura Sa, omul, iar a omului a fost Dumnezeu. Dialogul paradisiac este o dovadă. Clement arată că omul este o ființă demnă să fie iubită de Dumnezeu și iubirea supremă s-a manifestat în întruparea Logosului. «Cum să nu fie iubit, zice Clement, Cel pentru care Fiul cel Unul născut S-a coborît din sinurile Tatălui, Logosul, Cuvîntul credinței?»²². Deoarece arta divină și-a găsit cea mai sublimă expresie în chipul omului, după cădere Dumnezeu Și-a arătat dragostea pentru făptura Sa prin mîntuire: «Aceasta este cea mai mare și cea mai împărătească lucrare a lui Dumnezeu: să mîntuiască omenirea» (σφύζειν τῆν ἀνθρωπότητα). Ideea aceasta este exprimată cu aceeași tărie și în *Protreptic*. Opera de mîntuire a început-o Logosul imediat după cădere, dar a desăvîrșit-o prin întrupare și prin Botez. Iată cum o descrie Clement: «Iisus Hristos, mi se pare, a făcut pe om din țărîină, l-a renăscut prin apă (apa Botezului) și l-a făcut să crească prin Duhul, l-a îndemnat cu cuvîntul, l-a sfătuit prin porunci sfinte, spre înfiere și mîntuire, iar toate acestea le-a făcut ca să-l schimbe și să-l formeze iarăși pe acest om pămîntesc într-un om sfînt și ceresc și în felul acesta să se îplinească întru totul cuvîntul lui Dumnezeu. «Să-l facem pe om după chipul și asemănarea noastră» (Gen. I, 23)²³.

19. *Ibidem*, 30, 1, p. 167.

20. *Ibidem*, C. I, cap. III, par. 7, 1—3, p. 123.

21. *Ibidem*, C. I, cap. II, par. 6, 6; p. 120.

22. *Ibidem*, C. I, cap. III, p. 125.

23. *Ibidem*, C. I, cap. XII, par. 98, 2, p. 285.

Clement a reliefat în mod deosebit ideea formulată chiar de Mântuitorul că Logosul a îndeplinit întocmai voia Tatălui, pentru că este după asemănare «iar pe ceilalți oameni trebuie să-i înțelegem că sînt numai după chip». De aceea sînt îndemnați creștinii să facă voia Tatălui, să asculte de Cuvîntul și să-și întipărească în ei viața Mântuitorului : «Îndeplinind de acum, aici pe pămînt, o viață cerească, în care vom fi și noi îndumnezeiți, să ne ungem cu bucuria nevestejită, cu mireasma curăției, avînd ca model strălucit al nesticăciunii viața Domnului și mergînd pe urmele lui Dumnezeu»²⁴. Ideea de asemănare cu Dumnezeu preexistase la Platon, dar Clement vorbește de o imitare a lui Hristos, care era Dumnezeu și om, iar această imitare era posibilă, în concepția sa, pentru că Hristos nu a dat niciodată porunci imposibil de îndeplinit. Dimpotrivă, sufletul rațional al creștinului înțelege și urmează preceptele Mântuitorului, pentru că înțelege adevărul și binele, adică valorile raționale. Afară de aceasta, în bucuria de desăvîrșire personală, de mîntuire, Clement vizează unitatea psihosomatică a persoanei umane, nu numai sufletul. Se mîntuiește cel credincios întreg cum a ieșit din mîinile Creatorului, adică trup și suflet, care sînt împreună-lucrătoare și nu numai prin vorbe, ci prin fapte. Este foarte importantă definiția pe care o dă Clement faptei : «Fapta este lucrarea sufletului rațional al creștinului, săvîrșită după o judecată sănătoasă și după dorința de adevăr, prin trupul (σώματος) care este creat odată cu sufletul și care luptă împreună cu el.

Prin urmare avem o singură datorie vrednică de urmat în viață : să avem o singură voință unită cu a lui Dumnezeu și a lui Hristos, ceea ce constituie o faptă ce ne îndreptățește la viața veșnică. Viața creștinilor în care sîntem creștiii acum este un sistem de fapte raționale, adică practicarea neîncetată a celor învățate de Logosul, pe care tocmai de aceea am numit-o credință»²⁵. Așadar, sufletul rațional al creștinului crede nu în ceva absurd, ci în învățăturile lui Hristos care sînt raționale și de aceea practicabile, în sensul de a imita viața lui Hristos.

Admirabila definiție a vieții creștine, ca «un sistem de fapte raționale», ceea ce l-a îndreptățit pe Clement să definească și credința ca factor rațional, care determină un mod de viață hristificată. Deci credința nu este numai o adeziune la un crez sau un sistem dogmatic, ci este, înainte de toate, punerea în practică a învățăturilor lui Hristos. Aceasta este și sensul întrebărilor din slujba exorcismelor premergătoare botezului : «Te-ai unit cu Hristos...» etc. Cuvîntul lui Dumnezeu (Logosul) este doctorul sufletului, dar și al trupului, între ele nu există discriminare, dihotomie : «Logosul Tatălui este singurul doctor al slăbiciunilor morale ale omului ; vindecător și mîngietor sfînt, care mîntuiește sufletul bolnav... El care a creat pe om poartă de grijă de toată creatura Sa : el îngrijește și vindecă totodată și trupul și sufletul, ca un desăvîșit doctor al omenirii... prin poruncile și harurile Sale»²⁶. Creștinul care se hrănește din darurile Sale cele bogate ca : «nevinovăția, smerenia, iubirea libertății, a oamenilor și a binelui, cîștigă pacea și iubirea, adică dobîndește asemănarea cu Dumnezeu»²⁷.

În teoria atît de scumpă ortodocșilor despre chip și asemănare este concentrată seva libertății și a progresului infinit al sufletului, a capacității lui creatoare, care-l duce pe culmea asemănării cu Dumnezeu.

În concepția sa antropocentrică, Clement a atins și cel mai delicat aspect al antropologiei : unitatea genului uman și egalitatea sexelor. Este cunoscută poziția antică

24. *Ibidem*, par. 98, 3 ; p. 285.

25. *Ibidem*, C, I, cap. XIII, par. 102, 3, p. 293—295.

26. *Ibidem*, C, I, cap. II, par. 6, 1, p. 118—120.

27. *Ibidem*, C, I, cap. XII, par. 99, 1, p. 287.

a Orientului și chiar a grecilor față de femeie. Clement Alexandrinul este sincer, onest, curajos, depășind obiceiurile și falsele tradiții ale vremii sale, afirmând egalitatea absolută a bărbatului și femeii, pe principiul unității de structură biopsihică și al unității de credință și de vocație: «...Să ne dăruim Domnului, să ne legăm cu lanțul trainic al credinței în El, încredințați că și bărbatul și femeia au aceeași îndreptățire (aceeași virtute)».

«De vreme ce amîndoi au un Dumnezeu unic, tot așa au și un Pedagog unic. Au o singură Biserică (μία' Εκκλησία), o singură morală și o singură evlavie; se hrănesc la fel, au o singură unire prin căsătorie (sizighia); totul este asemănător: respirația, vederea, auzul, cunoașterea, speranța, ascultarea, iubirea. Așadar, este natural ca unii care au o viață comună să aibă și harul comun și mîntuirea comună, avînd în comun atît virtutea cît și modul de viață... De altfel, numele de om (ființă omenească) este comun și bărbaților și femeilor»²⁸.

Respirăm aici ca o boare de umanism creștin, fructificat pe plan bisericesc, prin prezența femeii creștine în multe sectoare de activitate bisericească și mai ales o prezență masivă, ca mărturisitoare și mucenițe-martire ale lui Hristos. Valorificarea modernă a potențelor creatoare feminine în toate domeniile spiritului îi dă dreptul lui Clement să fie privit cu duioșie ca un vizionar precursor.

TRINITATEA. UNITATEA REVELAȚIEI CA EXPRESIE A UNIMII SFINTEI TREIMI.

Deși Clement Alexandrinul nu a folosit în această lucrare noțiunea de trinitate, ea este totuși în subsidiar, abundent și indubitabil afirmată. Ideile lui trinitare pot fi sintetizate, schematic, astfel: Dumnezeu în sine este Unul și mai presus de unime, în sensul că nu este o sumă, o totalitate, un număr, ci o ființă autonomă, izvorul a tot ce există și al dumnezeirii; El este într-o unime de viață cu Fiul și cu Sfîntul Duh, unicul izvor ființial pentru Fiul și pentru Duhul Sfînt. Este adevărat că el insistă mai mult asupra unimii-diadă, Tată-Fiul, dar niciodată nu uită să arate unitatea de voință și de lucrare harismatică, atît cu Fiul cît și cu Duhul Sfînt. Persoanele Sfintei Treimi sînt numite, dar demonstrarea teologică a unimii lor nu este abordată. Problema cea mai acută este dumnezeirea Fiului și pentru aceasta Clement îi dă prioritate. Sistemul său trinitar a constituit o bază sigură pentru teologia trinitară din secolul IV, iar profunzimea ideilor sale au inspirat lui Origen și teologilor alexandrini făurirea altor concepte teologice în această direcție.

Pentru Clement, ca și pentru întreaga teologie ortodoxă, «Dumnezeu este *Unul*, și mai presus de Unul, mai presus chiar decît unimea însăși»²⁹. Deci o vizibilă teorie a transcendenței lui Dumnezeu. Același Dumnezeu «Unul» este, însă, Tatăl Fiului, al Logosului. Dumnezeu Tatăl și Fiul Său sînt deoființă, iar substratul acestei unități de natură este iubirea: «...Amîndoi (Dumnezeu și Logosul Său) sînt o singură ființă, Dumnezeu»³⁰. Relațiile intratrinitare dintre Tatăl și Fiul sînt relații de iubire, iar iubirea arată atît egalitatea dintre ele, cît mai ales și motivul fundamental al creației și al filantropiei. Egalitatea și reciprocitatea în iubire este și o egalitate de putere: «Dacă socotim că Logosul Său, pentru că este Fiul, este în Tatăl, îl numim «drept», pentru că se iubesc unul pe altul, iar numele acesta ne arată egalitatea (ίσότης) de putere...

28. *Ibidem*, C. I, cap. IV, par. 10, 1-2, și 11; 1, p. 129.

29. *Ibidem*, C. I, cap. VIII, par. 71, 1, p. 257.

30. *Ibidem*, C. I, cap. VIII, par. 62, 2, p. 223.

Așadar, putem deduce cu o certitudine absolută că Dumnezeu este unul și identic cu El însuși. Sfântul Duh a zis în Psalmi: «...Cel ce a făcut cerurile locuiește în ceruri» și «cerul este tronul Său»; pe de altă parte, Domnul a zis în rugăciunea Sa: «Tatăl nostru care ești în ceruri». Cerurile sînt create de El, iar Domnul este Fiul Creatorului³¹. Ipostasele Sfintei Treimi se revelează una pe alta. Sfântul Duh îl revelează pe Dumnezeu ca transcendent și creator, iar Fiul îl revelează ca Tată. Atît Tatăl cît și Fiul sînt ființe iubitoare de oameni, iar omul, la rîndu-i, se arată ca o ființă iubitoare de Dumnezeu. Cu alte cuvinte iubirea este lucrarea unitivă fundamentală: «Cu mult mai mult Logosul îl va iubi pe om; acest lucru este firesc, pentru că omul este cea mai frumoasă dintre toate făpturile sale, este o ființă iubitoare de Dumnezeu. Dumnezeu este iubitor de oameni»³².

Chiar în Vechiul Testament, revelația s-a făcut prin Logosul, astfel încît există o unitate de lucrare dumnezeiască în raportul lui Dumnezeu cu lumea, deoarece adevărul, care este harul Tatălui este lucrarea veșnică a Logosului. Clement aduce strălucite precizări acestei idei: «Legea este harul cel vechi, pe care Logosul (Cuvîntul) l-a dat prin Moise». Scriptura zice: «Legea a fost dată prin Moise». Ea n-a fost dată de Moise, ci de Cuvîntul (Logosul) — Moise, slujitorul Său, a fost numit mijlocitor, de aceea ea n-a durat decît o vreme...»³³. Logosul, însă, care are aceeași voință ca a Tatălui, deși proprie, care gîndește la fel cu Tatăl deși gîndirea este un act personal al Său, a dat legea ca pe un adevăr care aparține Tatălui, căci adevărul este lucrarea veșnică a Logosului...: «...adevărul care este harul Tatălui este lucrarea veșnică a Logosului, iar Scriptura nu mai spune că «a fost dat», ci harul adevărului a venit prin mijlocirea lui Iisus, prin care toate s-au făcut»³⁴. Aici este vorba de lucrarea adevărului, după întrupare. La rîndul Său, Duhul Sfînt L-a descoperit pe Fiul, prin proroci: «Duhul Sfînt, cînd a profețit prin gura lui Isaia, L-a numit chiar pe Domnul copil: «Iată prunc ni s-a născut...»; prin gura aceluiași profet ni se arată mărirea Lui: «Sfetnic minunat, Dumnezeu puternic, Tată veșnic, Domn al păcii...» (Isaia IX, 5—6). O, mare și minunat Dumnezeu! O, ce Fiu desăvîrșit! Fiul este în Tatăl și Tatăl în Fiul!»³⁵.

Lucrarea unitară a Sfintei Treimi este evidentă, numai că Flavius Clemens nu a avut îndrăzneala să formuleze conceptul de triadă, care i se parea pentru economia tezei sale inoperant, ci a pus în lumină, în special, ideea Fiului întrupat ca Logos Dumnezeu, așa cum făcuse și Sfîntul Evanghelist Ioan, pe care să se sprijine: «Tîns-a mîinile Sale spre noi pentru întărirea credinței... Logosul Dumnezeu (τὸν Θεὸν τὸν Λόγον), care pentru noi s-a făcut om vrînd să se asemene întru totul nouă, El, Fiul lui Dumnezeu (τὸν Ἰὸν τοῦ Θεοῦ)...»³⁶. Ideea cea mai scumpă a lui Clement este ideea unității Dumnezeirii în lucrările ei, în lume, prin Tatăl, Cuvîntul și prin Duhul. Iată și o altă interpretare mistico-alegorică a unității Dumnezeu-Logosul. El ia tema coroanei de spini a lui Iisus, o temă mult îndrăgită de Părinții bisericești și arată că Logosul a vorbit în rugul cel aprins lui Moise, iar apoi S-a întrupat, a învățat lumea, a fost încoronat cu coroana de spini, prin care s-a înălțat la ceruri, săvîrșind toate acestea «ca să ne arate că tot ce s-a făcut este lucrarea unei singure puteri, că El este Unul din Tatăl Său care este Unul, începutul și sfîrșitul ve cului»³⁷.

31. *Ibidem*, C. I, cap. VIII, par. 71, 1, p. 237—239.

32. *Ibidem*, C. I, cap. VIII, par. 63, 1, p. 225.

33. *Ibidem*, C. I, cap. VII, par. 60, 1, p. 217.

34. *Ibidem*, p. 219.

35. *Ibidem*, C. I, cap. V, par. 24, 1, p. 153.

36. *Ibidem*, p. 155

37. Clément d'Alexandrie, *Le Pédagogue*, II, cap. VIII, par. 75, 1—2, pp. 149—151.

Cu toate că Clement accentuează monarhia Tatălui și pune bazele panenteismului: «El însuși este drept și bun, Cel ce este cu adevărat Dumnezeu, El este totul și totul este în El, pentru că este Dumnezeu, singurul Dumnezeu... (ὁ μόνος Θεός)»³⁸, peste tot urmărește conceptul unimii (*monadic*), formulare teologică a unei Biserici triadocentrice, pentru că hristocentrismul este în fond triadocentrism: «O, ce taină minunată! Unul este Tatăl tuturor! Unul Cuvîntul tuturor și Unul Duhul Sfînt. Unul și același este pretutindeni. Una singură este Maică Fecioară (Μήτηρ Παρθένος)... ca Fecioară este neîntinată ca Maică este prea iubitoare. Ea cheamă la ea pe copii și-i alăptează cu lapte sfînt, Cuvîntul (Logosul) copiilor»³⁹. Deși înveșmîntată alegoric, partenologia este enunțată, iar triadocentrismul ecleziologic evident. Lucrarea Sfintei Treimi în Biserică este o lucrare asupra creștinului și în lăuntru lui, adică o conlucrare. Astfel, destrăbălatul este mort pentru Sfînta Treime: «Cel destrăbălat este mort pentru Dumnezeu, este părăsit de Cuvîntul ca și de Duhul Sfînt, el este un cadavru. Căci ceea ce este sfînt, cum e și firesc, nu suferă să fie întinat»⁴⁰. După modelul hristic, creștinul este o unime trup-suflet, deiformă, sau hristomorfică, oglindire vie a unității de sfințenie trinitară nepătată și nepătitoare. Creștinul devenit biserică exprimă în comportamentul său integral unitatea de voință a Bisericii intratrinitare, el devine triadofanie.

ECLEZIOLOGIE EUHARISTICĂ ȘI TRIADOCENTRICĂ

a) Fragmentarea spațială și temporală a Bisericii adică pluralismul ei geografic, etnic, istoric, doctrinar nu poate afecta natura ei unică, ea este veșnic una prin Hristos-teandric, prin Hristos-euharistic, ca prezență neîmpărțită și nedespărțită, prin același Hristos, prin care s-a făcut cunoscută Sfînta Treime, ca unime triipostatnică, fără început și fără sfîrșit. Integritatea vieții Bisericii primare în Hristos cel Unul și Unic nu necesita punerea problemei ecleziologice, aceasta a apărut odată cu rupțura unității harice, prin neîmpărțășirea cu cele sfînte, și cu dezunirea doctrinară, cu apariția păcatului împotriva harului Adevărului, a Adevărului unic, care este Hristos. Clement Alexandrinul nu a elaborat o ecleziologie sistematică, dar în adevărata sa erupție de idei teologice, poate fi contemplată și concepția sa ecleziologică. În această privință, deși împrăștiată de-a lungul operei *Pedagogul*, ideile ecleziologice sînt coerente și cu o stringență logică remarcabilă. Pentru el, Dumnezeu s-a făcut cunoscut de curînd tuturor, prin Hristos: «De curînd, Dumnezeu a fost cunoscut, cînd s-a arătat Hristos, pentru că «nimeni n-a cunoscut pe Dumnezeu decît numai Fiul și acela căruia Fiul îl va descoperi»⁴¹. Creștinii care formau Biserica erau un popor nou, cu o viață nouă avînd ca scop al existenței sfințenia, desăvîrșirea. De aceea el îi numește pe creștini «noi»: «Sînt noi cei ce s-au împărțășit din Logosul cel nou», iar titlul de «copii» dat creștinilor în întreg Noul Testament, atît de Mîntuitorul cît și de Sfîntul Apostol Pavel, arată că «viața noastră este o primăvară veșnică: adevărul care este în noi nu îmbătrînește»⁴². Admirabila figură de stil, care definește adevărul vieții ca frumusețe

38. *Ibidem*, vol. I, C. I, cap. IX, par. 88, 1, p. 265.

39. *Ibidem*, C. I, cap. VI, par. 42, 1, p. 187.

40. Clément d'Alexandrie, *Le Pédagogue*, II, C. II, cap. X, par 100, 1, p. 191.

41. *Ibidem*, I, C. I, cap. V, par. 20, 2, p. 147.

42. *Ibidem*.

eternă! Cu toate că același Cuvînt (Logos) a lucrat în Vechiul Testament, prin Moise, să lumineze poporul evreu, lucrarea Lui nu era decît o prefigurare a adevăratei Biserici, a aceleia întemeiată de El însuși, prin întrupare, jertfă și înălțare la cer și nelimitată, prin propovăduirea universală a Apostolilor. Biserica este mîntuirea noastră, pentru că ea este Hristos însuși: «Atunci ajungem desăvîrșiți cînd sîntem Biserică, pentru că am primit pe Hristos, care este capul Bisericii»⁴³. Biserica este considerată nu doar instituție, ci viață în Hristos. Creștinii cu Hristos care trăiește în ei sînt Biserică. Clement a pornit de la ideea că viața în Hristos este o «primăvară veșnică», în sensul bucuriei și veseliei pe care le simt creștinii, uniți cu Hristos. Pentru ilustrarea acestei concepții, el recurge la evenimente analoage din Vechiul Testament, care au prefigurat Biserica actuală. A luat ca model prefigurativ pe Isaac și Rebeca, în fața filistenilor și pe regele acestora, Abimeleh, dînd evenimentului două interpretări alegorice: a) «Acest rege, care se numește Abimeleh, închipuiește, cred, înțelepciunea supralumească, care urmărește de sus taina copilăriei creștine. Evident regele este Hristos, care priveghează veselia noastră și «privind pe fereastră», cum zice Scriptura, urmărește euharistia (mulțumirea), binecuvîntarea, veselia și bucuria; tot astfel și răbdarea care ajută la lucrul și unirea tuturor acestora, care este Biserica. Biserica Sa proprie: El își arată numai fața Sa care lipsea Bisericii, iar aceasta se desăvîrșește cu capul ei cel împărătesc.

Dar unde era, oare, această fereastră prin care Domnul se arăta? Era trupul, prin care El s-a arătat»⁴⁴. Reluînd concepția paulină că creștinii sînt membrele lui Hristos, deci Biserica este o unitate de viață în Hristos, Clement își construiește mai departe alegoria Biserica — Isaac, Rebeca.

b) «Textul profetic poate fi interpretat și altfel: noi ne bucurăm și sîntem veseli la gîndul mîntuirii, ca și Isaac. Și el rîdea, era vesel, pentru că scăpase de moarte; glumea și se veselea cu mireasa sa, cum ne bucurăm și noi de Biserica noastră, care ne ajută să ne mîntuim. Biserica a fost numită neschimbarea (statornicie), răbdare, iar numele acesta exprimă tăria, trăinicia, fie pentru că ea singură rămîne în veci mereu veselă, fie pentru că ea este zidită de tăria credincioșilor, de noi, membrele lui Hristos»⁴⁵. În același mod alegoric, Clement explică unitatea de viață cu Hristos, prin Biserică, reluînd tema menționată a coroanei. «Coroana Domnului (τοῦ Κυρίου στεφάνος) ne închipuia, profetic vorbind, pe noi cei ce eram odinioară neroditori pe noi cei ce stăm în jurul lui prin Biserică, al cărei Cap este El (Efes. I, 22—23).

Coroana mai închipuia și credința... Poporul cel rătăcit n-a recunoscut pe Domnul..., a nădărduit să-L rușineze pe Logosul și acest popor L-a răstignit ca pe un răufăcător, dar L-a încoronat ca pe un împărat»⁴⁶. Mai departe, Clement își continuă analogiile și arată că diadema lui Hristos îi reprezintă pe creștinii care se adună în Biserică și-i adăpostește; ei formează coroana credincioșilor pe fruntea preaslăvită a lui Iisus. Deși hristocentrismul este pus în lumină, lucrarea lui Hristos în Biserică nu este separată de a Tatălui și Duhului Sfînt, așadar triadocentrismul este subiacent. «În ce ne privește pe noi creștinii, zice Clement, Tatăl tuturor este mărirea noastră, iar Hristos este coroana întregii Biserici»⁴⁷. Conceptul de coroană are o profundă sem-

43. *Ibidem*, C. I, cap. V, par. 18, 4, p. 145.

44. *Ibidem*, C. I, cap. V, par. 21, 3, 22, 3; 23, 1, pp. 149, 151.

45. *Ibidem*, par. 22, 2—3; p. 151.

46. *Ibidem*, *Le Pédagogue*, vol. II, C. II-a, cap. VIII, par. 73, 3—6, p. 147.

47. *Ibidem*, par. 71, 2, p. 145.

nificație, prin faptul că se sugerează ideea de unitate absolută în Hristos, multiplicitatea creștinilor în unitatea de viață a lui Hristos cu Tatăl și cu Duhul.

Ideea unității de viață cu Tatăl și cu Duhul este expusă și astfel: «...Tatăl tuturor îi primește bucuos pe cei ce caută scăpare la El; după ce i-a renăscut cu Duhul Său și i-a înfiat, El prețuiește blândețea lor, îi iubește, îi ajută, luptă pentru ei și de aceea, îi numește «copilași»⁴⁸.

Mai mult, analizând lucrarea ipostatică a Tatălui, Clement arată că aceeași voință a Tatălui a dus la crearea «lunii» și la mintuirea celor credincioși, iar expresia vizibilă a acestei voințe, de mintuire este «Biserica»⁴⁹. Clement Alexandrinul a denumit Biserica «Maică și Fecioară» ca să ne arate că hrana noastră este Cuvîntul întrupat, că noi trebuie să fim una în Hristos, fără pată și nepătimitori. Încă o dată reia acest motiv de comparație, astfel: «Mama își ia copiii în brațe, iar noi, noi căutăm pe *Maica noastră Biserica*»⁵⁰. Dumnezeu este Tatăl, dar trăsătura de unire, puntea dintre Dumnezeu și creștinătate este Maica Domnului, este Biserica, aceea care renaște, prin Botez și prin celelalte Sfinte Taine, pe creștini la viața nouă, prin Duhul Sfânt: «Duhul Sfânt se revarsă din cer în noi; El este un mir de lumină, care ne ajută să întrezărim lumina veșnică»⁵¹.

Titlul de «maică» pentru Biserică, a fost creat încă de la jumătatea secolului II, dar Clement îl leagă de conceptul de Tată, care îi înviază pe credincioși, prin Sfintele Taine. «Biserica Maică îi hrănește pe credincioși, în special prin Sfînta Euharistie: credința purifică dorințele trupești, ea dă omului statornicie veșnică, iar prin Sfintele Taine ea îl face nemuritor»⁵². Acesta este efectul lucrărilor Sfîntului Duh, care ne învață și «liturghia demnă de Dumnezeu»⁵³. În centrul liturghiei a stat totdeauna Sfînta Euharistie. Abordînd sporadic și prefigurativ problema Sfîntei Euharistii, Clement arată că Logosul este marele ciorchine de struguri care a fost zdrobit pentru noi, iar sîngele Său este amestecat cu mintuirea. «Sîngele Domnului este îndoit: cel al trupului Său care ne-a răscumpărat de la pieire, și cel al Duhului Său, cel care ne-a uns. Aceasta înseamnă să bem sîngele lui Iisus: să ne împărtășim din nesticăciunea Domnului...; amestecul apei cu vinul, adică al băuturii și al Cuvîntului, are numele de Euharistie, o mulțumire lăudată pentru frumusețea ei. Cei ce se împărtășesc cu ea în credință își sfințesc și trupul și sufletul»⁵⁴. Ca să fortifice credința auditorilor Clement le amintește evenimentul Cinei de Taină, cînd Domnul a binecuvîntat vinul, zicînd: «Luați, beți, acesta este sîngele Meu»; prin sîngele de viță, el numește Logosul, care «s-a vărsat pentru mulți, spre iertarea păcatelor», izvorul sfînt al bucuriei... «Cu aceasta să fim bine lămurii și împotriva celor care-și zic encratiți»⁵⁵. Din acest stil brodat cu realism și alegorism deducem că materia euharistiei a fost de la început pîinea, vinul și apa, iar prefacerea reală: în trupul și sîngele Domnului. Aluzia la encratiți este o dovadă peremptorie. Înfățișîndu-ne pe Cuvîntul întrupat ca sfătuitor și îndrumător în viață și ca ipostasă atoatelucrătoare din veci, Clement Alexandrinul arată la sfîrșitul lucrării sale că Logosul a orînduit ierarhia în slujba Bisericii, în locul Său. Ierarhia este de origine divină, orînduită în mod special de Domnul, care i-a dat învățături prin Sfînta Scriptură: «Nenumărate temeuri, îndreptate către

48. Clément d'Alexandrie, *Le Pédagogue*, I, C. I, cap. V, par. 22, 2, p. 149.

49. *Ibidem*, C. I, cap. VI, par. 27, 2-3, p. 161.

50. *Ibidem*, C. I, cap. V, par. 21, 1, p. 149.

51. *Ibidem*, C. I, cap. VI, par. 28, 1, p. 163.

52. *Ibidem*, par. 51, 2, p. 203.

53. Clément d'Alexandrie, *Le Pédagogue*, II, C. II, cf. IV, par. 41, 4, p. 91.

54. *Ibidem*, C. II, cf. II, par. 19, 3; 20, 1-2, pp. 47-49.

55. *Ibidem*, par. 32, 2, pp. 69-71.

persoanele alese, sînt înscrise în cărțile sfinte, unele pentru preoți, altele pentru episcopi și diaconi... Iar după ce, rînduindu-ne pe noi în locul Său în slujba Bisericii, Pedagogul însuși ne-a încredințat Cuvîntului învățătoresc și atotevăzător...»⁵⁶. Deși renașterea prin botez era o renaștere în credință și cunoștință, Clement rezervă Logosului o a treia etapă, în desăvîrșirea vieții creștinilor, etapa Logosului ca Învățător. «Avem nevoie de Învățător, pentru lămurirea cuvintelor sfinte ale Scripturii... Acesta vă va învăța cele potrivite cu rațiunea. Biserica aceasta a noastră este școala și Mirele este singurul Învățător, cu care s-a împlinit voința cea bună a Bunului Părinte, adevărata înțelepciune, sfințenia cunoștinței... Să desăvîrșim frumosul chip al Bisericii și ca niște prunci să alergăm spre Maica cea Bună și, de vom fi ascultători ai Cuvîntului, să slăvim fericita iconomie divină, prin care sîntem crescuți, sfințiți ca niște prunci ai lui Dumnezeu... Cuvîntul creează, învață și îndrumază spre toate...»⁵⁷. Logocentrismul sau hristocentrismul eclesiologiei lui Clement nu poate fi separat de triadocentrism, în care își găsește cea mai înaltă împlinire. Prin Logosul, îl cunoaștem pe Tatăl; tot prin El sîntem sfințiți de Duhul Sfînt prin epicleza harică a tuturor Tainelor Sale. În toate lucrează unul și același Dumnezeu treimic. Clement își concentrează triadocentrismul său în splendida rugăciune către Cuvîntul, din finalul operei sale, și în imnul închinat aceluiași Logos. Redăm fragmentar, o parte din rugăciune: «Fii milostiv, cu copiii Tăi, Tată... Fiule și Tată, Unul amîndoi, Doamne! Dă-ne nouă să desăvîrșim asemănarea chipului Tău și să simțim, după putere, că bun e Dumnezeu... Ca să lăudăm noaptea, ziua, la sfîrșitul zilei cu laudă de mulțumire Ție, singurul Tată și Fiu, Fiu și Tată, Pedagog și Fiu, Învățător și totodată și Duhului Sfînt. Toate sînt printr-Unul, în care sînt toate, prin care toate sînt una...»⁵⁸. Aprofundarea și însușirea rugăciunii ar fi rodnice pentru ecumenismul actual, căutător al unimii creștine.

56. *Ibidem*, p. 347, 350, C. III, cap. XII.

57. *Ibidem*, pp.347-348.

58. *Ibidem*, p. 349.

Protos. Prof. Veniamin Miclă

CUNOȘTINȚĂ PRE SCURT A ISTORIEI BISERICEȘTI (VI)*

ACUM ÎNTÎI AȘEZATĂ ȘI SCRISĂ PRE LIMBA ROMÂNEASCĂ DE SAMOIL CLAIN IEROMONAHUL, ÎN ANUL 1789

—Ce săboară s-au făcut în Biserică în suta a patra?

Doao săboară a toată lumea s-au făcut întru a patra sută: cel dintii, la Nicheia Vithinei, asupra lui Arie, în anul 325; a doilea, la Țarigrad, asupra lui Machedonie, în anul 381. Despre acestea mai întii vom grăi, apoi vom zice puținele și de săboarele cele nameasnice sau prealocurea

f. 163 v făcute. /

Săborul a toată lumea întii. Constantin împărat, văzînd că eresul lui Arie, din zi în zi mai mult crește și turbură Biserica lui D(umne)zeu, din sfatul și din îndemnul ep(iscop)ilor celor ce era pre lingă el, au chemat săbor mare, la care pre toți ep(iscop)ii, din toată lumea, i-au chemat să se adune la săbor, în Nicheia, cetatea Vithinei, ca să vază și să judece pricea carea s-au început între Alexandru ep(iscop)ul de la Alexandria și între Arie preotul, iarăși de la Alexandria. Deci s-au adunat, în anul 325, ep(iscop)ii 318, nenumărînd pre preoți și pre clericii cei mai de jos, și mai înainte de a face ședere de obște, au făcut graiuri deosebi, la care au chemat și pre Arie, și zic că și filosofi păgînești au fost, dintru carii, un bătrîn carele oarecîndva fusese mărturisitor, om prost și necărturar, au întors la credința creștinească pre un filosof păgîn. Iară în luna lui iunie, în zioa a 19, au fost șederea de obște în polata cea mare, carea era în mijlocul curții împărătești; acolo, ep(iscop)ii șezînd / de amîndoa laturile, au venit și împăratul; după aceaia, a luat la cercare dogmele lui Arie și, aflîndu-le fără de D(umne)zeu, le-au anatematizăluit și le-au osîndit, și au hotărît cum că Fiul lui D(umne)zeu iaste deoființă cu Tatăl și au făcut și acest Simbol: Credem întru unul D(umne)zeu, Tatăl atotțîitorul, făcătorul tuturor lucrurilor celor văzute și celor... și întru unul D(o)mnul I(isu)s H(risto)s Fiul lui D(umne)zeu, unul, carele din ființa Tatălui s-au născut. D(umne)zeu din D(umne)zeu, lumină din lumină, D(umne)zeu adevărat din D(umne)zeu adevărat, născut nu făcut, deoființă cu Tatăl, prin carele toate s-au făcut în cer și pre pămînt, carele pentru noi oamenii și pentru mîntuirea noastră s-au pogorit din ceriuri, s-au întrupat și om s-au făcut. Au pățimit și au înviiat a treia zi, s-au suit la ceriuri și va să vie să judece pre cei vii și pre cei morți. Credem și în Duhul Sfînt. Iară celor ce zic¹ cum că au fost vreme în carea Fiul nu era, și cum că nu au fost

f. 164

* Cîntinnaire din revista «Studii Teologice» nr. 5—6, 1976. 1. Urmează text șters: «Că au fost vreme».

f. 164 v mai înainte de ce s-au născut, ci cum că din nimica s-au făcut, sau carii zic cum că Fiul lui D(umne)zeu iaste într-alt ipostas, sau cum că iaste de altă ființă, cum că se mișcă și se mută, sfînta catholicească și apostolicească / Biserică, anathema le zice. Acest Simvol, toți ep(iscop)ii l-au iscălit, afară de puțini, carii era ariani. La început, 17 au fost carii nu voia a se iscăli; mai pre urmă, numai cinci: Evsevîe de la Nicomediia, Theogn de la Nicheia, Maris de la Halchidon, Theona și Secund din Livîia; și, dintr-acești cinci, trei: Evsevîe, Theogn și Maris, temîndu-se să nu-i trimiță împăratul în izgonire, s-au iscălit, numai pre Theona și pre Secund, carii cu mare îndărăptnicie s-au lipit de Arie, împreună cu Arie i-au osîndit săborul. Cu Arie împreună s-au osîndit și scrisorile lui, și cu acestea s-au osîndit și aceia pre carii i-au osîndit săborul de la Alexandria împreună cu Arie². Evsevîe Nicomideanul, mărturisirea credinței o au iscălit, iară anathema care era sfîrșitul mărturisirii credinței nu, pentru că zicea cum că bine știe că Arie nu iaste într-acel chip, în ce chip Părinții îl cred.

f. 165 După aceea, Părinții au luat la cercare întrebarea despre prăznuirea Paștilor, cînd să se sârbeze, care s-au început în zilele³ Sfîntul Anichit ep(iscop)ul de la Roma și a Sfîntului Policarp ep(iscop)ului de la Smirna, că Biseri(cile) Siriei și ale Mesopotamiei sârba Paștile în luna a 4 cu jidovii, ori în ce zi cădea. /

Părinții, după ce au cercat acest lucru, au așezat ca, în toată Biserica creștinească, Paștile, întru aceeași zi să se sârbeze, adecă în duminica carea îndată vine după zioa a patrasprăzece a luni, după vremea primăverii, cînd iaste zioa întocma cu noaptea, pentru că se știe că D(o)mnul nostru I(isu)s H(risto)s s-au sculat în duminica carea au fost mai întii după paștile jidovilor. Și, ca mai lesne să se afle zioa întii a luni, și deci și zioa a patrasprăzecea, au așezat să se ție chicul sau crugul a noaosprăzece ani. Însă cu alte cuvinte au grăit Părinții despre lucrul acesta, cu alte cuvinte despre al(e) credinței, carea osibire Sf(întul) Athanasie o au însemnat. Despre credință zic: Aceasta iaste credința Bisericii catholicești, credem... și celelalte, ca să arate cum că nu credință noao pun, ci arată numai, și la așezămîntul credinței nici zioa, nici anul nu s-au pus. Iară la întrebarea despre alții zic: Așezăm... și ce urmează, ca să arate cum că toți trebuie să asculte.

f. 165 v După aceea, săborul tare au dorit să strice și shisma meletianilor, cu carea Eghiptul, de 24 de ani, să împărechea. Lui Meletie s-au îngăduit să rămîie în orașul Licopol, însă fără de putere, ori a alege, ori a hirotoni, nici pentru vreo slujbă preoțească să meragă, / ori în sate, ori în orașe, ci numai numele de ep(iscop) să ție. Încît, iaste pentru cei hirotoniți de el, s-au așezat ca lipsa hirotoniei prin mai sfîntă punere de mini să se plinească și să se primească la împărțășirea și la slujba și cinstea cinului său, însă așa ca, ori în ce eparhie sau biserică, locul cel dintii să-l dea celor ce mai înainte au fost hirotoniți de ep(iscop)ul Alexandriei. Și poruncește săborul ca, cei hirotoniți de Meletie, fără de voia ep(iscop)ului catholicesc de la Alexandria, să nu aibă volnicie a face.

2. Urmează text șters : «Și între alții».

3. Cuvintele : «în zilele», adăugate.

Săborul de la Nicheia, și 20 de canoane au făcut pentru îndreptare; nu ca noao îndreptare sau rînduială să facă, ci ca să ție întreagă cea veche carea începuse a nu se prea ținea. Aceste canoane, fiindcă airea, cum s-au făcut la săbor, le-am tîlmăcit pre limba românească și le-am scris, pentru lungime, nici pre scurt nu le punem aici.

f. 166 Cine au fost mai întîii șezător la acest săbor, cu bună samă nu se știe, pentru că faptele săborului de la Nicheia nu le avem toate, poate că doar nici s-au scris toate⁴. Unii zic că au fost Osie Cuvit și cu Vichentie, solii papei de la Roma, alții zic că au fost Osie numai cu numele său, că el știa bine lucrul ariianilor, alții zic că au fost Evstatie Antioheanul, alții cum că Alexandru de la / Alexandria; deci, fiindcă nici o adevărire despre acest lucru nu avem, fieștecine poate să prisosească în simțirea sa.

f. 166 v *Săborul al doilea a toată lumea.* Împăratul Theodosie nimica mai plăcut nu avea decît pacea și unirea tuturor Bisericilor. Păstor la Țarigrad nu era, că Sf(întul) Grigorie se gătea să se ducă. Hirotonirea lui Maxim Chincul nu era bună de nimica și tot avea următori. La Antiohia încă era shismă. Unii nădăjduia că și pre machedoniani îi vor aduce la unirea credinței. Drept aceeaia, Theodosie au poruncit să se adune toți ep(iscopii) de supt stăpînirea sa, la săbor mare, la Țarigrad⁵. Și s-au adunat 150 de ep(iscopii) catholici⁶, în anul 381, în luna lui mai, iară din eresul machidonenilor au fost 36 de ep(iscopii). Într-acest săbor, mai înainte de toate, au cercat lucrul lui Maxim Chincul, și au vestit cum că hirotonirea lui nu iaste bună, despre care lucru și canon au făcut. După aceeaia, Sf(întul) Grigorie Theolog, carele și mai înainte, din anul 379⁷ purta cîrma Bisericii / Țarigradului, chemat numai de împăratul ca să aibă grije de aceea Biserică, de tot săborul s-au întărit și s-au vestit nu numai purtător de grije ca până aci, ci adevărat ep(iscop) și păstor. Într-aceia, la săbor au murit și Sf(întul) Meletie Antioheanul, și în locul lui au ales Părinții pre Flaviian. Sf(întul) Grigorie nu voia ca să se aleagă altul în locul lui Meletie, ci să rămîie⁸ Pavlin, și să se facă unire între Biserica apusului și între a răsăritului; deci văzînd că ceialalți ep(iscopii) cîrtesc, luînd intru acesta prilej ca să-și dobîndească slobozenia de carea de mult dorea, întrînd în săbor, cînd era toți ep(iscopii) adunați, au zis: Deaca alegerea mea face aceste turburări, Ionă voi fi, aruncați-mă în mare ca să încete viforul, măcar că nu eu l-am așîțat. De ar urma ceialalți toți pilda mea, cît de lesne și de curînd s-ar adormi toate⁹ pricile în Biserică. Bătrînețele mele și mulțimea / boalelor mă sfătuesc să mă duc și să mă odihnesc. Numai aceasta poftesc ca, celui ce va urma în locul meu, să nu-i lipsească rîvna cu deadinsul a apăra credința. După ce au zis acestea, au eșit din săbor. Părinții au primit cererea aceasta și l-au slobozit. După aceeaia, Sf(întul) Grigorie s-au dus la împăratul și, înaintea multora, au zis: Stăpîne! iaste ce și alții au obișnuit a face, darul care-l voi cere de la tine. Nu cer aur, nu marmore, nu pănură de atalic, podoabe sfintei mese, nu daruri grase rude-

4. Textul de la «pentru că faptele...», adăugat.

5. Urmează text șters: «în anul 381».

6. Inițial a fost: «într-aceia».

7. Textul: «din anul 379», adăugat.

8. Urmează cuvîntul: «Flaviian» șters.

9. Urmează cuvintele: «price, sfăzile», șterse.

- niilor mele, mai de mare de ceva decît acestea mi se pare că¹⁰ sînt vrednic. Să-mi fie slobod a da loc pismei, tuturor sînt urît și priiatinilor mei, pentru că nimănuî, numai lui D(umne)zeu singur mă nevoesc să slujesc. Știți că fără de voia mea m-ai pus întru acest scaon. Împăratul (I)-au lăudat, și toți cei ce era acolo s-au bucurat, iară Grigorie au dobîndit ce au cerut. Între norod
- f. 167 v era eșit veste că pentru¹¹ turburările care s-au făcut cu prilejul / alegerii Sfintului Grigorie, și pentru neputința trupului, au voit așa lezne ep(iscop)ii a slobozi de la scaon pre Sf(intul) Grigorie, iară cea adevărată pricină era pisma, că mai toți ep(iscop)ii îi pismuia graiul lui cel frumos, învățatura¹² și viața cea bună și grea, cu carea tăcînd osindea fala și mîndriia altora. Ci, și unor catholici nu le plăcea că așa aiavea propovăduia d(umne)zeirea Duhului Sfint. Iară unii foarte greu au suferit, că nu se băgă în samă Sf(intul) Grigorie, și cînd au văzut că toți voesc să se ducă el, unii cu minile șe-au astupat urechile sale, alții au strîns pălmile și a fugit din săbor, ca de s-ar pune altul în scaonul lui Grigorie, să nu vază. Deci, Sf(intul) Grigorie, ca să mîngăe pre acești priiatini și pre norodul său și pre clirici, în biseri(ca) cea mare a Țarigradului, de față fiind toți ep(iscop)ii săborului, au zis cuvînt cu care șe-au luoat zioa bună. Episcopilor le arată viața sa, și cît de ticălos au fost statul Bisericii Țarigradului cînd au venit el, pomenește și cît au crescut supt păstoria lui. Spune credința care au învățat oile sale, pre scurt tilcuiăște taina Sfintei Troițe. Într-această tilcuire, ca să facă sfirșit tuturor pricirilor / zice cuvîntul *prosopon* adecă *față*, ca cel ce atita face cît de ai zice ipostas. Spune cum că, el fără de nici un folos al său, au ocîrmit acea Biserică, și altă plată¹³ nu cere, fără numai să-i fie slobod a se duce; răspunde la cele ce i se arunca și mărturisește cît de puțină grijă are a plăcea lumei. Mai pre urmă, luîndu-și zioa bună de la biserica sa, mai ales de la prea iubită biserica sa Anastasiia, care numai aceaia singură era pravoslavnică cînd au venit el la Țarigrad, de la scaonul său cel episcopesc, de la clirici, de la norod, de la împăratul, de la curte, de la toți și de la feștecarele, sfirșește cuvîntul.

- După aceaia, împăratul au poruncit Părinților să scrie numele celor pre carii îi judecă vrednici de scaonul Țarigradului ca, apoi, dintru aceia să numească el pre carele va vrea. Era atunci la Țarigrad un bărbat bătrîn de la Thars, Nectarie, din familia patricilor, cuvios, blînd și cu viață minunată, dar încă nu era botezat. Acesta, vrînd să se întoarcă la Thars, s-au dus la Diodor ep(iscop)ul Tharsului de l-au întrebat nu are vreo carte sau ceva să trimiță / acolo. Diodor tocma atunci gîndea pre cine să aleagă ep(iscop) la Țarigrad, și văzînd căruntețele lui Nectarie¹⁴, au mers la Flaviian Antioheanul și i-au spus, el au rîs. Flaviian, după ce au scris pre toți carii i-au socotit vrednici de acel scaon, ca să placă lui Diodor, mai pre urmă au pus și pre Nectarie; împăratul, cetînd numele tuturor, au ales pre Nectarie. Toți s-au mirat și au început a cerca cine iaste Nectarie și de unde iaste. Zic unii că și Diodor s-au înșelat, văzînd vîrsta lui Nectarie, au crezut că iaste botezat, că amintrelea nu ar fi cutezat să-l pue între cei vrednici de ep(iscop)ie. După
- f. 168 v

10. Cuvintele : «mi se pare că», adăugate.

11. Urmează cuvîntul : «ceea», șters.

12. Urmează text șters : «și obiceiurile cele bune».

13. Inițial a fost : «simbrie».

14. Inițial a fost : «Macarie».

f. 169 aceeaia, toți au judecat că această alegere de la D(umne)zeu s-au făcut. Doi, Sf(întul) Grigorie și Grigorie Nisis, împreună cu Diodor, au voit pre Nectarie. Unii ep(iscop)ii se puneau împotriva acestei alegeri, iară mai pre urmă tot săborul au voit și botezînd pre Nectarie l-au hirotonit ep(iscop) Țarigradului. Iară, încît iaste despre credință, au alcătuit Simvolul sau Credeul, care Biserica noastră a răsăritului, și acum, în Liturghie și într-alte slujbe bisericesti, îl zice; adecă, la Simvolul de la Nicheia au adaos mai chiiar¹⁵ de intrupare și de d(umne)zeirea / Duhului Sfînt. Și au făcut și șapte canoane, care noi airea, împreună cu canoanele tuturor săboarelor, tălmăcite pre românie, le-am scris. Săborul, apoi, toate ce au așezat au trimis la împăratul ca să le întărească și el.

Săborul de la Acvilea, de la Țarigrad, de la Roma. Apusenii zic cum că săborul de la Țarigrad nu poate să se zică a toată lumea de vreme ce de la apus nimene într-acel săbor n-au fost. Pentru aceeaia, adunîndu-se ei la Acvilea au întărit și ei credința cea întărită în săborul de la Țarigrad, și așa zic că au fost săborul de la Țarigrad a toată lumea. Pentru aceeaia pui aici¹⁶.

f. 169 v Într-același an, la Acvilea, în Ișpania, Gratian împărat au adunat săbor, în care au fost mai mulți de 30 de Părinți. Aceștia dînd carte la împărați, mai ales la Theodosie, au cerut să adune săbor a toată lumea¹⁷, la Alexandria, să vază pentru lucrul lui Pavlin, și mai deplin să hotărască cu carii să aibă împărțășire. Deci, înțelegînd apusenii cum că în locul lui Meletie s-au ales Flaviian, greu s-au ponosluit prin cartea care o au trimis lui Theodosie. Au adaos încă cum că ei nu au putut să scoată de la împărțășirea sa pre Maxim, nici pot să primească pre Nectarie la a sa împărțășire, până cînd acest lucru nu se va hotări în săbor la Roma, cînd vor fi de față și apusenii și răsăritenii. Iară Theodosie le-au arătat și le-au scris ce om iaste Maxim, și cum că acest lucru, ca și a lui Flaviian, în răsărit trebuie să se judece. Pentru aceeaia dar, Theodosie au poruncit ca, în anul 381, să se adune la săbor ep(iscop)ii de la răsărit, în Țarigrad. Stă cartea săborului acestuia cătră Damas ep(iscop)ul Romei și cătră soții lui. Răsăritenii spun pentru ce nu¹⁸ / au putut merge în apus la săbor, apoi spun cele ce s-au făcut în săborul de la Țarigrad și roagă pre apuseni ca, lăpădînd toată patima, să primească cele ce s-au așezat. Iară apusenii, adunîndu-se la Roma, nu s-au putut aduce ca să părăsească împărțășirea lui Pavlin și pre Flaviian să-l cunoască episcop Antiohiei.

Săboarele nameasnice sau prealocurea, a căroro canoane Biserica răsăritului le-au primit în suta a patra, acestea au fost :

Săborul de la Anchira, cam pre la anul 314, în care s-au așezat cum să se primească cei ce s-a lăpădat de H(risto)s cînd au fost goană, despre care lucru și despre altele au făcut canoane 25.

Pre acea vreme s-au făcut săbor și la Neochesariia, în care 15 canoane s-au făcut.

Alt săbor, a căruia bine nu se știe anul, ci cu chipzuială, au fost cam pre la (a)nul 376, la Gangra, mitropoliia Paflagoniei, asupra oarecărui Evsta-

15. Cuvintele : «mai chiiar», adăugate.

17. Cuvintele : «a toată lumea», adăugate.

16. Paragraful întreg, de la : «Apusenii zic...», adăugat.

18. Urmează cuvintele : «pot merge», șterse.

tie și a celor la un gând cu el, carii vinovăția nuntele cele legiuite și zicea cum că nimenea din cei căsătoriți nu pot avea nădejde de mîntuire; învăța că și duminica trebuie a posti, și posturile cele de la Biserică rînduite le f. 170 lăpăda și de carne se ferea; cu cei însurați nici / o împărțășire nu avea, și osindea pre cei ce avea bani și nu-i lăpăda, ca cum nici o nădejde de mîntuire nu ar putea avea, asupra căroră, într-acest săbor s-au făcut canoane 21.

Alt săbor s-au făcut la Antiohiia, la anul 341, în care s-au așezat 25 de canoane.

Al(t) săbor s-au făcut la Laodichiia, în Frighiia, pre la anul 367, în care, pentru îndreptare, s-au făcut 60 de canoane.

Alt săbor s-au făcut la Sardichiia, în Dachiia, iară cum se socotesc acum țerile, în Bulgariia, la care au fost 341 de Părinți în care au întărit credința, carea s-au hotărit la Nicheia, și au lăpădat pre cei ce nu primesc cele ce s-au așezat la Nicheia. Mai făcut-au încă și canoane 21.

Acestea săboară, pentru canoanele lor, sînt mai cunoscute, și canoanele lor sînt primite în Biserica răsăritului, precum se vede din canonul al doilea de la Trula. Aceste canoane, precum și ale săboarelor a toată lumea, eu toate le-am tălmăcit și le-am scris în limba românească cum sînt, nu pre scure cum sînt în Pravilă, că acolo iaste numai scurtarea canoanelor, făcută f. 170 v de Aristin. /

Afară de acestea, prealocurea, multe săboară, pentru osibite lucruri s-au făcut; așa s-au făcut în anul 313 la Roma, pentru lucru lui Chechilian ep(iscop)ului de la Carthehen¹⁹ și a lui Donat ep(iscop)ul²⁰ de la Casele Negre, carele pîrea pre Chechilian; pentru acest lucru s-au mai făcut alt săbor, în Gallia, la Arelat, în anul 314, în care s-au făcut și 22 de canoane, primite în Biserica apusului. Chechilian nevinovat s-au aflat. Iară s-au făcut la Roma, în anul 342, săbor, în care Sf(întul) Athanasie s-au aflat nevinovat întru cele ce-l pîrea ariianii.

În anul 370, supt Damas, iară s-au făcut săbor, în care s-a osindit Ursachie și Valent, episcopi ariiani din Panoniia. În anul 366²¹ s-au făcut săbor și la Roma și în Iliric, în lucrul lui Ursin antipapa. Întru aceștia lucru s-au mai făcut la Roma alt săbor, la anul 378. La Mediolan, s-au făcut trei. La Paris, unul. La Valentiia, unul. La Chesaravgusta, altul. La Capua, în Italiia. Acestea toate s-au făcut la apus pentru osibite pîri unora asupra altora mai cu samă.

La răsărit, la anul 321, 324²², asupra lui Arie, s-au făcut la Alexandriia; altul, la anul 340²³, pentru nevinovăția²⁴ Sfîntului Athanasie. Altul iară²⁵, la anul 362, pentru așezarea turburărilor celor de ariiani făcute. La anul 363 s-au făcut săbor la Țarigrad, în care s-au luat darul lui Marchel ep(iscop)ul de la Anchira. Altul / iară la Țarigrad, pentru pacea Bisericilor, la anul 383. f. 171 Alt săbor, iară acolo, în anul 394, în care s-au judecat pricea a doi ep(iscop)ii, adecă a lui Agapie și a lui Vagadie, carii să pricea pentru scaonul mitropoliei Vostrei din Araviia.

19. Textul : «ep(iscop)ului de la Carthehen», adăugat.

20. Inițial a fost : «carele pîr(a)».

21. Inițial a fost : «într-ace».

22. Textul : «la anul 321, 324, asupra lui Arie» adăugat și «340», șters.

23. Textul : «altul, la anul 340», adăugat.

24. Urmează cuvîntul : «Athanasie», șters.

25. Urmează text șters : «la Alexandriia», și textul : «la anul 362», adăugat.

La Sirmia, în Iliric, la anul 355 s-au făcut săbor²⁶, în care s-au lipsit și s-au osîndit Fotin. La Antiohia, în anul 361, în care s-au ales Meletie. Iarăși acolo s-au făcut săbor în anul 363, în care se întărește credința săborului de la Nicheia. Tot la Antiohia s-au mai făcut săbor în anul 370, din care se scrie apusenilor statul Bisericii de la răsărit. Alt săbor s-au făcut în anul 366, la Tiana, în care s-au cetit cărțile apusenilor, și pre Evstatie ep(iscop)ul de la Sevastia, ca pre un pravoslavnic primindu-l, iară l-au așezat în scaon.

Mai fost-au încă intru această sută doao vestite săboară la Arimin, în Italia, unul²⁷, în care au fost ep(iscop)ii apusului; altul, la Seleuchia, în Isavria, în care au fost ep(iscop)ii răsăritului. Ep(iscop)ii dintru amîndoao săboarele, și cu înșelăciunile ariianilor și cu frica împăratului Constantie siliți, s-a iscălit formulei credinței ariianilor, carea formulă, și pravoslavnicește și ariianește se poate / tilcui. Alte săboară care s-au mai făcut în suta aceasta și le avem însemnate sint ale ariianilor; așa sint²⁸ săborul de (la) Vithinia, de la Tir, de la Ierusalim, de la Filipopol, de la Lamsac, de la Țarigrad din anul 360.

f. 171 v

Ce goane s-au făcut asupra creștinilor în suta a patra și cine au strălucit cu mucenicia și cu sfințenia vieții?

Goană doară decit toate cele mai înainte²⁹ mai grea au fost carea din îndemnul lui Maximian Galerie, la anul 303, o au început Diocletian. Grele porunci s-a dat asupra creștinilor, bisericile lor le surpa, sfintele cărți le ardea, pre creștin(i) de toate cinstile îi lipsea și foarte cumplite munci³⁰, îi silea să jertvească idolilor. Aceiași tiranie, după ce s-au lăsat Diocletian și Erculie de împărăție³¹, în mai mulți ani, o au făcut Galerie și Maximin, mai virtos în răsărit, așa cit nu se poate tăgădui că cit au ținut acea goană, nenumărați mucenici s-a făcut prin țerile împărăției romanilor. Sfirșit cumplite goane au adus porunca carea o au dat Galerie pentru³² boala cea urfă care / l-au cuprins pre el³³ în anul 311, cind s-au făcut pace iarăși creștinilor. Și din porunca lui Constantin și Lichinie, în anul 313, slobozenie deplin(ă) s-au dat creștinilor³⁴ a mărturisi credința sa. Între alții mucenici mulți carii s-a făcut intru această goană, pre puțini am numit în suta a treia, unde iarăși am grăit despre această goană.

f. 172

Altă goană au fost în anul 319, cînd Lichinie, în minia carea avea asupra lui Constantin, ca să poată avea prilej a năpăstui pre ep(iscop)ii, i-au oprit să nu intre în căsile păginilor ca să nu-i tragă la credința creștinească, au oprit încă, ca ep(iscop)ii să nu poată cerceta Bisericele vecine, săboară să nu facă, cit una trebuia să facă: au să calce legile împărătești și să se pedepsească, au ascultînd de acelea, să calce canoanele. Apoi Lichinie³⁵ degrab au gonit din curtea sa pre toți creștinii, pre slujile cele credincioase le-au

26. Textul : «s-au făcut săbor», intercalat.

27. Urmează text șters : «în care și cu... și cu frica împărătească».

28. Urmează cuvîntul : «săboarale», șters. 29. Cuvîntul : «înainte», intercalat.

30. Urmează cuvintele : «se silea», șterse. 31. Cuvintele : «de împărăție», adăugate.

32. Textul de la : «porunca care...», adăugat. 33. Urmează cuvîntul : «Galerie», șters.

34. Urmează cuvîntul : «a-si», șters.

- f. 172 v / trimis în izgonire, le-au dăruit altora ca pre nește robi proști; pre cei ce se și i-au îngrozit cu moarte. Altă poruncă au mai dat ca cum pentru cuviință ar face aceasta cu carea oprește ca muerile să nu se adune la rugăciuni într-un loc cu bărbații, nici pentru învățatură să nu meargă la biserică, nici episcopilor să le fie slobod a le învăța, că zicea: pre mueri, mueri să le învețe. Altă poruncă au dat ca oamenii la rugăciuni să se adune afară în cîmp, pentru că iaste mai curat aerul; mai pre urmă aiavea au început a goni pre creștini; în toate cetățile stăpînirii sale au trimis slujitori, ca cei ce nu vor jertvi idolilor să-și piarză slujba și deregătoriia sa. Mai virtos asupra episcopilor au tirănit cumplit, pentru că știa că sînt iubiți lui Constantin. Unele biserici de tot le-au stricat, altele le-au închis, pre mulți ep(iscop)î au omorit, între carii iaste și Sf(întul) Vasilie de la Amasia; pre unii, dăraburi tăiați, i-au aruncat în mare. Atunci iară au început credincioșii a fugi la pustie. Într-această goană s-au incununat cu cununa muceniciei, în trei zile a lui februarie, √ în anul 320, Sf(întul) Vasilie de la Sevastia din Armenia, după ce cu piapteni de fer au zgăriat laturile, și alte munci au răbdat, i-au tăiat capul; cu el împreună doi prunci s-au omorit și șapte mueri care culegea sîngele cel vărsat al Sfîntului. Întru această goană și cei 40 de mucenici³⁶, a cărora pomenire o serbează Biserica în 9 zile a lui martie, în cetatea Sevastia au săvîrșit mucenicia.
- f. 173

Goană supt împăratul Constantie. Pre la anul 355, măcar că și mai înainte au fost, dară munci mai cu grosul pretutindenea supt stăpînirea împăratului Constantie, s-au făcut goană asupra pravoslavnicilor³⁷, nu ca să slujească idolilor, că însuși Constantie era creștin, dară se lipise de partea ariianilor și gonea pre catholici. Sf(întul) Athanasie foarte bărbătește apăra credința săborului de la Nicheia, pentru aceaia, ariianii cu tot deadinsul cerca cum să-l poată obori pre el, și multe hule, minciuni și năpăști au scornit asupra lui, ci întru toate, nevinovăția lui la toți au fost cunoscută. Athanasie era stîlpul / Bisericii, și a se iscăli împotriva lui Athanasie era să iscălești împotriva Bisericii și a credinței catholicești. Împăratul Constantie, în toate țerile, îngrozitoare porunci au trimis la ep(iscop)î și la judecători; ep(iscop)îlor³⁸ au poruncit³⁹ să se iscălească împotriva Sfîntului Athanasie și să se împărtășească cu ariianii, carea de nu vor face, se vor trimite în izgonire, iară noroadele care vor merge la biserica lor, cu temnița, cu necaz trupesc și cu lipsirea averilor se vor pedepsi. Judecătorilor li se porunca să nu fie leneși a plini acestea; cliricii arienești, de întirzia judecătorii a plini poruncile împărătești, pîrea pre judecători la împăratul. La tot felul de eritici era slobod de obște a învăța hulele sale, numai catholicii se asupra. Mulți ep(iscop)î trebuia au să se iscălească⁴⁰, au să părăsească scaonul; mulți oameni s-au dus la orașe, ca să nu-i pîrască că sînt priiatini ep(iscop)îlor. Și maghistraturilor li s-au poruncit cum că, de nu vor sili⁴¹ pre ep(iscop)î în toate cetățile să se iscălească, cu bani se vor globi. /

f. 174

35. Urmează cuvintele: «de grabă», șters.

36. Urmează cuvîntul: «carii», șters.

37. Cuvintele: «asupra pravoslavnicilor», adăugate.

38. Cuvîntul: «ep(iscop)ilor», adăugat.

39. Urmează cuvîntul: «ep(iscop)ilor», șters.

40. Textul: «trebuia au să se iscălească», completat în loc de: «de frică s-au iscălit», și urmează completarea: «au să părăsească scaonul».

41. Inițial a fost: «face».

Toate cetățile era îngrijite și în frică. Unii ep(iscop)ji au fost siliți să meargă la împăratul, ca să se infriçoșeze de fața împăratului; asupra unora pîri mincinoase și năpăstuitoare scornea, ca să se îngrozească ceilalți. Mulți ⁴² temîndu-se de atîtea rele s-au lăsat de împărțășirea Sfîntului Athanasie. Cei ce se aducea la împăratul nu se primea la vede(re)la împăratului, nici le era slobod să iasă din casă, odihnă ticăloșilor nu li se da, de nu se iscălea; cariile nu voia a se iscăli se trimitea în izgonire. Împăratul niciodată nu s-au plecat ca pre ep(iscop)ii cei izgoniți pentru credință să-i chiiame îndărăpt, măcar că pre cei izgoniți pentru ucideri și pentru alte fapte rele, după puține luni îi erta. Carele era priiatin ariianilor, măcar că era cu alte fapte rele vinovat, pre lezne se judeca și se slobozea, și apoi mare cinste avea între priiatinii împăratului, și tot ce cerea de la judecători dobîndea. Iară asupra celor ce se înpotrivea eresului lor, scornea că au grăit înpotriva / împăratului, au hulit pre D(umne)zeu, și-l prîndea și împăratul îndată-l trimetea în izgonire. În locul ep(iscop)ului celui gonit, îndată se trimetea altul ariian, și cu ⁴³ ostași mulți, armați, îl băga în scaon, de n-ar fi vrut norodul să-l primească pentru că nu-l știa cine este, iară cine nu voia a-l primi se pedepsea foarte greu și se lipsea de averi; se porunca lui să urască pre cel ce-l iubea, pre dascălul său și pre părintele cel duhovnicesc, și să iubească pre omul de carele se scîrbea, și pre pruncii săi să-i încredințeze aceleia a căruia viață și nărvurile nu le știa.

Goană în Persia. Nu numai în împărăția romanilor, ci și în Persia, cătră anul 343, grea goană asupra creștinilor s-au făcut. În Persia se înmulțise creștinii și multe biserici se făcuse, care lucru văzîndu-l maghii, cari era păstorii și mai marii credinței persilor, temîndu-se să nu se facă mai mulți creștini, și cinstea și dobînda lor să scază ⁴⁴; pre jidovi încă-i / ustura înmulțirea creștinilor. Deci, aceștia cu toți pîrăsc pre Simeon arhiep(iscop)ul Seleuchie(i) și a Cresfontului ⁴⁵ cetății împărătești, cum că el iaste priiatin împăratului romanilor și sfaturile perșilor le face cunoscute romanilor. Împăratul Sapor au crezut și au pus foarte mar bir, dare pre creștini, cît în puțină vreme la mare sărăcie i-au pus. Deci văzînd că nu bagă samă de sărăcie, au rînduit oameni, ca aceia tirani să scoată birul, care acum nu mai avea de unde să-l dea ⁴⁶, căroră nu li se făcea de suspinurile săracilor; apoi au poruncit de au omorît cu sabia pre preoți și pre slujitorii lui D(umne)zeu; bisericile le-au surpat, averile le-au luat pre sama împărăției. Așa au făcut Sapor cu cei ce nu se închina soarelui, cum făcea perșii. Între cei mulți muce-nici, cari s-au încununat cu cunună nemuritoare, întru această goană, cel dintîi iaste Sf(întul) Simeon arhiep(iscop)ul Usthazadie(i) Avdihal, Anania, Posiheu, o fată a lui cu o sută alții. În celalalt an, iarăși, într-acea zi, în vinerea mare de la Paști, / au pătimit arhiep(iscop)ul Sadog carele au urmat după Sf(întul) Simeon ⁴⁷, cu clericii săi, cu călugării și cu călugăriță, de toți 28; acestora, capetele s-a tăiat; pătimit-au încă doao sorori ale Sfîntului Simeon cu slujnica lui, Tarvula. Pătimit-au încă un preot Iacov cu ep(iscop)ul

42. Urmează cuvintele : «neputînd face», șterse. 43. Urmează cuvîntul : «arme», șterse.

44. Cuvîntul : «pre», adăugat. 45. Textul de la : «Seleuchie(i) și...», adăugat.

46. Urmează cuvîntul : «carii», șters.

Achepsima, și mulți alții. Supt împăratul acesta, mulțime de preoți, diaconi, călugări, călugărițe și alți oameni creștini au pățimit carii, de mulți, nu se pot număra; numele a 23 de ep(iscop)i avem scrise, șeasesprezece mii bărbați și mueri se știu, iară toți mucenicii, dintr-această goană, nu se știu.

f. 176 Altă goană asupra creștinilor au făcut Iulian împărat, grea și cumplită, în carea goană, la Antiohia, Artemie; la Alexandria, Galican; la Chesariia, Evpsihie; la Aretis, ep(iscop)ul Donat și călugărul Ilarin; la Roma, Gordian, Epimax, Ioan și Pavel și fecioara Viviana și mulți alții, în mai multe locuri. /

Mare și cumplită goană asupra catholicilor, mai ales asupra ep(iscop)ilor, preoților și a clericilor și a călugărilor, au făcut Valent împărat, carele mărturisea eresul lui Arie, și cu greu au gonit acesta pre catholici de cât, cum am zis, că i-au gonit Constantie, pentru aceea, nu e de lipsă să mai număr goanele lui aici, și necazurile, cum pre ep(iscop)i i-au izgonit, i-au prădat de ale sale și altele.

Ce oameni vestiți pentru învățătură și ce scriitori creștinești au fost în suta a patra?

Scriitorii cei creștinești⁴⁸, din suta a patra⁴⁹, carii au fost în Biserica răsăritului, sînt: Sf(întul) Petru arhiep(iscop)ul de la Alexandria, a căruia canoane le avem și acum.

f. 176 v Sf(întul) Alexandru arhiep(iscop)ul de la Alexandria, a căruia doao⁵⁰ cărți⁵¹, una cătră Alexandru Țarigradeanul, alta cătră toți ep(iscop)ii lumii le avem, celelalte pentru d(umne)zeirea Fiului⁵², că multe au perit. /

Evsevie, arhiep(iscop)ul din Chesariia Palestinei, carele, pentru pretenia ce au avut cu Sf(întul) Mucenic Pamfilie, s-au zis și Pamfil. Mult foarte au părtinit ariianilor, cât mare îndoială despre sine au lăsat, între catholici au între ariiani să se numere. Amintirea, om au fost foarte învățat. Scrisorile lui care le avem astăzi sînt: Tilcul psalmilor, a lui Isaie pro(oc)rocul, Cărțile cele de mai înainte gătirea și arătarea evanghelicească asupra jidovilor și a păgînilor, Asupra lui Ieraclie, De theologiia bisericească, Istoriia bisericească și Viața lui Constantin.

f. 177 Sf(întul) Athanasie arhiep(iscop)ul de la Alexandria, carele⁵³ cu multă sfințenie au trăit și mare dascăl al Bisericii iaste, dară foarte multe nevoi, goane, izgoniri, hule, pîri mincinoase și nenumărate primejdii de la ariiani au pățimit, pentru că au apărat bărbătește⁵⁴ d(umne)zeirea Fiului, că toată lumea⁵⁵ arienească asupra lui s-au sculat, căutînd cum l-ar putea piarde; de multe ori, cu grele fapte l-au pîrit, ca să-l poată piarde, ci întru toate, nevinovăția lui Athanasie cunoscută au fost. Multe scrisori de mare / folos au lăsat Bisericii: De Sfînta Troiță, De d(umne)zeirea Fiului și a Sfîntului Duh, De întruparea lui H(risto)s, Asupra păgînilor⁵⁶, De îndreptarea vieții, care toate a le număra aici ar fi prea lung⁵⁷, care și astăzi le avem.

47. Urmează cuvintele: «și Tarvina», șterse. 48. Cuvîntul: «creștinești», intercalat.

50. Cuvîntul: «doao», intercalat. 49. Urmează cuvîntul: «sînt», șters.

51. Urmează text șters: «asupra lui Arie» și text adăugat pînă la: «celelalte».

52. Urmează text șters: «unele le avem și acum», înlocuit cu: «ca multe au pierit».

53. Urmează cuvîntul: «multe», șters și textul adăugat pînă la: «dară» inclusiv.

54. Textul: «că au apărat bărbătește», adăugat.

55. Cuvîntul: «lumea», intercalat.

56. Inițial a fost: «asupra lui Apelin».

57. Urmează cuvîntul: «din», șters.

Sf(întul) Chiril ep(iscop)ul Ierusalimului au scris multe Catihisis de învățatură celor ce se gătea spre luminare, adecă spre botez, altele au scris mistagoghicești, în care, celor botezați le tâlcuiaște Tainele; foarte de lipsă sint acestea fieștecării creștin, pentru că pre scurt și lumina(t) tâlcuiaște și spune ce iaste fieștecarele creștin dator să crează, ca (să) se mîntuiască. Toate a lui scrisori românești tâlmăcite și scrise sint de mine.

Sf(întul) Vasilie cel Mare arhiep(iscop)ul Chesariei din Capadochiia, mare apărător al Troiței și mare sfînt și cel mai întii dascăl al Bisericii⁵⁸. Multe scrisori de învățatură au lăsat Bisericii. În Cele șease zile, De facerea omului, În psalmi, Cuvinte, În Isaie pro(o)roc, Asupra lui Evnomie, De D(u)hul Sf(înt)⁵⁹, Cuvinte cătră norod, Ithica, Cele călugărești, și multe epistole, / dintre care 22 de Cuvinte cătră norod și Epistola cea canonească și vro citeva altele pre românie tâlmăcite și scrise de mine sint.

Sf(întul) Grigorie carele, pentru marea cea d(umne)zeiască învățatură, șe-au dobîndit nume⁶⁰ Theolog sau Grăitor de D(umne)zeu, întii ep(iscop)ul Sasimilor în Capadochiia, apoi⁶¹ arhiepiscopul Țarigradului. Acesta⁶² și Nazianzen se zice, pentru că de loc au fost din Nazianz, unde tatăl său, Sf(întul) Grigorie, au fost ep(iscop). Foarte mare priaten au fost al Sfîntului Vasilie cel Mare. Acesta mare ostaș au fost a Troiței pentru carea multe au răbdat, și mare sfîn(t) și, împreună cu Sf(întul) Vasilie, dascăl Bisericii⁶³. Multe cuvinte, cu mare înțelepciune și pline de duh, ne-au lăsat scrise, care și astăzi stau.

Sf(întul) Grigorie Nisis, fratele Sfîntului Vasilie cel Mare, om foarte sfînt și⁶⁴ învățat și binegrăitor, ep(iscop) cetății Nisis, carele, pentru învățatura cea curată a Sfintei Troițe, multe valuri și năcazuri au pățit de la ariani. Multe Scrisori în Sfînta Scriptură și Cătră norod cuvinte și Asupra lui Evnomie ne-au lăsat, carele românește avem numai Cartea lui cea cu canoane, de mine tâlmăcită și scrisă, și un Cuvînt de a nu judeca pre altul⁶⁵. /

Sf(întul) Efrem Sirul, diiaconul Bisericii din Edesa, călugăr, om foarte întreg la viață și sfînt la năravuri, multe Scrisori în Sfînta Scriptură sirenește și altele grecește: De judecata cea de pre urmă, De pocăință, De umilință, De îndreptarea vieții ne-au lăsat, care până astăzi le avem. Doao cuvinte a lui: De pocăință unul, altul De cruce și de a doao venire, sint tâlmăcite românește și tipărite în Mărgăritar, altul De la laudele prea frumosului Iosif de mine tâlmăcit și scris românește iaste⁶⁶.

Sf(întul) Amfilohie, călugăr, apoi ep(iscop) la Iconiia, foarte cu sfîntă viață și⁶⁷ iubit Sfîntului Vasilie și Grigorie, multe folositoare scrisori au lăsat, cele mai multe au perit, dar unele au ajuns și la noi.

Didim Alexandreanul, măcar ca de prunc au fost orbit, atîta au sporit întru învățatură, cît au fost dascăl în școala cea de la Alexandria, multe au

58. Textul de la : «mare sfînt», adăugat.

59. Textul de la : «Asupra lui Evnomie...», adăugat.

60. Textul de la : «carele pentru marea...», adăugat.

61. Textul de la : «întii ep(iscop)ul...», adăugat.

62. Inițial a fost : «carele».

63. Textul de la : «acest mare ostaș...», adăugat.

64. Cuvintele : «sfînt și», adăugate.

65. Textul de la : «românește avem...», adăugat.

66. Textul de la : «altul de la laudele...», adăugat.

67. Textul : «foarte cu sfînta viață și», adăugat.

scris, iară puține au ajuns la noi, adecă: Cartea cea despre Duhul Sfînt, Spuneri scurte în cărțile Sf(intilor) Apostoli Iacov, Petru, Ioan și Iuda, și o f. 178 v carte Asupra maniheilor. /

Theodor, ep(iscop)ul de la Perinth sau Iracliia, om foarte învățat, dară ariian mai mult. Acesta au scris Tilcuri în Evangheliile Sfinților Matheiu și Ioan și în cărțile Sfîntului Pavel și în Psalmi, cu grai limpede și ales. Înțelesul istoricesc foarte-l tilcuiaste ⁶⁸.

Sf(intul) Epifanie, episcopul cetății Salamina din Chipru, carea apoi s-au zis Constanția, om foarte învățat, dară prea crezător, a scris asupra 80 de eresuri. Ancoratul sau carte ⁶⁹ carea întărește credința, Spunerea credinței, De măsurii și de cumpeni, în carea carte arată măsurile și cumpenele care se pomenesc în Legea Veche, cit de mari au fost, și alte mai multe au scris care și astăzi stau. Din toate acestea, doao cuvinte, unul De spunerea credinței, altul care se cetește ⁷⁰ în simbăta mare, zis: Care se pune în simbăta mare, în Tipic, că se cetește într-acea zi, acestea le avem tălmăcite și scrise de mine românește.

Sf(intul) Macarie, cel mai bătrîn călugăr eghiptean, om cu viață sfîntă și plin de fapte bune, au scris 50 de Omilii sau Cuvinte, Aschithica sau călugărești și nește răspunsuri sau Apoftegmata. Ci trebuie a osibi pre Macarie de Macarie cel mai tînăr, carele iarăși au fost călugăr, apoi preot / și arhimandrit la Nitriia, supt a cui nume se poartă Cuvînt de uimire ⁷¹ drepților, Îndreptarea călugărească cu 30 de capete cuprînsă și o Epistolă cătră călugări. f. 179

Sf(intul) Ioan, pentru bună grăirea sa, Gură de Aur numit, călugăr, apoi preot la Antiohiia și mai pre urmă arhiep(iscop) la Țarigrad și, împreună cu Sf(intul) Vasilie cel Mare și cu Sf(intul) Grigorie Theolog, dascăl al Bisericii ⁷², om sfînt, plin de fapte bune, blînd și mult răbdător, multe au răbdat de la împotrivnici; de doao ori gonit din scaon, odată de Sf(intul) Epifanie, alta de Theofil Alexandreanul osîndit, că aceștia mari împotrivnici i-au fost. După ce nevoi nenumărate au pățit, au murit în ⁷³ izgonire. Multe scrisori pline de Duhul lui D(umne)zeu au lăsat vistierie mare Bisericii, mai cu samă acestea sînt: Cuvînte în cartea Facerii, în Daniil, în Isaia, în Psalmi, în Evangheliia lui Mathei și a lui Ioan, în Cărțile lui Pavel, în Faptele Apostolilor, f. 179 v Asupra jidovilor, / De purtarea de grijă a lui D(umne)zeu, De umilință, De feciorie și multe alte cuvinte în Scriptură, De laudă unor sfinți, De faptele cele bune, De pocăință, La sărbători mari, cartea De preoție, și multe epistole care și acum le avem. Din toate acestea, românește nu avem fără numai 27 de cuvinte pentru osibite fapte bune, tipărite în București, carea carte se zice Mărgărit(ar). Apoi, trei Cuvinte în Evangheliia lui Mathei, tălmăcite de Prea-sfîntul Ignatie, ep(iscop)ul de la Oradiia Mare, și 24 de cuvinte în Evangheliia lui Ioan, de mine tălmăcite.

Mai sînt încă mai mici scriitori ca(re), pentru că mai puține scrisori de ale lor avem, îi zicem mai mici, așa sînt: Evstatie Antioheanul, Iacov Nisiveanul a căruia scrisori armeneste de avem și, de pre armeneste, pre latinie

68. Paragraful, în întregime, adăugat.

69. Urmează text șters: «apărătoare a credinței».

70. Textul de la: «doao cuvinte...», adăugat, și urmează text șters: «un cuvînt lung a lui».

71. Urmează cuvintele: «sau de ră», șterse.

72. Textul de la: «și împreună cu...», adăugat.

73. Urmează cuvîntul: «goană», șters.

f. 180. tălmăcite. Ava Pahomie a căruia canoane / sau îndreptări pentru călugări toate le avem românește de mine tălmăcite și scrise. Marchel Achireanul, Ava Orsie, Terapion ep(iscop)ul de la Thmvea, Meletie Antioheanul, Marcu Diadoh acestuia, toate scrisorile le avem tălmăcite românește, nu știu de cine, și numai scrise, nu tipărite; Tit Vostrenul, Apolinarie Laodicheanul, Chesarie fratele Sfântului Grigorie Theolog. Petru al doilea al Alexandriei, ep(isco)pul de la Alexandria a căruia Răspunsuri la întrebările care i-au pus ep(iscop)ii și clericii le avem tălmăcite și scrise românește de mine. Nemesie de la Emesen. Evagrie din Pontic. Theofil de la Alexandria a căruia Răspunsuri și Canoane le avem românește tălmăcite și scrise de mine. Și Evsevie Alexandreanul.

f. 180 v. La apus, scriitorii bisericești, carii au scris latinește, au fost: Arnovie din Africa de neam, mare ritor, / carele cu șapte cărți asupra păgînilor au arătat adevărul credinței creștinești, și necredința păgînească tare o au răstu(r)nat. Lactantie, ucenicul lui Arnovie, după dascăl al graiului frumos la nicomediani, așa de mare ritor, cît la curtea lui Constantin au fost chemat de au învățat pre Crisp, feciorul împăratului Constantin, latinește. Șapte cărți au lăsat de învățăturile cele d(umne)zeești, Cartea de lucrarea lui D(um)nezeu și alta De morțile celor ce au gonit pre creștini. Iuvene, preot ispan, cu stihuri au scris Istoriia evanghelicească și Cartea Facerii. Iulie Matern. Optat, de neam afriu, ep(iscop)ul cetății Milevitanei, în Numidia, șapte cărți au scris despre shisma donatistenilor asupra lui Partenian. Sf(întul) Damas, papa de la Roma, multe cărți și stihuri au scris. Sf(întul) Ilarie ep(iscop)ul de la Pictavia din Galiia, mare apărător al credinței cei pravoslavnice asupra ariianilor, a căruia stătornicie nici cu izgonirea, carea în patru ani o au răbdat, nu s-au putut frînge, multe au scris, ci au perit, la noi numai ce au venit /Tilcurile la Psalmi, Tilcurile la Mathei, 12 cărți de Troiță, Carte de săboară, Răspuns apolohicesc, Cărțile cătră și asupra lui Constantie, Dăraburi, în care se cuprinde Istoriia săborului de la Arimin și de la Seleuchia.

Sf(inții) Amvrosie, Ieronim, Augustin. Sf(întul) Amvrosie, în catihumen(at) fiind, au fost ales ep(iscop) Bisericii de la Mediolani, carea deregătorie foarte cu bună nevoie și cu înțelepciune o au purtat. Șease cărți au scris în Exameron și zece cărți De tilc în Evangheliia de la Luca. Trei cărți De deregătorie.

f. 181 v. Sf(întul) Ieronim, mare călugăr, între latin(i), lezne, cel mai învățat. Multe scrisori au lăsat, din care se cunoaște mîntea cea mare a lui; mai toate sînt pentru înțelegerea Sfintei Scripturi, altele sînt polemice sau luptătoare asupra criticilor, altele sînt istoricești, și multe epistole dintre care doao: Viața lui Pavel întiul pustnic și Istoriia lui Malhu Prinsul le avem și românește de mine tălmăcite. / Sf(întul) Ieronim, de pre jidovie au tălmăcit toată Scriptura cea Veche⁷⁴ carea, după aceeaia, o au primit Biserica latinească și au lăsat cea veche de pre grecie tălmăcită.

După acesta, vine Sf(întul) Augustin ep(iscop)ul de la Ipona, în Africa. Om cu viață bună și sfîntă și foarte învățat⁷⁵. Întii au fost maniehu eritic,

74. Urmează text șters : «și cu care pre încet cetînd».

75. Urmează cuvintele : «foarte multe», șterse.

apoi s-au întors la credință. Acesta foarte multe scrisori ne-au lăsat, cit nici de la un sfânt nu avem atâtea. Înt(r)re cele mai vestite ale lui scrisori sînt 22 de cărți De cetatea lui D(umne)zeu, 4 cărți de învățatură creștinească, 13 cărți ale mărturisitorilor, cartea De suflet și altele de tîlcuiala Sfintei Scrip-turi, și înapotriva eriticilor și pentru îndreptarea vieții.

f. 182 După acesta, urmează Ulfila, ep(iscop)ul gothilor carele, întii au fost catholic, după aceeaia, s-au făcut ariian. Acesta, întii au fost aflat slovele cele gothicești, și toată Biblia o au tîlmăcit pre limba / gothicească, iară astăzi nu stă tîlmăcirea aceeaia. Filostrie au scris carte De eresuri, carea cuprinde 56 de capete. Rufin, preot la Acvilea. Acesta cu deadinsul au apărât pre Orighen ⁷⁶, pentru aceeaia, grea price au avut cu Ieronim. Multe scrisori, de pre greceie, le-au tîlmăcit pre letenie, dar nu cu toată credința; altele el le-au scris. Sf(întul) Pavlin, ep(iscop)ul de la Nolon, multe epistole și stihuri au lăsat. Sf(întul) Martin de la Turon, în Galia, ep(iscop), om învățat și foarte sfînt, carele se zice că au făcut multe minuni, au rămas de la el: Măturisirea cea întreită a un(i)mei și a unei Troițe, ci unii zic cum că nu iaste a lui scrisoare.

La cei mai sus numărați, se pot adaoge și aceștia: Iulie și Liverie și Anastasie ep(iscop)ul de la Verchela, Osie de la Corduva, Potamie de la Ulisipon, Zenon de la Verona, Febadie de la Anghina, Luchifer Calavritul, Pochian de la Vercelin, Faustin și Marchelin, preoți, Tihonie Afru, Avrelie Carthaghineanul, Victorin Afru, Vighilie de Trident, Vitrichie de la Rotho-mat, Iulie Ilarian. /

f. 182 v

Ce învățatură și ce dogme ale credinței au avut creștinii din suta a patra?

f. 183 Ce învățatură a credinței și ce dogme au avut creștinii din suta a patra arată Simvourile credinței, cele făcute în săborul întii de la Nicheia și în Săborul al doilea a toată lumea de la Țarigrad. Fără aceeaia, din osîndirea eriticilor de pre acele vremi, se vede. Acestea pre scurt să le proclîm și noi. Credea creștinii de pre vremile acelea cum că Tatăl și Fiul și D(u)hul Sfînt sînt trei fețe osibite cu statul, iar cu firea deofință, cum că pentru mintuirea noastră s-au întrupat Fiul lui D(umne)zeu fără de sămînță bărbătească din Mariia Fecioară, cu lucrarea Duhului Sfînt, cum că Mariia și mai (i)nainte de naștere și în naștere și după naștere pururea ⁷⁷ au rămas iarăși va să vie să judece viii și morții, cum că împărăției Lui nu iaste sfîrșit, tător, nu numai simțitor, cum învăța eriticul Apolinar, cum că adevărat cu trupul au pățimit și au murit și au înviat a treia zi și s-au suit la cer și iarăși va să vie să judece viii și morții, cum că împărăției Lui nu iaste sfîrșit, cum că D(u)hul Sfînt precede de la Tatăl, și împreună cu Tatăl și cu Fiul iaste închinat, cum că iaste un botez și cum că cel ce iaste botezat în numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh, de iaste și de la eritici botezat, nu trebuie a dooa oară botezat, ci numai miruit, cum învăța Sf(inții) Părinți de la săborul al doilea a toată lumea, în canonul al șaptelea, cum că va fi înviare morților și judecată, după aceeaia, viață de veci, ori bună ori rea, după cum fieștecine întru această viață șe-au agonisit.

76. Inițial a fost: «părerea au fost apărători a lui Orighen», corectată cu: «cu deadinsul au apărât pre Orighen».

77. Cuvîntul: «pururea», adăugat.

Iarăși din canoanele săboarălor sutei acestia, mai ales can(onul) 6 Laod(ichia) și dintru a Sfintului Vasilie⁷⁸ se dă canon pentru păcatele cele făcute, pentru curvie, pentru ucidere, pentru care lucru urmează căere⁷⁹ f. 183 v mărturisirea păcatelor, și era și canone sau facere destulă pentru păcate. /

Pentru cei morți, cei vii făcea rugăciuni și jertve (cum am văzut că Sf(întul) Amvrosie au îndemnat norodul, și el împreună au adus jertvă pentru Valentinian cel Tinăr împărat; vezi și Evsev(ie), Viața) lui Const(antin), Cart(ea) 4, cap(itol) 71; Sf(întul) Ioan Gură de Aur în II Cor(intheni), Cuv(înt) 2; Cuv(înt) către norod(ul) antiohean 66; Sf(întul) Epifan(ie), De Credință⁸⁰. Despre Sf(înta) Cumenecătură pline sînt cărțile tuturor Sfinților Părinți din vremile acestea.

Cum că în Liturghie, pîinea și vinul, cu chemarea Sfintului Duh, se preface în Trupul și în Sîngele D(o)mnului I(isu)s H(risto)s (Sf(întul) Chiril Ier(usalimneanul), Catih(isis)⁸¹. De Taina Sfintului Mir destulă mărturie iaste. Sf(întul) Chiril de la Ierusalim, că el anume despre aceste grăiaște către⁸² cei de curînd botezați, unde-i învață cum să se apropie la Taina Sfintului Mir, după aceea, la Sfînta Cumenecătură. Și can(onul) 48 a săborului de la Laodichia⁸³. Cum că, afară de Sfînta Scriptură, sînt în Biserică, și prădării d(u)mnezești chiar mărturie avem⁸⁴ (Sf(întul) Vasilie, cartea De D(u)hu S(fînt), cap(itol) 27; Sf(întul) Grigorie Nisis, Cuvînt 3 asupra lui Evnom(ie); Sf(întul) Ioan Gură de Aur, în cartea către Thesaloneni cuvînt 4). De vrednicia și puterea săboarelor mărturisește Sf(întul) Grigorie Theolog, Epist(ola) 55). De chemarea sfinților și de cinstea morților, mărturii sînt Sf(întul) Grigorie Theolog, Cuvînt 18, 20, 21, 24, Epist(ola) 201; Sf(întul) Grigorie Nisis, Cuvînt de Sf(întul) Theodor Mucenic și Cuvînt de Sf(întul) Meletie. Fără de acestea, cele ce în sutele trecute am zic că creștinii vremilor acelora le-au ținut⁸⁵ dogme ale credinței, și într-această sută și, în cele viitoare, neclăiite rămîn și le țin.

f. 184

Ce țereonii, obiceiuri și rîndueli bisericești au fost în suta a patra?

După ce s-au făcut împărați creștini, Biserica slobozire deplină dobîndind, împărații și creștinii au făcut și biserici materialicești, în carea se aduna norodul pentru săvirșirea rugăciunilor și pentru auzirea cetaniei Sfințelor Scripturi și a învățături ep(iscop)ilor și a preoților. Vremi de rugăciuni, cum învățăm din Sf(întul) Vasilie, era seara vecernia, după cină, la mezul nopții, dimineața, la ceasul întîi, la al treilea, la al șaselea, la al noaolea, despre care lucru grăiaște și canonul 18 a săborului de la Laodichia⁸⁶. Nu era slobod cu eriticii a se ruga (can(on) 33, Laod(ichia)). Mue-

78. Textul de la : «mai ales...», adăugat.

79. Inițial a fost : «cum era dară».

80. Textul de la : «vezi și...», adăugat.

81. Textul de la : «cum că în...», adăugat.

82. Inițial a fost : «lucrează cu».

83. Textul de la : «și can(onul) 48...», adăugat.

84. Inițial, în loc de : «mărturie avem», a fost : «mărturisește».

85. Textul de la : «creștinii...», adăugat.

86. Urmează text șters : «în căsi nu era slobod a face Liturghie (can(onul) 58, Laod(ichia))».

87. Urmează text șters : «în Paresimi numai simbăta și duminica se cădea a sluji Liturghie (can(onul) 49, Laod(ichia))».

rile nu era slobod a intra în altar (can(on) 44, Laod(ichiia))⁸⁷. În Păresimi, nu era slobod a face nuntă (can(on) 52, Laod(ichiia)). Sîmbăta și duminica, preste tot anul, și de la Paști pînă la Rusalii, în toate zilele, nu era slobod a îngenunchea, cum pornește canonul 20 al săborului de la Nicheia⁸⁸.

În biserici, cînd se făcea rugăciuni, aprindea lumini (Sf(întul) Ieron(im), Asupra lu(i) Vighilantie)⁸⁹, tot postul Păresimilor îl postea, bucate săci mîncînd (can(on) 50, Laod(ichiia)).

Sfînta Liturghie, după cum și acum o avem, puține scoțînd, o au așezat Sf(întul) Vasilie cel Mare și, după el, o au mai scurtat Sf(întul) Ioan Gură de Aur, numai duminica se slujea (Sf(întul) Ath(anasie)), apoi au început⁹⁰ pre Păresim numai sîmbăta și duminica (a) sluji⁹¹ (can(on) 49, Laod(ichiia)); în căsi nu era slobod a o sluji (can(on) 58, Laod(ichiia)); numai după aceeaia, au început și miercurea și vinerea, în care zile se aduna creștinii la biserică (Sf(întul) Vasilie; Epif(anie), Spuner(ea) cred(inței))⁹². La cumenecătură, carele se apropiia, punea dosul palmii drepte pre fața palmii stîngi și, așa, pre palma cea dreaptă luoa de la preot Sfînta Cumenecătură; și din pîne și din vin se împărțășea credincioșii cu Trupul și cu Singele lui H(risto)s, (Sf(întul) Chiril Ierus(alimneanul), Cat(ihisis) mistagog(hichi))⁹³. /

Sărbători legate, în suta aceasta, era duminica, Nașterea Domnului, Vinerea mare de lingă Paști, Paștile, Înălțarea Domnului, Rusalile (can(on) 29, Laod(ichiia)); Legea lui Constantin împărat, carea o au dat 6 martie, anul 321). Până cătră sfîrșitul sutei a patra, răsăritenii, Nașterea Domnului, o sârba în 6 zile a lui⁹⁴ ianuarie, carea, ori în ce zi se întimpla, într-acea zi post nu era (Sf(întul) Epifan(ie), Spun(erea) cred(inței); Theofil Alexandreanul, can(on))⁹⁵, iară atunci, mai bine înștiințîndu-se de scrisoarea lumii care s-au făcut supț August împărat, care scrisoar(e) se ținea la Roma, au început a o ținea dechemvrie 25 de zile, cum o ținea și Biserica apusului. Iară în zioa a șasea a lui ianuarie au prăznuit Botezul D(o)mnului (Sf(întul) Ioan, Cuvînt de Nașterea D(o)mnului, Cuv(înt) la d(umne)zeiasca arătare). Așijderea, cătră sfîrșitul acestei sute, s-au întimplat de un diiacon au căzut în păcatul trupesc cu o fămee carea făcea pocăință de obște la biserică, care lucru au dat prilej lui Nectarie, patriiarhului de la Țarigrad, de au ridicat pocăința cea de obște, ca să nu se mai facă vreo sminteală în Biserică (Socrat, Cart(ea) 5 a Istor(iei) biser(icești), cap(itol) 19; Sozomen, Car-

88. Textul de la : «sîmbăta și duminica», adăugat, și urmează text șters : «sîmbăta lucra creștinii, iară duminica nu (can(onul) 9, Laod(ichiia); Împăratul Constantin în Legea care o au dat; Sf(întul) Martin, anul 321)».

89. Urmează text șters : «la cumenecătură cînd mergea, punea dosul palmii drepte pe fața palmii stîngi, și așa luoa de la preot Cumenecătură pre palma cea dreaptă și din pîne și din vin se cumineca creștinii (Sf(întul) Chiril Ier(usalimneanul), Car(tea)).

90. Textul de la : «numai duminica...», intercalat.

92. Textul de la : «numai după aceeaia...», adăugat.

93. Urmează text adaus, apoi șters : «cum că pînea și vinul, cu chemarea D(u)hului Sfînt se prefacea în Trupul și în Singele D(o)mnului (Sf(întul) Chiril Ierusalim(neanul))».

94. Urmează cuvîntul : «februarie», șters.

95. Textul de la : «care ori în ce...», adăugat; nu indică canonul.

f. 185 v t(ea) 7 a Istor(iei) biser(icești), cap(itol) 16; Nic(hi)f(or), a Istor(iei) biser(i-cești), cart(ea) 12, cap(itol) 28). / Pocăința cea de obște, odată numai se da pentru aceste păcate, cînd era păcatele de obște sau vădite și cunoscute altora și cu sminteală altora⁹⁶, pentru idololatrie, pentru ucidere de om, pentru preacurvie, ci și în pocăința ca acestea, între clirici și mireni ,osebire era.

Începutul călugărilor

După ce Biserica au dobîndit pace și nu numai nu era nici o primejdie a se mărturisi creștin, ci era lucru de⁹⁷ cinste, fierbințaleta multora foarte creștini au început a răci, și la obiceiuri mai slabe a se abate. Ci prea bunul D(umne)zeu foarte înțelepțește au ocîrmuit lucrul, ca în locul sfinților mucenici să urmeze acel fel de viață minunată a călugărilor. Aceștia nu fără de dreptate se chiiamă mucenicii pocăinței a căroră patimă cu atîta iaste mai vrednică de minune, cu cît iaste de bună voe și îndelungată; acești sfinți viteji, unii 50, alții 60 de ani, cu bună credință și nevointă au purtat⁹⁸ crucea lui H(risto)s. Sf(inții) Antonie, Ilarion, Pahomie și Venedict și cei⁹⁹ care au fost acestora ucenici, nu au fost voe¹⁰⁰ ca să-și facă sie ceată și turmă deosebi, carea pre numele lor să se chiiame¹⁰¹, ci una aceasta voia, ca săvîrșirea vieții evanghelicești carea / încet slăbea, întru întregimea și curățeniia cea din început, cu bună credință, ca un lucru sfînt¹⁰² să o fie, precum de la părinții săi o au luat. Pentru aceaia, ca pre o icoană, pre carea să o urmeze și să o închipuiască, se-au pus înainte sie viața călugărilor celor de la început. Nu cerea laudă din viața cea grea a sa, ci numai aceasta una grijea, ca să petreacă viața adevărat creștinească. Că ce sînt alte hotărîrile și învățăturile și rînduialele cele călugărești ale Sfinților Vasilie și Venedict, fără numai viața cea evanghelicească, carea D(o)mnul nostru I(isu)s H(risto)s o pune înainte tuturor credincioșilor să o urmeze. Puține sînt întru acelea, care sînt deosebi numai ale călugărilor, cum iaste a petrece viața fără de¹⁰³ căsătorie, a se lăpăda de stăpînirea lucrurilor lumesti și a nu lăcui în lume cu ceialalți oameni împreună.

f. 186 v În suta aceasta și în cele următoare, mulți călugări, mai ales în Eghipt, au fost și cu mare sfințenie au strălucit și mare folos neamului omenesc au adus, și pentru credința cea adevărată mult s-au nevoit și o au apărat, și mult sînge pentru aceaia se-au vărsat, și pre creștin(i) în cernicie și cu evlavie și obiceiuri bune și în învățătură d(umne)zeiască / și omenească i-au săvîrșit și i-au prefăcut, mai virtos după ce Sf(intul) Vasilie, de la locurile cele singuratece, i-au adus la cetăți ca să învețe și pre alții carii petrec în valurile lumii, și să fie icoană a vieții și a faptei bune.

96. Textul : «și cu sminteala altora», adăugat.

97. Cuvintele : «lucru de», intercalate.

98. Textul de la : «credință și...», adăugat.

99. Inițial a fost : «altora».

100. Textul : «nu au fost voe», adăugat, și urmează text șters : «ca să-și facă ei».

101. Textul de la : «care pre numele...», adăugat.

102. Textul de la : «cu bună credință...», adăugat.

103. Urmează cuvîntul : «însurare», șters.

Ce fel de ocîrmuire și ce ierarhie au fost în Biserica în suta a patra?

- Ocîrmuirea Bisericii, și într-această sută, au fost, ca și în cele trecute, pre lingă ep(iscop)i, ci între ep(iscop)i mare osibire s-au făcut că, urmînd ocîrmuirea stăpînirii politicești, cei ce au fost în cele mai mari cetăți au început a se înălța preste cei ce au fost în cetățile cele mai mici. Pentru mai multe pricini s-au făcut aceasta, pentru că la cetățile cele mai mari, mai din multe părți venea creștini pentru trebile sale, și putea ep(iscop)ul cetății acia mai lezne să știe cum se țin lucrurile bisericești și airea, apoi pentru că judecătorii politicești în cele mai mari cetăți lăcuia, și venind ep(iscop)ii de printr-alte locuri care nu putea atîta zăbovi, pă(nă) cînd se-ar săvirși treaba sa sau a Bisericii sale, ci lăsa lucrul acela ep(iscop)ului aceii cetăți, și judecătorii politicești, / ca să-și mai scurte lucrul, poruncile sale nu le trimitea la toate Bisericile, ci numai la ep(iscop)ul cetății carea se zicea scaonul sau mitropolia țării, și acela, apoi, la ceialalți ep(iscop)i le trimetea. Dintru aceasta, au început ep(iscop)ii cetăților celor mai mari a se zice arhiepiscopi. Așa întii s-au zis arhiep(iscop)ul Romei, că acolo era scaonul împărăției și aceeaia era cea mai mare cetate. După aceeaia, au fost Alexandria și Antiohia a căroră ep(iscop)i s-au zis arhiep(iscop)i. Săborul de la Nicheia au vrut apoi ca să pue hotar arhiepiscopilor acestora și așa-u făcut canonul al cincilea în care hotărâle fieștecării episcopie a acestor cetăți le mărginește și le așează, ridicînd la cinstea arhiepiscopiei și Biserica cetății Ierusalimului, carea fiindcă o micșorase romanii împărați și o supusese Chesariei, măcar că au șezut întrînsa însuși D(o)mnul I(isu)s H(risto)s și, după El, Sf(intul) Iacov Apostol, și ea au fost maica tuturor Bisericilor, ep(iscop)ul ei nu s-au zis arhiep(iscop), ci încă chesăreanului au fost supus, iară Părinții întru / cinstea D(o)mnului o au ridicat la cinste arhiepiscopoească. După aceeaia, împăratul Constantin mutînd scaonul împărăției la Vizantia și numînd-o pre numele său Constantinopol și Roma Noao, Părinții de la săborul al doilea a toată lumea au așezat ca, arhiep(iscop)ul acestei cetății, pentru scaonul împărătesc, să fie al doilea după arhiep(iscop)ul Romei Vechi, cum se cetește în canonul al treilea¹⁰⁴ a acestui săbor. Episcopii carii în fieștece țară ședea în cetatea carea se zicea mitropolie, toți s-au zis arhiepiscopi și mitropoliți sau episcopi mitropolitani. Se chema unii și papi; așa, ep(iscop)ul de la Alexandria, cetim că s-au zis papa alexandrianul, și ep(iscop)ul de la Carteghen aflăm aceasta, precum și pre Sf(intul) Augustin, ep(iscop)ul de la Ipona din Africa, unii i-au zis papa Augustin, iară mai ales acest titlu de cinste episcopului de la Roma s-au dat, care și astăzi îl ține. /

Deregătoriia arhiep(iscop)ilor și a mitropoliților era: a — Să hirotonească pre toți ep(iscop)ii cei din eparhia lui. b. — Să adune săboară de eparhie. c — A avea grije ca toate să meargă bine și după canoane. Prin

104. Inițial a fost : «cincilea».

eparhie nu înțelegem noi diechezul sau ținutul unui ep(iscop), ci o țară cîtă iaste, în care iaste un mitropolit și mai mulți ep(iscop) i supt același mitropolit.

Împăratul Constantin, și după el alți împărați creștini, nu numai cu venituri au înzestrat Bisericele și pre păstorii lor, ci și de la povările și slujbele de obște, de la darea birului și a dăjdii împărătești i-au scutit, și de supt judecata judecătorilor mirenești i-au scos. Cu toate acestea, împărății de lucrurile cele¹⁰⁵ care nu ținea de credință și de ocîrmuirea cea din afară a Bisericii pururea au avut grije și au poruncit preste acestea; așa au chemat săboară și canoanele cele făcute de săboară le-au întărit, au pus judecători lucrurilor și pricelor bisericești, au rînduit / sărbători și legi multe pentru lucrurile bisericești au pus, rînduiale au făcut despre credință, despre eresuri și despre ep(iscop) și preoți și despre lucrurile sfinte.

Statul păgînilor foarte mult au slăbit după ce împărății s-au făcut creștini, că împărății creștinești au pus legi să nu mai jertvească, să nu mai facă biserici și, pre încet, și de la deregătorile politicești s-au scos și cu toți s-au foarte înpuținat.

Ce scriitori păgînești și oameni păgîni vestiți pentru învățatură au fost în suta a patra?

Asclepiodot au scris Istoriia. Trevelie Polion au scris Istoriia de cei 30 de tirani, între carii puind pre Valent, minte. Iulie Capitulin. Lampidie. Flavie Vopsc, scriitor al Vieților unor împărați. Aelie Spartian au scris Începutul neamului roman. Evtopie istoric. Atian Marchelin, / a căruia 13 cărți au perit. Enapie au scris De viețile sofistilor¹⁰⁶. Halchidie Tilcutoriu lui Timei Platon. Iamvlic au scris De tainele haldeilor și ale eghiptenilor. Theomestie tilcutoriu lui Arestotil. Împăratul Iulian, istoric, lui D(umne)zeu și oamenilor urît, a căruia scrisori mincinoase și deșerte le-au arătat Sf(întul) Chiril Alexandreanul¹⁰⁷. Marcovie, începătoriu științei cei ascunse. Avrelie Prudențiu. Avionie, poitic. Clavdian. Iraclie, filosof și prefectu cetății Alexandriei, a căruia scrisori deșerte le-au arătat Evsevie. Livanie, priiatinul Sfîntului Vasilie și dascălul Sfîntului Ioan Gură de Aur. Simah, pre carele deșert l-au arătat Sf(întul) Amvrosie. Maxim Madravsenu¹⁰⁸, rizătoriu de ucenici, pre carele Sf(întul) Augustin l-au arătat om de nimica. Proclu Lichie, asupra căruia scrie Filipon. /

Ce s-au mai întîmplat în suta a patra vrednic de pomenit în Biserică?

Cel mai vrednic de pomenit lucru iaste întoarcerea neamurilor la creștinătate că, în suta a patra de ani, s-au întors și s-au făcut creștini ivirii

105. Urmează cuvintele : «din afară», șterse.

106. Urmează text șters : «în multe feluri de știință vestiți au fost».

107. Textul de la : «a căruia scrisori...», adăugat.

108. Cuvîntul : «Madravsenu», adăugat.

sau gheorghiianii prin propo(veduirea) unei slujnice roabe. India, prin povăduirea lui Frumentie, pre care-l pri(n)sese rob. Armenii, prin propoveduirea Sfîntului Grigorie Luminătorul. Din neamul gothilor, o parte au lăpădat idolii supt marele Constantin, altă parte supt împăratul Valent și s-au făcut ariiani.

Aflarea crucii D(o)mnului la Ierusalim, carea o au aflat Sf(înta) Elena, muma lui Constantin.

f. 190 Semnul crucii, care zioa strălucind s-au văzut la Ierusalim în zilele lui Constantie împărat, care lucru scrie Sf(întul) Chiril Ierusalimneanul în cartea cătră Constantie. /

f. 190 v Pocăința împăratului Theodosie carele, pentru că thesalonenii făcînd larmă asupra lui Votiric, mai marele oastei din Iliric, pentru ce nu sloboade din temniță pre un cărăuș la priveștițe să facă jocuri, au început a sviri cu pietrii asupra slujitorilor împăratului și pre Votiric, într-acea gilceavă, l-au omorît. Întii au ertat pre thesaloneni, după aceaia, au poruncit, cînd au fost adunat norodul la priveștițe, și ostașii năvălind asupra norodului, carele nimica nu gîndea de aceastea, 7000 au omorît, nici o osibire făcînd între cel vinovat și între cel nevinovat, între mare și între prun(c) și între străin. Acest lucru auzindu-l Sf(întul) Amvrosie, ep(iscop)ul Mediolanului din Italia, foarte s-au supărat și venind împăratul la Mediolan nu l-au lăsat Sf(întul) Amvrosie, în opt luni, să intre în biserică, apoi i-au dat canon să facă pocăință de obște, care toate cu mare umilință le-a făcut împăratul. /

f. 191 Împăratul Constantin¹⁰⁹ au mutat scaonul (în)părășiei de la Roma la Vizantiia, pre carea mai mărindu-o și cu ziduri și cu multe înpodobindu-o, în anul 330 o au închinat și o au numit Roma Noao și pre numele său Constantinopolis. /

(Va urma)

109. Urmează text șters : «în anul 330 au pus».

Pr. Drd. Marin Stamate

ROLUL ÎNGERILOR ÎN ICONOMIA MÎNTUIRII DUPĂ NOUL TESTAMENT*

Ne este cunoscut faptul că îngerii ocupă primul loc între creaturile aduse la existență de către Dumnezeu, din nimic, că ei sînt ființe spirituale, nevăzute, raționale și libere, inferioare lui Dumnezeu, superioare omului, dar mărginite și nemuritoare¹.

Existența lor o atestă revelația dumnezeiască cuprinsă în Sfînta Scriptură a Vechiului și Noului Testament.

Îngerii au fost creați pentru preamărirea lui Dumnezeu, pentru a se bucura de fericire deplină, pentru a fi vestitori ai voii divine în lume și a ajuta pe cei credincioși la mîntuire. Creați în număr mare (Facere XXXII, 1—2; Daniil VII, 10; Matei XXVI, 53; Luca II, 13; Efes. I, 20—21; Col. I, 16; Evrei XII, 22; Apoc. V, 11), îngerii, ființe reale și personale, văd pururea, în ceruri, fața lui Dumnezeu (Matei XVIII, 10), Îl preamăresc (Isaia VI, 1; Apoc. IV, 8), împlinesc voia Lui (Matei VI, 10; Ps. 102, 20) și slujesc în iconomia mîntuirii (Evrei I, 14). Însăși numirea de înger (ἄγγελος = mesager, vestitor) arată menirea sau chemarea lor, aceea de a fi slujitorii lui Dumnezeu și organe ale providenței dumnezeiești, în lumea pe care a creat-o².

Prin îngerii, poporul evreu a primit de la Dumnezeu cele mai frumoase prescripții și cele mai sfînte legi ale lui³. Prin îngerii, Dumnezeu a descoperit lui Moise Legea cea Veche, stabilind cu poporul lui Israel legămîntul pe Muntele Sinai (Fapte VII, 38, 53; Gal. III, 19; Evrei II, 2).

Întreaga învățătură cu privire la îngerii se întemeiază pe mărturia Sfîntei Scripturi a Vechiului Testament și Noului Testament cît și pe mărturia Sfîntei Tradiții. Revelația Noului Testament, însă, expune mai clar adevărul despre existența îngerilor și rolul lor de ființe personale și spirituale în iconomia mîntuirii.

1. *Existența îngerilor.* — Aghiografii Noului Testament mărturisesc cu toată evidența existența și rolul îngerilor. Potrivit mărturiilor neotestamentare, aceste ființe nemuritoare și fără de trupuri mijlocesc între Creator și făptura cea văzută (Matei I, 20; Luca I, 11, 26; II, 9 ș.u.; Fapte VIII, 26). Expresiile «înger al lui Dumnezeu» (Luca XII, 8 ș.u.; XV, 10; Ioan I, 51) și «înger al Domnului» (Matei I, 20, 24; II, 13; XXVIII, 2; Luca I, 11; II, 9; Fapte V, 19; VIII, 26), «înger din cer» (Luca XXII, 43; Gal. I, 8; Matei XXIV, 36 — îngerii din ceruri) și «îngerii din cer» (Marcu XIII, 32) sau simpla denumire «îngerii» (Matei IV, 11; XIII, 39), arată cu claritate că ei nu sînt

* Lucrare de seminar, susținută în cadrul pregătirii doctoratului în teologie întocmită sub îndrumarea P. C. Pr. Lector Constantin Cornișescu care a dat și avizul pentru publicare.

1. Prof. N. Chișescu, Pr. Prof. Isidor Todoran și Pr. Prof. I. Petreună, *Teologia dogmatică și simbolică*, vol. I, București, 1958, p. 487.

2. *Ibidem*, p. 493.

3. Iosif Flaviu, *Antichități Iudaice*, XV, 5, 3, apud Jean Daniélou, *Les Anges et leur mission d'après les Pères de l'Eglise*, Ed. Chevetogne, Namurei, 1953, p. 14—15.

«personificări ale însușirilor divine sau ale acțiunilor proniatoare ale lui Dumnezeu»⁴, ci ființe reale și personale care lucrează în lume după porunca lui Dumnezeu.

Fiind în mod deosebit în preajma lui Dumnezeu, «sfinții îngeri» (Marcu VIII, 38; Luca IX, 26; Fapte X, 22; Apoc. XIV, 10) sau «îngerii aleși» (I Tim. V, 21), împreună cu «sfinții» (Efes. I, 18; Col. I, 12; II Tes. I, 10), «au drept loc natural sfințenia lui Dumnezeu»⁵. Starea de sfințenie și curăție a îngerilor nu se datorește naturii lor, ci harului divin, care lucrează prin ei.

Sfinții Evangheliști și Sfinții Apostoli relatează despre multe arătări ale îngerilor (anghelofanii) ca despre fapte reale și istorice. Astfel îngerul Gavriil anunță preotului Zaharia nașterea Sfântului Ioan Botezătorul, înaintemergătorul lui Iisus Hristos (Luca I, 11—13), iar Sfintei Fecioare Maria, nașterea Mântuitorului (Luca I, 26—28). Un înger înștiințează pe Iosif că se vor împlini cu adevărat cele ce s-au făgăduit în chip minunat strămoșului David (Matei I, 20; II, 13, 19) și tot un înger aduce vestea cea bună păstorilor de lângă Betleem; iar odată cu împlinirea acestei vestiri, o întreagă oaste cerească cântă în cor acel preaslăvit imn de laudă la nașterea Mântuitorului (Luca II, 9—14).

Îngerii slujesc lui Iisus Hristos, după întreita ispitire din pustie (Matei IV, 11) și un înger îl întărește în rugăciunea din grădina Ghetsemani (Luca XXII, 43). Un înger vestește femeilor mironosițe învierea lui Iisus din morți (Matei XXVIII, 2—8; Marcu XVI, 5—8; Luca XXIV, 4—8; Ioan XX, 12) și tot un înger se arată Apostolilor la înălțarea Domnului, anunțându-le a doua venire întru mărire a Fiului Omului (Fapte I, 10—11). Un înger scoate din temniță pe Apostoli (Fapte V, 18; XII, 7—11), un înger dă instrucțiuni sutașului Corneliu în legătură cu primirea botezului de către acesta (Fapte X, 3—6) și tot un înger vorbește Sfântului Pavel despre călătoria sa la Roma (Fapte XXVII, 23).

Mântuitorul însuși și Sfinții Apostoli vorbesc despre îngeri în așa fel, încât nu lasă nici o îndoială cu privire la existența lor. În parabola neghinei, Domnul Iisus Hristos pune pe îngeri pe același plan al realității cu Fiul Omului, cu lumea, cu fiii împărăției etc. (Matei XIII, 37—39). În acest sens, îngerii sînt ființe tot atât de reale, pe cît sînt celelalte lucruri din textul parabolei.

Îngerii văd pururea fața Tatălui ceresc și mijlocesc pentru oameni (Matei XVIII, 18), iar cel care va mărturisi pe Iisus Hristos înaintea oamenilor pe acela îl va mărturisi și Iisus înaintea îngerilor lui Dumnezeu (Luca XII, 8—9). Într-un cuvînt, îngerii nu se confundă nici cu Dumnezeu, nici cu oamenii.

Mulțimea textelor biblice, în care se spune că îngerii nu cunosc data parusiei pe care o cunoaște numai Tatăl (Marcu XIII, 32), nici adîncurile Ființei Dumnezeiești (I Cor. II, 11), nici tainele lui Dumnezeu (Efes. III, 9—10; I Petru I, 12), nici gîndul Lui (Rom. XI, 34), că vor însoți pe Iisus Hristos la a doua venire (Matei XXV, 31; Luca IX, 26), că ei — deosebiți de profeți — doresc să privească ceea ce au vestit profetii (I Petru I, 12), că sînt mult mai prejos decît Fiul lui Dumnezeu (Evrei I, 4—5), că pot fi invocați spre mărturie (I Tim. V, 21), că petrec o viață deosebită de cea a oamenilor (Matei XXII, 29—30), că numărul lor e neînchipuit de mare (Evrei XII, 22; Apoc. V, 11; Luca II, 13; Matei XXVI, 53), cu o anumită ordine ierarhică (Efes. I, 20; Col.

4. Prof. N. Chițescu, Pr. Prof. Isidor Todoran și Pr. Prof. I. Petreună, *Teologia dogmatică...*, p. 482.

5. H. Schlier, *Les Anges dans le Nouveau Testament*, în *Essais sur le Nouveau Testament*, Paris, 1968, p. 161.

I, 16; Rom. VIII, 38; I Petru III, 22; I Tes. IV, 15—16; Iuda I, 9), toate aceste texte dovedesc cu certitudine adevărul cu privire la existența reală a îngerilor.

2. *Îngerii în raport cu Mântuitorul Iisus Hristos.* — Îngerii au fost mai întâi inițiați în taina divină a întrupării lui Iisus Hristos, ca apoi această cunoștință să ajungă la noi prin ei⁶. Întrucît actul de început al Noului Legămînt este întruparea Fiului lui Dumnezeu, mesajul și slujirea îngerilor în lume vor fi subordonate întrupării de la Betleem. Mărturiile Noului Testament însă, cu privire la îngeri, trebuie să se înțeleagă în mod evident în contextul venirii Domnului Iisus Hristos, al întrupării, morții și învierii Sale, al înălțării și revenirii Sale într-o mărire.

În timp ce în Vechiul Testament, îngerii aveau drept rol să preamărească și să slujească lui Dumnezeu și oamenilor (Daniil VII, 10; Isaia VI, 2), în Noul Testament ei mărturisesc pe Iisus Hristos ca Dumnezeu întrupat⁷ și îl slujesc în opera Sa de mîntuire⁸.

În general, Noul Testament nu pune accent pe faptul descrierii exterioare a îngerilor⁹, ci mai degrabă scoate în relief misiunea pe care o au în a anunța oamenilor poruncile divine și în a sluji Evanghelia lui Hristos. În acest sens, potrivit misiunii încredințate, îngerul Gavriil înștiințează pe preotul Zaharia (Luca I, 5—20) că, cel ce se va naște din Elisabeta, prin harul divin, împotriva așteptărilor sale, va fi preot al lucrării umane și divine a lui Iisus Hristos, spre binele și mîntuirea lumii; iar pe Sfînta Fecioară Maria, că prin ea se va săvîrși acea taină a negrăitei întrupări (Luca I, 26—38).

Sfînta Evanghelie lasă să se înțeleagă că în această privință îngerul are doar rolul de mesager, de vestitor. Cînd acțiunea personală a lui Dumnezeu nu e încă vizibilă pentru om, Dumnezeu se folosește de îngeri cătoro le încredințează misiunea de vestitori ai actelor divine.

Mesajul îngerului, adus la cunoștință Sfintei Fecioare Maria, constituie un fapt real, care aparține istoriei mîntuirii. Înscriind anunțul făcut de Arhanghelul Gavriil (Luca I, 26—38), Evangelistul vrea să sublinieze faptul că întruparea Fiului lui Dumnezeu a avut loc în virtutea unui plan divin¹⁰. În acest sens, slujirea îngerilor este un act de laudă adusă lui Dumnezeu pentru măreția și pogorămîntul pe care-l arată față de oameni prin întruparea Fiului Său¹¹. Activitatea îngerilor este deci restrînsă, sau mai bine zis, ea se integrează subordonat operei prin care s-a realizat mîntuirea omului¹².

Prin întrupare, Iisus Hristos stă în centrul mîntuirii lumii¹³, iar îngerii coboară cu El ca să fie slujitori și martori ai operei Sale. În această privință se poate spune că oștiri de îngeri coboară din cer asupra peșterii din Betleem (Luca II, 4) ca să înconjure Pruncul Sfînt nou-născut, să I se închine, să-I slujească ca unui adevărat Dumnezeu, să-L laude și să-I înalțe imn de slavă (Luca II, 14). Dumnezeu îngăduie deci

6. Dionisie Pseudo-Areopagitul, *Ierarhia Cerească, Ierarhia Bisericească*, trad. din grecește de Preot Cicerone Iordăchescu, Chișinău, 1932, p. 21.

7. M. Seeman, *Les Anges*, în «Mysterium salutis», vol. VIII, Paris, 1970, p. 167.

8. G. Kittel, "Ἄγγελος" în «Theologisches Wörterbuch», vol. I, Stuttgart, 1933, p. 83.

9. H. Schlier, *op. cit.*, p. 194.

10. J. Schildenberger, *Der Weg des Wortes Gottes in die Welt: die Bibel in Deutschland*, Stuttgart, 1966, p. 80

11. M. Seeman, *op. cit.*, p. 171.

12. G. Kurze, *Der Engels- und Teufelsglaube des Apostels Paulus*, Fribourg, 1915, p. 13.

13. Jean Danielou, *Les Anges et leur mission, d'après les Pères de l'Eglise*, Ed. de Chevetogne, Namurei, 1953, p. 37.

Fiului Său să fie însoțit de îngeri, cu scopul ca aceștia să-I slujească în desăvîrșirea operei Sale¹⁴.

Mesagerii ai revelației divine, îngerii au de îndeplinit atît rolul de mijlocitori în vestirea hotărîrilor lui Dumnezeu-Tatăl, cit și rolul de slujitori pe lîngă Iisus Hristos. Astfel, prin mijlocirea lor, s-a făcut cunoscută lui Iosif, porunca Tatălui, de a se refugia cu pruncul Iisus în Egipt și tot prin intermediul îngerilor i s-a comunicat porunca de a se întoarce în pămîntul lui Israel (Matei II, 13—15, 19—21).

În general, lumea îngerească ocupă un loc important în predica Mîntuitorului Iisus Hristos. Pe îngeri, Mîntuitorul îi descrie ca ființe reale și active, care pururea văd fața Tatălui în ceruri, veghind asupra oamenilor (Matei XVIII, 10). Mîntuitorul însuși ne încredințează că îngerii petrec necontenit în comunitate cu Dumnezeu, împărțîșindu-se de o strînsă legătură cu harul divin și că viața lor nu este supusă slăbiciunilor trupului ca cea a făpturilor văzute (Matei XXII, 30).

Tot Mîntuitorul precizează că îngerii participă intens la bucuria lui Dumnezeu cînd păcătoșii se convertesc (Luca XV, 10) și că, deși nu cunosc data Judecării din urmă care constituie o taină a Tatălui (Matei XXIV, 36), vor fi totuși prezenți la împlinirea ei (Matei XIII, 39, 49; XXIV, 31).

Din înseși cuvintele Mîntuitorului se desprinde faptul că îngerii sînt în număr mare, organizați pe cete, după misiunea pe care o au de îndeplinit în ceruri și pe pămînt, între oameni (Matei XXVI, 53). Pe toți aceștia Mîntuitorul îi prezintă apoi, ca ființă într-o slujire permanentă, în sensul că se vor sui și se vor coborî «peste Fiul Omului» (Ioan I, 51) ca odinioară pe scara lui Iacob la Betel (Facere XXVIII, 12).

Slujirea permanentă a îngerilor se încadrează astfel în întreaga activitate pămîntească a Fiului lui Dumnezeu¹⁵. În toată această slujire a lor însă, îngerii sînt și martorii care confirmă epifania Logosului în trup¹⁶.

Iisus Hristos însă, este cap peste orice alte ființe spirituale, oricare ar fi denumirea acestora; deci și peste orice categorie de îngeri¹⁷. «Hristos este capul începutului (Ioan I, 1) și ca atare spre El tinde orice plinătate»¹⁸. El, Fiul lui Dumnezeu, este atît începutul, cit și scopul final al universului¹⁹. În Iisus Hristos se rezumă toată existența (Efes I, 10), nu numai în sensul că prin El s-au creat toate, dar și pentru că de El atîrnă toate și apoi le ține strîns legate de persoana Lui, pînă la sfîrșitul veacurilor.

Sfîntul Apostol Pavel, scoțînd în evidență superioritatea lui Iisus Hristos față de îngeri și față de orice altă creatură (Col. I, 16), menționează că în numele Lui se pleacă tot genunchiul, al celor cerești și al celor pămîntești (Filip. II, 9—10). Deasupra întregii naturi îngerești deci, cunoscute sau necunoscute, firea omenească a fost înălțată prin persoana lui Iisus Hristos, spre uimirea puterilor cerești²⁰. Înălțarea lui Iisus Hristos deasupra lumii îngerești își are drept rațiune faptul că Mîntuitorul «este cap a toată domnia și stăpînirea» (Col. II, 10), pentru că El «e chipul lui Dumnezeu ce-

14. Origen, *Homiliae in Ezechiel* I, 7, P. G., IX, p. 676.

15. H. U. V. Balthasar, *La gloire et la Croix*, I, Paris, 1965, p. 572.

16. M. Seeman, *op. cit.*, p. 197.

17. Pr. Dr. Haralambie Roventă, *Epistola către Coloseni (Introducere și comentariu)*, București, 1946, p. 79.

18. *Ibidem*, p. 79.

19. Fillion L.-Cl., *L'Épître aux Colossiens*, în : *La Sainte Bible*, VIII, Paris, 1928, p. 403.

20. Jean Danielou, *op. cit.*, p. 53.

lui nevăzut, mai întii născut decît toată făptura» (Col. I, 15) și că toate cîte există în cer și pe pămînt, văzute și nevăzute, fie tronuri, fie domnii, fie căpetenii, fie stăpîniri au fost făcute prin El și pentru El (Col. I, 16). Sfîntul Apostol Pavel n-ar putea descrie într-un chip mai măreț și mai convingător poziția incomparabil superioară a lui Iisus Hristos în raport cu toată creatura și îndeosebi cu îngerii²¹.

Raportul dintre îngeri și Fiul lui Dumnezeu e deci, un raport de subordonare; aceștia sînt inferiori lui Iisus Hristos, se subordonează Lui și intervin cu slujirea lor atunci cînd sînt trimiși de Dumnezeu. În momentul răstîgnirii lui Iisus, de pildă, ca și după moartea Sa, Dumnezeu nu mai trimite pe îngeri să slujească pe Dumnezeu-Omul, deoarece Acesta singur Și-a luat asupra Sa misiunea să șteargă pentru totdeauna păcatul, să biruie moartea și să supună pe satan. Din clipa învierii Mîntuitorului din morți însă, îngerii își reliau același rol de mesageri, fiind primii care anunță biruința lui Hristos asupra morții. În ziua învierii, notează aghiografii Noului Testament, îngerii Domnului se arată femeilor mironosițe (Matei XXVIII, 1—7; Marcu XVI, 1—7; Luca XXIV, 1—7; Ioan XX, 12), ca să anunțe că Hristos S-a sculat din morți și să le înștiințeze ca la rîndul lor să transmită acest mesaj Apostolilor. Aceasta confirmă faptul că rolul îngerilor, acela de slujitori, este să pregătească întîlnirea ucenicilor cu Cel înviat²², spre a-i încredința de adevărul dumnezeirii și învierii Domnului. Anunțul făcut prin îngeri vine să confirme faptul că cele prezise de Iisus Hristos cu privire la învierea Sa din morți s-au împlinit întocmai (Luca XXIV, 6—8).

Același lucru se poate spune și cu privire la rolul de mesageri pe care-l au îngerii în momentul înălțării la cer a Domnului Iisus Hristos. Prezența celor doi bărbați îmbrăcați în haine albe, care nu pot fi decît doi îngeri, este descrisă de altfel de Sfîntul Luca în Faptele Apostolilor (I, 10—11). Dacă la nașterea Domnului și la învierea Sa din morți, îngerii au avut rolul de mărturisitori, vestitori și slujitori, la cel de-al treilea eveniment și ultimul din viața pămîntească a Mîntuitorului, acela al înălțării la cer, ei au avut rolul de vestitori ai slăvitei Sale parusii.

Sfîntul Apostol Pavel ne asigură că îngerii slujesc lui Hristos și după înălțarea Sa întru cele cerești (Efes. I, 20—21). Același adevăr este mărturisit de altfel și de Sfîntul Apostol Petru, după care toate oștile îngerești slujesc lui Iisus Hristos chiar și după ce S-a înălțat de-a dreapta Tatălui (I Petru III, 22).

3. *Rolul îngerilor.* — Ca slujitori ai lui Dumnezeu, îngerii au și chemarea de a fi împlinitori și vestitori ai poruncilor lui Dumnezeu în lumea credincioșilor, pentru întemeierea și desăvîrșirea împărăției cerești.

Astfel, îngerii își desfășoară rolul lor de mesageri și slujitori față de: a) Biserică; b) față de comunitatea tuturor oamenilor; c) față de fiecare credincios în parte, ca protectori și îndrumători.

a) Întrucît, după mărturia Noului Testament, Hristos-Domnul, înălțat de-a dreapta Tatălui, continuă opera de mîntuire și sfințire prin intermediul Sfîntului Duh care lucrează în chip nevăzut în Biserică (Ioan XVI, 5—15; Fapte II, 1—4), slujirea îngerilor se subordonează operei de mîntuire pe care Biserica o actualizează prin lucrarea ei de propovăduire și sfințire²³.

Îngerii, ca soli ai Tatălui ceresc, au de slujit atît persoana lui Iisus Hristos cît și Biserica însăși, care, prin poruncă directă de la Mîntuitorul, asigură propovăduirea

21. M. Seeman, *op. cit.*, p. 176.

22. *Ibidem*, p. 171.

23. *Ibidem*, p. 172.

Evangeliei și mîntuirea oamenilor (Matei XXVIII, 19). În acest sens, ei au cunoștință că între Hristos și Biserica întemeiată de El, există o unitate indisolubilă. Prin urmare, îngerii slujesc la fel și pe Hristos cel ce este de-a dreapta Tatălui în ceruri, prin Trupul Său tainic, care este Biserica (Col. I, 18). Ca membri ai Bisericii triumfătoare, ei se alătură prin slujirea lor acțiunii pe care Sfîntul Duh o desfășoară în Biserica lui Hristos pe pămînt, în Biserica luptătoare²⁴. Îngerii slujesc astfel marea taină a mîntuirii prin care în Biserică se realizează progresul către desăvîrșirea cerească²⁵.

De pe filele Sfintei Scripturi a Noului Testament, aflăm că Dumnezeu s-a slujit totdeauna de îngerii pentru manifestarea voii Sale, pentru ocrotirea credincioșilor în Biserică, pentru revărsarea peste ei a darurilor Sale deosebite și pentru împărtășirea binefacerilor Sale, spre propășirea și mîntuirea lor. După cum Mîntuitorul se slujește de Sfinții Săi Apostoli, trimițîndu-i către toate neamurile pentru a le învăța și boteza, tot așa Dumnezeu se slujește de îngerii Săi, trimițîndu-i către aceste neamuri ca să le îndrume și ocrotească²⁶. Tot din paginile Scripturii Noului Testament se desprinde constatarea că îngerii primesc drept sarcină să asiste pe apostolii și ucenicii lui Hristos, peste tot unde Cuvîntul lui Dumnezeu este primit prin credință, ca în cazul botozului dregătorului etiopian (Fapte VIII, 26) sau cel al sutașului Corneliu (Fapte X, 3—7, 22; XI, 13).

Dornici să slujească în opera mîntuirii, îngerii se pleacă atenți spre cele de jos și se minunează de variatele forme prin care Biserica lucrează, cum sînt: iertarea păcatelor, păstrarea și propoveduirea învățaturii de credință, săvîrșirea Sfintei Euharistii, promovarea dragostei, a dreptății și a adevărului între oameni²⁷; credincioșii fiind chemați să consacre lui Dumnezeu toată viața lor (Rom. XII, 1) ca să «devină sfinți în toată petrecerea vieții» (I Petru I, 15). Împreună cu sfinții și cu dreptii, îngerii vor alcătui Biserica triumfătoare sau biruitoare.

Vorbînd de legătura dintre credincioși și îngeri, prin Hristos, în Biserică, Sfîntul Maxim Mărturisitorul spune: «sub raportul existenței veșnice, Dumnezeu va cuprinde pe toți, fiind în toți prezent; dar sub raportul fericirii veșnice, va cuprinde în chip deosebit pe îngeri și pe sfinți»²⁸.

Înainte chiar și de judecata universală, îngerii și sfinții alcătuiesc «Biserica cerească» (Evrei XII, 22—23; Apoc. V, 14) sau biruitoare și liturghisesc în cer cu Hristos-Arhiereul. Pentru apărarea Bisericii, îngerii, sub cîrmuirea Arhanghelului Mihail, căpetenia lor, se împotrivesc lui satan, într-o luptă care durează de la începutul existenței lor (Apoc. XII, 1—9)²⁹. O legătură intimă unește astfel lumea pămîntească cu lumea cerească; sus îngerii celebrează o perpetuă liturghie (Apoc. IV, 8, 11) căreia se alătură jos pe pămînt liturghia Bisericii³⁰. Tainele lui Hristos sînt deci celebrate de puterile cerești în același timp cînd sînt celebrate și de Biserica luptătoare³¹.

b) În același timp, ca slujitori ai lui Hristos în opera mîntuirii, îngerii au misiunea de a fi protectori ai credincioșilor (Matei XVIII, 18; Fapte XII, 5); de aceea

24. L. Cerfaux, *Le Christ dans la théologie de Saint Paul*, Paris, 1954, p. 322.

25. M. Seeman, *op. cit.*, p. 199.

26. Jean Danielou, *op. cit.*, p. 78.

27. Pr. Ioan Mîrcea, *Epistola I-a a Sfîntului Apostol Petru (introducere și comentarii)*, în «Glasul Bisericii», XXXII (1973), nr. 9—10, p. 959.

28. Sf. Maxim Mărturisitorul, *Răspunsuri către Talasie*, P. G., XC, 609 (și în traducere de Pr. Stavr. Dr. Dumitru Stăniloae, Filocalia, vol. III, Sibiu, 1948, scolia 19, p. 348).

29. Pierre-Marie Galopin et Pierre Grelot, *Ange*, în «Vocabulaire de Théologie Biblique», publié sous la direction de Xavier Léon-Dufour, deuxième édition révisée et augmentée, Paris, 1971, col. 61.

30. *Ibidem*, col. 61.

31. Jean Danielou, *op. cit.*, p. 90.

se bucură de întoarcerea păcătoșilor (Luca XV, 10), întăresc pe apostoli și ucenici în credință, eliberează pe apostoli și îndeosebi pe Petru din temniță (Fapte V, 19; XII, 7—11). În general, ei doresc să privească taina Evangheliei, adică modul cum se realizează mîntuirea oamenilor (I Petru I, 12). Cuvintele Sfîntului Apostol Petru «spre care doresc să privească și îngerii (adică să fie de față, să înțeleagă și să le slujească), vor să spună că nu e vorba de «o curiozitate»³² a îngerilor, ci de interesul și cunoașterea pe care ei le arată întregii opere de mîntuire, la care iau parte ca slujitori activi, precum și față de binefacerile acestei opere de care se împărtășesc și se bucură și ei.

Aceeași idee din cuvintele Sfîntului Apostol Petru cu privire la îngerii, se află într-o formulare întrucîtva asemănătoare și la Sfîntul Pavel: «Dumnezeu s-a arătat în trup, s-a îndreptat în Duhul, a fost văzut de îngerii...» (I Tim. III, 16).

Îngerii se pleacă deci atenți, dornici să contempleze taina mîntuirii. Ei sînt trimiși spre slujire tuturor celor ce cred în Iisus Hristos. Ei ocrotesc de asemenea comunitățile creștine (I Cor. XI, 10; Apoc. I, 20) și anunță pedepsele pentru cei nelegiuți (Fapte XII, 23; Iuda I, 9; Apoc. XII, 7). Trimși de Dumnezeu, ei dau poruncă celor aleși de pe pămînt să proorocească la neamuri, limbi și popoare (Apoc. X, 11), arătînd cele ce trebuie să se întimplă în viitor (Apoc. XXII, 6). Afară de slujirea pe care o desfășoară în jurul tronului lui Dumnezeu (Apoc. VII, 11; VIII, 2, 6, 8, 10, 12—13), îngerii au și misiunea de a proteja întregul pămînt (Apoc. VII, 1; X, 2—3, 5, 8).

Prin urmare, îngerii se minunează de actualizarea deplină a mîntuirii omului (Efes. III, 10) și se bucură cînd văd pe aleșii din această lume așa de aproape «de cetatea Dumnezeului celui viu» (Evrei XII, 22)³³.

c) Referitor la rolul îngerilor ca protectori și îndrumători ai noștri, aghiografii Noului Testament afirmă că fiecare creștin viețuiește sub ocrotirea unui înger păzitor, după cum mărturisesc cuvintele Sfîntei Scripturi (Matei XVIII, 10 și Fapte XII, 5), unde se vorbește despre îngerii copiilor și despre îngerul lui Petru. Deci îngerii, nu numai că slujesc tainei intrupării și protejează Biserica lui Hristos, ci au și misiunea de a proteja și îndruma chiar pe fiecare credincios în parte. Acest fapt constituie unul din multiplele realizări ale harului lui Dumnezeu³⁴.

Slujirea îngerilor în favoarea fiecărui credincios se face evidentă mai întîi prin mijlocirea acestora înaintea lui Dumnezeu pentru cei care le-au fost încredințați spre îndrumare și protejare (Matei XVIII, 10; Apoc. VIII, 3). Ea se face apoi vădită în protecția imediată pe care o conferă prezența lor³⁵. Urmare acestui fapt, îngerii păzitori întăresc credința și pietatea celui credincios, îl îndrumă pe calea cea bună (Matei I, 20, 24; XXVIII, 2, 5; Luca I, 11, 13, 18—19, 30; II, 9—10, 13; XX, 43; XXIV, 23; Fapte VII, 30; VIII, 26; X, 3—4, 22; XXVII, 23), îl ocrotesc de răul care s-ar putea abate asupra lui (Matei II, 13, 19) și-i descoperă lucruri ce se vor întimpla în viitor (Apoc. I, 1; XXII, 6).

Înezestrat cu rațiune, îngerul păzitor e alături de cel credincios și-l asistă nu numai ca martor (I Cor. IV, 9), ci îl orientează spre observarea ordinii stabilite de Dumnezeu-Creatorul și-l scapă de frămîntările suflatești care-i pot tulbura efortul depus pentru cîștigarea mîntuirii. Așadar, Dumnezeu păzește pe creștini în toată ființa lor,

32. Urbanus Holzmeister, S. J., *Commentarius in Epistulas S. S. Petri et Judae Apostolorum*, Parisiis, 1937, p. 212.

33. C. Spicq, *Les Epîtres de Saint Pierre*, col. «Sources bibliques», Paris, 1966, p. 58.

34. M. Seeman, *op. cit.*, p. 200.

35. *Ibidem*, p. 201.

direct și permanent, prin atotputernicia, harul și purtarea sa de grijă (I Petru V, 7, 10) și indirect prin «îngerii păzitori»³⁶.

Tot îngerii păzitori au drept misiune să însoțească și sufletele celor adormiți în Domnul la judecata particulară, fapt confirmat de Sfânta Evanghelie: «Și a murit săracul și a fost dus de către îngeri în sinul lui Avraam» (Luca XVI, 22).

4. *Rolul îngerilor la parusie.* — Misiunea îngerilor în istoria mântuirii, începută în Vechiul Testament și continuată în Noul Testament, va lua sfârșit odată cu venirea întru slavă a Domnului Iisus Hristos, când va judeca lumea și când se va realiza definitiv Împărăția lui Dumnezeu. În această privință scrierile Noului Testament mărturisesc clar că la venirea Sa întru slavă, Iisus Hristos va fi însoțit de îngeri (Matei XVI, 27; XXV, 31; Marcu VIII, 38; Luca IX, 26; I Tes. IV, 16; II Tes. I, 7; I Tim. V, 21). Ei «vor culege din împărăția Lui, toate smintelile și pe cei ce fac fărădelegea și-i vor arunca pe ei în văpaia focului, vor despărți pe cei răi din mijlocul celor buni» (Matei XIII, 41—42, 49—50; Marcu XIII, 27) și vor aduna pe cei aleși ai Lui din cele patru puncte ale orizontului (Matei XXIV, 31; Apoc. VII, 1). Înaintea Tatălui și a îngerilor, Fiul Omului se va declara în favoarea celor ce L-au mărturisit (Luca XII, 8—9; Apoc. III, 5).

Rolul îngerilor de vestitori și slujitori se face vădit pentru ultima dată în ziua parusiei. Mesageri ai Domnului, ei anunță în cuvinte sau prin semne că pământul și toate puterile lui trebuie să se supună Judecării lui Dumnezeu (Apoc. X, 1; XVIII, 1, 22). În ziua judecării sau a secerișului de la sfârșitul veacurilor, îngerii sînt secerătorii (Matei XIII, 39; Apoc. XIV, 15) și de aceea au misiunea «să binevestească Evanghelia veșnică celor de pe pământ, la tot neamul și seminția și limba și poporul» (Apoc. XIV, 6). Înaintea de aceasta însă rolul eshatologic al îngerilor este — prin voia lui Dumnezeu — să anunțe, în general, pedepsele ce vor veni asupra celor păcătoși ca ei să se îndrepte (Apoc. cap. VIII și IX). Executori ai vocii lui Dumnezeu, îngerii vestesc cu sunet de trîmbiță suferințele și pedepsele ce vor veni asupra oamenilor păcătoși (Apoc. VIII, 9; X, 7; XI, 13; XV, 7—8; XVI).

După judecata universală, la care îngerii își desfășoară, pentru ultima dată rolul de apărători ai sufletelor celor credincioși de pe pământ, Ierusalimul cel ceresc adună pentru totdeauna, atît pe aceștia, cît și pe cei vrednici de mîntuire, înaintea lui Dumnezeu și a lui Iisus Hristos (Evrei XII, 22—24). În această cetate cerească mărirea lui Dumnezeu va umple viața îngerilor și a dreptilor desăvîrșiți și ea va fi veșnică, căci mărirea lui Dumnezeu de altfel constituie și scopul întregii istorii a mîntuirii pe pământ³⁷.

5. *Îngerii răi.* — În afară de îngerii buni, al căror rol este să preamărească pe Dumnezeu, să-I slujească, și să slujească oamenilor, povățuindu-i spre Împărăția lui Dumnezeu, Sfînta Scriptură a Noului Testament vorbește în multe locuri și despre îngerii răi. Prezențați întotdeauna ca ființe reale și nu imaginare, acești îngeri răi sînt numiți duhuri rele (Luca VII, 21; VIII, 2; Fapte XIX, 13), duhuri necurate (Matei X, 1), duhuri ale răutății (Efes. VI, 12), diavoli, draci, demoni (Luca VIII, 30—35; I Petru V, 8; Apoc. XII, 9; XX, 2), îngerii diavolului (Matei XXV, 41), ispititorul (Matei

36. Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilia III la Coloseni*, P. G., LXII, 322 (și în traducere de Arhim. Theodosie Athanasiu, București, 1905, p. 39—40; «Îngerii sînt după numărul credincioșilor... și fiecare credincios are îngerul său păzitor»).

37. M. Seeman, *op. cit.*, p. 180.

IV, 3), satana (Apoc. XII, 9; XX, 2, 7), înger al satanei (II Cor. XII, 7), Beelzebul (Luca XI, 15), Veliar (II Cor. VI, 15), domnul puterilor văzduhului (Efes. II, 2), domnul demonilor (Matei IX, 34).

Numărul acestor îngerii răi este mare (Luca VIII, 30) și formează o adevărată împărăție a răului (Luca XI, 18). Răutatea lor are diferite grade (Luca XI, 26); ei au o căpetenie (Matei XII, 24) și se găsesc orînduiți pe trepte diferite (Efes. VI, 12; Col. II, 15).

În comparație cu îngerii buni, activitatea îngerilor răi este direct opusă voinței dumnezeiești, iar împărăția lor este a morții spirituale (Evrei II, 14) și a întunericii (Col. I, 13), în opoziție cu împărăția dragostei și a păcii lui Iisus Hristos.

Ațiunea îngerilor răi se îndreaptă cu deosebire împotriva operei de mîntuire a noastră. Amăgitori ai sufletului nostru, îngerii răi caută în mod expres să împingă pe cei buni la rău, prin tot felul de uneliri, ispite și nenorociri pe care le aduc asupra lor (Apoc. II, 10), iar pe cei răi să-i încurajeze pe calea pierzării și să-i înstrăineze tot mai mult de Dumnezeu. Îngerii răi, în contrast cu îngerii buni, au un rol negativ, nu slujesc operei de mîntuire a oamenilor.

*

Din cele de mai sus se desprinde în primul rînd constatarea că întreaga învățătură ortodoxă cu privire la existența îngerilor și la rolul lor de ființe personale și spirituale în iconomia mîntuirii, se întemeiază pe mărturia Sfintei Scripturi și a Sfintei Tradiții.

În ce privește raportul dintre îngerii și Fiul lui Dumnezeu, aghiografii Noului Testament și îndeosebi Sfinții Apostol Pavel în Epistola către Coloseni, ne asigură că îngerii, fiind creaturi, sînt inferiori lui Iisus Hristos, se subordonează Lui, și-L slujesc, ajutîndu-L la desăvîrșirea operei de răscumpărare și împăcare a omului cu Dumnezeu.

În calitate lor de membri ai Bisericii triumfătoare, îngerii își desfășoară activitatea lor slujitoare în Biserica cea luptătoare, avînd ca misiune protejarea și îndrumarea tuturor celor ce cred în Iisus Hristos, neamuri, limbi și popoare.

Misiunea protectoare și slujitoare a îngerilor devine evidentă totodată prin mijlocirea pe care o fac înaintea lui Dumnezeu pentru fiecare dintre creștinii care le-au fost încredințați.

La judecata universală, îngerii, implinitori ai voinței divine, își vor desfășura pentru ultima dată rolul lor de martori și apărători ai credincioșilor, care se vor prezenta ca să dea răspuns înaintea Mîntuitorului de faptele săvîrșite în viața lor pămîntească.

În contrast cu îngerii buni care se află în desăvîrșită comuniune cu Dumnezeu, se află îngerii răi a căror activitate este direct opusă voinței dumnezeiești, în sensul că nu slujesc opera de mîntuire a lumii, fiind potrivnici realizării Împărăției lui Dumnezeu între oameni.

Pr. Drd. Dumitru Viezuianu

ÎNDREPTAREA DUPĂ EPISTOLELE PAULINE ȘI DUPĂ EPISTOLA SFÎNTULUI IACOB*

Noțiunea de îndreptare

Îndreptarea sau mîntuirea¹ subiectivă este o lucrare divino-umană ce constă în transformarea progresivă și ontologică a omului credincios, care cu ajutorul harului, prin credință și fapte bune se împărtășește de roadele actului mîntuitor al Domnului nostru Iisus Hristos. Prin îndreptare teologia biblică desemnează actul prin care omul credincios trece de la o stare de păcat la una de har², trece din starea lui naturală, la viața în Hristos, care-l îndreptează, îl sfințește și îl face moștenitor vieții veșnice³.

Sfîntul Apostol Pavel a împrumutat noțiunea de îndreptare (ἡ δικαιοσύνη) din Vechiul Testament, din iudaism, dar i-a dat un sens nou.

În greaca clasică termenul — δικαιοσύνη — înseamnă acțiunea de a socoti pe cineva drept, acțiunea de a-i acorda cuiva dreptul său și «îndreptare»⁴.

În epistolele sale, Sfîntul Pavel se folosește de termenul ἡ δικαιοσύνη (Rom. IV, 25; V, 18), — termen tradus în limba română prin «îndreptare» — dîndu-i sensul de transformare morală a credincioșilor, în vederea ajungerii la starea de δικαιοσύνη — dreptate. Dreptatea este rezultatul ultim al lucrării de îndreptare. Îndreptarea precede stării de dreptate, dreptatea fiind corolarul, realizarea deplină a îndreptării⁵.

Prin îndreptare cel credincios se împărtășește de dreptatea lui Dumnezeu însă nu devine drept de la început, ci numai potențial, în sensul că are posibilitatea să ajungă la starea de dreptate deplină, dacă se va dovedi demn de primirea ei, în fața dreptății divine.

În Vechiul Testament ideea de dreptate este redată prin termenii: «tsedek», «tsedeka» și uneori prin «mişpat», care au sensul de *activitate juridică de drept, morală* ce consta în conformare rigidă cu Legea. Noul Testament dă un sens nou stării de dreptate, sens ce se referă la viața credinciosului «în și pentru Hristos», în comuniune cu Dumnezeu și semenii.

*. Lucrare de seminar susținută în cadrul pregătirii doctoratului în teologie, întocmită sub îndrumarea P. C. Pr. Prof. Constantin Cornișescu, care a dat și avizul pentru publicare.

1. Este deosebire între termenii *îndreptare* și *mîntuire* deoarece al doilea conține următoarele elemente: împăcarea prin jertfa Mîntuitorului pe cruce (mîntuirea obiectivă); îndreptarea prin colaborare cu harul divin prin credință și fapte bune (mîntuirea subiectivă), precum și starea de dreptate ce constituie rodul îndreptării.

2. R. Lemonyer, *Justification*, în «Dictionnaire de théologie catholique», vol. VIII, partea a II-a, Paris, 1925, col. 2042.

3. Hr. Andrușoș, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe Răsăritene*, trad. de Prof. Dr. D. Stăniloae, Sibiu, 1930, p. 246.

4. M. A. Bailly, *Dict. Grec-Français*, Paris, 1929, p. 510—511.

5. Dr. V. Gheorghiu, *Epistola către Romani a Sf. Apostol Pavel*, Cernăuți, 1938, p. 129.

Indreptarea al cărei principiu obiectiv este Hristos, nu se realizează subiectiv în cel ce crede cu adevărat decît prin atașamentul total față de Acesta. Se cuvine ca credinciosul «să moară păcatului» (Rom. VI, 2) «spre a umbla întru înnoirea vieții» (Rom. VI, 4). Numai așa credinciosul îndreptat devine «făptură nouă» care corespunde situației noi create pentru el (II Cor. V, 17).

Mîntuirea obiectivă este norma și principul oricărei mîntuiri subiective⁶. Domnul Hristos «S-a dat pentru păcatele noastre și a înviat pentru îndreptarea noastră» (Rom. IV, 25). Este normal ca îndreptarea să fie legată de învierea lui Hristos deoarece învierea sugerează ideea vieții, deci a unei îndreptări care dă viață⁷.

Învierea și viața sînt corelative (*eis δικαιωσιν ζωην*) — îndreptarea care dă viață — (Rom. V, 18), deoarece viața este conținutul învierii⁸.

Deosebită de această lucrare sublimă de îndreptare personală, este lucrarea de îndreptare principială a omenirii căzute în păcat datorită neascultării primilor oameni, lucrare ce s-a petrecut în ceruri între Dumnezeu-Tatăl și Domnul nostru Iisus Hristos, în momentul în care Acesta moare și împacă omenirea cu Dumnezeu (Rom. V, 10)⁹.

Indreptarea este un dar al dreptății divine prin care cel credincios este admis la împărăția mesianică. Dar împărăția mesianică cuprinde două perioade: una definitivă, inaugurată prin judecata din urmă, și alta premergătoare, ce se realizează în Biserică¹⁰.

*

După învățătura Bisericii noastre, avînd ca temei Sf. Scriptură, îndreptarea noastră este un continuu efort, o continuă creștere și înaintare în viața duhovnicească. Îndreptarea este înnoire și ascensiune permanentă, este urcare «din slavă în slavă» (II Cor. III, 18)

Datorită caracterului ei dinamic, îndreptarea presupune mai multe etape sau stadii, prin care trece credinciosul în ascensiunea sa spre asemănarea cu Dumnezeu și spre fericirea veșnică.

Referindu-se la aceste «stadii» de desăvîrșire, Sfîntul Apostol Pavel spune la Rom. VIII, 30: «Iar pe care i-a hotărît mai înainte, pe aceștia i-a și chemat și pe care i-a chemat, pe aceștia i-a și îndreptat, iar pe care i-a îndreptat, pe aceștia i-a și mărit».

Chemarea, îndreptarea și mărirea sînt cele trei momente esențiale ale planului divin de mîntuire.

a) *Chemarea* este pregătirea suprafirească a celor credincioși, făcută de către Dumnezeu, prin har în vederea mîntuirii.

Starea care premerge chemării este comparată de Apostol cu un somn: «Deșteaptă-te cel ce dormi și te scoală din morți și te va lumina Hristos» (Efes. V, 14). *Chemarea* (*κλήσις*) este înfățișată ca o deșteptare la viață; ea desemnează primul act al lui Dumnezeu în timp, în urma căruia harul îndeamnă la credință¹¹. În această fază a lucrării de mîntuire, propoveduirea are rolul principal¹². Cel credincios fiind luminat de har, primește adevărul revelației și se formează în el credința generală¹³.

6. Pr. Prof. P. Rezuș, *Teologia contemporană a istoriei mîntuirii*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XLIV (1968), nr. 9-10, p. 522.

7. R. Lemonyer, *op. cit.*, col. 2072.

8. G. Quelle et G. Schrenk, *Justice*, Geneva, 1969, p. 124.

9. Dr. V. Gheorghiu, *op. cit.*, p. 130.

10. E. Tobac, *Le problème de la justification dans Saint Paul*, în «Revue d'histoire ecclésiastique», XXVII, (1926), nr. 4, p. 803.

11. L. Bacuez et Vigouroux, *Manuel biblique*, vol. IV, Paris, 1891, p. 276.

12. Prof. N. Chișescu, *Sinteză asupra dogmei soteriologice*, în «Ortodoxia», XI, (1959), n. 2, p. 209

13. Hr. Andrușoș, *Simbolica*, trad. de Iustin Moisescu, Craiova, 1955, p. 202.

Credința este consecința chemării divine, a unei alegeri libere pentru care Sf. Pavel mulțumește împreună cu credincioșii (II Tes. II, 13): Credința luminată de lucrarea harului determină pe credincios să simtă starea păcătoasă în care se află și să se teamă de dreptatea dumnezeiască, să simtă în continuare aversiune față de păcat și dorința după îndreptare¹⁴.

b) *Indreptarea* înseamnă în primul rând transformarea reală a celui credincios, realizată prin iertarea păcatelor și dezbrăcarea de omul cel vechi (Col. III, 9; Efes. IV, 22 și 25), iar în rîndul al doilea, înseamnă înnoirea cugetului și îmbrăcarea în «omul nou, cel făcut după chipul lui Dumnezeu în dreptatea și sfințenia adevărului» (Col. III, 10; Efes. IV, 24). Aceste două aspecte nu pot fi despărțite, deoarece lucrarea ce se efectuează este una și anume îndreptarea sau mîntuirea noastră.

În momentul «iertării» păcatul este șters (II Cor. II, 19; Col. II, 13) și credinciosul primește împăcarea cu Dumnezeu (Rom. III, 25; XI, 15). În el rămîne totuși, înclinarea spre păcat. Creștinul îndreptat este eliberat de păcat, deoarece actul de mîntuire al lui Dumnezeu produce în el o adevărată transformare. El răstignește vechiul om și distruge trupul păcatului (Rom. VI, 6—7; Gal. V, 24; VI, 14)¹⁵. Cel îndreptat are datoria să viețuiască conform voii lui Dumnezeu și să înfrîngă înclinarea spre păcat (Rom. VI, 12—19). În această luptă este susținut de harul care i s-a dat și de exemplul lui Hristos¹⁶.

Cei angrenați în îndreptare sînt creați din nou, sfințiți și introduși în lumea lui Hristos și a Sfintului Duh, a împărăției cerești și a lui Dumnezeu (II Tes. II, 13; I Cor. I, 2; Efes. I, 4). Îndreptarea include sfințenia ca aspect complementar și inseparabil de ea (I Cor. VI, 11)¹⁷.

Hristos formează de acum cadrul și principiul în care se realizează sfințenia și viața spirituală (I Cor. VI, 15; XII, 27; Rom. XII, 5)¹⁸. Creștinul este potențial sfînt și drept încă de la botez, însă sfințenia și dreptatea ca atare pot fi realizate doar prin viață curată continuă, în stare de har¹⁹. Dreptatea este atribut al lui Dumnezeu (Rom. III, 25—26) și oferită credincioșilor, «dreptatea creată devine efectul și imaginea dreptății necreate»²⁰.

În acest proces de îndreptare, nimeni, niciodată, nu poate spune — alina timp cît este în trup — că a atins starea de sfințenie și dreptate absolută. Dimpotrivă, Apostolul ne sfătuiește de fiecare dată și ne spune: «cel căruia i se pare că stă să ia seama să nu cadă» (I Cor. X, 12; Rom. XI, 20; Gal. VII, 1). Păcătuiind, credinciosul poate pierde starea de dreptate și fericire (Iacob I, 15) și sînt multe exemple în acest sens în Sf. Scriptură (Lucifer, demonii, Iuda și alți apostazi). Păcatul exclude îndreptarea, deoarece: «în esența sa el este refuzul jertfei și slujirii și indirect refuzul îndreptării»²¹.

14. *Idem*, *Dogmatica*. . . op. cit., p. 248.

15. François Amiot, *L'enseignement de Saint Paul*, Paris, 1946, p. 225.

16. Mîntuitorul Hristos este *Modelul* după care creștinul trebuie să-și întocmească viața. Urmarea Lui este insistent recomandată tocmai pentru că în El locuiește trupește toată deplinătatea dumnezeirii, cf. Diac. Dr. Gr. T. Marcu, *Antropologia Paulină*, Sibiu, 1941, p. 272.

17. François Amiot, op. cit., p. 228; vezi și F. Prat, *La Théologie de Saint Paul*, vol. II, Paris, 1929, p. 301.

18. L. Cerfaux, *Le Christ dans la théologie de Saint Paul*, Paris, 1958, p. 372.

19. Fuchs, *Justice*, în «Dictionnaire Encyclopédique de Théologie Catholique», Paris, 1870, p. 504.

20. R. P. Lagrange, *La justification d'après Saint Paul*, în «Revue biblique» XI, (1914), n. 3, p. 330.

21. Pr. Dr. Constantin Galeriu, *Jertfă și răscumpărare*, (teză de doctorat), în «Glasul Bisericii», XXXII, (1973), n. 1—2, p. 70.

Condițiile îndreptării omului credincios

Condițiile prin care cel credincios se îndreaptă, adică își împropriază personal mîntuirea realizată de Domnul Hristos, sînt credința și faptele bune (care sînt condiții subiective), iar condiția obiectivă este harul divin²².

1) *Harul* (ἡ χάρις) este darul lui Dumnezeu și izvorul mîntuirii omului (Efes. II, 8, 9). Fără acest «dar divin», oferit tuturor prin Hristos, și fără chemarea săvîrșită prin el, nu este posibilă mîntuirea (Efes. II, 5)²³.

Harul se conferă credincioșilor prin Sfintele Taine și în primul rînd prin Botez. Pregătit din punct de vedere moral prin cateheză sau cercetarea adevărilor divine, credinciosul primește botezul și în inima lui se revărsă duh de înfiere, de dragoste, de innoire (Col. III. 10—14)²⁴. Prin Botez, «omul se naște» la viața în Hristos, primește iertarea păcatului originar și a celorlalte păcate personale, se naște la o viață spirituală și devine membru al Bisericii, pentru că numai în Biserică este posibilă mîntuirea.

Credința sinceră care îndreaptă nu se concepe fără dorința sau urmarea firească a botezului. «Cine va crede și se va boteza se va mîntui... iar cel ce nu va crede se se va osîndi» (Marcu XVI, 16).

Reiese clar mai întîi că credința precede botezul, apoi că ambele sînt absolut necesare pentru mîntuire. Credința începe îndreptarea, iar botezul o desăvîrșește. Lipsa sau refuzul lor aduce osînda. Botezul apare ca o curățire²⁵, ca o iluminare spirituală. Prin Botez «ne îmbrăcăm în Hristos» (Gal. III, 26—27), ne unim cu moartea lui Hristos (Rom. VI, 3—4). Realitatea acestei morți tainice ne determină să credem în realitatea efectelor acesteia, mai ales în moartea păcatului și a făpturii vechi (II Cor. V, 17).

Făptura cea nouă «moare» în mod spiritual față de păcat (Efes. II, 15), dar pentru a se menține în noua stare, credinciosul trebuie să biruiască tendințele opuse ce se luptă în el, «biruind răul cu binele» (Rom. XII, 21). Energiile naturale primite prin botez nu trebuie lăsate inactive, deoarece scopul Botezului este eliberarea totală de păcat, viețuirea în Hristos, după voia lui Dumnezeu. Oamenii, care pînă acum au fost robi păcatului și care prin credință sînt supuși dreptății lui Dumnezeu spre sfințire (Rom. VI, 19), își schimbă natura sub aspect spiritual și devin «oameni noi» (Rom. XIII, 4; II Cor. II, 17; Efes. IV, 24; Col. VI, 9).

Îndreptarea realizată prin Botez cu ajutorul harului este prezentată ca o «naștere din nou» (Tit III, 5—8) ca rezultat al lucrării tuturor persoanelor divine (II Cor. I, 21—22).

Harul întăririi și perfecționării vieții duhovnicești începute prin Botez se oferă credinciosului prin Taina Mirungerii²⁶, iar hrana spirituală a omului nou este Sfînta Euharistie, care îi unește în mod tainic pe credincioși cu Hristos și între ei. «Unirea prin Sfînta Euharistie cu Iisus Hristos este unirea cu însuși izvorul harului»²⁷.

22. Prof. N. Chișescu, Pr. Prof. I. Todoran, Pr. Prof. I. Petreună, *Teologia dogmatică și simbolică*, vol. II, București, 1958, p. 709.

23. Dr. H. Rovența, *Epistola către Efeseni a Sf. Apostol Pavel*, Buc. 1929, p. 53.

24. Hr. Andrușoș, *Simbolică* . . . , p. 202.

25. Efes. V, 26—27; Apostolul spune că a sfințit Biserica «prin baia apei prin cuvînt». Curățînd Biserica, implicit a curățit și pe credincioși.

26. Prof. N. Chișescu, Pr. Prof. I. Todoran, Pr. Prof. I. Petreună, *op. cit.*, p. 858.

27. *Ididem*, p. 885.

Harul, această energie necreată, începe, termină și desăvârșește lucrarea îndreptării, iar colaborarea credinciosului cu el este cu totul liberă. Harul inaugurează mintuirea personală și o sprijină, lucrând în creștin tot felul de însușiri bune; de aici rezultă stricta lui necesitate în îndreptarea creștinului. Cu toate că harul este oferit tuturor și fiecăruia²⁸, totuși el nu lucrează irezistibil. În virtutea libertății voii sale creștinul poate să-l primească sau să-l refuze.

2. *Credința* reprezintă a doua treaptă în lucrarea de mintuire, ca element al îndreptării și prima noastră parte activă în procesul mintuirii proprii²⁹.

Noul Testament scoate în evidență necesitatea și importanța credinței în procesul mintuirii; eficacitatea descoperirii divine este condiționată de acceptarea ei prealabilă prin credință.

Definind esența și natura credinței, Sfântul Pavel scrie în epistola către Evrei: «credința este încredințarea celor nădăjduite și dovada lucrurilor nevăzute» (XI, 1). Credința este acea putere sufletească care determină pe subiectul ei să fie convins pe deplin de un adevăr, pe care și-l împrăziată și se simte dator să se lase condus de el, datorită conținutului lui superior. Pentru creștini credința este totdeauna principiul necesar la obținerea bunurilor mesianice, este principiul vieții în Hristos (Gal. III, 20; II Cor. XIII, 5)³⁰. Ea este condiția «sine qua non» a îndreptării omului (Gal. II, 16). Prin credința în Domnul nostru Iisus Hristos ne învrednicim de primirea harului și tot prin credință ne împărtășim de darurile lui Dumnezeu (I Cor. XII) ce se revarsă asupra noastră prin Sfintele Taine și, în acest caz, este mijlocul prin care primim harul. Deși credința pornește de la cel ce crede, acesta nu poate să-și facă din acest fapt un motiv de mândrie, deoarece în originea ei ultimă, credința este tot un dar al lui Dumnezeu.

A crede înseamnă a fi ucenic al lui Hristos, pentru că în afară de adevărul intelectual credința sinceră implică împlinirea tacită a datoriei pe care le cere starea de creștin³¹.

Creștinii sînt îndreptați și mîntuiți prin credința în Hristos și trăiesc în credința Fiului lui Dumnezeu, care este o credință activă ce primește din dragoste forma și conținutul său (I Cor. XIII, 7).

Actul credinței echivalează cu ascultare, mărturisire și împlinirea voinței divine. Numai în felul acesta dobîndește valoare morală.

În esența sa, credința este alcătuită din trei elemente. Primul element este cel intelectual. Cel credincios poate înțelege conținutul credinței fără concursul voinței, dar niciodată fără concursul înțelegerii³², de aceea Sfântul Pavel vorbește adesea despre credința «din auzire» (Rom. X, 14 și 17). «Iar auzirea este cuvîntul lui Hristos care lucrează în cei ce cred» (II Tes. II, 13). Acest element stă la baza actului credinței.

Al doilea element al credinței este încrederea în Dumnezeu care comunică adevărurile de crezut, iar al treilea este o dublă ascultare care constă în primul rînd din ascultarea cuvîntului lui Dumnezeu și acceptarea lui promptă și fermă, iar în rîndul al doilea din supunerea inimii³³. Credința este, cu alte cuvinte, adevărul intelectual, a sentimentului și a voinței la revelația divină.

28. Fiecare credincios, după Botez este însemnat cu «Pecetea harului Sfîntului Duh», prin Taina Mirului.

29. Dr. H. Rovența, *op. cit.*, p. 54.

30. R. P. Lagrange, *op. cit.*, nr. 4, p. 490.

31. F. Prat, *op. cit.*, vol. II, p. 286.

32. *Ibidem*, p. 290.

33. *Ibidem*, vol. I, Paris, 1927, p. 202 și 204.

Sfântul Pavel afirmă că noi sintem îndreptați prin credință (= διὰ πίστεως — Rom. III, 22), din credință (= ἐκ πίστεως — Rom. V, 1; I, 17; III, 30) și pe credință (= ἐπι τῆ πίστει — Filipeni III, 9). *Prima locuțiune* desemnează mijlocul, a doua arată principiul, iar a treia fundamentul îndreptării³⁴.

Credinciosul îndreptat continuă să trăiască în credință (ἐν πίστει) ca într-o atmosferă supranaturală pe care o va trăi de acum înainte (I Cor. XV, 13; II Cor. XIII, 5; Gal. II, 20; I Tim. I, 4; II, 15).

În lucrarea de îndreptare, Dumnezeu cere credinciosului asentimentul și cooperarea sa însă nu credința este aceea care îndreptează în mod absolut, ci Dumnezeu este cel care îndreptează prin credință³⁵. Sfântul Pavel spune fără echivoc că îndreptarea în toate cazurile, atât pentru «iudei» cit și pentru «neamuri», este un act liber și gratuit al lui Dumnezeu și credinciosul nu poate avea motiv de mândrie (Rom. XI, 20).

Credința care îndreptează este nedespărțită de dragoste care face parte din ea și se manifestă în interior prin dispoziții și gânduri bune, iar în exterior prin fapte bune³⁶.

3. *Faptele bune* (τὰ ἀγαθὰ ἔργα) sînt manifestări ale dragostei curate a credinciosului. Ele stau la baza lucrării de fortificare a puterilor sufletești ale credinciosului în vederea rebodindirii acelei sensibilități spirituale care să-l facă apt pentru a intra în legătură cu energia harică necreată³⁷.

După cum harul fără credință este neroditor, tot așa și credința fără fapte este moartă (Iacob II, 17 și 26). Faptele bune ne ajută să ne curățim de toată întinăciunea trupului și a duhului, «desăvîrșind sfințenia în frica lui Dumnezeu» (II Cor. VII, 1). Prin ele creștem după chipul lui Hristos, la starea bărbatului desăvîrșit, la măsura deplinătății lui Hristos (Efes. IV, 13)³⁸.

Sfântul Apostol Pavel recomandă cu căldură săvîrșirea faptelor bune și îi scrie lui Timotei să le poruncească tuturor «să facă ce e bine, să se înavuțească în fapte bune, să fie darnici și cu inimă largă» (I Tim. VI, 18). Faptele bune trebuie să reflecte dispoziția lăuntrică a sufletului³⁹. Iubirea devine legea fundamentală a vieții, prin ea se determină toate acțiunile și comportamentul credinciosului⁴⁰.

Faptele bune au menirea de a elibera sufletul de patimi și de a-i conferi acestuia transparența necesară pentru har, neputînd lipsi din procesul de îndreptare și desăvîrșire al fiecărui credincios⁴¹. Important este ca cel ce crede să trăiască într-un mod vrednic de Evanghelia lui Hristos (Filip. I, 27; Efes. IV, 1; I Tes. II, 12).

Raportul dintre credință și fapte bune în procesul mîntuirii, după Sfântul Pavel și Sfântul Iacob

Ca și Sfântul Apostol Pavel, Sfântul Iacob vorbește în epistola sa despre credință, fapte bune și îndreptare. Prin fapte bune Sfântul Iacob înțelege acțiunile de binefacere, dragostea către aproapele (Iacob II, 15—17), ospitalitatea și jertfelnicia, de-

34. *Ibidem*, p. 205. 35. François Amiot, *op. cit.*, p. 269.

36. Hr. Andrușos, *Simbolica...* *op. cit.*, p. 203.

37. Magistrand D. Popescu, *Faptele bune după Simeon Noul Teolog*, în «*Ortodoxia*», XIV, (1962), n. 4, p. 547.

38. Pr. Prof. Dr. D. Stăniloae, *Faptele bune în învățătura ortodoxă și catolică*, în «*Ortodoxia*», VI, (1954), nr. 4, p. 507.

39. Patriarhul Serghie, *Învățătura ortodoxă despre mîntuire — latura moral-subiectivă — pe baza Sf. Scripturi și a Sf. Părinți* (teză de doctorat) — ex. dactilografiat — trad. din rusă de Pr. Prof. T. Bodogae și V. Miteu, Buc. 1951, p. 204. 40. *Ibidem*, p. 194. 41. Magistrand D. Popescu, *op. cit.*, p. 555.

votamentul (II, 25) și faptele religioz-morale ca ascultarea, împlinirea cuvintului (I, 22) și practicarea virtuților în vederea desăvârșirii⁴².

Sfântul Iacob vorbește frecvent de credința care îmbogățește (II, 5), care se exprimă în rugăciune (I, 6) și biruiește ispitele (I, 2—3) și el caracterizează credința care se reduce la simpla acceptare intelectuală (fără să ducă la acțiune), drept o «credință moartă» (II, 17—18).

Sfântul Iacob compară această credință cu a demonilor (Iacob II, 19), «care cred și se cutremură», însă practic, prin conduita lor, nu împlinesc poruncile lui Dumnezeu.

Între concepția Sfântului Pavel și a Sfântului Iacob despre îndreptare nu există contradicții așa cum susțin unii critici raționaliști. În epistola către Romani, Sfântul Pavel insistă mult asupra adevărului că creștinul se îndreptează prin credință, fără faptele Legii (Rom. III, 28). Sfântul Iacob spune că credința singură nu îndreptează fără fapte (Iacob II, 24). «Vedeți dar că din fapte este îndreptat omul, iar nu numai prin credință» (II, 17 și 20).

Și unul și celălalt au dreptate și nu se contradic. Ambii accentuează aceeași problemă din puncte de vedere diferite.

Sfântul Pavel afirmă că păgînii se îndreptează în mod gratuit prin credință, fără fapte, adică fără faptele Legii mozaice (Gal. II, 16; Rom. III, 28), pe cînd Sfântul Iacob susține că creștinii trebuie să-și pună în acord viața cu credința, să săvîrșească fapte bune spre a obține îndreptarea (Iacob II, 18). Dacă vorbim de o oarecare deosebire între cei doi apostoli, aceasta nu se referă la doctrină ci la rostul credinței în anumite stadii din procesul de îndreptare a omului. Pe cînd la Sfântul Pavel credința reprezintă un stadiu premergător îndreptării, la Sfântul Iacob credința reflectă un moment posterior îndreptării și trasează regulile unei vieți plăcute lui Dumnezeu.

Exemplul jertfei lui Isaac nu are nimic comun cu îndreptarea primară, deoarece în momentul în care Avraam merge să sacrifice pe fiul său (Iacob II, 21) el este socotit drept în fața lui Dumnezeu mai înainte.

Deci această considerație a Sfântului Iacob este suficientă spre a înțelege că el privește problema condițiilor îndreptării din alt punct de vedere. După cum Sfântul Pavel cere ca actul credinței să fie completat cu fapte, tot așa Sfântul Iacob pretinde expres ca faptele să fie precedate și însoțite de credință⁴³. Faptele bune despre care vorbește Sfântul Pavel preced credința și dreptatea, îndeosebi faptele Legii, iar faptele despre care vorbește Sfântul Iacob, sînt cele ce urmează credinței și dreptății deoarece el se adresează creștinilor celor ce sînt deja sub acțiunea harului.

«Dreptatea» despre care vorbește Sfântul Pavel, este dreptatea primă, adică trecerea de la starea de păcat la starea de sfințenie, iar «dreptatea» la Sfântul Iacob este aceea din cadrul dezvoltării vieții spirituale⁴⁴.

Cu o credință moartă și fără fapte care s-o ateste și s-o completeze nu va fi dobîndită mîntuirea și viața veșnică (Iacob II, 14; I Cor. XIII, 2).

Faptele — τὰ ἔργα — desemnează acțiunile inspirate de credință și dragoste frățească fără de care credința este moartă, ca și dragostea care oferă celui lipsit și gol numai cuvinte de ajutor, fără nici-o intervenție practică (Iacob II, 15—17).

42. Joseph Chaine, *L'Épître de Saint Jacques*, Paris, 1927, p. LXX.

43. L. Cl. Fillon, *La Sainte Bible commentée d'après la Vulgate*, vol. VIII, Paris, 1925, p. 643.

44. F. Prat, *op. cit.*, vol. I, Paris, 1927, p. 213.

Dreptatea ca încoronare a îndreptării nu se obține prin Lege și nici n-a fost descoperită prin Lege, ci Dumnezeu este cel care prin Hristos ne-a descoperit dreptatea Sa și ne-a așezat în ea prin credință (Rom. III, 21—22)⁴⁵.

Sfântul Pavel caracterizează credința lui Avraam ca fiind aceea «care dă viață morților și cheamă la ființă cele ce încă nu sint» (Rom. IV, 17), deoarece din părintele neamurilor «ce era ca și mort, s-au născut atîția urmași, mulți ca stelele cerului...» (Evr. XI, 12). În fața promisiunii divine el nu se arată necredincios, ci rămîne ferm în credința sa, «dînd slavă lui Dumnezeu» (Rom. IV, 19—20), deoarece fără credință nu sîntem plăcuți lui Dumnezeu, iar cine se apropie de El trebuie să creadă (Evrei XI, 6). În îndreptarea lui Avraam credința lucra împreună cu faptele (Iacob II, 22) și din ele «credința s-a desăvîrșit», deci credința și faptele au contribuit împreună la îndreptare (Iacob II, 24).

Al doilea exemplu luat tot din Vechiul Testament (Iosua II, 1; VI, 22—24) este mai surprinzător pentru că este împrumutat din lumea păgînă și arată cum s-a îndreptat o femeie din faptele ei, ce au fost socotite ca un mare act de credință (Evrei XI, 31). La fel ca Avraam, Rahav a avut o credință activă și a reușit să salveze pe trimișii lui Iosua. Sfântul Iacob afirmă că din fapte s-a îndreptat (II, 25), că credința fără fapte nu poate exista, după cum «trupul fără suflet este mort» (II, 26).

Textele Sfîntului Iacob despre necesitatea faptelor bune pentru mîntuire, pot fi așezate alături de părțile morale ale epistolelor pauline în care se face elogiul dragostei (I Cor. XIII); se dă îndemn la practicarea faptelor bune (Efes. II, 10; Tit III, 8; Evrei XIII, 21), a virtuților (Gal. V, 13) și slujirea aproapelui din dragoste (Gal. VI, 10)⁴⁶.

Mărirea este cea de a treia și ultima fază în procesul îndreptării creștinului. Cei chemați (οἱ κλητοί) la îndreptare sînt deja măriți potențial. Ei posedă mărirea încă de acum, pentru că harul sfinților, în care îi îmbracă Dumnezeu, era arvuna acestei măriri⁴⁷.

Mărirea este rezultatul eforturilor și acțiunilor credinciosului de la chemare pînă la starea de sfințenie și dreptate. Sfințenia, dreptatea, fericirea și mărirea sînt strîns legate și sînt dovada că cel ce crede «este îndreptat» și i s-a împlinit dorința de a fi împreună cu Hristos (Filip. I, 23; II Cor. V, 8). Aceste stadii corespund la diferite vîrste și nu pot fi despărțite.

Principiul care menține pe credincioși în fiecare dintre aceste vîrste ale vieții spirituale este harul dumnezeiesc, care lucrează neconștient întărindu-i în viața cea nouă aleasă prin credință. Apostolul a voit să arate cum este și cum va fi soarta celor credincioși din veci și pînă-n veci⁴⁸. «A privit-o din punct de vedere al atotștiinței lui Dumnezeu și numai așa a putut considera nu numai ceea ce a precedat chemarea noastră la creștinism ca fapt ce aparține trecutului (folosește aoristul), ci și această parte a vieții noastre, pe care o vom trăi abia în viitor, ca un fapt ce este deja împlinit»⁴⁹.

Acest fapt îl determină să afirme că Dumnezeu nu numai că i-a chemat, ci i-a și îndreptat și mărit.

Roadele îndreptării

Scopul învățaturii și eforturilor misionare ale Apostolului este *mîntuirea credincioșilor* (Rom. X, 1; I Cor. IX, 22; X, 33; I Tes. II, 16) care este și rodul final al îndreptării.

45. L. Cerfaux, *op. cit.*, p. 159.

46. J. Chaîne, *op. cit.*, p. LXXI.

47. L. Bacuez et Vigouroux, *op. cit.*, p. 276.

48. Dr. V. Gheorghiu, *op. cit.*, p. 214.

49. *Ibidem*

La bucuria mântuirii nu se ajunge decât prin trudă multă. Mântuirea constituie răsplata eforturilor neconținute ale credinciosului, împletite cu acțiunea harului divin.

Încă de la botez creștinul devine membru al trupului tainic al Domnului, dobândește iertarea păcatelor și are posibilitatea unei vieți noi penetrată de dragostea treimică. Această transformare survenită prin credință și botez conferă creștinului calitatea de fiu al lui Dumnezeu (Rom. VIII, 14; Gal. III, 26; II Cor. VI, 18). Iar «dacă sîntem fii, zice Apostolul, sîntem și moștenitori ai lui Dumnezeu și împreună moștenitori cu Hristos» (Rom. VIII, 17).

Creștinii sînt încorporați în Hristos (Rom. XII, 5) și aparțin «noului Israel» (Gal. VI, 16), iar răsplata eforturilor este viața veșnică (Gal. VI, 8; Tit III, 7). Primirea acestor roade este condiționată de felul cum creștinii își duc viața după botez, această taină fiind numai începutul vieții celei noi, este «arvuna Duhului în inimile noastre» (II Cor. I, 22).

1) *Înfierea* supranaturală constă într-o participare reală la natura Mîntuitorului, în virtutea faptului că Mîntuitorul a fost Fiu al lui Dumnezeu cît și Fiu al Omului. Întruparea Domnului Hristos poate fi socotită ca evenimentul esențial, deoarece prin ea Dumnezeu înnoiește lumea, o sfințește și o înfiază.

Noua stare dobîndită prin înfiere impune creștinului o profundă schimbare a vieții și o permanentă înnoire. Toți creștinii formează o familie, iar Hristos este primul dintre fii (Rom. VIII, 29). Fiind fii (*υιόι*) ai aceluiași Părinte (Rom. VIII, 15) creștinii sînt frați, iar Hristos este «primul născut între mulți frați», ce-i sînt totodată și fii spirituali.

Pentru cei ce au obținut «Duhul înfierii» (Rom. VIII, 15), Hristos a pus bazele unui «nou Israel» întemeiat pe singele Său (Rom. V, 9; III, 25), ale unui Israel care cuprinde pe toți cei credincioși.

Deoarece nimeni nu posedă înfierea în mod absolut, ci numai «pîrga Duhului», făptura suspină așteptînd înfierea (Rom. VIII, 23), iar odată cu împlinirea acestui deziderat, «Duhul însuși va mărturisi împreună cu duhul nostru că sîntem fiii lui Dumnezeu» (Rom. VIII, 16).

Moștenirea nu se acordă decât fiilor; or, nu se află decât un Fiu natural, Hristos. Dacă sîntem moștenitori ai lui Dumnezeu (Rom. VIII, 17) «participăm la filiația Fiului unic și la mărirea Sa» (Rom. VIII, 18)⁵⁰.

Consecințele înfierii sînt îndreptarea și dreptatea ce exclud fărădelegile și promovează virtutea și sfințenia (Rom. VI, 11 și 19).

Îndreptarea, înfierea divină, participarea la viața lui Hristos, sînt dăruite creștinilor ca daruri ale Sfîntului Duh (Efes. I, 13—14). Creștinii se împărtășesc de bucuriile comuniunii cu Dumnezeu și cu semenii.

Aceste perspective mărețe ale iertării, vieții înnoite, nemuririi își găsesc realizarea deplină prin accesul credincioșilor în intimitatea persoanelor divine în viața veșnică⁵¹.

2. *Moștenirea vieții veșnice* este rodul final și cel mai de preț al îndreptării. Înfierea divină oferă credincioșilor moștenirea Împărăției cerurilor. Obiectul acestei moșteniri este *viața veșnică* (Rom. V, 21; VI, 22—23; Tit III, 7). De fapt chiar scopul venirii Fiului lui Dumnezeu în lume, ca și scopul întregii iconomii a mîntuirii noastre

50. L. Cerfaux, *op. cit.*, p. 168.

51. François Amiot, *op. cit.*, p. 208.

constă în aceea că «oricine crede în El să nu piară ci să aibă viață veșnică» (Ioan III, 15).

Viața veșnică formează ținta strădaniilor oricărui creștin adevărat și ea constituie acel bine suprem care dă sens vieții în Hristos (I Cor. XV, 30—32). Cei răsplătiți cu mărirea și fericirea ajung la asemănarea cu Dumnezeu, trăiesc în comuniune cu El și în bucuria binefacerilor divine.

*

Din cele de mai sus rezultă că procesul sublim al îndreptării credinciosului constă într-o permanentă urcare spre sfințenie și desăvârșire.

Trecerea la starea de îndreptare se face prin aderarea prin credință la actul mîntuitor al Domnului nostru Iisus Hristos.

Noțiunii de îndreptare — *δικαιοσις* — chiar dacă este împrumutată din Vechiul Testament, Sfîntul Apostol Pavel îi dă un sens nou ce corespunde duhului de viață nouă răspîndit în inimile creștinilor prin împăcarea tuturor cu Dumnezeu prin Iisus Hristos.

Caracterul dinamic al îndreptării presupune mai multe stadii prin care trece credinciosul în asumarea treptată a sfințeniei. Acestea sînt chemarea, îndreptarea și mărirea.

Chemarea sau pregătirea îndreptării este treapta prin care se ajunge la îndreptare. Acum harul și propoveduirea au rolul esențial. Din ele se naște credința, averșiunea față de păcat și dorința unei vieți noi.

Îndreptarea propriu-zisă este transformare și innoire a vieții credinciosului și constă în iertarea păcatelor și îmbrăcarea în «omul cel nou», în dreptatea și sfințenia adevărului.

Modelul îndreptării creștinului este Domnul nostru Iisus Hristos, iar condițiile îndreptării sînt harul, credința și faptele bune.

Harul, ca izvor al mîntuirii credinciosului, este lumină divină ce face legătura dintre Dumnezeu și credincios prin care acesta poate gusta din bucuria prezenței lui Dumnezeu în viața sa prin Sfintele Taine.

Sfintele Taine penetrate de lucrarea harului divin sînt mijloacele prin care creștinul pătrunde, integrîndu-se ființial în starea de îndreptare.

Sălășluindu-se în om, harul naște credința prin care credinciosul acceptă cu încredere adevărurile revelate, iar dovada prezenței credinței și a harului sînt faptele bune ca manifestări exterioare ce izvorăsc din iubire.

Atît Sfîntul Pavel cit și Sfîntul Iacob se ocupă cu multă rîvnă de lucrarea de îndreptare a creștinului și între doctrina celor doi Sfînti Apostoli nu sînt contradicții așa cum susțin unii critici raționaliști. Dimpotrivă ei susțin în deplin acord că îndreptarea și mîntuirea creștinului se face prin credință și fapte bune, ajutat fiind acesta de lucrarea harului.

Credinciosul îndreptat dobîndește bogăție de roade, ca daruri ale îndurării divine dintre care amintim: înfierea divină, starea de mărire, dreptate și sfințenie, încorporarea în Hristos, comuniunea cu Dumnezeu și cu semenii, moștenirea vieții veșnice și a Împărăției cerurilor.

Pr. Drd. Sterea Tache

TEOLOGIA LOGOSULUI LA SFÎNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL

Logosul este persoana divină în jurul căreia gravitează întreaga gândire și trăire creștină. Atât în Sfânta Scriptură, cât și în Sfânta Tradiție, El este prezent la fiecare pas, datorită importanței Sale capitale în istoria mântuirii. Întreaga teologie creștină se fondează pe Logos, înțeles ca a doua persoană a Sfintei Treimi, Mântuitorul Hristos, în existența Sa anterioară lumii, în sinul Sfintei Treimi și în existența Sa în lume, începând cu întruparea și sfârșind cu învierea și înălțarea.

«Creștinismul este religie a Cuvântului care se face trup; religie a creației, a întrupării lui Hristos în lume... Dumnezeu creează lumea prin Fiul Său și o înnoiește tot prin El, prin coborârea și întruparea Logosului în om»¹. Prin Biserică și Sfintele Taine, Logosul rămâne o existență activă în viața credincioșilor și după înălțare.

Nu există gânditor creștin care în lucrările sale să nu se fi ocupat și de persoana Logosului. Din numărul mare de Sfinți Părinți care au teologhisit despre Logos, ne vom opri numai asupra unuia singur: Sfântul Maxim Mărturisitorul și acesta pentru că, în ansamblul gândirii creștine, Sfântul Maxim Mărturisitorul ocupă un loc aparte.

Noțiunea de Logos nu este o creație a creștinismului. Originea ei este mai veche, punctul de plecare avându-l în filozofia greacă.

Pentru prima oară, noțiunea de Logos este menționată în filozofia ioniană și a fost generată de încercările filozofilor de a explica originea și destinația lumii și a omului.

Filozofii greci au ajuns la elaborarea unor concepte abstracte, cum ar fi: ființă, natură, unu și multiplu, principiul primordial, (ἀρχή), numit de Anaximandru (610—546 î.H.) «infinitul», cu următoarele însușiri: negenerat, neperisabil, ineputabil, indestructibil, nedeterminat. Acest principiu cu caracter dinamic are la Anaximandru și un nume: τὸ θεῖον — divinitatea².

Un alt reprezentant al filozofiei ioniene, Anaximene (585—525 î.H.), gândește principiul universal sub aparența unui substrat unic: «aerul, nu cel cunoscut, dar de aceeași natură, fiind un suflu» (πνεῦμα).

Comentînd aceste idei, M. Heidegger spune că «natura» (φύσις) este «existențele» (τὰ ὄντα). Interpretînd adevărul (ἀληθεῖα) ca o deoalare, contrariul lui λήθη (ocultare), Heidegger vede în aceasta o adevărată existență, intrarea lor în conexiune, iar această conexiune se face prin ceea ce este comun, care leagă, reunește. Acesta este sensul verbului λέγειν, a reuni, a lega, verb care este și rădăcina noțiunii de Logos³.

La Heraclit (540—470 î.H.), Logosul este factorul care unește totul în univers într-o armonie superioară. El este într-o continuă mișcare, într-o continuă devenire.

1. Pr. Constantin N. Galeriu, *Jerifi și răscumpărare*, Teză de doctorat, București, 1973, p. 8.

2. Anton Dumitriu, *Istoria logicii*, Editura didactică și pedagogică, București, 1975, p. 75.

3. M. Heidegger, *Der Spruch des Anaximander*, Frankfurt, 1957; cf. A. Dumitriu, *op. cit.*, p. 76.

După Hegel, Logosul lui Heraclit are două rațiuni: una obiectivă și universală, care este Logosul divin, alta subiectivă și particulară, care este Logosul «care ne este cel mai apropiat». Chiar Heraclit spune: «Noi acționăm și gândim totul potrivit participării noastre la intelectul divin (λογος). De aceea trebuie să ne conducem numai conform acestui intelect universal»⁴.

Filozofia eleată, spre deosebire de Heraclit, vede Logosul într-o nemișcare absolută, ca rațiune statică. La Anaxagora din Calezomene, noțiunea de Logos este asociată noțiunii «Nous», în încercarea lui de a defini ideea de ființă. La Anaxagora, indiferent de variantele pe care le va lua ideea de ființă, apare ca o necesitate logică a minții omenești ideea de a dezbrăca existentul de tot ceea ce este trecător și deci aparent și de a găsi un substrat pe care intelectul îl poate admite, dincolo de orice ar putea fi contestabil. Cu această observație apare în filozofia lui noțiunea de Nous sau de Logos⁵.

Aristotel face distincție între Nous și Logos. În gândirea lui, Logosul este actul luminos al Nous-ului. Din această cauză el îl numește «Logos Apophaticos» (Λόγος Αποφατικός), «...care, contemplă raportul dintre idei și-l exprimă la nivelul abstract al Nous-ului pasiv, în judecată»⁶.

Filozofia stoică aduce și ea noutăți în elaborarea noțiunii de Logos. După acest sistem filozofic, universul este animat de un foc universal, care este rațiunea lumii. Această rațiune este natura care trebuie înțeleasă în două feluri: ca natură fizică (φύσις) și ca Logos, înțeles ca putere universală creatoare. Inspirați din filozofia lui Platon, ei concep Logosul (Inteligența) ca pe o forță universală, care creează lumea și o armonizează. Din această cauză, ei mai numeau Rațiunea universală și «Logos Spermaticos» (Λόγος Σπέρματικός) (rațiune generatoare, seminală), Logosul împărțindu-se în rațiuni seminale care se constituie în cauze creaționale ale tuturor lucrurilor⁷.

În sistemul filozofic clasic, o poziție aparte în interpretarea Logosului o are Filon. Interpretând creația lumii, Filon leagă învățătura Vechiului Testament de filozofia platonice și stoică. După el, lumea a fost creată prin intermediul unor ființe, dintre care prima este Logosul. El este mintea universală difuzată pretutindeni, organ al creației și mijlocitor între Dumnezeu și oameni⁸.

Conchizând, putem afirma că în filozofia greacă se observă două direcții de orientare în elaborarea filozofică a noțiunii de Logos: o direcție spre Logosul originar, în care se resoarbe întreaga existență în mod ideal, și o direcție spre Logosul final, situat în infinit, spre care tinde întreaga existență în mod real, fără a-l atinge vreodată. Logosul apare deci ca izvor al existenței și în același timp ca măsură a ei, măsură care imprimă existenței o direcție precisă de evoluție continuă, care are drept scop atingerea infinitului.

Din cele spuse pînă aici se observă că noțiunea de Logos a fost foarte frecvent folosită înainte de creștinism, avînd o circulație deosebită în elenism și în iudaism. Ea a fost preluată de gânditorii creștini. Primul care o folosește este Sfîntul Ioan Evanghelistul.

Dacă Sfîntul Ioan folosește termenul Logos, reluînd astfel o noțiune precreștină curentă pe vremea lui, o face pentru că găsește în Iisus Hristos împlinirea

4. Anton Dumitriu, *op. cit.*, p. 86. 5. *Ibidem*, p. 92. 6. *Ibidem*, p. 154.

7. *Ibidem*, p. 206.

8. Pr. Ștefan Alexe, *Christos Th. Criconis, Logosul și învățătura despre El a Sfîntului Iustin Martirul și Filozoful*, Tesalonic 1970, p. 47, în «Studii Teologice», XXII (1972), nr. 1-2, p. 52-54.

lui. Logosul Sfântului Ioan este Cuvîntul mîntuitor și creator al profeților, întrupat⁹. Bineînțeles, diferențele de concepție se fac imediat observabile. Logosul lui Heraclit și al stoicilor este legea supremă a lumii care guvernează universul și care în același timp este prezent și în rațiunea umană. Aici este vorba de o abstracție, nu de un ipostas. Logosul stoicilor, deși este așezat la începutul existenței, numit suflet al lumii, rămîne totuși o existență impersonală și panteistă, cu totul deosebit de Logosul Sfântului Ioan. Și în platonism întîlnim noțiunea de Logos. Aici Logosul este mai aproape de ideea unei existențe reale, în sensul idealismului platonician. Dar și aici nu există ideea unui ipostas; mai mult, ideea întrupării Logosului este de neconceput¹⁰.

Și Logosului lui Filon îi este străină întruparea totală în istorie și în umanitate, rămînînd o existență abstractă, metafizică, o idee personificată, spre deosebire de Logosul Sfântului Ioan care este o existență concretă, care după întrupare păstrează propria personalitate în existența Sa terestră.

Sfîntul Ioan vorbește de o persoană, chiar cînd desemnează Cuvîntul cu termeni abstracți: lumină, de exemplu. Diferența între concepția Sfîntului Ioan despre Logos și teoria lui Filon devine mai evidentă atunci cînd este vorba de rolul Cuvîntului în lume. Logosul lui Filon este o existență intermediară, la jumătatea drumului între Dumnezeu și om care îi unește, în timp ce divinitatea Cuvîntului Sfîntului Ioan este identică cu cea a Tatălui. Prin întruparea Sa, El unește pe Dumnezeu cu omul, nu pentru că se află între ei, ci pentru că este în același timp și unul și altul¹¹.

Posibile analogii între Logosul Sfîntului Ioan și Logosul filozofiei grecești se pot găsi numai în terminologie. Trecînd de la terminologie la aprofundarea sensurilor, se observă diferențe radicale. Logosul filozofiei grecești, ori de ce sistem ar fi conceput, rămîne înainte de toate o simplă idee, care acționează în istorie sau nu, dar a cărei acțiune nu poate fi studiată, ci numai elaborată teoretic pe baza speculației.

Frumusețea teoriei Logosului în filozofia greacă rămîne faptul că este conceput ca izvor și ca ideal în același timp al existenței, ideal spre care existența aleargă fără să-l atingă însă niciodată. Logosul filozofic rămîne o idee frumos concepută, proiectată din infinit în infinit.

Cu totul altfel este conceput Logosul Sfîntului Ioan. Într-o manieră profundă, deși în aparență exprimată foarte simplu, Sfîntul Ioan Evanghelistul folosește paralel termenul Logos și cel de Fiul. Primul termen este folosit cu predilecție în prolog și desemnează o persoană bine definită: «La început era Cuvîntul și Cuvîntul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvîntul» (1, 1). Logosul astfel prezentat nu rămîne o existență intangibilă: toate prin El s-au făcut, El fiind viața și lumina celor ce cred în El (v. 3—4). Primul element care susține conceptul ionic de Logos este ideea revelației și a celui care revelează. Hristos este Cuvîntul lui Dumnezeu care exista înainte de a fi lumea și este pronunțat în lume ca subiect constructiv. Dumnezeu a făcut toate cu Cuvîntul Său¹². Cuvîntul este cel care inspiră profeții și prin întruparea Sa aduce revelația desăvîrșită.

9. L. Boyer, *Histoire de la spiritualité chrétienne*, Paris, 1960, p. 165.

10. Oscar Cullman, *Christologie du Nouveau Testament*, Neuchâtel, 1968, p. 217.

11. Lebreton, *Les origines du Dogme de la Trinité*, Paris, 1919, p. 594.

12. A. Grillmeier, *Le Christ dans la tradition chrétienne*, Paris, 1973, p. 48.

Cuvîntul lui Dumnezeu exprimă gîndirea lui Dumnezeu. Logosul implică astfel și ideea de gîndire, de rațiune. În același timp, o comuniune nu se poate realiza decît între persoane. Logosul implică deci și ideea de comuniune, de dialog viu.

«Și viața a apărut între noi și noi am văzut-o și o mărturisim». Noțiunea de cuvînt este asociată celei de viață: «Ce era de la început, ce am auzit, ce am văzut cu ochii noștri, ce am privit și mîinile noastre au pipăit, despre Cuvîntul vieții, aceea vă vestim» (I Ioan I, 1).

Noțiunea de cuvînt și cea de viață se resorb în conceptul de viață, iar acesta în conceptul de viață veșnică: «Și viața s-a arătat și am văzut-o și mărturisim și vă vestim viața de veci care era la Tatăl și s-a arătat nouă» (I Ioan I, 2). Cuvîntul Sfîntului Ioan nu este o ficțiune, o abstracție, un produs al spiritului uman¹⁵. El este Dumnezeu care s-a descoperit oamenilor prin prooroci și care, la plînirea vremii, se întrupează, devenind El însuși om asemenea nouă, însă fără păcat.

Izvorul vieții se întrupează, trăind El însuși o viață fizică, alături de noi pe pămînt, pentru ca prin El și noi să ne ridicăm la viața divină¹⁴. El era așteptat Origen în comentariul său la Cîntarea Cîntărilor spune: «Logosul-Cuvîntul Hristos-Mirele, personajul principal a cărui prezență spirituală sau venire era așteptată de mireasă»¹⁵.

Logosul în teologia Sfîntului Ioan este o persoană istorică concretă, avînd ipostas propriu și atributele unei persoane; este Iisus din Nazaret, Fiul lui Dumnezeu întrupat, prin care s-au făcut toate. El unește în persoana Lui prin întrupare firea dumnezeiască și omenească, fiind și Dumnezeu și om¹⁶.

De la Sfîntul Ioan pînă la Sfîntul Maxim Mărturisitorul, majoritatea Sfinților Părinți abordează în lucrările lor teologice persoana Cuvîntului, existînd astfel o legătură neîntreruptă de idei, legătură care își are originea în prologul Evangheliei Sfîntului Ioan. Din această cauză, vom trece în revistă foarte sumar, ideile cele mai reprezentative care privesc Logosul la diferiți Sfinți Părinți.

Sfîntul Ignatie Teoforul scoate în evidență veșnicia Logosului, exprimînd raportul cu Dumnezeu-Tatăl prin termenii de Fiu și Logos¹⁷.

Sfîntul Iustin Martirul și Filozoful acordă noțiunii de Logos două sensuri: ca Logos desăvîrșit total, persoană și nu putere creată, ori de cîte ori se referă la persoana divină a Fiului lui Dumnezeu și ca Logos Spermaticos de cîte ori se referă la oameni, nu ca desprindere de Logosul veșnic, ci ca putere noetică ce se împărtășește de Logosul lui Dumnezeu și care nu are un ipostas propriu. Revelația prin Logosul Spermaticos a fost relativă. Adevărata revelație s-a făcut prin întruparea în Iisus Hristos a Logosului lui Dumnezeu. Ca Logos desăvîrșit al lui Dumnezeu, Iisus Hristos a descoperit adevărul deplin, nu fragmentar, așa cum fusese cunoscut în lumea precreștină, cu ajutorul Logosului Spermaticos¹⁸.

Teofil al Antiohiei întrebîntează termenii: Logos Endiathetos (cu putere rațională în Dumnezeu) și Logos Proforicos (manifestată la crearea lumii)¹⁹.

13. Pr. Sebastian Chilea, *Logos și ethos*, în «Studii Teologice», XXII (1970), nr. 3-4, p. 250-266.

14. L. Lemonnyer și L. Cerfaux, *Theologie du N. Testament*, Paris, 1963, p. 192-197.

15. Cf. Pr. Prof. Ioan Gh. Coman, *Origen despre Logos, Biserică și suflet în comentariul său la Cîntarea Cîntărilor*, în «Studii Teologice», XXV (1973), nr. 3-4, p. 165.

16. F. Cayré, A. A., *Précis de patrologie...*, Paris, 1950, vol. II, p. 305.

17. Pr. Ștefan Alexe, *art. cit.*

18. A se vedea lucrarea Pr. Prof. Ioan Gh. Coman, *Teoria Logosului în Apologiile Sfîntului Iustin Martirul și Filozoful*, București, 66 p.

19. Pr. Ștefan Alexe, *art. cit.*

După Sfântul Atanasie cel Mare, Logosul a luat trup omenesc creat, pentru ca să-l îndumnezeiască pe om, înnoindu-l în Sine ca Făcător și pentru a ne ridica pe toți spre Dumnezeu, prin asemănarea noastră cu cel ce ne-am unit. «Omul nu ar fi fost îndumnezeit, dacă Fiul nu ar fi fost Dumnezeu adevărat și omul nu ar fi fost ridicat la Dumnezeu, dacă Acela care a purtat trup, nu ar fi fost cu adevărat după fire Cuvântul Tatălui. Și după cum nu am fi fost izbăviți..., dacă trupul pe care Logosul l-a purtat n-ar fi fost omenesc..., tot astfel n-ar fi fost îndumnezeit, dacă Logosul..., n-ar fi fost după fire din Tatăl.. Căci de aceea a aflat bună această unire prin care cel ce după fire e om, se unește cu cel ce după fire este Dumnezeu»²⁰.

Logosul se îmbracă în trup, pentru ca acesta, strâns legat de viață, să nu mai rămână în moarte²¹.

Sfântul Chiril al Ierusalimului afirmă că din cauza slăbiciunii noastre, Logosul se întrupează, luând firea noastră pentru a o îndumnezei, pentru că firea omenească să se facă părtașă cu Dumnezeu²².

Sfântul Grigorie de Nysa, în «Marele cuvânt catehetic», afirmă și el că firea păcătoasă este revitalizată prin întruparea Logosului care unește dumnezeiescul cu omenescul²³.

Aceleași idei le găsim la Sfântul Grigorie de Nazianz și Sfântul Ioan Gură de Aur²⁴.

Sfântul Chiril al Alexandriei apelează la analogia focului și a fierului pentru a exprima importanța deosebită din punct de vedere creștin a întrupării Logosului²⁵.

Meliton de Sardes, concentrează observațiile despre persoana și activitatea Logosului în cuvinte de o extraordinară precizie și frumusețe: «În locul Mielului a venit Dumnezeu, în locul oii — un om și în om Hristos, care poartă totul.. Într-adevăr, născut ca fiu, adus ca miel, jertfit ca oaie, îngropat ca om, a înviat din morți ca Dumnezeu, El care este totul: Lege când judecă, Logos când învață, har când mintuiește, Fiul când e născut, oaie când suferă, om când e îngropat, Dumnezeu când înviază, așa ni se descoperă Iisus Hristos»²⁶.

La Sfântul Maxim Mărturisitorul, teologia Logosului este o sinteză grandioasă și personală. În teologia Sfântului Maxim se întâlnesc elemente din marile curente filozofice ale antichității și din gândirea Părinților Bisericii. În teologia lui se întâlnesc ideile lui Origen și Evagrie, ale lui Dionisie Areopagitul, Grigorie de Nysa și de Nazianz, cu elemente acceptabile din platonism și aristotelism, «...toate într-o largă viziune proprie, dominată de Logosul care a coborât prin întrupare pînă în cele mai de jos și a străbătut prin înălțare cu omenitatea Lui, dincolo de toate, cuprinzându-le pe toate, ca pe toți cei ce vor, să-i mintuiască, îndumnezeindu-i»²⁷.

20. *Contra arienilor*, II, 70; Migne, P. G., XXVI, col. 296, cf. Prof. Nicolae Chițescu, *Răscum-părarea în Sfința Scriptură și inscrierile Sfinților Părinți*, Teză de doctorat, București, 1957, p. 86.

21. *De incarnatione Verbi*, Migne, P. G., XXV, col. 173—176. Aceleași idei le exprimă Sfântul Atanasie cel Mare și în *Epistola ad Epictetum*, Migne, P. G., XXV, col. 1049—1070; *Epistola ad Adaphium*, col. 1071—1084 și *Epistola ad Maximum*, col. 1085—1090.

22. *Catecheses*, 12—15; Migne, P. G., XXXIII, col. 741.

23. Cf. Prof. Chițescu Nicolae, *op. cit.*, p. 106.

24. În 1) *In novam dominicam*, Migne, P. G., XXXVI, col. 607—622; *Poemata*, 9—11, XXXVII, col. 455—476. 2) *Hom. in Io*, V, 19; Migne, P. G., LVI, col. 247—256; LIX, col. 687—700; LXIII, col. 927—930.

25. *Scholia de incarnatione Unigenti*, Migne, P. G., LXXV, col. 1369—1412. Sfântul Chiril dezvoltă această idee și în *De incarnatione Unigenti*, dialogus, col. 1189—1254; *Quod unus sit christus, dialogus*, col. 1253—1362.

26. Méli-ton de Sardes, *Sur les Pâques*, Ed. du Cerf, 1966, p. 5.

27. *Filocalia*, trad. din grec. de Pr. Dumitru Stănițloae, Sibiu, 1947, vol. I, p. 13.

Comentînd capitolul I din Evanghelia Sfîntului Ioan, Sfîntul Maxim Mărturisorul afirmă că Logosul își desăvîrșește opera în legătură cu lumea ca Hristos. Cuvîntul întrupat din prolog este chiar Iisus Hristos întrupat, care se arată oamenilor, după ce a fost prezis de profeți și anunțat de Ioan Botezătorul. «Cuvîntul lui Dumnezeu se numește trup nu fiindcă s-a întrupat, ci fiindcă Dumnezeu Cuvîntul cel simplu care era la început la Dumnezeu și avea în sine limpezi... modelele tuturor..., cînd vine la oameni..., se face trup..., căci la prima întîlnire, mintea noastră nu se sizează Cuvîntul dezvăluit, ci Cuvîntul întrupat...»²⁸. Înainte de a se manifesta prin întrupare, Cuvîntul era în lume (Ioan I, 10), care este opera Lui. El era prezent în lume și, în ciuda acestei prezențe, «lumea nu L-a cunoscut». Această idee este exprimată și de Apostolul Pavel în Fapte XIV, 15—17; XVII, 30; Rom. I, 18—22: «...să vă întoarceți... către Dumnezeu cel viu, care a făcut cerul și pămîntul... Și care, în veacurile trecute, a lăsat ca toate neamurile să meargă în căile lor, deși El nu s-a lăsat pe Sine nemărturisit» (Fapte XIV, 15—17).

Întreg Vechiul Testament nu este decît manifestarea Cuvîntului, care astfel a pregătit lumea în vederea manifestării supreme: întruparea. Întruparea s-a realizat: «Și Cuvîntul s-a făcut trup și s-a sălășluit între noi și am văzut slava Lui, slavă a Unuia născut din Tată, plin de har și de adevăr» (Ioan I, 14).

Mîntuitorul Hristos s-a întrupat pentru că: «Începutul uceniciei oamenilor în evlavie e legat de trup. Căci la prima apropiere de cunoașterea lui Dumnezeu, vorbim după literă, nu după duh. Dar înaintînd pe încetul în duh și răzuind grosimea cuvîntelor..., ajungem în chip curat în Hristos..., pe cît e cu putință oamenilor»²⁹.

În concepția Sfîntului Maxim Mărturisorul, există o legătură intimă între teologia Cuvîntului, înțeleasă ca existență și manifestare a Cuvîntului înainte de a fi lumea și în lume înainte de întrupare, și între «istoria lui Hristos», înțeleasă ca existență și manifestarea lui Hristos în lume, după întrupare. Această observație este întărită și de faptul că noțiunea de Cuvînt este prezentă numai în prologul Evangheliei a patra, exprimînd existența și activitatea Cuvîntului înainte de existența lumii. În rest se folosește expresia de «Fiu, viață, lumină, adevăr, toate identificîndu-se cu persoana Cuvîntului. Ele exprimă filiația divină și relația transcendentă a lui Hristos cu Dumnezeu, pe de o parte, iar pe de altă parte, raportul Iisus Hristosom, în activitatea Sa mîntuitoare»³⁰.

Mîntuitorul Hristos este viață (Ioan XI, 25; XIV, 6), viața care era lumina oamenilor (I, 4; VII, 12). «Atît cît sînt în lume, lumină a lumii sînt» (IX, 5). Dumnezeu Cuvîntul este adevăr și lumină (III, 21), este «lumină adevărată» (I, 19), «piine adevărată» (VI, 32). Pre existența Cuvîntului în Treime este arătată de însuși Mîntuitorul Hristos: «Adevărat, adevărat zic vouă: Eu sînt mai înainte de a fi fost Avraam» (VIII, 58). El fusese preaslăvit la Tatăl înainte de a fi lumea (XVII, 5). Dumnezeu îl iubește pe El mai înainte de «întemeierea lumii» (XVII, 24). El s-a coborît din cer, pentru a face voia celui ce L-a trimis (VI, 38).

Această pre existență a Cuvîntului nu este pur ideală. Cînd Mîntuitorul se declară anterior lui Avraam, o face nu ca idee, ci ca persoană care acționează. Persoana istorică a Mîntuitorului Hristos este identificată aici cu o existență divină, preexistînd din eternitate, așa cum arată prologul Evangheliei a patra. «La început era Cuvîntul și Cuvîntul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvîntul» (I, 1).

28. *Ibidem*, vol. II, p. 188.

29. *Ibidem*, p. 189.

30. Loisy M., *Le quatrième Evangile*, 2-e édit., Paris, 1906, p. 102.

În acest verset se afirmă pre existența Cuvîntului, eterna Lui comuniune cu Dumnezeu și divinitatea Sa³¹. Chiar de la începutul lucrurilor (ἐν ἀρχῇ) despre care vorbește Geneza, Logosul exista (ἦν) și nu a început să existe (ἐγένετο) asemenea creaturilor. Exista din eternitate și din eternitate era la Dumnezeu (πρὸς τὸν θεόν), distinct de Tatăl, dar într-o unire intimă de viață cu El (I, 18): «Cel Unul Născut, care este în sînul Tatălui», Cuvîntul însuși este posesor al deplinei divinități: cuvîntul «Dumnezeu», din prologul Evangheliei a patra, nu exprimă un nume personal, ci indică natura divină care aparține Cuvîntului, la fel ca și Tatălui»³².

Cuvîntul este factorul prin care a fost creată lumea: «Toate prin El s-au făcut, și fără El nimic nu s-a făcut din ce s-a făcut» (I, 3). El este viața și lumina oamenilor (I, 4, 9). Acțiunea regeneratoare și luminătoare s-a făcut evidentă în mijlocul întinericului prin revelația Vechiului Testament și își găsește încoronarea în întrupare, act prin care El vine personal în lume, aducînd harul și adevărul pe care le posedă în întregime (I, 4). «Și din plinătatea Lui noi toți am luat și har peste har» (I, 16). Mergînd pe linia deja trasată de Sfîntul Ioan Evanghelistul, în concepția Sfîntului Maxim Mărturisitorul, Cuvîntul întrupat este viață, înviere, adevăr și lumină³³.

a) Cuvîntul este viață pentru că dă putere de orientare spre lucrurile dumnezeiești. El este viața noastră pentru că este Mîntuitorul (Ioan III, 17). El este «izvorul de apă curgătoare spre viața veșnică» (IV, 14). El este «roua» noastră pentru că stinge flacăra patimilor. El este «apă» care ne dăruiește putere de viață. Este «izvor» pentru că dăruiește înțelepciune. Este «riu» pentru că varsă ca un riu «învățătura cucernică». Și aceasta o face pentru ca oamenii să se îndumnezeiască³⁴. Este păstorul cel bun care își dă viața pentru oile Sale (Ioan X, 10), tot El este cel care va învia pe cei care L-au primit (VI, 39). El este tulpina care susține mlădițele și legătura dintre El și credincioși, este aceeași ca legătura dintre cap și membre. Unirea creștinului cu Hristos, condiție a comunicării vieții, este marcată prin aceste cuvinte: «Rămîneți în Mine și Eu în voi. Precum mlădița nu poate să aducă roadă de la sine, dacă nu rămîne în viață, tot așa nici voi, dacă nu rămîneți în Mine.

Eu sint vița, voi sînteți mlădițele. Cel ce rămîne în Mine și Eu în el, acela aduce roadă multă, căci fără Mine nu puteți face nimic» (XV, 4—5). Ideea este continuată și în capitolul VI, v. 57: «Precum M-a trimis pe Mine Tatăl cel viu și Eu vuez pentru Tatăl și cel ce Mă mîncă pe Mine, va trăi prin Mine». Este vorba deci, de o adevărată unire fizică, implicînd fuzionarea celor două vieți sau participarea creștinului la însăși viața lui Hristos³⁵.

b) Cuvîntul este lumina credincioșilor, pentru că alungă neștiința și luminează mintea. El este lumină pentru că lumina este atributul divinității: «Lumină spre descoperirea neamurilor...» (Luca II, 32). El este lumina noastră: «Altădată erați întuneric și acum sînteți lumină întru Domnul; umblați ca fiii ai luminii» (Ef. V, 8). Însuși Mîntuitorul se numește pe Sine lumină: «Eu lumină am venit în lume, ca tot cel ce crede în Mine să nu rămînă în întuneric» (Ioan XII, 46). El este calea luminoasă pentru cei care străbat drumul virtuții. Este «ușă» pentru că introduce la cunoștință pe cei care au străbătut calea virtuților»³⁶.

Descoperind pe Tatăl ca izvor al dumnezeirii, Logosul împărtășește creației lui Dumnezeu rațiunea și finalitatea ei. Toate au fost făcute prin Logos, pentru că toate

31. P. Calmes, *L'Evangile selon S. Jean*, Paris, 1904, p. 140—144.

32. A. Vavant și E. Mangelot, *Dictionnaire de théologie catholique*, vol. VIII, col. 565.

33. *Filocalia...*, vol. II, p. 195.

34. *Ibidem*, p. 192.

35. Lebreton, *op. cit.*, p. 479.

36. *Filocalia...*, vol. II, p. 192.

poartă în ființa lor o rațiune, un mesaj, o finalitate. Prin întruparea Logosului, «fierea umană însușită se sfințește, se îndumnezeiește în cel mai profund sens ontologic, adică Logosul își face lăcaș în ființa umană și aceasta devine o revelație a Logosului, a adevărului»³⁷.

c) Cuvîntul întrupat este și adevăr al lumii, pentru că dăruiește celor vrednici deprinderea «neschimbăcioasă a celor bune». Ca lumină a oamenilor Hristos a venit să dea mărturie despre adevăr «...pentru aceasta am venit în lume ca să mărturisesc adevărul...» (Ioan XVIII, 37).

Înainte de întruparea Logosului, totul era în umbră; cu El a apărut adevărul. Aducerea revelației desăvârșite este echivalentă cu descoperirea adevărului. «Și veți cunoaște adevărul, iar adevărul vă va face liberi» (VIII, 32). Descoperirea adevărului îl face pe om liber, îl scoate de sub servitutea naturii, a necesităților oarbe și îl înalță în lumea valorilor spirituale³⁸. Adevărul posedat de oamenii credincioși începe prin credință și duce la viața veșnică (III, 18—36).

În concepția Sfîntului Maxim Mărturisitorul, Cuvîntul este o realitate vie, lucrătoare. «Cuvîntul dumnezeiesc este ca apa ce străbate în felurimea plantelor și în animale, în cei ce se adapă din El pe măsura puterii lor, în chip activ și gnostic, arătîndu-se în virtuți ca un rod, după calitatea virtuții și cunoștinței fiecăruia»³⁹. Logosul este principalul factor cu ajutorul căruia cei care îl primesc se înalță spre îndumnezeire; este «tăria» ce lucrează în virtuți, este «calea» omului întărit în virtuți. «El este «ușa» care deschide lumea cunoștinței celor ce au străbătut calea virtuților»⁴⁰. Cuvîntul lui Dumnezeu este asemenea grăuntelui de muștar; este foarte mic înainte de a fi cultivat. Dar după ce a fost cultivat cum trebuie, se arată așa de mare, încît în el se odihnesc rațiunile făpturilor sensibile și inteligibile ca niște păsări». Rațiunile tuturor lucrurilor își au izvorul în El și sînt cuprinse de El, fără ca El să fie «încăput de niciuna din făpturi». De aceea a zis Domnul că cel ce are credință cit un grăunte de muștar poate muta muntele cu cuvîntul, avînd să se dezvolte ca grăuntele de muștar⁴¹.

În procesul de creștere a Logosului în noi există anumite trepte pe care Sfîntul Maxim le explică plastic și cu profunzime, uzînd de schimbarea la față a Mîntuitorului Hristos. Cînd Cuvîntul se face în noi clar și luminos, «...atunci și hainele Lui se fac albe». Aceste «haine» sînt în concepția Sfîntului Maxim «rațiunile Sfintei Scripturi», care în acest stadiu de creștere a noastră în Cuvînt se fac «străvezii și clare», nemaiavînd nimic acoperit. Ba apar lingă El și Moise și Ilie, adică rațiunile mai duhovnicești ale legii și ale proorocilor⁴². După fiecare înaintare în virtuți a credinciosului, Cuvîntul se schimbă la față, fiind din ce în ce mai accesibil. Această pătrundere în intimitatea spirituală a credinciosului, are ca efect creșterea capacității de înțelegere, care evoluează de așa manieră, încît «rațiunile mai duhovnicești din lege și din prooroci pe care le închipuie Moise și Ilie, arătîndu-se cu Domnul la schimbarea la față a Lui, se dezvăluie proporțional cu slava de care se împărtășesc aceștia, descoperind atît înțeles cit pot cuprinde cei vrednici»⁴³. Din această cauză, participarea la Cuvîntul lui Dumnezeu este un urcuș «din putere spre putere... și mai mare urcuș din slavă în slavă... ca mintea să poată urma celui ce a străbătut cerurile».

37. Pr. Constantin N. Galeriu, *op. cit.*, p. 8.

39. *Ibidem*. 40. *Ibidem*, vol. II, p. 192.

43. *Ibidem*, p. 173.

38. *Filocalia.*, vol. I, p. 18.

41. *Ibidem*, p. 69.

42. *Ibidem*, p. 70.

De multe ori, la Sfântul Maxim Mărturisitorul, noțiunea de «cuvînt» are sensuri diferite. De obicei, desemnează a doua persoană a Sfintei Treimi, pe Mîntuitorul Hristos. În cîteva locuri, noțiunea de «cuvînt» este echivalentă cu rațiunea divină sau umană. Vorbind despre Cuvînt, înțeles ca rațiune divină, Sfântul Maxim spune: «Orice cuvînt al lui Dumnezeu nu este vorbă multă..., ci e unul alcătuit din diferite vederi, fiecare fiind o parte a Cuvîntului. De aceea cel ce grăiește pentru adevăr, chiar de ar putea vorbi în așa fel încît să nu lase nimic afară din ceea ce vrea să spună, n-a spus decît un singur cuvînt al lui Dumnezeu»⁴⁴. Orice rațiune a lui Dumnezeu concentrează în sine sensuri multiple care pot fi exprimate în multe cuvinte omenești și aceasta pentru că în Dumnezeu sînt concentrate toate rațiunile lucrurilor. Așa cum cuvîntul nostru, izvorînd din intimitatea ființei noastre, «este vestitorul mișcărilor ascunse ale minții», tot așa Cuvîntul lui Dumnezeu, manifestîndu-se în lume «...descoperă pe Tatăl pe care L-a cunoscut ca Cel ce este Cuvîntul Lui după fire, de aceea i se zice: Înger (Vestitor) al marelui sfat»⁴⁵.

Manifestarea Cuvîntului în lume generează rațiunile sau logoi. Cu cît în suflul credinciosului Cuvîntul este mai puternic, cu atît rațiunile lucrurilor devin mai evidente, mai accesibile. «Cel inițiat întrucîtva în învățătura despre unitate a cunoscut în orice caz și rațiunile Providenței și ale judecății, care apar împreună cu aceea. De aceea celor ce li se arată li se pare că este bine să facă trei colibi, cum a propus Petru, adică să-și zidească cele trei deprinderi prin care se dobîndește mîntuirea: a virtuții, a cunoștinței și a cunoștinței de Dumnezeu»⁴⁶.

Deosebirea dintre Cuvînt și rațiuni este afirmată de Sfântul Maxim cînd vorbește despre ființa și lucrările lui Dumnezeu. Logosul, Cuvîntul este rațiunea supremă, negenerată, a doua persoană a Sfintei Treimi, iar logoi sînt rațiuni imprimate încă de la creație tuturor lucrurilor. Rațiunile, logoi, există prin participare la rațiunea supremă care este necreată. «Ce este în făpturi creat sau necreat? Create în făpturi sînt cele ce există prin participare, iar necreate sînt cele de care se împărtășesc acestea. De pildă în bunătatea omenească se distinge strădania omului credincios de a se împărtăși de bunătatea divină, care pe de altă parte e și ea o forță ce susține și atrage strădania omenească»⁴⁷.

Rațiunile, logoi, sînt numite de Sfântul Maxim lucruri sau fapte (ἔργα) ale lui Dumnezeu și nu Dumnezeu care este deasupra tuturor lucrurilor, «...atît a celor care participă cît și a celor participante. Căci tot ce are existența ca predicat este lucru al lui Dumnezeu, chiar dacă unul a început să existe temporal, prin facere, iar altul e sădit după har., ca o oarecare putere innăscută. Toate cele nemuritoare și însăși nemurirea, toate cele ce viețuiesc, toate cele sfinte și însăși sfințenia, toate cele virtuose și însăși virtutea, toate cele bune și însăși bunătatea, toate cele ce există și însăși existența e vădit că sînt lucrurile (ἔργα) lui Dumnezeu. Dar unele au început să existe în timp, căci a fost odată cînd nu erau, iar altele n-au început să existe în timp, pentru că nu a fost vreodată cînd nu era, virtute și bunătate, sfințenie și nemurire»⁴⁸.

Rațiunile devin din ce în ce mai accesibile în măsura în care credinciosul crește în dobîndirea virtuților. Această creștere în virtuți se realizează tot în mediul Cuvîntului, rațiunile, logoi, fiind raze sau oglinzi ale Logosului.

Sfântul Grigorie Palama folosește afirmațiile Sfântului Maxim atunci cînd vorbește despre ființa și lucrările necreate ale lui Dumnezeu. «La încetarea celor pieri-

44. *Ibidem*, p. 174.45. *Ibidem*, p. 171.46. *Ibidem*, nota 1, p. 140.47. *Ibidem*, p. 140-141.48. *Ibidem*.

toare și la continuarea celor necreate în fapte aplicase Origen Cuvîntul Domnului : Cerul și pămîntul vor trece, dar rațiunile Mele (λόγοι) nu vor trece»⁴⁹. Reluînd o idee a Sfîntului Apostol Pavel din II Cor. XIII, 4, Sfîntul Maxim Mărturisitorul spune că dacă Cuvîntul lui Dumnezeu «s-a răstignit pentru noi din neputință», ridicîndu-se «din puterea lui Dumnezeu o face, ca Cel ce se face tuturor toate, ca pe toți să-i mîntuiască». Deci, bine le spune dumnezeiescul Apostol corintenilor care se află în neputință, că nu a socotit de bine să știe nimic, decît pe Iisus Hristos și pe acela răstignit, iar efesenilor care sînt desăvîrșiți «că Dumnezeu ne-a ridicat și ne-a așezat pe noi împreună cu Dînsul, în cele cerești, în Iisus Hristos»⁵⁰.

Cuvîntul lui Dumnezeu se face tuturor toate, după puterea fiecăruia. Astfel, El se răstignește în cei care încep «viața de evlavie prin fapte», înviază și se înalță la cer cu cei care s-au îndreptat prin El, dezbrăcîndu-se de omul vechi și «zidindu-se prin duhul, după chipul lui Dumnezeu». Cuvîntul întrupat și înălțat la cer este factorul care călăuzește sufletele celor care îl primesc. Venirea lui Hristos în sufletele credincioșilor nu este numai o repetare a întrupării și a înălțării, ci și o anticipare a celei de a doua venitiri. La fel și-a anticipat Mîntuitorul prima venire prin inspirarea patriarhilor și prorocilor, pregătindu-i astfel pentru înțelegerea întrupării Sale.

Întreaga istorie a creștinismului este — după Sfîntul Maxim Mărturisitorul — într-o continuă tensiune, tinzînd spre sofia dumnezeiască. Factorul dinamic în acest drum este Cuvîntul, «care o duce și o atrage spre țintă». Întreaga existență trăiește prin Cuvînt. El este cel care o recrează prin opera Sa mîntuitoare și o susține prin providență. El este farul călăuzitor al tuturor creștinilor.

«Înălțîndu-se în noi Cuvîntul lui Dumnezeu... atrage la Sine toate gîndurile și rațiunile noastre... fiind cauza și motorul tuturor»⁵¹. Importanța Cuvîntului în viața creștinilor este exprimată de Sfîntul Maxim Mărturisitorul în cuvinte desprinse parcă dintr-o pagină de antologie: «Cînd mîntea semețindu-se, încetează să întrebe... pe Cuvîntul dătător de învățătură... despre cele ce trebuie să facă și să nu facă, cade... din pricina neștiinței». Sau: «Cei ce trăiesc dobitocește, numai pentru simțuri, se primejdiesc pe ei, făcînd Cuvîntul trup, ca unii ce abuzează de faptele lui Dumnezeu spre a sluji patimilor și nu pătrund înțelesul înțelepciunii care se arată în toate..., pentru a cunoaște pe Dumnezeu din faptele Lui și a înțelege de unde, ca ce și spre ce scop au fost făcuți și în ce direcție avem să ne lăsăm călăuziți de cele văzute»⁵².

Această idee este reluată de Sfîntul Apostol Pavel, care în I Cor. XIII, 9, spune că are numai în parte cunoașterea Cuvîntului ca Dumnezeu, deoarece această cunoaștere este relativă, izvorînd din lucrări, cunoașterea după ființă nefiind posibilă. Numai Sfîntul Apostol și Evanghelist Ioan, care a cunoscut rațiunea întrupării Cuvîntului atît cît este cu putință oamenilor, a spus că a văzut «slava Lui» ca trup adică a văzut rațiunea pentru care Dumnezeu s-a făcut om. Ideea exprimată aici de Sfîntul Maxim Mărturisitorul era pe vremea lui deja clasică. O întîlnim la mai mulți Sfinți Părinți, începînd cu Origen, care consideră că Cuvîntul a coborît în lume pentru a se înalța din lume. Credinciosul trebuie să facă totul ca să nu rețină Cuvîntul jos în lume, «ci să-I înlesnească în duhul său propriu înălțarea la cer». Din

49. *Ibidem*, p. 171.50. *Ibidem*, p. 179 și nota 1, p. 181.51. *Ibidem*, p. 185.52. F. Prat, *Origène, le Théologie et l'exégète*, Paris, 1907, p. 48.

această cauză, după înviere, Mântuitorul nu lasă pe Maria să-L atingă, pentru ca să nu se mulțumească cu o înțelegere «după trup» și pentru a se ridica la o înțelegere mai înaltă, «în duh».

*

Teologia Logosului rămâne punctul central al teologiei ortodoxe, El fiind mereu prezent în antropologia creștină, în soteriologie, în eccleziologie și în eshatologie. Pornind de la Sfântul Ioan Evanghelistul care trasează linia de demarcație între Logosul filozofic și cel teologic-religios, pînă la Sfântul Maxim Mărturisitorul, se observă o evoluție firească în elaborarea teologiei Logosului, păstrîndu-se totuși anumite date filozofice, considerate de Sfinții Părinți ca valoroase și reale, aplicate celei de a doua persoane a Sfintei Treimi, Logosului, Mîntuitorului Hristos.

Sfântul Ioan numește Logos nu o existență ideală și impersonală, ci pe Iisus Hristos, o existență bine definită, cu caracter personal. Aceasta este deosebirea esențială dintre Logosul teologic și cel filozofic și această deosebire este scoasă în evidență de toți Sfinții Părinți care abordează în lucrările lor problematica Logosului, cu toate că terminologia este uneori aceeași sau inspirată din filozofia Logosului. De exemplu la Sfântul Iustin, Logosul este seminal, tatăl, imanent; școala alexandrină îl numește esența esențelor și idee a ideilor, chip al lui Dumnezeu și arhetip al omului⁵³.

Părinții capadocieni consideră Logosul ca o esență gînditoare generatoare de viață, înzestrată cu voință proprie și creatoare a lumii.

Aceste cîteva exemple demonstrează modalitatea în care Sfinții Părinți au imbinat într-un tot unitar idei din filozofia Logosului cu puncte de vedere creștine, avînd la bază revelația divină. La Sfântul Maxim Mărturisitorul, teologia Logosului ia o amploare deosebită, situîndu-se în centrul teologiei sale, ca punct de plecare și în același timp ca țintă.

Logosul Sfîntului Maxim este o existență personală, este Mîntuitorul Hristos, întrupat pentru mîntuirea credincioșilor. El a fost și rămîne prezent în viața creștinilor «desfășurîndu-se în sus, în actul creației, în jos, în actul întrupării, în adîncime, prin coborîrea la iad, în lățime, prin venirea Sa în lume»⁵⁴.

Cuvîntul în teologia Sfîntului Maxim este o existență personală și activă, care s-a manifestat în lume și înainte de întrupare în creație, în providență, în inspirația patriarhilor și a proorocilor. El se întrupează din iubire pentru oameni, mîntuindu-i, făcîndu-i părtași dumnezeirii.

«Cuvîntul existînd dincolo de orice veac și de orice natură, se întrupează pentru tine de bună voie sub amîndouă. Cel ce era simplu după fire și după ipostas, s-a făcut trup ca să te mîntuiască pe tine. Căci numai aceasta a fost cauza nașterii Sale trupești: «mînuirea firii»⁵⁵.

53. Pr. Prof. Ioan Gh. Coman, *Persoana Logosului Iisus Hristos în lumina primelor patru secole patristice*, în «Studii teologice», XXIV (1972), nr. 9-10, p. 669.

54. Sf. Maxim Mărturisitorul, *Ambigua*, trad. dactilografiată din grec. de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, p. 7

55. *Ibidem*.

Drd. Nic. Streza

ELEMENTE DOGMATICE ÎN PREFEȚELE CĂRȚILOR DE CULT ROMÂNEȘTI TIPARITE ÎNTRE 1561—1716*

Unitatea credinței în Biserica Ortodoxă este o unitate în identitate păstrată și înnoită în Duh și Adevăr prin Sfânta Tradiție care este ea însăși viața Bisericii în Duhul Sfânt. Este identitate și înnoire. Conținutul credinței ortodoxe este păstrat și trăit identic de fiecare mădular al Bisericii, de fiecare Biserică Ortodoxă, așa încît tot adevărul sălășluiește în fiecare Biserică, sobornicitatea Bisericii fiind aceea unitate a credinței conform întregului, traducînd în sens ortodox termenul grecesc de catolicitate, prin sobornicitate.

Esențial este faptul că dacă la nivelul conținutului de credință, Ortodoxia trăiește în identitate, la nivelul vieții cultice, a celei canonice există diversitatea identităților autocefale, manifestată în primul rînd prin predicarea și săvîrșirea cultului în limba națională, prin dezvoltarea unor manifestări religioase externe conform talentului și spiritualității popoarelor care au primit credință în Domnul Iisus Hristos.

Teologia ortodoxă română din cele mai vechi timpuri pînă astăzi este dovadă grăitoare a modului cum se trăiește în Biserica Ortodoxă relația dintre etnicitate și catolicitate. Încercînd să valorificăm dogmatic prefețele unor cărți vechi de cult românești, tipărite de acei bine-cunoscuți clerici cărturari români care au pus bazele limbii literare românești și ale spiritualității ortodoxe românești, deodată cu întemeierea unei teologii românești prin asimilarea învățaturii creștine și a spiritului răsăritean, ne îndeplinim o datorie de onoare față de înaintașii noștri și contribuim la mai buna cunoaștere a nivelului spiritual și teologic al Bisericii Ortodoxe Române din timpurile trecute.

Limba, cum se știe, este cel mai important mijloc de înțelegere între fiii aceleiași națiuni pentru că ea conține ca într-un suflet întreaga viață a unui popor, cu trecutul lui cel mai îndepărtat, cu pămîntul care l-a hrănit și i-a încîntat privirea, cu împrejurările istorice prin care a trecut. Este oglinda curată a sufletului unui popor, a însușirilor de temelie ce definesc firea și caracterul lui, este cartea deschisă a obiceiurilor lui, a unei gândiri disciplinate și a unui suflet deschis. Este evidentă legătura organică între limbă și națiune, între graiul național și sufletul obștii care-l vorbește și cine nu le recunoaște se împotrivește însăși firii lucrurilor nesocotind evidența¹.

Identitatea de neam și limbă s-a menținut și s-a dezvoltat în decursul vremilor prin lupta culturală a tipografilor care au întors pre limba românească învățătura Sfintei Biserici Ortodoxe.

* Lucrare de seminar susținută în cadrul pregătirii doctoratului în teologie alcătuită sub îndrumarea D-lui Prof. N. Chițescu, care a dat și avizul pentru publicare.

1. Dr. N. Colan, *Biserica neamului și unitatea limbii românești*, București, 1845, p. 9.

Este bine cunoscută în acest sens contribuția Bisericii Ortodoxe Române și studiile de limbă și literatură sînt nenumărate, așa încît studiul de față se limitează la titlul restrîns, de dogmatică.

Nu putem trece însă peste importanța marilor tipografi și traducători, clerici și mireni care în același timp au fost și patrioți buni și credincioși statornici ai Bisericii străbune. Amintim în acest sens pe mitropolitul Andrei Șaguna care prin faptul că a tipărit alături de prefața Bibliei de la Sibiu (1856) și prefețele edițiilor anterioare ale Sfintei Scripturi (Noul Testament de la Bălgrad, 1648 și Biblia de la București din 1688) arată prin aceasta identitatea și unitatea noastră românească în timp și spațiu.

Iată ce spune Șaguna: «Limba Bibliei pentru un popor numai o dată se face; dacă s-a învins piedica cea mare a traducerii credincioase și înțelese și dacă poporul a primit limba aceea în însăși ființa sa, atunci următorii n-au de-a face alta, ci numai a o reinnoi și îndrepta așa cum ar fi reinnoit-o și îndreptat-o traducătorul cel dintîi al Bibliei de ar fi trăit în veacul lor... Traducerea Noului Testament de la Bălgrad, în 1648, de mitropolitul Simion Ștefan și traducerea Bibliei de la București în 1688 de frații Radu și Șerban Greceanu sub oblăduirea lui Șerban Cantacuzino — sînt ușile pe care s-a învrednicit și poporul român a intra în cîmpul cel ceresc al dumnezeieștilor învățături, care în mijlocul vijeliilor și valurilor lumii rămîn neclintite și adevărate din veac în veac.

Ele (traducerile) sînt izvoare care au izvorît întîia dată apa vieții veșnice pentru neamul acesta. Deșteptarea poporului românesc din vitregia veacurilor, împrietenirea lui mai deaproape cu legea lui Dumnezeu, pășirea lui către lumina cea blîndă a civilizației și a culturii, înfrățirea neamului nostru românesc, rămînerea în viață a limbii sale naționale; ...toate aceste binefaceri avem a le mulțumi acestor ediții vechi ale Sfintei Scripturi, acestor monumente nepieritoare ale limbii, moralității și peste tot ale vieții noastre naționale și bisericești.

Mare și adîncă într-adevăr trebuie să fie mulțumirea noastră către pomeniții bărbați mari ai poporului nostru și ai Bisericii noastre, care în vremuri atît de grele și cu mijloace atît de smerite au făcut lucruri atît de mărețe»².

Șaguna ne arată printr-o comparație foarte vie ce înseamnă limba și tradiția vie a poporului: «...iar limba noastră este pom viu, care în toată primăvara se înnoiește. Ramurile bătrîne și fără must se usucă și cad, mlădițele tinere ies și cresc, frunza veștejește și se scutură, dar alta nouă curînd îl împodobeste. Toate ale lui se fac și se prefac, numai tulpina rămîne totdeauna aceeași»³.

Pentru a ne integra în tradiția vie despre care vorbește Șaguna vom cita și din acei înaintași pe care el îi preamărea în prefața lui, citîndu-le prefețele.

Marele tipograf, Diaconul Coresi, spune în «Epilogul» Evangheliarului românesc de la Brașov, din 1561, aceste cuvinte: «Am scris aceste sfinte cărți de învățatură să fie popilor rumânești să înțeleagă, să învețe rumânii cine-s creștinii cum grăiește și Sfîntul Apostol Pavel către Corintenți (cap. 14): «În Sfînta Biserică mai bine este a grăi cinci cuvinte cu înțeles decît zece mii de cuvinte neînțelese în limba străină»⁴.

Mitropolitul Moldovei Varlaam spune în «Prefața» Cazaniei din 1643 adresîndu-se către toată seminția românească: «Fraților cu noi de un neam rumâni, pretu-

2. Prefața, cap. II, p. 6.

3. *Ibidem*.

4. *Bibliografia Românească Veche*, vom cita B.R.V., tom. I, p. 170.

tindenea, tuturor celor ce să află în părțile Ardealului și într-alte țări pretutindeni ce sînteți cu noi într-o credință... cu mult mai virtos»⁵.

Simion Ștefan spune în «Prefața» Noului Testament de la Bălgrad din 1648: «...bine știm că cuvintele trebuie să fie ca banii, că banii aceia sînt buni care umblă în toate țările, așa și cuvintele acelea sînt bune care le înțelegem toți. Noi drept aceia ne-am silit decît am putut, să izvodim așa cum să înțeleagă toți...»⁶.

Șerban Cantacuzino spune în «Prefața» Bibliei de la București, 1688: «... spre aceasta m-am îndemnat ca să se dea la toți dumnezeescul cuvînt știind bine că Dumnezeu a poruncit Sfinților Săi Ucenici și Apostoli să propovăduiască pre Făcătorul de viață Cuvîntul Său la toată zidirea, ca să nu rămîie cineva neluminat de strălucirea darului Său; care vedem pînă azi că n-a rămas nici un neam, nici o limbă ca să nu citească întru a lor limbă dumnezeiască Scriptură...»⁷.

Vasile Lupu, domnul Moldovei», spune în «Prefața» Cazaniei lui Varlaam: «... din cît s-au îndurat Dumnezeu dintru mila Sa de ne-au dăruit dăruim și noi acest dar limbii românești, carte pre limba românească, întii de laudă lui Dumnezeu, după aceea de învățătură și folos sufletelor pravoslavnice»⁸.

Matei Basarab în «Predoslavia» Cărții de învățătură, din 1644, spune: «... să învețe poporul, căci altfel creștinii citesc Scripturile iară nu înțeleg ce zic și se aseamănă cu cel ce ține miere în mină, iară dulciața mierii nu-i pricepe, sau cu unul ce ține lumina aprinsă în mină și ochi nu are să vadă să umble nepoticnindu-se»⁹.

Mică expunere a teologiei dogmatice conținută în prefețele cărților de cult românești. Teologii noștri înaintași au iubit și au prețuit deosebi dogmatica alături de celelalte studii teologice sau creștine în general ale vremilor. Urmele preocupărilor dogmatice încep cu cele mai vechi manuscrise și se concretizează în două direcții: tipărirea de traduceri ale unor opere dogmatice ortodoxe clasice, din Sfinții Părinți și din teologii contemporani vremii lor și încercări de teologie dogmatică mai întii, apoi chiar operele dogmatice românești. Despre încercările de teologie dogmatică autohtonă vorbesc tocmai prefețele cărților de cult românești¹⁰.

Pentru valoarea lor deosebită atît ca limbă și stil, cît și ca conținut dogmatic, aceste predoslovii se vor prezenta ele însele ca texte dogmatice, fără o intervenție din afară care ar întrerupe continuitatea expunerii.

Dogma Prea Sfintei Treimi. — Aproape toate prefețele cărților de cult românești încep cu o slavă a Sfintei Treimi al cărui conținut dogmatic este identic, în ciuda dimensiunilor prefețelor. Formula ortodoxă specific românească pe care o au toate prefețele, este și epitaful de pe pietrele votive ale lăcașurilor noastre de cult, ai căror ctitori începeau temelia lor cu invocarea Sfintei Treimi. Este această coordonată fundamentală a cugetării răsăritene și românești, pe care o putem numi dimensiunea personală a credinței ortodoxe.

«Cu vrerea Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvîrșirea Duhului Sfînt..., Dumnezeu cel în Treime închinat», noi sau Io voivod am ridicat acest lăcaș, sau am scris această carte.

Dogma Sfintei Treimi este păstrată cu sfințenie în Ortodoxie; din acest motiv nu există nici în prefețe a dezvoltare speculativă sau raționalistă a învățăturii creș-

5. *Idem*, p. 286.6. *Idem*, p. 45.7. *Idem*, p. 259.8. *Idem*, p. 128.9. *Idem*, p. 268.10. Studiu colectiv, *Teologia dogmatică românească*, în «Ortodoxia», XXIII (1971), nr. 3, p. 309.

tine. Speculația este înlocuită cu doxologia, care este una din coordonatele teologiei și cultului Bisericii Ortodoxe¹¹. Este o doxologie trăită, aplicată practic în viața creștinilor, integrând Biserica și pe credincios în întreaga creație, dând viziunea ortodoxă a liturghiei pe care o are cultul ortodox. Prefețele mărturisesc: «Preamărim pe Dumnezeu din care toate s-au făcut, pe Fiul prin care toate s-au făcut și pe Duhul Sfânt în care toate s-au făcut»¹².

«Prea luminate întru proslăvire și credincios întru Părintele nenăscut și întru Fiul de la Părintele născut mai înainte de toți vecii și întru Duhul Sfânt de la Părintele Purcezătoriu și pre Fiul odihnitoriu, Sfântă Troiță, Unul adevărat Dumnezeu zidi-toriu și făcătoriu al tuturor văzutelelor și nevăzutelelor»¹³.

Acest citat demonstrează cu câtă adâncime era cunoscută dogma treimică în acele timpuri. Este exprimată clar cea mai înaltă poziție teologică a Sfinților trei mari ierarhi, la care se găsește textul original ce spune: «Duhul lucrează și se odihnește în Fiul». Este citatul care a dat naștere în Apusul Europei deosebirii dogmatice cunos-cute sub numele «Filioque». Textele românești ale prefețelor cărților de cult vechi sînt documente ce dovedesc ortodoxia credinței în purcederea Duhului Sfânt din Tatăl, și lucrarea Lui în lume, în Biserică prin Fiul, după cum spune altă prefață: «Cu prea mare bunătatea lui Dumnezeu celui întru Treime, cîntat, a Tatălui celui fără de început și a Fiului Său și Cuvîntului de asemenea fără de început și singur născut din Dînsul din veci și a Duhului Prea Sfînt și de viață făcător și mîntuitor, din Tatăl nu născut, ci purces și care în Fiul se odihnește și toate peste tot le împlinește»¹⁴.

După doxologia adusă Sfintei Treimi, în toate predosloviile se continuă cu argu-mentarea necesității tipăririi cărților, în care se vorbește destul de mult despre cunoaș-terea lui Dumnezeu din Scripturi.

«Cum izvorăsc și ies toate apele din mare și împărțindu-se se răschiră prin toate vinele pămîntului, de adapă tot pămîntul, așa într-acest chip și Sfintele Scripturi izvorăsc și ies din înțelepciunea dumnezeirii și adapă toate învățăturile cele bune. Drept aceia iarăși, cum vedem pe toți înțelepții și puternicii lumii, cu mare osîrdie și nevoie și cu multă cheltuială ciarcă și sapă pămîntul și meșteșugiesc de găsesc acele vine de izvor de apă și dacă le găsesc, bucurîndu-se, foarte iscusit cu mare meșteșug sîlesc de scot acele izvoară pînă la fața pămîntului pentru binele și repausu a mulți ce locuiesc în acel loc. Așa este și izvorul Sfintelor Scripturi. Mulți înțelepți și puternici voievozi, cu multă rugă și cu multă nevoie au cercat pînă s-au spodobit de au găsit izvorul vieții cel nescăzut, ce să zice Sfînta Scriptură și cu multă dragoste și bucurie, lumii l-au arătat, pentru binele și folosul a mulți»¹⁵.

Această muncă de descoperitori ai cuvîntului lui Dumnezeu pe limba românească au făcut-o marile figuri ale Bisericii noastre pentru că: «dregătoria domnilor și crailor aceasta este, să poarte grijă cum să aibă oamenii de sub biruința lor mîncare și bău-tură sufletească, după cum zice a II-a Lege 8,3 și Evanghelia lui Matei 4,4: «că nu numai cu pline va trăi omul, ci cu tot cuvîntul lui Dumnezeu»; «că omul creștin din cuvîntul lui Dumnezeu, neputrezător se naște din nou» (I Petru I, 23). «Că fără cuvîntul lui Dumnezeu, nici pe Dumnezeu nu-L cunoaștem, nici de ispășenia noastră nu știm și fără de acestea toate bunătățile lumii sînt în deșert»¹⁶.

11. Vom reveni în concluzii, cu precizări.

12. B.R.V., p. 48.

13. *Idem*, p. 156.

14. *Idem*, p. 171.

15. *Pravilele împărătești*, Iași, 1646.

16. *Idem*, p. 284.

Tilcuirea sensului duhovnicesc al Scripturii este o cîntare adusă lui Dumnezeu de către Șerban Cantacuzino în prefața Bibliei de la București. Iată cum tilcuiește: «Cuvintele lui Dumnezeu sînt cuvinte curate, argint lămurit și de șapte ori curățit, după cum zice David. Și alta nu e, numai cuvîntul lui Dumnezeu cu care omul are a neguțători spăsenia lui și a fratelui său. Acest dumnezeiesc cuvînt măcar că cu multe felii de nume lăsîndu-se să arată nouă la dumnezeiasca Scriptură: întîi ca apă vie care stinge ațîțarea poftii celei spurcate, au piinea vieții care mîncînd-o sufletul leapădă stricăciunea morții, au vin dulce care picură în inimile celor ce-l beau bucuriile raiului, au luminătoriu care ne luminează să nu ne poticnim umblînd în noapeta deșertăciunii cei lumești, au sabia care junghie inima balaurului celui viclean, au pavăză de foc cu care ne apărăm de săgețile cele aprinse cu foc ale satanei, au piatră întărită peste care stau neclintite duhovniceștile zidiri, au cheie care ne deschide vistieria dumnezeieștii fericiri, au canon care ne astîmpără necazurile lumii acesteia, au iarbă care ne vindecă de toate vătămăturile sufletești, au carul credinței asupra căruia toți ca niște biruitori vom intra în raiu, au mai desăvîrșit, piatra cea de mult preț ce se zice cărbune care ne-au pus dragostea lui Dumnezeu ca un semn ca să ne cunoaștem că sîntem ai lui. Cu acestea și cu altele asemenea de să și tilcuiește cuvîntul lui Dumnezeu»¹⁷.

Tilcuirea Sfintei Scripturi este săvîrșită sub autoritatea Bisericii, care singură este infailibilă. Mărturia credincioșiei tilcuitorilor și a ortodoxiei tălmăcirilor lor este afirmată în toate prefețele, așa cum spune Șerban Cantacuzino: «și după isprăvirea tălmăcitului aceștii folositoare cărți, luînd cum se cade și voe dela Sfînta și muma noastră Biserică cea mare, s-au dat în tipografie de s-au tipărit în Sfînta Mitropolie din București»¹⁸.

În fața propagandei calvine care se intensifica, se accentuează ortodoxia traducerilor și tilcuirilor Sfintei Scripturi.

Numai Biserica are voie să tilcuiască Biblia, pentru că ea are autoritatea infailibilă, ea nu greșește. Biblia este dată de Biserică spre citire, numai credincioșilor ortodocși-pre blagoceștivi și năstravnici fii ai Bisericii Ortodoxe, cum spune Coresi, care continuă: «ne-am străduit să tilcuim această carte pentru ca binecredincioșii creștini a săborului și apostoleștii Bisericii, deapurarea să o aibă întreagă și sănătoasă. Să o păzească, nici să adauge, nici să ia nimica. Înțelegătorilor acestora, tuturor să le fie de folos. Însă mai virtos într-acest greu ce e în lume acum drept ce mulți oameni creștini și întru multe chipuri de credințe și de învățături nouă pleacă-se și păreriile lor-și slăbătăcescu-se. Și dintru o împreunare a credinței ce era lăcuind ei, se întorc și din sfîntuirea legii și a credinței iar ei se striinează. Iară ei cînd vor ceti această aicea doar se vor putea derepta și la calea cea adevărată să se aducă. Iară ciți întru credința cea dreaptă și adevărată sînt păziți și neclintiți s-au ținut, pre aceia și Hristos mai tare-i întărește cu cuvintele și cu învățăturile lui în credință și într-un cuget a fi și nu-i lasă nici a se tulbura cu valurile lumii acesteia firile lor, nici a se mistui între ei oarecari eresuri ce vor fi»¹⁹.

În *Răspunsul împotriva Catehismului calvinesc*, mitropolitul Varlaam se pronunță cu autoritatea de care era investit de Biserică. Despre acea cărțuie Varlaam spune: «o am aflat plină de otravă de moarte sufletească, de care lucru, iubiții mei fii, mărturisesc înaintea lui Dumnezeu cu firea mea, că mare grije și multă scîrbă a cuprins

17. *Idem*, p. 90.18. *Ibidem*.19. *Idem*, p. 90.

sufletul și inima mea, pentru care lucru am chemat și-am strîns sobor dintr-amîndouă părțile și din Țara Românească și din Țara Moldovei (sinodul a avut loc în 1644, după cercetările lui Melchisedec, sau în 1645, după cele ale lui Samuil Micu)²⁰, nu atîta că doară să poată ei clăti inima voastră ce-i întărită și rădăcinată pe temelia cea bună și tare a Bisericii noastre pravoslavnice, cît cuget și socotesc, cînd ai cu aceste minciuni și amăgiri cu care cearcă să poată afla pe neștine prostan și neștiuturi, să-l sparie cu mărturia Sfintei Scripturi, care fără de cale au pus și o tilcuiesc spre a lor perire. Pentru aceia am socotit că am o datorie mare să fac răspuns și să arăt strîmbătura și tilcul lor cel rău, că strîmbează Scriptura Sfîntă și o tilcuiesc rău. Și aceasta nu doară că prepui ceva întru făpturile cele pravoslavnice ale creștinătății voastre; că știu bine și sunt adevărit de credința voastră ce ați apucat dintii și din început, că nici unul din voi cărțile cele ereticești și învățăturile lor în număr nu le socotiți, ci numai pentru ca să arăt întunericul și neînțelegerile lor întru Scriptura Sfîntă, care o tîlmăcesc pre voia și pre volnicia lor»²¹.

Logofătul Udriște Năsturel, îngrijorat pentru frații săi români transilvăneni care sînt primejduiți de erezie, scrie în prefața Evangheliei cu învățătură de la Govora, 1642, următoarele cuvinte: «și nimica numai mila rudei mele creștinilor m-au îndemnat spre aceasta, că vezui în neamul nostru unii ca aceia, oameni de amîndouă cetele, proști și sufletești (cărțurari și neinvățați) carii pentru necuviința lor se depărtează cu învățături strîine și cu proastă și scurtă mintea lor răzlușindu-se din credința cea adevărată, potrivnici Bisericii lui Dumnezeu, cu ereticii împreunîndu-se și ca musca la dulciața mierii așa și ei înșelători de spăsenia proștilor și întru amărăciunea veninului cel purtător de moarte înecîndu-se și ucigînd sufletele lor și ale oamenilor. Drept aceia eu cu rivnă pohtii pentru frații mei și cugetai să scoț această carte sfîntă ce se cheamă Evanghelie învățătoare tilcuită, să fie propovedanie creștinătății noastre, a Sfintei Biserici Apostolească a Răsăritului, pre limba noastră românească»²².

În acest context religios și creștin, învățătura Bisericii noastre se afirmă cu mare putere, așa încît capitolele dogmaticii ortodoxe erau pe scurt expuse în prefețele tipărite, formînd adesea un fel de mic catehism, în care era prescurtată o explicare a crezului ortodox. Hristologia este aplicată practic la soteriologie și ecclesiologie, după cum urmează: «Hristos este Cuvîntul lui Dumnezeu întrupat spre care arată cu degetul Sfîntul Ioan Botezătorul, zicînd că Acesta este mielul lui Dumnezeu ce ridică păcatul lumii»²³. Acum toate slujbele Bisericii, în Hristos s-au împlinit cum zice Scriptura: «Capul legii este Hristos, despre care spune Sfîntul Apostol Pavel în Epistola către Evrei: «cu multă cinste și în multe chipuri celor de demult Părintele lor grăia prin prooroci, iară aceia de apoi într-aceste zile la noi a grăit prin al Lui Fiu, cela ce L-au pus în moșie peste tot, pentru Acela și lumea a făcut, de aceia și evangelistul Ioan mărturisește grăind că legea a fost dată lui Moise, iar dulciața și adevărul lui Iisus Hristos. El, Acesta cu lumina slavei Părintelui, cu bună vrerea Tatălui vru, din Duhul Sfînt și din prea Blagoslovita Fecioara Maria, derept a noastră spăsenie, întru anii de apoi vru să se întrupeze și chip de trup de om spre El luă și pe pămînt viu să viețuiască. Învață pre noi cu bună înțelegere calea spăseniei și să ne întoarcă din întuneric la lumină. Acest om trudele și boalele noastre răbdă, să se muncească și să moară derept păcatele noastre vru și cu ranele Lui toți ne-am vindecat; din moarte a treia zi

20. Pr. Prof. Mircea Păcurariu, *Legăturile Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania, cu Țara Românească și cu Moldova, în sec. XV-XVIII, teză de doctorat în «Mitropolia Aradului», XIII, (1968), nr. 1-3, p. 37.*

21. B.R.V., p. 156.

22. *Idem*, p. 120.

23. *Idem*, p. 94.

înviase și cale nouă împărăția cerului dăruie. La ceriu suise și șazu de-a dreapta Tatălui și Mîngietorul din Tatăl, Duhul Sfînt spre ucenicii săi, apostoli vîrsă. Iar după suirea Lui la ceriu nici pe noi nu ne-a lăsat săraci, ci trimisă nouă pe Sfinții Săi Apostoli și după Apostoli încă pe premîndrii învățători și păstori ai lumii; iară ei peste toată lumea Sfîntă Evanghelie propovăduiră și noua viață a ceriului, lăcuiitorilor de pe pămînt învățară; credința și dragostea spunînd și pre toți într-un trup cu Sfîntul Botez împreunînd, în a Soborului și Apostolească Biserică»²⁴.

Hristos este «al doilea Adam, unul fără de păcate, unul născut, Fiul lui Dumnezeu, Domnul din ceriu, care slobozindu-ne pre noi de păcate și de moarte, venit-au cu trupul în chipul păcatului și pentru păcate cu trupul au osîndit păcatul (I Cor. 15; Rom. 5) și au pus și au legiuit Sfîntul Botez, carele este curăție, a doua naștere, zicînd: cine nu se va naște din apă și din Duh nu va vedea împărăția lui Dumnezeu (Ioan 3). Drept aceea Sfîntul Botez, carele este a doua naștere este ușă deschisă la împărăția ceriului, pusă și tocmită întru cele șapte Sfînte Taine ale Bisericii. Acesta este spălarea și pierderea păcatului nașterii celei dintii, a păcatului strămoșului Adam. Sfîntul Botez este împreunare și apropiere către Dumnezeu, căci întinerindu-ne cu dînsul ne facem fii lui Dumnezeu; este chezaș și solitoriu buneii învieri a tuturor creștinilor... cine se naște prin Botez și se împreună lui Hristos aceia vor fi ai Lui moșteni și se vor scula în viața netrecută a împărăției lui Dumnezeu.

Sfîntul Botez se cheamă hărăzire, căci noi oamenii nedînd nimica lui Dumnezeu, Sfîntul Botez este dar, căci în dar ni se dă bunătatea așa de mare ca aceasta. Se cheamă Botez căci afundă și îngroapă păcatul strămoșului, căci toți copiii cînd se nasc au acel păcat, iar dacă se botează l-afundă și-l îngroapă și-l pierde prin Sf. Botez»²⁵.

«Iară păcatul este că de mare jele și de mare minune este, cînd toate făpturile cerului și ale pămîntului îmblă și merg fiecare la sorocul și la marginea sa, la care înțelepciunea cia divină le-a făcut... numai singur omul ce-i făcut după obrazul Făcătorului său, cu minte și cu grai, cinstit ca stăpin și biruitor pămîntului, că puținel îl micșoră pre dînsul mai mic decît îngerii, adecă pre om, numai căci îi cu trup, iară cu sufletul este făcut de Dumnezeu să meargă în locul carele să grijească și să nu smintească nici să se scape de acel sămn. Iară el departe rămîne și ticăește de scapă și din Scriptură de va afla altu sfîrșitu chemării sale sau altă margine nu iaste fără numai viața aceia vestită și cu noroc și blagoslovită, care i-o dă Hristos»²⁶.

«Botezul și Sfîntul Mir se dau primele din ceale șapte Taine, Botezul naște din nou, iară mirul este unsoare... căci mai înainte vreme cînd vrea să facă împărați sau arhierei, atuncia le ungia fruntea cu unsoare; așa și noi creștinii, dacă vrem să ne facem împărați patimilor, pentru aceia ne botează cu Sfîntul Botez și ne unge cu Sfîntul Mir, și la frunte, ochi, la mîini și la piept, ca să nu aibă dracul loc să încapă nici la un mădular al nostru. La frunte ne unge ca să nu ne poată birui diavolul, la ochi ca să nu vedem, nici să căutăm la bunătățile cele deșerte sau petrecerile cele bune ale altora, iar la mîini ca să nu poată dracul să ne biruiască cu apucăturile și cu jefuirile și întru cite păcate fac mîinile. Iar la piept ca să ne aducem aminte de rele, căci aducerea aminte a omului este la piept. Botezul și Mirul sînt semne de biruință asupra dracilor și biruință și război, așa cum evreii au stropit cu sînge ușorii porților și nu i-a pierdut puterea morții în Eghipt, așa și pe creștini nu-i biruieste dracul căci sînt sămnați cu Sfîntul Botez și pecetluiți cu Sfîntul Mir»²⁷.

24. *Idem*, p. 85.

25. «*Mistirio sau sacrament*», B.R.V., p. 180.

26. B.R.V., p. 189

27. «*Mistirio...*», B.R.V., p. 180.

«Sfânta Taină a Euharistiei este cuminecare cu Hristos, după cum zice Apostolul Pavel la I Corinteni 10, 16, că păharul pe care-l bem și piinea ce mîncăm sînt trupul și singele Domnului, legea cea nouă, cărbune aprins care aprinde candela mîntuirii noastre...»²⁸.

«Pe Sfintele Taine le arată vremurile, obiceiurile, facerile pre tocma și rînduiala Bisericii, Sfîntă Maica noastră a Răsăritului, care a luat obiceiul de la domnul nostru Iisus Hristos, de la Sfinții Apostoli și de la Sfintele Soboruri»²⁹.

Locul prefețelor cărților de cult românești în istoria teologiei dogmatice românești.

Prefețele citate aparțin perioadei secoleor XVI—XVII, deci într-o perioadă îndepărtată de noi, pentru a putea spune destul de mult despre cunoașterea și trăirea dogmelor ortodoxe în Biserica Ortodoxă Română.

La o analiză mai aprofundată a problemei, se descoperă o bază a spiritualității ortodoxe românești, un fel de structură formată din câteva paradigme ce se integrează într-un tot organic, unitar, care nu este altceva decît tradiția Bisericii noastre ortodoxe.

Structura de care vorbim integrează următoarele principii :

Atitudinea filozofică în fața vieții exprimată atît în folclor cît și în predosloviile cărților de cult tipărite în românește, echilibrul sufletesc, statornicia în credință și fapte, armonia deschisă oamenilor și naturii și, ca un exponent ce sublimază toate celelalte elemente, spiritul de jertfelnicie pînă la sacrificiul suprem, dăruirea vieții pentru neam și legea ortodoxă, în credința învierii³⁰.

Așa a început să se dezvolte o teologie ortodoxă românească, o teologie în care dogma se integrează cu morala și cu pravila și liturghia. Începuturile acestui stil de teologie îl fac predosloviile de care vorbim.

Se concretizează impresia că nevoia învățăturilor dogmatice sub forma vechilor izvoare patristice și a unor tratate speciale — care lipseau din cauza vitregiei vremurilor — a fost împlinită mulțumită și faptului că mulți dintre clerici erau cărturari luminați, cunoscători ai limbilor greacă și latină; ei au păstrat neîntrerupta religioasă unitate dogmatică ortodoxă prin legătura cu Patriarhia de Constantinopol în ciuda împrejurărilor istorice vitrege³¹.

Pe temelia structurii spiritual religioase românești, clericii, ierarhi, preoți sau diaconi, talmăcitori și tipografi, au dezvoltat în decursul vremurilor o teologie autohtonă, care este o îmbinare de elemente dogmatice ortodoxe și de elemente ale spiritualității românești. Conținutul prefețelor cărților de cult românești este expresia vie a atitudinii autentic ortodoxe pe care o avea Biserica noastră. Cunoașterea este inclusă, în acea perioadă, în viața religioasă a creștinilor, în jurul bisericilor și mînaștirilor.

Acest specific al cunoașterii lui Dumnezeu, al cunoașterii lumii prin trăirea practică după pravilele ortodoxe, îl putem sintetiza în câteva elemente pe care le găsim în predosloviile la care ne-am referit.

Elementul principal care dă specificul românesc al teologiei este «doxologia». Teologia românească este doxologică, pentru că toate actele de cunoaștere și experiență creștină au ca scop mărirea lui Dumnezeu, a Maicii Domnului și a Sfinților. Toate predosloviile încep cu cuvintele «întru Slava...», arătînd că atît teologic, cît și faptic prin aceste tipărituri, creștinii aduc slavă lui Dumnezeu pentru darurile sale cele bogate revărsate peste ei, daruri printre care se află și cărțile pe care le-au putut

28. *Cele șapte taine*, B.R.V., p. 149.

29. «*Mistirio...*», B.R.V., p. 180.

30. Dr. Nicolae Bălan, *Biserica neamului și drepturile ei*.

31. *Teologia dogmatică în «Biserica Ortodoxă Română»*, p. 311.

tipări în limba românească. La fel ca în cultul ortodox care are o bogăție de «binecuvântări și ecfonise care exprimă doxologia, și teologia predosloviilor este doxologică.

Dimensiunea personalistă a teologiei ortodoxe, care pune Persoanele Sfintei Treimi pe aceeași cinstire ca și ființa divină, și mai mult se străduiește să înțeleagă că tocmai pentru că sînt trei persoane în comuniunea treimică a iubirii, Dumnezeu nostru este iubire, este lumină, pentru că și în viața omului, numai cine trăiește în comuniune cu cel puțin încă doi oameni, este om, se dezvoltă ca om, capătă conștiința de sine și conștiința morală față de fratele său.

Persoana este cheia teologiei creștine. Faptul că apusul a pus substanța, ființa înaintea persoanei, a generat toate greșelile dogmatice începînd cu ereziile anti-trinitare și sfîrșind cu teologia morții lui Dumnezeu din protestantismul influențat și el de această depersonalizare a lui Dumnezeu de către teologia scolastică.

Cuvîntul Domnului Hristos care ne-a spus: «mergînd botezați în numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh...» (Matei XXVIII, 19), a fost înțeles de ortodocși întocmai. Pietatea și spiritul românesc au determinat în teologia noastră o asimilare a personalismului, în sensul său autentic, așa cum îl arată predosloviile: «cu vrerea Tatălui și cu ajutorul (altă dată, cu lucrarea) Fiului și cu săvîrșirea Duhului Sfînt...». Aceste substantive puse pe lîngă persoanele divine, nu sînt atribute, așa cum face teologia apuseană, ci sînt lucrări, energii necreate activate în timp de Sfînta Treime, după iconomia mîntuirii. Manifestare a persoanei, sau funcțiune este voința, numele, libertatea, lucrarea. Înțelegînd ce este persoana, ortodoxia a distins-o de natură și a putut distinge apoi natura de har. Fără ca natura umană sau divină să fie personală, nu s-ar putea comunica, deci nu ar exista. Harul este energia necreată pe care ființa o posedă și o comunică prin persoana care este structura rațională, logică ce face ca natura să nu se împrăștie în această comunicare. Dumnezeu este Duh și Cuvînt. La fel omul este duh și cuvînt. Dacă despre cele ale Duhului, numai Duhul știe în privința lui Dumnezeu, apoi despre Cuvînt știm că s-a făcut trup, și ne-a adus legea cea nouă. Deci și persoana este o structură care se conduce rațional, după legi, pe care numai păcatul le poate întuneca, dar nu distruge, pentru că omul este chipul lui Dumnezeu.

Bisericitatea teologiei românești, dacă putem folosi acest termen, pentru că altul nu spune exact, că teologia se face de Biserică în Biserică și pentru Biserică. Numai Biserica are autoritatea să tilcuiască Scriptura și să predice, așa spun predosloviile, așa facem și noi astăzi. Sîntem în tradiția identică.

Duhul comuniunii, al sobornicității, este exprimat prin acea grijă pentru spăsenia fratelui ortodox, pentru readucerea la ortodoxie a fraților rătăciți.

Predosloviile arată că ortodoxia românească era puternică în viață și teologie, și că numai forța politică străină a dezbinat unitatea credinței. Unitatea de lege și națiune s-a păstrat în ciuda vitregiei vremurilor.

De la tipăiturile lui Coresi, la Cazanlia lui Varlaam, de la Noul Testament de la Bălgrad, la Biblia de la București, ca și multe alte cărți tipărite în diferite centre pentru toți cei de o seminție românească, există o unanimă mărturisire a conștiinței de unitate bisericească, de credință, de identitate de limbă și neam. Biserica Ortodoxă Română — cuprinzînd pe toți românii din Transilvania, Țara Românească și Moldova — era astfel un factor nu numai de unitate în aceeași «lege strămoșească», ci era un singur trup, însuflețit de aceeași credință dreptmăritoare și de aceeași conștiință românească³².

32. Dr. Nicolae Mladin, Mitropolitul Ardealului, *Cuvînt înainte la teza de doctorat* a Prof. Mircea Păcurariu, *op. cit.*

Drd. Marcel Ciucur

DREPTUL DE ACORDARE A AUTOCEFALIEI ÎN BISERICA ORTODOXĂ *

I. — *Noțiunea termenului «autocefalie».* — Termenul «autocefalie» este de origine greacă și înseamnă independența sau neatfirmarea unei unități bisericești de altă unitate bisericească sub raport interbisericesc administrativ-teritorial. În acest context, cu mult mai târziu, termenul «autocefalie» a început să fie întrebuințat de renumiții comentatori ai dreptului bisericesc răsăritean: Alexie Aristen, Ioan Zonara și Theodor Balsamon. De pildă, Theodor Balsamon, vorbind despre independența Bisericilor, afirmă: «Să nu ți se pară curios dacă găsim și alte Biserici autocefale (ἐτέρας ἐκκλησίας αὐτοκεφάλους), precum: a Bulgariei, a Ciprului, sau a Iviriei (adică a Gruziei)»¹.

Sinoadele ecumenice s-au preocupat de principiul autocefaliei, așa cum rezultă din diferite canoane: 4, 5, 6, 7 ale Sinodului I ecumenic, 2 și 3 ale Sinodului II ecumenic, 8 al Sinodului III ecumenic². De asemenea, și unele sinoade locale au luat decizii cu privire la autocefalie. Dar, nici în canoanele sinoadelor ecumenice, nici în cele ale sinoadelor locale — cu referință directă la noțiunea de autocefalie bisericească — nu se întrebuințează termenul «autocefalie». O explicație privind structura termenului «autocefalie» o întîlnim în canonul 34 apostolic, care exprimă clar faptul că treburile fiecărei Biserici locale se hotărăsc de episcopatul ei, prin mijlocirea primului episcop «πρώτος», care prin aceasta nu este considerat că deține putere în plus față de ceilalți episcopi. În acest canon, pentru prima dată cuvintele «αὐτόν» și «κεφαλήν» sînt plasate alături unul de altul³. Cel dintîi document oficial bisericesc, în care se întîlnește termenul «autocefalie», este lista (ἐκθεσις) alcătuită de Sfîntul Epifanie al Ciprului, privind conducătorii de Biserici contemporani lui (ἐκθεσις πρωτοκλησιῶν πατριαρχῶν τε καὶ μητροπολιτῶν)⁴.

Despre principiul autocefaliei diferitelor Biserici mărturisesc și multe alte personalități, cu autoritate bisericească, precum Nichifor, patriarhul Constantinopolului († 829) și Leon Filosoful († 912). De asemenea patriarhul Fotie vorbește despre autocefalia Bisericii Armene; Teofilact, arhiepiscopul Bulgariei (Ohridei), († 1008) vorbește despre autocefalia Bisericii Bulgare, iar Theodor Balsamon († 1203) — după cum s-a remarcat — vorbește despre «alte Biserici autocefale, precum: a Bulgariei, a Ciprului, sau a Iviriei».

Termenul «autocefalie» s-a întrebuințat într-o răspîndire mai largă în lucrările canonice și teologice, în genere, românești, grecești, rusești, sîrbești și bulgărești, de mai târziu.

* Lucrare de seminar susținută în cadrul pregătirii doctoratului în teologie, întocmită sub îndrumarea D-lui. Prof. Iorgu D. Ivan, care a dat și avizul pentru publicare.

1. Theodor Balsamon în interpretarea la canonul 2 al Sinodului II ecumenic în Ralli și Potli, *Sintagma ateniană*, Atena, vol. II, p. 171—172, 396.

2. Vezi *Pravila Pravoslavnoï Terkvi s talkovaniami Nikodima Episcopa Dalmatinsko-Istrinskogo*, S. Peterbourg, 1911, vol. I, p. 199, 247, 525, 203, 248, 307, 204, 205, 524, 253, 393.

3. *Sintagma ateniană*, vol. II, p. 45.

4. Prof. V. V. Bolotov, *Lecții poistorii drevnei Terkvi*, Petersburg, 1913, vol. III, p. 336; Prof. Serghie Troițki consideră că primii care au întrebuințat termenul *autocefalie* în sens juridic bisericesc, au fost Theodor Lectorul, Teofilact al Bulgariei și Theodor Balsamon (*Despre autocefalia bisericească*, în «Journal Moskovskoi Patriarhii» în 1948, nr. 7, p. 36). După părerea Pr. Prof. Liviu Stan, în perioada prececeștină, acest termen s-a întrebuințat în biologie. În secolul al X-lea, istoricul bizantin Teofan l-a întrebuințat în sensul de putere suverană laică, adică de putere politică supremă. (*Obîrșia autocefaliei și autonomiei în «Mitropolia Olteniei» XII*, (1961), nr. 1—4, p. 91.

II. — *Premise istorice pentru autocefalia bisericească.* — În secolul al IV-lea au apărut diocesele ca unități administrativ-teritoriale bisericești, care cuprindeau, fiecare, câteva mitropolii provinciale (*ἐπαρχία*) și erau conduse de exarhi (*ἐξάρχος* = exarhus)⁵.

În secolul V a apărut sistemul patriarhal al organizării administrativ-teritoriale bisericești, potrivit căreia un patriarhat cuprindea mai multe exarhate. Odată cu acest proces juridic și istoric de organizare și de adaptare la împărțirea administrativ-politică de stat, aceste unități bisericești și-au pierdut cu totul autocefalia. Episcopii, incluzându-se în organizațiile mitropolitane, și-au pierdut autocefalia, dar au continuat să existe ca autonome. În secolele IV și V mitropoliile, incluzându-se în exarhate, iar după aceea în patriarhate, și-au pierdut și ele autocefalia, continuând să existe ca autonome.

În secolul V, apar așa-ziiși *arhiepiscopi autocefali*. De fapt aceștia erau în înțeles juridic contemporan «arhiepiscopi autonomi». De pildă, în documentul oficial al Sfântului Epifanie al Ciprului se înșiră 33 de mitropoliți subordonați scaunului din Constantinopol — subordonare din care rezultă caracterul autonomiei lor. După afirmația profesorului V. V. Bolotov, în secolul al IX-lea, la 34 de mitropolii ale scaunului din Constantinopol, s-au perindat 41 de: «arhiepiscopi autocefali» (*αὐτοκέφαλοι ἀρχιεπίσκοποι*) al căror număr a ajuns la începutul secolului X deja la 51 de «arhiepiscopi autocefali»⁶, de unde rezultă iarăși caracterul autonomiei lor. La 15 aprilie 535, împăratul Justinian I (527—565), printr-o novelă specială, adresată episcopului Catelianus al Tesalonicului, anunța independența noii arhiepiscopii Justiniana Prima, în Tauresium (Illyricum). Acolo a fost rânduit un arhiepiscop cu drept de autocefalie. Peste 10 ani, în anul 545, prin novela CXXV Justinian I a fost constrins să limiteze această autocefalie. În anul 1019, împăratul Vasile II Bulgaroctonul (977—1025) a cucerit Macedonia, plasind în Orhida pe arhiepiscopul Ioan, cu drept de autocefalie⁷. În gramata împăratului bizantin Mihail VIII Paleologul (1259—1282) din anul 1272 se confirmă egalitatea arhiepiscopiei de Orhida cu arhiepiscopia Justiniana Prima, recunoscându-i-se toate drepturile conferite de împăratul Vasile II Bulgaroctonul⁸.

Arhiepiscopia autocefală — despre care vorbește și Theodor Balsamon, în interpretarea la canonul 8 al Sinodului III ecumenic⁹ — a fost și este cea gruzină.

Principiul autocefalității bisericești a existat și în Occident, așa cum reiese din viața Bisericii Britanice, independent de Roma, din anul 446 pînă în 1960, sau Bisericele: Aquiliei, Galicană, Mediolană. În perioada modernă, în Răsărit, acest principiu reiese din autocefalia Arhiepiscopiei Belgradului, Mitropoliei Ungro-Vlahiei, Mitropoliei Moldo-Vlahiei, Mitropoliei Eladei și altele.

III. — *Poziția canonică a Bisericilor autocefale pentru autocefalia bisericească.* — Ortodoxia este formată din Biserici autocefale locale, care, din punct de vedere administrativ-teritorial, se conduc în mod independent; ele păstrează totuși între ele — în mod obligatoriu — unitatea dogmatică, cultică și canonică.

Așadar, faptul că o Biserică ortodoxă locală se conduce în mod independent față de alte Biserici de același fel, nu lezează unitatea Ortodoxiei ecumenice și nici nu contravine canoanelor sinoadelor ecumenice și locale, pentru că toate Bisericile autocefale locale sînt într-o permanentă comuniune dogmatică, liturgică și canonică.

a) *Puterea apostolică și competența ei pentru confirmarea autocefalității bisericesti.* — Toate comunitățile creștine primare erau dependente numai prin obligații religioase și morale. Nici o Biserică nu era subordonată altei Biserici și nici un

5. Vezi *La Grande Encyclopedie*, Paris 1885—1901, vol. XVI, p. 966; A. A. Munteanu, *Exarhiile în Biserica veche*, în «Studii Teologice», XIV 1962, nr. 9—10; Prof. V. V. Bolotov, *op. cit.*, p. 216—222.

6. Prof. V. V. Bolotov, *op. cit.*, p. 336—337. Acești *arhiepiscopi autocefali*, care sînt subordonați patriarhului de Constantinopol, sînt — în înțelesul contemporan al dreptului bisericesc — *autocefali* în mod fictiv; mai precis, aici este vorba despre *arhiepiscopi autonomi*.

7. *Sintagma ateniană*, vol. V, p. 219—224.

8. Părerăa lui Theodor Balsamon că arhiepiscopia de Orhida a fost întemeiată de împăratul Justinian I (527—565) a fost combătută chiar de bulgari. Vezi M. S. Drinov, *Istoricul pregled na Bългарската Църква ot samota i nacealo i do dnesi*, Viena, 1869, vol. II, p. 130—131, 156—159.

9. *Sintagma ateniană*, vol. II, p. 171, vol. VI, p. 258.

episcop nu era subordonat altui episcop. Exista, totuși, o unitate vizibilă în Biserică, dar fără implicații jurisdicționale. Din cuprinsul canonului 34 apostolic reiese limpede faptul că treburile fiecărei Biserici locale se hotărăsc definitiv de către episcopatul ei, în frunte cu primul episcop¹⁰.

Principiul autocefaliei bisericești este ilustrat și prin canonul 35 apostolic care hotărăște ca: «Episcopul să nu cuteze să hirotonească în afara limitelor eparhiei sale, în orașele și satele nesubordonate lui. Cine va săvârși aceasta, fără îngăduința celor ce au în supunere acele orașe și sate, să fie depus și el și hotărârile lui»¹¹. Prin canonul menționat se interzice cu severitate episcopului să-și exercite puterea bisericească în afara granițelor jurisdicționale bisericești proprii.

Principiul autocefaliei bisericești se confirmă și prin canonul 37 apostolic, care vorbește despre sinodul episcopilor¹². Așadar, canoanele 34, 35 și 37 apostolice formează temeiuri canonice fundamentale pentru aplicarea principiului autocefaliei, în Biserica Ortodoxă¹³, în cuprinsul căreia alături de principiul egalității în putere a episcopatului unei Biserici naționale există însă și un aspect determinat de independența unei națiuni organizată într-un stat independent, ce îndreptățește astfel o formă de manifestare a principiului adaptării unităților teritoriale bisericești la împărțirea administrativ-politică de stat.

b) *Competența sinoadelor ecumenice și locale pentru acordarea autocefaliei bisericești.* — Principial, puterea suverană a fondării Bisericilor autocefale aparține episcopatului ecumenic, care este expresia glasului obștesc și autoritar al Bisericii. Episcopatul ecumenic, manifestând puterea sa supremă suverană a hotărât cele mai însemnate probleme privind autocefalia bisericească.

Principiul autocefaliei bisericești apare, se fundamentează și se dezvoltă în lumina următoarelor canoane ale sinoadelor ecumenice și locale: 4, 5, 6 și 7 ale Sinodului I ecumenic; 2 și 3 ale Sinodului II ecumenic; 8 al Sinodului III ecumenic; 5, 9, 12, 17, 19 și 28 ale Sinodului IV ecumenic; 8, 17, 36 și 39 ale Sinodului VI ecumenic; 6 al Sinodului VII ecumenic; 9, 13, 16, 17, 19, 20 și 22 ale sinodului local din Antiohia; 3, 6 și 15 ale sinodului local din Sardica; 40 al sinodului local din Laodiceea; 13, 18, 48, 49, 50, 51, 73, 76, 95 și 120 ale sinodului local din Cartagina.

De pildă, canonul al 6-lea al Sinodului I ecumenic precizează drepturile jurisdicționale ale Bisericilor Alexandriei, Romei și Antiohiei (dioceza Răsăritului), afirmând, totodată, că această jurisdicție nu se întemeiază pe drepturi precedente, ci numai ca «să se păstreze vechile obiceiuri»¹⁴.

Canonul 2 al Sinodului II ecumenic vorbește despre limitele Bisericilor autocefale ale Alexandriei, Antiohiei, Pontului și Traciei. Prin același canon se interzice episcopilor regionali să-și întindă puterea jurisdicțională dincolo de limitele regiunii lor, pentru hirotonie sau oricare alte dispoziții¹⁵.

Canonul 8 al Sinodului III ecumenic apără autocefalia Bisericii din Cipru și proclamă, în mod autoritar, principiul neatmării ei, interzicând episcopului de Antiohia să se amestece în treburile ei interne: «De asemenea, să se păstreze și în alte regiuni și pretutindeni în eparhii, ca nimeni dintre iubitorii de Dumnezeu episcopi să nu-și întindă puterea asupra altei eparhii»¹⁶.

Canonul 39 al Sinodului VI ecumenic afirmă pentru a doua oară autocefalia Bisericii Ciprului¹⁷, iar canonul 28 al Sinodului IV ecumenic confirmă autocefalia Bisericii din Constantinopol, și în același timp, subordonează jurisdicției sale Bisericile Asiei, Pontului și Traciei¹⁸.

Canonul 3 al Sinodului II ecumenic, 28 al Sinodului IV ecumenic și 36 al Sinodului VI ecumenic¹⁹, stabilesc rangurile onorifice ale celor 5 Biserici autocefale:

10. *Ibidem*, vol. II, p. 45.

11. *Ibidem*, vol. II, p. 47.

12. *Ibidem*, vol. II, p. 50.

13. Prof. Serghie Troițki, *op. cit.*, p. 37-38.

14. Fără nici o justificare, Biserica Romei a adăugat la acest canon pasajul general: «Ecclesia Romana semper habuit primatum», care nu există nici în originalul grec și nici în cel latin (Francois Dvornik, *Byzance et la primauté romaine*, în «Unam Sanctam», br. 49, Les Editions du Cerf, Paris, 1964, p. 47; Cf. *Sintagma ateniană*, vol. II, p. 128.

15. *Sintagma ateniană*, vol. II, p. 169-170.

16. *Ibidem*, vol. II, p. 128.

17. *Ibidem*, vol. II, p. 386-396.

18. *Ibidem*, vol. II, p. 280-281.

19. *Ibidem*, vol. II, p. 387.

Roma, Constantinopol, Alexandria, Antiohia și Ierusalimul, iar canonul 1 al Sinodului din Constantinopol (879) recunoaște aceleași drepturi jurisdicționale ale Bisericii Romei și Bisericii din Constantinopol²⁰.

IV. *Puterea sinodală și ierarhică a Bisericilor autocefale contemporane și autoritatea ei pentru confirmarea dreptului de acordare a autocefaliei în Biserica Ortodoxă* — Biserica nu este condiționată în existența și desfășurarea lucrării sale numai de sinoadele ecumenice și locale. Ea a existat și înainte de Sinodul I ecumenic și există și după cel de al VII-lea Sinod ecumenic, cu aceeași plenitudine, esențială, dogmatică, cultică și canonică.

Istoria vieții bisericești dovedește faptul că principiul autocefaliei bisericești a existat și înainte de epoca sinoadelor ecumenice și în timpul sinoadelor ecumenice și după epoca sinoadelor ecumenice. De asemenea, istoria vieții bisericești evidențiază cu claritate faptul că toate autocefaliile unor Biserici ortodoxe contemporane s-au produs în mod spontan, într-un timp mai scurt sau mai lung, și nu în mod organizat, cu forme și rînduiri canonice. De pildă, prin deciziile Bisericii din Constantinopol au fost proclamate ca autocefale Bisericile: Bulgară, Sîrbă, Rusă, Greacă, Română, Albaneză, acestea fiind recunoscute și de celelalte patriarhii răsăritene autocefale: a Alexandriei, a Antiohiei, a Ierusalimului. Deci, nu există nici o deosebire între Bisericile autocefale, care au primit autocefalia în timpul sinoadelor ecumenice și Bisericile autocefale confirmate de alte Biserici autocefale, pentru că acestea din urmă — în ultimă instanță — pot fi confirmate prin hotărîrile unor viitoare sinoade ecumenice sau panortodoxe.

În lumea creștină contemporană se exercită acel «consensus Ecclesiae dispersae»²¹, care are valoarea hotărîrii unui sinod ecumenic sau panortodox, pentru că participă și hotărâsc toate sinoadele locale ale Bisericilor Ortodoxe autocefale, în deplin acord, în lămurirea unor probleme dogmatice, cultice și canonice.

În ce privește dreptul de acordare a autocefaliei în Biserica Ortodoxă, deși s-a procedat și se procedează într-un anumit mod, adică acordînd autocefalia — în principiu — o singură Biserică autocefală și solicitînd, abia după acordarea autocefaliei, recunoașterea din partea celorlalte Biserici autocefale, calea cea mai justă este ca mai înainte de această acordare oficială a autocefaliei, respectiva Biserică autocefală — în drept să acorde această autocefalie — să solicite lămurirea acestei cerințe a Bisericii-fiice, celorlalte Biserici autocefale, care ar putea să soluționeze problema printr-o analiză minuțioasă a celor mai experți canoniști în această problemă, sau abordînd soluționarea ei, în cadrul unei conferințe panortodoxe. Fiecare Biserică autocefală are dreptul să acorde autocefalia numai acelei Biserici care se află sub jurisdicția ei proprie în diaspora ortodoxă. A acorda autocefalia unei alte comunități bisericești, neaparținînd Bisericii autocefale respective, înseamnă a încălca principiile normative fundamentale ale inviolabilității dreptului fiecărei Biserici autocefale asupra diasporei ortodoxe proprii²².

Acordarea unei noi autocefalii constituie unul dintre cele mai însemnate momente din viața tuturor Bisericilor autocefale, pentru că de noua autocefalie sînt legate schimbări radicale sub raportul relațiilor interortodoxe. Totodată, se schimbă și statutul unității bisericești respective, conform rînduiriilor canonice și practicii Bisericii Ortodoxe. În acest context, dreptul de acordare a autocefaliei unei unități bisericești nu este o simplă problemă de schimbare a «numelui», ci conține schimbări radicale și însemnate în statutul de organizare al acelei unități bisericești, care este ridicată la vrednicia de autocefală. Bisericile Ortodoxe autocefale n-au stabilit, deocamdată, o practică unitară cu privire la modul de a acorda autocefalia unei Biserici sau cu privire la cine este în drept să acorde autocefalia unei Biserici. Dar, din felul cum s-a procedat în ultimele secole, se desprind cîteva principii cardinale, avînd valoare de factori fundamentali și obligatorii în această problemă.

20. *Ibidem*, vol. II, p. 704.

21. Vezi Prof. Iorgu D. Ivan, *Preocupări și studii de drept canonic*, în «Douăzeci de ani din viața Bisericii Ortodoxe Române, 1948—1968, a XX-a aniversare a înscăunării Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian», București, 1968, p. 330.

22. Prof. Serghie Troițki, *op. cit.*, p. 43.

a) *Condiții pe care trebuie să le îndeplinească Biserica-fiică pentru a i se acorda autocefalia.* —

1. — Trebuie să argumenteze că, pînă în acel timp, a păstrat neschimbate dogmele dumnezeiești ale Bisericii lui Hristos și a acționat în conformitate cu sfințele canoane, în deplin acord cu întreaga tradiție normativă panortodoxă a Bisericii răsăritene.

2. — Trebuie să dovedească maturitate în autoconducerea vieții bisericești.

3. — Trebuie să aibă un număr suficient de arhierei, nu mai puțin de 3—4 arhieriei, ca să poată săvîrși în mod independent hirotonirile de episcopi și să poată forma sinodul ei autocefal.

4. — Trebuie să aibă un număr suficient de preoți pentru slujirea independentă și normală a vieții bisericești.

5. — Trebuie să aibă venituri suficiente pentru procurarea materialului necesar la nivel de Biserică autocefală.

6. — Să exprime dorința privind necesitatea autocefaliei nu numai o parte de arhieriei ci întregul cler și popor.

7. — Să expună manifestarea ei benevolă de a primi autocefalia într-un document oficial sinodal, în care să argumenteze necesitatea autocefaliei.

8. — Să trateze această problemă cu statul, pe teritoriul căruia se află, ea solicitînd ca statul respectiv să o recunoască în frontierele sale ca Biserică autocefală²³.

9. — După dobîndirea autocefaliei, trebuie să comunice acest fapt, prin scrisori oficiale, tuturor celorlalte Biserici autocefale, rugîndu-le să o recunoască în familia Bisericilor Ortodoxe autocefale.

10. — Ca Biserică, poate să primească autocefalia deplină și canonică numai de la Biserica-mamă autocefală, sub a cărei jurisdicție canonică s-a aflat pînă în acel timp.

b) *Condiții pe care trebuie să le îndeplinească Biserica-mamă autocefală.* —

1. — Acordînd autocefalia unității sale bisericești — din diaspora proprie — să nu se amestece nici în treburile diasporale ale altor Biserici surori și nici în treburile noii Biserici autocefale.

2. — Înainte de a acorda autocefalia, trebuie să aibă loc consultații anticipate între reprezentanții Bisericii-mame autocefale și ai Bisericii-fiice, semnîndu-se acordul principal referitor la statutul de organizare și funcționare al noii Biserici autocefale.

3. — Face cunoscută cererea privind autocefalia, primită în numele sinodului episcopilor Bisericii-fiice.

4. — Prin sinodul său primește sau respinge decizia privind acordarea autocefaliei, conducîndu-se după principiile normative ale dreptului bisericesc ortodox.

5. — Trimite scrisoare irenică tuturor celorlalte Biserici autocefale surori, comunicîndu-le acordarea autocefaliei.

6. — Prin mijlocirea sinodului local, înmînează Tomosul patriarhal și sinodal, privind acordarea noii autocefalii, delegației Bisericii-fiice, condusă de un episcop²⁴.

7. — Publică în revistele oficiale Tomosul patriarhal și sinodal, privind recunoașterea noii Biserici autocefale.

8. — Adresează, către toate Bisericile surori și către toți reprezentanții Ortodoxiei chemarea de a recunoaște această nouă Biserică autocefală.

23. Pentru Biserică teritoriul are mai puțină însemnătate decît pentru stat. Puterea Bisericii are dimensiune spirituală (Ioan XVIII, 36) și se exercită numai asupra acelor persoane care recunosc — în mod benevol — puterea ei suverană supremă. În acest sens, pe teritoriul aceluiași stat pot exista mai multe patriarhate, adică Biserici autocefale. Așa a fost în imperiul bizantin, iar în prezent în U.R.S.S. există două patriarhii ortodoxe : Patriarhia Moscovei și Patriarhia Gruziei.

24. De obicei în *tomos* se menționează : bazele canonice de acordare a noii autocefalii, hotărîrea conducerii superioare a Bisericii-mame autocefale, precum și drepturile și obligațiile fundamentale ale noii Biserici autocefale, în raport cu celelalte Biserici Ortodoxe autocefale.

9. — Trebuie ca ea însăși să treacă în diptice noua Biserică autocefală, să pomenească la sfintele slujbe numele Întâistătorului noii Biserici autocefale, rugînd și pe celelalte Biserici autocefale să o treacă în dipticele liturgice și să fie în comuniune cu ea, în conformitate cu sfintele canoane, cu tradiția patristică și cu practica normativă bisericească a Răsăritului.

Respectîndu-se aceste rînduieli canonice, în lumea creștină contemporană sînt recunoscute ca autocefale următoarele Biserici Ortodoxe: Patriarhia din Constantinopol, Patriarhia din Alexandria, Patriarhia din Antiohia, Patriarhia din Ierusalim, Patriarhia din Moscova, Patriarhia Sirbă, Patriarhia Română, Patriarhia Bulgară, Patriarhia Gruziei, Biserica Ortodoxă a Ciprului, Biserica Ortodoxă a Greciei, Biserica Ortodoxă a Cehoslovaciei. Bisericile autocefale au dreptul să recunoască, sau să respingă acordarea unei noi autocefalii atunci cînd aceasta nu corespunde normelor canonice fundamentale.

În trecutul Bisericii, mai precis, după ce Biserica s-a dezbinat prin marea schismă de la 1054 au fost dese situațiile cînd unele Biserici s-au proclamat cu de la sine putere «autocefale», altele fiind proclamate ca atare de împărații bizantini, dar dintre acestea, receptarea ulterioară a Ortodoxiei — în întregimea ei — n-a consacrat ca Biserici autocefale decît pe cele care au îndeplinit condițiile canonice fundamentale.

Dreptul de acordare a autocefaliei îl are — în Ortodoxie — Biserica, în întregimea ei, neexistînd vreo altă autoritate superioară sau suprapusă consensului general-bisericesc panortodox. Acordarea autocefaliei unei Biserici de către o singură Biserică Ortodoxă autocefală și respingerea ei, sau abținerea tacită a tuturor celorlalte Biserici autocefale sau a majorității lor — ca în situația autocefaliei americane — demonstrează cu claritate faptul că în Ortodoxie nu pot să existe inițiative juridice particulare, atunci cînd problema este de competență și de interes general ortodox. În ortodoxie există o singură cale de orientare și acțiune, care se realizează și se păstrează prin «consensus Ecclesiae dispersae», cel mai indicat și mai adecvat mijloc pentru timpul cit Ortodoxia nu se întrunește în sinoade ecumenice sau panortodoxe.

În concluzie, dreptul de acordare a autocefaliei în Biserica Ortodoxă îl atestă și îl certifică în mod suveran — toate Bisericile ortodoxe autocefale, procedînd pe cale de consens general la respingerea acestui drept, și implicit, la confirmarea sau infirmarea calității de «autocefală» a oricărei unități bisericești, proclamate ca atare de către orice Biserică ortodoxă autocefală contemporană.

Drd. Mihai D. Radu

HIROTONIA EPISCOPULUI ÎN RITUL LITURGIC ORTODOX ȘI ÎN CEL ARMEAN — STUDIU COMPARATIV

Alegerea și consacrarea episcopului după Sfânta Scriptură și vechile scrieri bisericești. —

Ca Taină, hirotonia a fost instituită în scopul sfințirii credincioșilor și nu numai pentru sfințirea personală a celui care o primește. Prin botez, omul se face creștin pentru sine, iar prin hirotonie se face preot pentru alții¹.

În Biserica lui Hristos, rangul cel mai înalt al ierarhiei, chemat spre a lucra cele sfinte, este cel de episcop, cea mai înaltă demnitate liturgică. Această demnitate se dobândește prin hirotonie, adică prin punerea mâinilor de către ierarhi, însoțită de rugăciunea sfințitoare.

Termenul «hirotonie» a avut în decursul timpului diferite sensuri, indicând întâi alegere, votare, aprobare prin întinderea mâinilor, apoi «punerea mâinilor» sau hirotonia de azi, pentru care, în Noul Testament a fost întrebuințată o altă expresie: «ἐπίθεσις πῶν χειρῶν» (I Tim. IV, 14; II Tim. I, 6).

Cu sens de alegere este folosit în Didahia celor doisprezece Apostoli, cap. XV, 1², la Sfântul Ignatie al Antiohiei³, în Tradiția Apostolică a lui Ipolit⁴ și în Constituțiile Apostolice (II, 2, 3; VI, 17; VII, 46)⁵, unde pe lângă sensul vechi de alegere, îl capătă și pe cel de consacrare sau ridicare într-o treaptă a ierarhiei bisericești, sau ceea ce se numește astăzi, în limbajul liturgic, hirotonie.

Cu semnificația de «punerea mâinilor» hirotonia este polivalentă, fiind folosită și pentru celelalte trepte preoțești, sensul cuvintului fiind determinat prin rugăciunea sau cuvintele care o însoțesc, constituind, împreună, ceea ce se numește partea văzută a tainei.

Cît privește termenul «episcop»⁶ a fost folosit în lumea greacă, atât în literatura profană cât și în cea religioasă, de unde a fost împrumutat în cărțile Noului Testament cu diferite sensuri, ca cel de păzitor, ocrotitor, supraveghetor, etc. În cărțile Noului Testament, termenul «episcop» se folosește de cinci ori, și anume: în Faptele Apostolilor XX, 28; Filip. I, 1; I Tim. III, 2; Tit. I, 7; I Petru II, 25. În primele patru texte, termenul alternează cu cel de prezbiter, fără a se face vreo distincție între

1. Mgr. L. Prunel, *Les Sacraments*, Paris, 1923, p. 264—265.

2. F. Prat, *Evêque*, în «Dictionnaire de Théologie Catholique», vol. V, p. 2, Paris, 1924, col. 1662 și urmât.

3. *Epistola către Tralieni*, trad. rom. de Pr. I. Mihălcescu — Pr. M. Pîslaru, *Scrierile Părinților Apostolici*, vol. I, Rîmnicu Vilcea, 1936, p. 97.

4. Hyppotite de Rome, *La Tradition Apostolique*, introducere, traducere, și note de B. Batte, Paris, 1968, p. 42—43.

5. H. X. Funk, *Didascalia et Constitutiones Apostolorum*, vol. I, Paderbornae, 1905, p. 472—475.

6. H. Leclercq, *Episcopat*, în «Dictionnaire d'Archéologie Chrétienne et de Liturgie», vol. V, I, Paris, 1922, col. 202—238.

cele două denumiri. Această lipsă de precizie a sensurilor se explică prin lipsa unei terminologii precise, în primele zile ale creștinismului, care a permis folosirea de denumiri comune pentru slujitori deosebiți ⁷.

Relativ la textele din Faptele Apostolilor XX, 17, 18, și Filip. I, 1, unde sînt folosiți ambii termeni, se ridică întrebarea: erau toți cei din Efes preoți și cei din Filipi episcopi, sau erau și unii și alții? Precizăm faptul că Sfinții Apostoli lăseau în fiecare comunitate nou evanghelizată un singur episcop sedentar, și în concluzie, la Efes și la Filipi nu putea fi decît cite un singur episcop stabilit, restul fiind preoți. Dintre acești episcopi unici și stabili Sfîntul Apostol Pavel amintește pe doi, care au fost și cei mai apropiați ucenici ai săi: Timotei și Tit. Tit ocupa un loc de frunte în rîndurile credincioșilor convertiți dintre păgîni și a fost lăsat în Creta ca să îndrepteze cele ce mai lipseau și să așeze preoți prin cetăți (Tit I, 5).

Referiri mai bogate și mai precise aflăm cu privire la Timotei, primul episcop al Efesului (Fapte XVI, 1). Pe lângă faptul că ne oferă un argument, cu ajutorul căruia putem dovedi existența primilor episcopi hirotoniți de Apostoli, textele în care este amintit Timotei ne dau și un alt amănunt important, anume acela că a fost hirotonit episcop «cu punerea mîinilor preoțimii», act care constituie, împreună cu rugăciunea concomitentă, esențialul întregului rit.

I. P. S. Mitropolit Iustin Moiescu găsește mai potrivită o traducere liberă a textului din I Timotei IV, 14, recomandînd să fie tradus prin «ceata mai marilor preoților» ⁸. Conform acestui sens, săvîrșitorii hirotoniei lui Timotei n-au fost simpli preoți, n-a fost nici Sfîntul Pavel, cum s-ar crede din I Tim. I, 6, ci de «ceata mai marilor preoților» care era acel *πρεσβυτέρων*, din care, pe la mijlocul secolului I, făceau parte episcopii, preoții și diaconii. Dar, desigur, noi ne gîndim la episcopi, pentru că preoții nu puteau participa efectiv la hirotonia unui episcop ⁹. Din textele biblice observăm că lui Timotei și Tit li se recunoaște nu numai dreptul de a conduce Bisericele încredințate lor, ci și dreptul de a institui pe alți episcopi și preoți în cetăți, sub îndrumarea lor.

În afară de cei doi episcopi amintiți, Tradiția veche bisericească ni-l înfățișează pe Iacob, fratele Domnului, ca pe cel dintîi episcop al Ierusalimului. Împreună cu Petru și cu Ioan sînt numiți de către Sfîntul Pavel, stîlpi ai Bisericii (Galateni II, 9). S-au păstrat și alte nume de episcopi în literatura patristică și în alte scrieri vechi, unde găsim știri despre episcopii Romei, Atenei, Corintului, Pontului etc. ¹⁰. Este foarte probabil ca dintre cei șapte îngeri ai Bisericilor, de care vorbește Sfîntul Evangelist Ioan în Apocalipsă, unii să fi fost episcopi.

Trecînd la *alegerea episcopului*, aceasta a fost rezervată la început Apostolilor, trecînd în mod natural la episcopi, succesorii și continuatorii misiunii încredințate lor de către Mîntuitorul. Dar începînd chiar din epoca apostolică, atunci cînd un Apostol sau un episcop alegea pe alt episcop, se ținea seama de dorințele și de asentimentul tacit sau formal al credincioșilor. Cînd Sfîntul Apostol Pavel numește episcopi fără să consulte pe membrii comunității respective, el ține, totuși, seamă de

7. Prof. Iustin Moiescu, *Ierarhia bisericească în epoca apostolică*, Craiova, 1955, p. 51 și urmât.; Pr. Prof. N. Ciudin, *Temeiurile biblice și patristice ale ierarhiei bisericești* în «Studii teologice», II (1950), nr. 3-6, p. 198-217; Pr. V. Mihoc, *Preoția după Noul Testament*, în «Mitropolia Ardealului», XIX, (1974), nr. 4-6, p. 260-261.

8. Prof. Iustin Moiescu, *op. cit.*, p. 59-62.

9. I. P. S. Iustin Moiescu, în lucrarea citată, afirmă că Iacob, Petru și Ioan alcătuiau acel presbiterion, p. 62.

10. *Ibidem*; Pr. Prof. N. Ciudin, *op. cit.*, p. 211.

sentimentele credincioșilor, alegînd pe cei care se bucurau de o bună reputație și erau plăcuți Bisericii respective.

În Sfînta Scriptură observăm rolul credincioșilor în alegerea slujitorilor bisericești, în Fapte VI, 3; I Cor. VI, 4 etc. Mai lămurit apare acest lucru în *Didahia celor 12 Apostoli*, cap. XV, 1, unde credincioșii sînt îndemnați de autor să-și hirotonească, adică să-și aleagă episcopi și diaconi. Și aici s-ar putea ridica o întrebare: puteau simplii credincioși să-și hirotonească episcopi? Termenul trebuie înțeles numai în sensul clasic de alege. Probabil că în cadrul geografic în care a apărut *Didahia* (Egipt), inițiativa credincioșilor în alegerea clerului să fi fost mai mare decît în alte părți, dar se poate că autorul, adresîndu-se simplilor creștini, desemnează prin acest cuvînt partea care le revine lor în alegerea sau aprobarea candidaților¹¹. Iar hirotonia avea loc imediat după alege.

În prima jumătate a secolului al III-lea, Tradiția Apostolică a lui Ipolit precizează că «episcop să fie hirotonit acela care a fost ales de toți. Cînd se va fi pronunțat numele său și va fi agreeat, poporul se va aduna cu presbiterii în zi de duminică»¹². De aici tragem concluzia că în primele trei secole rolul obștii credincioșilor în alegerea episcopilor era destul de însemnat, lucru care se va vedea lămurit și în constituțiile Apostolice (VIII, 4). Poporul participa la alege fie conlucrînd cu episcopii și cu tot clerul, fie că episcopii alegeau și comunitatea își dădea consimțămîntul, fie că obștea credincioșilor și clerul alegeau și episcopii aprobau, confirmau sau nu alegea. În secolul al IV-lea canonul 4 al Sinodului I ecumenic, precizează că nu numai hirotonia trebuie făcută de 2—3 episcopi, cum era practica veche (can. I Ap.), ci și alegea la care participa și poporul și clerul¹³.

Pentru a putea fi ales cineva episcop, trebuie să fie înzestrat cu însușiri sufletești și cu calități morale și intelectuale deosebite, dar mai presus de acestea să simtă o vocație interioară, care este premisa oricărei chemări sau alegeri exterioare, făcută oficial de Biserică. Aceasta trebuie să joace un rol determinant. Pentru atragerea la episcopat candidatul trebuie să înțeleagă cuvintele Mintuitorului, adresate Apostolilor la Cina cea de taină: «Nu voi M-ați ales pe Mine, ci Eu v-am ales pe voi» (Ioan XV, 16).

Unele dintre calitățile necesare sînt enunțate deja în Sfînta Scriptură (Tit I, 6—7; I Tim. III, 2), iar altele au fost formulate mai tîrziu și cu precizie mai mare în Rînduielele bisericești, și mai ales în Constituțiile Apostolice (în special cartea II, cap. I).

Mențiuni privind evoluția și formarea rînduiei hirotoniei episcopului în Biserica Veche și în ritul ortodox. — Centrul sau nucleul slujbei hirotoniei episcopului îl constituie, după Sfînta Scriptură, precum și după unele documente care ne-au transmis știri privitoare la aceasta, «punerea mîinii sau mîinilor» pe capul candidatului¹⁴, însoțită de citirea rugăciunii de consacrare prin care se invocă pogorîrea peste el a

11. F. Prat, *op. cit.*, col. 1683.

12. B. Batte, *op. cit.*, p. 42—43; H. X. Funk, *op. cit.*, vol. II, p. 96—100; L. Duchesne, *Origines du culte chrétien*, Paris, 1925, p. 46.

13. Pr. Prof. Ene Braniște, *Deosebiri interconfesionale cu privire la Sfintele Taine*, în «*Ortodoxia*» XI (1959), nr. 4, p. 515; Liviu Stan, *Mireni în Biserică*, Sibiu, 1939, p. 275, 307—321.

14. P. Galtier, *Imposition des mains*, în «*Dictionnaire de Théologie catholique*», vol. VII, 2, Paris, 1923, col. 1302; Magistrand S. Buzan, *Hirotonie și hirotesie*, în «*Ortodoxia*», IX (1957), nr. 4, p. 586—613; F. Cabrol, *Imposition des mains*, în «*Dictionnaire d'Archéologie chrétienne et de Liturgie*», vol. VII, I, col. 406.

harului Sfântului Duh, rit observat pretutindeni. Dar în jurul acestui nucleu, care este esențial, s-au adăugat, treptat, o serie de rituri și ceremonii, care au dus, în sfârșit, la închegarea unei rînduiri destul de dezvoltate, care îmbracă uneori forme solemne, și pe care o putem urmări în toate Bisericele Ortodoxe. Astfel, de timpuriu, cercetarea și votarea candidatului de către popor preceda slujba propriu-zisă a hirotoniei, cum reiese din *Didahie*, chiar dacă aici nu aflăm nici un formular de rugăciune. Primul document care ne dă și alte amănunte este Tradiția Apostolică a lui Ipolit. Acest document consemnează, pe lângă alegerea de către toți a viitorului episcop, și ziua în care trebuie să se facă hirotonia lui, aceasta fiind, desigur, duminica. În continuare se prescrie: «După aceasta toți să păstreze tăcere, rugîndu-se în inima lor pentru pogorîrea Sfântului Duh, după care unul din episcopi, la cererea tuturor, punînd mîna peste acela care este făcut episcop, să se roage zicînd: Dumnezeuule și Tată al Domnului nostru Iisus Hristos, Tată al îndurărilor, Care locuiești în cele înalte și privești pe cel care este smerit... Tu, Care ai rînduit din început neamul dreptilor lui Avraam și nu ai lăsat altarul Tău fără slujbă..., și acum revarsă puterea care vine de la Tine, Duhul cel conducător, pe care L-ai dat Fiului Tău preaiubit, Iisus Hristos, pe Care L-ai dat Sfinților Tăi Apostoli, care au întemeiat peste tot altare, pentru Tine, spre slava și lauda neîncetată a numelui Tău... Părinte, Care cunoști inimile, fă ca robul Tău pe care l-ai ales pentru episcopat să pască sfînta Ta turmă, să îndeplinească față de Tine oficiul preoțesc, fără greș, slujindu-Te noaptea și ziua...»¹⁵.

Din textul de mai sus observăm cîteva elemente importante: a) alegerea de către tot poporul; b) poporul se va uni cu ceata preoților și a episcopilor prezenți, în zi de duminică; c) un episcop își pune mîinile peste capul celui ales; d) rugăciunea de consacrare, prin care se invocă trimiterea Duhului Sfînt asupra candidatului.

La aceste elemente esențiale se vor adăuga și altele, mai mult sau mai puțin secundare, dar acestea vor rămîne ca un element constant¹⁶.

În secolul următor (sec. IV), *Evhologhionul* lui Serapion de Thmuis rămîne pe linia Tradiției Apostolice, dîndu-ne un scurt formular de rugăciune pentru sfințirea episcopului, intitulată: «*Χειροτεία καταστάσεως ἐπισκόπου*»¹⁷. Iată textul: «(Dumnezeule) Care L-ai trimis pe Domnul Iisus Hristos la dobîndirea întregii lumi, Care, prin El ai ales pe Apostoli, Care din neam în neam ai hirotonit episcopi sfinți, fă, Dumnezeuule al adevărului și pe acesta, episcop viu, episcop sfînt și urmaș al Sfinților Apostoli, și-i dă lui harul și duhul dumnezeiesc, pe care l-ai dat din belșug tuturor servilor Tăi... fă să fie vrednic ca să pască turma Ta și să-și trăiască viața curat și netulburat în episcopat»¹⁷.

Deși documentul ne dă doar un formular de rugăciune, aceasta ne dă posibilitatea să constatăm generalitatea acestei practice în diferite epoci și regiuni din Biserica Veche.

Foarte curînd *Constituțiile Apostolice* aduc în plus un element nou, care va fi încorporat definitiv în ritualul hirotoniei, și anume, punerea Sfintei Evanghelii deschisă pe capul candidatului, în timpul citirii rugăciunii de consacrare, și atingerea capului său cu mîna, de către toți episcopii prezenți¹⁸.

15. B. Botte, *op. cit.*, p. 42-47; H. X. Funk, *op. cit.*, vol. II, p. 98-100; A. Villien, *Les Sacraments*, Paris, 1931, p. 326-327.

16. P. Galtier, *op. cit.*, col. 1332.

17. H. X. Funk, *op. cit.*, vol. II, p. 190-191.

18. *Ibidem*, vol. I, p. 474-475; A. Villien, *op. cit.*, p. 328.

Dionisie Pseudo-Areopagitul face o descriere și explicare a aceleiași rînduiei, aproape identică cu cea din *Constituțiile Apostolice*, dînd și alte detalii, ca înghenuncherea candidatului cu amîndouă picioarele, cînd i se pune Sfînta Evanghelie pe cap¹⁹.

Un alt document care oferă mărturii despre hirotonia episcopului este *Testamentum Domini*, redactat, după părerea generală, în secolul V. Aici se pretinde că Mîntuitorul însuși ar fi arătat Apostolilor cum trebuie să fie ales și consacrat episcopul, prin punerea mîinilor (I, 27)²⁰.

Treptat, ritualul hirotoniei se dezvoltă, introducîndu-se și alte rugăciuni și ceremonii (din ce în ce mai lungi, pînă se stabilește o rînduială precisă, a cărei epocă nu se poate preciza cu certitudine. Ținînd totuși seama de faptul că unele dintre Bisericele necalcedoniene, cum este și cea Armeană, au împrumutat pentru hirotonia episcopului multe elemente din ritul ortodox, care au rămas în uz pînă în vremea noastră, credem că această rînduială s-a format destul de timpuriu. Unul din aceste împrumuturi ar fi zugrăvirea vulturului și a celor trei rîuri, folosite în momentul cercării credinței candidatului, din care, la bizantini unele au intrat în desuetudine (cum ar fi cele trei rîuri).

Din nefericire, nu mai aflăm o descriere a ritualului de hirotonie în ritul bizantin pînă la arhiepiscopul Simeon al Tesalonicului († 1429), care descrie rînduiala definitiv stabilită (cea de azi), arătînd și symbolismul unor acte din cadrul rînduiei²¹. În secolul XVII, savantul apusean Iacob Goar dă prima ediție critică a acestei rînduiei, după diferite manuscrise și ediții de pînă la el²².

Cu timpul rînduiala a căpătat și diferite particularități specifice fiecărei Biserici Ortodoxe, unele simplificînd-o, altele păstrînd-o în extensiunea din vechime²³.

Cît privește diferitele ediții românești ale Arhieraticonului, care cuprinde și slujba hirotoniei episcopului, ele prezintă deosebiri fără importanță, în funcție de locul apariției — Transilvania, Moldova, București —, deosebiri pe care le vom semnala la timpul cuvenit.

În continuare vom prezenta rînduiala, după ARHIERATICONUL editat de Sfîntul Sinod în 1926, care reproduce fidel edițiile din 1890 și 1899, dar vom avea în vedere și alte Arhieraticoane și manuale.

Rînduiala hirotoniei episcopului în ritul liturgic ortodox. — În ritul liturgic ortodox, rînduiala hirotoniei de episcop este una dintre cele mai bogate și mai solemne slujbe, ea fiind precedată de solemnitatea chemării și a «cercării» (examinării) candidatului. Unele din aceste ceremonii se săvîrșesc în altar, altele în naosul bisericii. Rugăciunea de consacrare, precum și punerea mîinilor peste capul candidatului, punctul central al tainei, se săvîrșesc numai în altar, și numai în cadrul Liturghiei Sfîntului Ioan Gură de Aur și a Sfîntului Vasile cel Mare.

19. Dionisie Pseudo-Areopagitul, *Ierarhia bisericească*, trad. rom. de Pr. Cicerone Iordăchescu, Chișinău, 1932, p. 131.

20. E. Rahmani, *Testamentum Domini*, Moguntiae, 1899, p. 27—29, cit., după P. Galtier, *op. cit.*, col. 1335.

21. Simeon al Tesalonicului, *Despre sfintele hirotonii*, cap. 187—225, P. G., t. 155, col. 395—439 și trad. rom., *Tractat asupra tuturor dogmelor credinței noastre ortodoxe*, București, 1865, p. 141 și urm.

22. J. Goar, *Ἐβχολόγιον sive Rituale Graecorum*, Veneția, 1730, p. 248—253.

23. Vechile evhologhioane grecești dau ritul întreg. A se vedea *Ἐβχολόγιον τὸ μέγα* Veneția, 1862, p. 169—176. În Arhieraticoanele grecești mai noi este dată o rînduială mai scurtă, ca în ediția *Atena*, 1971, p. 87—95.

În Biserica Ortodoxă Română, candidatul ales de Colegiul electoral și căruia i s-a făcut examinarea canonică de către Sfântul Sinod, și este confirmat de conducerea statului (vezi art. 129—132 din *Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române*), poartă pînă la hirotonie, atributul de ipopsifiu (ὁ ὑπόψιφος — candidat), adică ales, propus sau desemnat pentru arhierie²⁴.

În seara din prețuia hirotonirii, după terminarea vecerniei, în biserică, în cadrul unei rînduieli și în prezența a doi episcopi care vor participa la hirotonie, se face vestirea arhieriei. Decretul de numire este citit de către un delegat din partea Sfîntului Sinod, fie acesta directorul Cancelariei Patriarhale, fie un episcop. Episcopii și comisia prezentă încheie un proces verbal în care se consemnează chemarea ipopsi-fiului la treapta arhieriei; apoi îl conduc pe candidat la arhierul care urmează să-l hirotonească, sau la mitropolit. Conform canoanelor, hirotonia se face de cel puțin doi sau trei arhieriei (vezi de ex. can. 1 și 2 apostolic, can. 4 Sin. I, ec.; can. 3 Sin. VII ec., 19 și 23 Antiohia, 13 Cartagina).

În ziua hirotoniei, după terminarea utreniei, se face cercarea credinței și desemnarea ipopsi-fiului, în mijlocul bisericii. În acest sens, se zugrăvesc dinainte, pe un covor sau pe pardoseală, în naos, trei vulturi, pe care vor trece arhieriei hirotonisitori și pe care apoi va sta candidatul, cînd va face mărturisirea credinței²⁵.

Arhieriei hirotonisitori (de obicei trei) se îmbracă cu o parte din veșminte, iau Sfînta Evanghelie și Sfînta Cruce și vin în mijlocul bisericii. La Slava de la Laude, arhieriei vin pe cîte un vultur²⁶, apoi este scos ipopsi-fiul de către doi diaconi, prin ușile împărătești, îl predau la doi preoți, care făcînd prima aducere, spun: «Se aduce preaiubitul de Dumnezeu N., spre a fi hirotonit arhieru al Episcopiei (Mitropoliei) N., cu titlul N. Este adus candidatul pe coada vulturului, ținînd în mîini Sfînta Evanghelie, în care are, dinainte scrisă, mărturisirea credinței ortodoxe, pe care o face în trei etape. După cîteva formule interrogative, candidatul recită Simbolul credinței.

Dus la mijlocul vulturului, se face a doua vestire, după care ipopsi-fiul citește o lungă mărturisire privitoare la credința sa în Sfînta Treime, atributele fiecărei persoane treimice, despre întruparea Fiului etc. Apoi avansează pînă la capul vulturului, unde se face a treia vestire și candidatul citește a treia mărturisire.

Apoi făgăduiește că va păstra toate canoanele sinoadelor ecumenice, învățătura Sfinților Părinți, Sfînta Tradiție a Bisericii Ortodoxe și semnează actul de numire. Doi clerici îl duc la arhierul proistos zicînd: «Poruncește...» iar acesta îl binecuvîntează, rostind cuvintele: «harul Sfîntului Duh, prin smerenia mea...» și îndată începe Sfînta Liturghie.

După vohodul mic și cîntarea «Sfinte Dumnezeule...» ies toți clericii conliturghisitori, afară de ipopsi-fiul, care rămîne în altar, așteptînd în rugăciune apropierea Sfîntului Duh. Acesta este adus de către doi diaconi, pe ușa de nord a altarului, iar din mijlocul bisericii, doi preoți îl conduc în altar, pe ușile împărătești, unde are loc ritualul înconjurării Sfîntei Mese, de trei ori, cîntîndu-se în acest timp troparele: «Sfinților Mucenici...» și celelalte. La fiecare înconjurare a Sfîntei Mese, ipopsi-fiul sărută cele patru colțuri ale ei, iar terminîndu-se acest ritual, face trei metanii înain-

24. Badea Cireșeanu, *Tezaurul liturgic*, vol. III, București, 1912, p. 320—321.

25. Pr. Prof. Ene Braniște, *Manual unic de Liturgică și Tipic* (dactilografiat), fasc. V., București, 1935, p. 543—549.

26. Simeon al Tesalonicului spune că vulturul arată curăția, dreptatea și înălțimea dumnezeieștii cuvîntări, și pe Sfîntul Ioan Evanghelistul, *op. cit.*, cap. 200, p. 145.

tea Sfintei Mese, după care este adus de doi arhieri în partea dreaptă, unde înge-nunchind, ipopsifiul își pune mâinile pe Sfinta Masă, una peste cealaltă și peste ele fruntea²⁷. Arhiereul proistos îi pune pe cap omoforul și Sfinta Evanghelie deschisă, cu fața în jos, sub care, fiecare din arhieri își pune mâna dreaptă. Un delegat al Sfin-tului Sinod vine și pune deasupra Evangheliei confirmarea: «Cu alegerea Sfin-tului Si-nod...». Toți înge-nunchează, iar arhiereul, după invitația la rugăciune făcută conslujitorilor «Dumnezeiescul har...», citește rugăciunile de consacrare, în timpul cărora toți cei prezenți în altar cîntă încetșor «Doamne miluiește», de trei ori, care arată par-ticiparea lor la săvșrșirea tainei. Arhiereul citește prima rugăciune: «Stăpine, Doamne, Dumnezeu nostru...», în timp ce un arhiereu zice încetșor o ectenie. Avînd mâinile tot pe capul celui ce se hirotonește, arhieri se roagă în taină: «Doamne Dumnezeu nos-tru, de vreme ce firea omului nu poate suferi ființa Dumnezeirii...». Este apoi condus de către cei trei arhieri în fața ușilor împăratești, pe solee, arhiereul protos îl arată poporului, zicînd: «Vrednic este»²⁸, înminindu-i veșmintele arhieresti. După felicitări, noul hirotonit are protia pînă la sfirșitul Sfintei Liturghii. Se continuă Sfinta Liturghie, cu citirea Apostolului și celelalte, după rînduială. La intrarea cu Sfintele Daruri, el primește potirul de la arhimandrit, iar în momentul împărtășirii se cuminecă primul, apoi împărtășește pe preoții și diaconii conliturghisitori și (dacă este cazul) pe credincioși. La sfirșitul Liturghiei arhiereul protos îi dă, în mijlocul bisericii, man-tia și cîrja pastorală, în semn că acum are deplina putere sacerdotală.

Hirotonia de arhiereu în ritul armean. Ritul armean este cel mai remarcabil dintre toate riturile vechi-orientale, pentru solemnitatea pe care o îmbracă rînduiala hi-rotoniilor, și mai cu seamă cea a hirotonei episcopilor²⁹.

Ca și la ortodocși, hirotonia tuturor treptelor este săvșrșită prin punerea mâini-lor și prin conferirea insignelor fiecărei trepte. Trei dintre treptele clerului — preo-ții, episcopii, și catolicosul (patriarhul) — primesc în plus ungerea cu Sfin-tul Mir, după consacrare, element împrumutat din cultul Bisericii Romano-Catolice, cu care, Biserica Armeană a avut legături mai ales începînd de prin secolul al XIII-lea înainte.

În ce privește hirotonia episcopului, în ritul armean este mult mai dezvoltată decît în ritul bizantin, cuprinzînd în plus ceremonii, citiri biblice, rugăciuni și alte acte. Actul consacrării episcopului are loc duminica, fiind rezervat numai catolicosului, în-soțit de cel puțin doi episcopi. La armenii uniți, hirotonia o săvșrșește patriarhul.

În continuare vom expune rînduiala hirotonei episcopului în ritul armean³⁰, ară-tînd, acolo unde este nevoie, asemănările cu ritul ortodox.

La vacantarea unei eparhii, toată obștea, credincioși, clerici și monahi aleg pe cel socotit vrednic, pe care îl trimit cu delegați la catolicos, spre a fi examinat și hirotonit. Ajunși la el, acesta fixează un număr de 12, 6 sau 3 episcopi, în scopul exa-minării candidatului cu privire la cultura teologică și întreaga sa știință, calitățile morale, fizice și intelectuale. Acest examen are loc în biserică, cei desemnați pentru cercetarea lui, avînd Sfinta Evanghelie în mijlocul lor. Candidatul vine cu mărturii

27. În *Arhieraticonul* de la Blaj, 1913, p. 13, nu este specificată înconjurarea Sfintei Mese, iar consa-crarea se face înaintea Sfintei Mese după această rînduială.

28. În ediția de la *Neamț*, 1855, se cîntă «Vrednic este» înainte de cercarea credinței.

29. P. J. Issaverdenz, *Rites et cérémonies de L'Eglise Arménienne*, Venise, 1876, p. 90.

30. Rînduiala o vom expune după H. Denzinger, *Ritus Orientalium, coptorum, syrorum et armenorum in administrandis sacramentis*, vol. II, Graz, 1961, p. 355–365, dar vom ține seamă și de P. J. Issaverdenz, *op. cit.*, p. 90–112.

scrise din partea eparhiei respective, care atestă că acesta are vîrsta canonică, cultura teologică necesară, cunoașterea canoanelor, credința curat ortodoxă și conformă cu a întregii Biserici sobornicești. Se adresează candidatului o serie de întrebări cu privire la întruparea Mîntuitorului, cele două naturi, despre canoane, slujbele Bisericii etc.³¹.

Edificați asupra pregătirii teologice și a erudiției sale, arhieriei cercetează din mărturiile trimise viața morală a candidatului. Dacă se constată că îndeplinește condițiile canonice și este înzestrat cu darurile și calitățile necesare unui episcop, îl aprobă și fac demersul necesar către catolicos, propunînd ziua hirotoniei.

La vecernia din ajunul hirotoniei, catolicosul, îmbrăcat cu o parte din veșmintele episcopale, merge în biserică, invitînd acolo pe delegații eparhiei vacante și-i întreabă ce doleanțe au și în legătură cu reputația celui propus. Sînt rugați să citească public mărturiile. Este invitat apoi candidatul, pe care îl conduc spre catolicos doi dintre preoții cei mai vrednici, catolicosul îi adresează o serie de întrebări, pentru a se edifica personal asupra vocației și pregătirii lui, îi dă sfaturi privitoare la datoriile misiunii sale, îl îndeamnă la virtute și la observarea doctrinei și canoanelor Bisericii.

A doua zi are loc hirotonia propriu-zisă, în jurul căreia s-a format o rînduială destul de bogată și care îi dă o notă de solemnitate.

După serviciul de dimineață, catolicosul, însoțit de clerici, se duce în biserică și intră în altar. Trebuînd să iasă în mijlocul bisericii, pentru cercarea credinței candidatului, are loc o procesiune cu totul deosebită. Ordinea ieșirii începe cu psalții, doi cîte doi îmbrăcați în veșminte specifice treptei și țînînd în mîini Psaltirea și alte cărți de imne. Aceștia sînt urmați de ostiari, purtînd cheile bisericii, clopoțele și torțe. Vin apoi lectorii, avînd în mîini cărțile profeților, cîrja catolicosului și cîrjele episcopilor. Exorciștii poartă cărțile de exorcisme și cîrji înalte, acoluții lumini de ceară, sticle cu vin, căni, lighene și alte ustensile necesare. Urmează ipodiamonii, care duc unii, Faptele Apostolilor și Epistolele canonice, alții Liturghiere și alte cărți de cult, alții cupe și potire. Diaconii poartă Sfînta Evanghelie și cădelnițe fumegînde. Pe diaconi îi urmează preoții purtînd cruci, apoi arhieriei și la sfîrșit catolicosul, înconjurat de arhidiaconi. Ajunși în mijlocul bisericii, catolicosul se urcă pe un jeț, cu șapte trepte, în fața căruia, pe pardoseală sau pe un covor, este figurat un vultur cu aripile întinse, iar lîngă acesta trei rîuri³².

Unul dintre arhidiaconi invită cu voce înaltă pe psalți și pe ostiari să se apropie și să facă un act de devoțiune în fața catolicosului, care îi binecuvîntează. Aceștia vin cîntînd Trisaghionul, ingenuchează înaintea vulturului și, făcînd metanii mari, zic: «Întru mulți ani, stăpîne!». Acesta îi binecuvîntează cu formula: «Să vă binecuvînteze pe voi Domnul din Sion, Cel ce locuiește în Ierusalim».

Sînt invitați apoi toți pe rînd, preoți, episcopi și credincioși. În urma acestui ceremonial, catolicosul exclamă cu voce tare: «a Domnului este mîntuirea și peste poporul Tău, binecuvîntarea Ta», și îndată este adus noul ales de către doi preoți. Ajunșind la primul rîu pictat, candidatul se oprește, ingenuchează și cere binecuvîntare, zicînd: «poruncește, stăpîne!»

Catolicosul: «Domnul nostru să ne păzească pe noi, să ne apere și să ne ocrotească».

Conducînd la al doilea rîu, după un ritual asemănător, doi reprezentanți îl prezintă pe candidat în numele scaunului vacant. Patriarhul îi întreabă dacă a condus bine

31. În Biserica Ortodoxă nu se face acest examen.

32. Aceste simboluri sînt împrumutate de la bizantini.

treburile, dacă are reputația de a fi trăit în probitate morală și viață sfântă etc. și dispune ca unul dintre delegați să citească scrisorile de recomandare. După terminarea lecturii, înaintează către al treilea riu, unde este întrebat dacă a venit în mod cinstit la această demnitate, la care candidatul răspunde: «Doamne, nu sînt vrednic, de acest har, totuși frații mei m-au ales să le fiu lor păstor». Aici catolicosul reproduce multe din sfaturile date în seara precedentă, cerind să fie adus deasupra vulturului și întrebîndu-l dacă într-adevăr dorește să se desăvîrșească în sfințenie, prin meditație continuă, prin citirea asiduă a Sfintei Scripturi și să devină un model al tuturor virtuților pentru turma sa. Candidatul răspunde la toate: «Vreau din toată inima să îndeplinesc mandatul vostru».

I se face apoi cercarea credinței: «Crezi în Sfinta Treime: Tatăl, Fiul și Sfîntul Duh, un Dumnezeu Atotțiitor, și toate cele în legătură cu Dumnezeirea?»

Crezi în Biserică, în Scriptură?» Și enumeră toate cărțile, iar candidatul răspunde: «Cred cu tărie. Eu însumi cred cu tărie aceasta. Cred și mărturisesc și făgăduiesc că voi urma totdeauna această Scriptură a Domnului...».

După ce se edifică asupra credinței lui, catolicosul îi cere să anatematizeze pe ereziarhi și partizanii lor, începînd cu Eutihie..., la care candidatul și toți credincioșii zic: Anatema. Apoi catolicosul enumeră mai mulți dintre Sfinții Părinți și îl întreabă dacă este dispus să le urmeze doctrina, dacă acceptă cele opt sinoade ecumenice care au apărat doctrina Bisericii împotriva erezilor. Candidatul răspunde: «mărturisesc și urmez», și rostește Simbolul credinței. Urcînd treptele pînă la catolicos, acesta își pune mîinile pe capul lui, rostind rugăciunea: «Doamne, Atotputernice, caută spre rugăciunea noastră...» Îl binecuvîntează, îi pune mantia episcopală pe umeri, îi dă sărutare și coboară împreună din jeț, mergînd în altar.

Înceiată cercarea, cu tot ritualul ei, începe Sfînta Liturghie, în timpul căreia se face consacrarea. După vohodul cu Evanghelia și rugăciunile rînduite, doi dintre episcopi iau pe cel ales de mîini, îl duc la Sfînta Masă, unde îngenunchează, iar catolicosul pune Sfînta Evanghelie deschisă pe capul lui, ținînd-o unul dintre cei doi episcopi, și pe capul candidatului pune mîna dreaptă. În acest timp se cîntă psalmul 88 «Milele Tale Doamne, în veac le voi cînta...»³³.

Arhidiaconul face cîteva îndemnuri, anunțînd consacrarea, după care, un episcop citește cu voce tare Cartea canonică de alegere și numire, iar catolicosul zice: «Harul cel Dumnezeiesc...». Pronunțînd aceste cuvinte, face de trei ori semnul Sfintei Cruci deasupra lui și cu voce scăzută invocă Duhul Sfînt ca să coboare asupra noului episcop și să-l umple de virtute, ca să poată duce în mod demn jugul Evangheliei și să sfințească pe credinciosul încredințat lui. În acest timp, doi episcopi asistenți, cu voce scăzută fac un alt îndemn către popor, să se roage pentru catolicos, pentru cel hirotonit ca să dobîndească plenitudinea darurilor Sfîntului Duh, să fie întărit spre împlinirea misiunii sale, pentru eparhia căreia îi este destinat, ca să-l poată primi păstor, și pentru popor.

Catolicosul pune din nou mîna pe capul episcopului și roagă pe Dumnezeul milinelor să-l facă imitator al lui Hristos, astfel ca, precum El, să-și poată da viața pentru oi și să fie îndrumător al celor rătăciți, luminează celor orbi..., ogîndî sfințeniei și apărător neobosit al Evangheliei.

Tot clerul, cu voce înaltă, spune: «Dumnezeiescul și cerescul har, acum ridică pe N. de la preoție la episcopat pentru slujba Sfintei Biserici. Poporul cîntă «vrednic

33. La P. J. Issaverdenz, *op. cit.*, în rînduială sînt dați psalmii 89 și 132.

este», de trei ori. Catolicosul repetă «Dumnezeiescul și cerescul har...» Îmi pun mâinile peste el; voi toți rugați-vă pentru ca să poată fi vrednic de a îndeplini cu demnitate oficiul episcopal, «altarul lui Dumnezeu». Aici catolicosul se roagă îndelung Mîntuitorului să trimită peste noul episcop Duhul cel Sfînt, cu care au fost umpluți Apostolii... Se recită psalmul 131 «Adu-Ți aminte, Doamne, de David și de toate blîndețile lui...», apoi unul din episcopi face o lungă exhortațiune (o ectenie), căreia îi urmează o altă rugăciune plină de căldură, rostită de catolicos, în care îl roagă pe Duhul Sfînt să coboare de sus cu toate darurile Sale peste cel ales; corul cîntînd un imn relativ la sfințire, catolicosul unge fruntea episcopului hirotonit, cu Sfîntul Mîr, în formă de cruce, și zice: «Să fie uns capul tău și binecuvîntat prin ungere cerească, ca să fii demn de episcopat. În numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh...». Zice încă o rugăciune, unge cu Sfîntul Mîr cele două degete mari ale noului episcop, zicînd: «Dumnezeu, Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos, Care după voința Sa te-a înaintat la episcopat prin puterea Sa, te confirmă prin această rugăciune și te umple din belșug de binecuvîntările spirituale...».

Urmează apoi înmînarea insignelor: cîrja, semn al onoarei și autorității, inelul, gaj al fidelității, Evanghelia, mitră și veșminte. Continuă Liturghia, iar la sfîrșit noul arhieru se cuminecă cu propriile mâini, sub ambele forme, sfințite de catolicos, și cu permisiunea acestuia îl împărtășește și pe el, pe ceilalți episcopi, pe clerici și pe poporul.

Pentru noul hirotonit se prescrie să slujească patruzeci de zile consecutiv.

Comparație între ritul bizantin și cel armean. — Făcînd o comparație între hirotoniile de arhieru din cele două rituri, ortodox și armean, constatăm cu satisfacție multe puncte comune, care dovedesc pe de o parte vechimea și originea comună a nucleului rînduiei, iar pe de alta, raporturile de împrumut și legăturile dintre cele două familii de Biserici.

Ca elemente comune menționăm punerea mîinilor pe capul ipopsifiului, precum și a Sfintei Evanghelii deschise, rugăciunea «Dumnezeiescul har...», chemarea și cercarea credinței, cu recitarea Crezului. Observăm apoi asemănări în privința momentelor principale din cadrul rînduiei, ca vestirea făcută simbătă seara la vecernie, cercarea credinței după terminarea utreniei și consacrarea propriu-zisă, după vohodul mic de la Sfînta Liturghie, protia și împărtășirea, de către noul episcop a celorlalți etc.

În ce privește caracteristicile proprii ritului armean, menționăm înainte de toate rolul activ al credincioșilor în alegerea și desemnarea candidatului, precum și în timpul hirotonirii, la rostirea anatamelor, «Dumnezeiescul har...», și la rugăciuni pentru noul episcop.

O altă caracteristică o constituie examinarea mai aprofundată a candidatului de către o comisie de episcopi și de către catolicos, apoi rostirea anatamelor împotriva ereziarhilor și enumerarea Sfinților Părinți și a cărților canonice ale Sfintei Scripturi, trei citiri din Sfînta Evanghelie (una la ortodocși), citirea în plus a psalmilor 88 și 131 (care nu se află în ritul ortodox), repetarea rugăciunii «Dumnezeiescul har...» și invocarea în cadrul a trei mari rugăciuni a Sfîntului Duh peste cel ales.

Dar dincolo de orice, identitatea riturilor esențiale și marile asemănări dintre cele două rînduiei în ansamblul lor dovedesc unitatea celor două grupe de Biserici pînă în secolul al V-lea, și de aici originea comună, care ne dă speranțe în posibilitatea refacerii unității dintre cele două familii de Biserici, pentru care se străduiesc împreună prin dialogurile pe plan ecumenic.

Drd. Petru Rădășanu

TEMATICA „DIDAHILOR“ MITROPOLITULUI ANTIM IVIREANUL*

Activitatea predicatorială desfășurată de Mitropolitul Antim Ivireanul a îmbrățișat multiple aspecte ale vieții creștine, reflectând astfel problemele sociale, economice, morale, religioase etc., care au frământat viața Bisericii din Țara Românească de la începutul veacului al XVIII-lea.

Cunoscând puterea și valoarea învățaturii creștine pentru transformarea vieții moral-religioase și sociale a credincioșilor, Antim Ivireanul a îmbinat temeinic predicile sale mai ales cu elemente de teologie morală, care priveau aspecte ale vieții sociale. Prin rezolvarea acestor probleme, în duhul învățaturii Mintuitorului nostru Iisus Hristos, învățătura de veacuri a Bisericii își găsea astfel o aplicare în contemporaneitate, iar trăirea credincioșilor se confrunța și se coordona cu adevărurile și preceptele creștine. Astfel slăvitul mitropolit contribuia prin activitatea sa la ridicarea culturală a credincioșilor, ce era fundamentată pe temelia principiului iubirii creștine și prin aceasta combătea mentalitatea vremii sale, ce era dominată de inegalități și nedreptăți sociale.

În centrul activității predicatoriale a marelui ierarh se găsește grija față de credincios. Pe acesta voia el să-l transforme într-o ființă superioară, demnă de chemarea și de misiunea sa pămîntească.

Din opera predicatorială a mitropolitului Antim Ivireanul¹, se constată modestia și smerenia sa, înalta idee despre preoție, conștiința răspunderii de păstor și intermediar între credincios și Dumnezeu, profunda cunoaștere a Sfintei Scripturi, o vastă cultură teologică și profană, precum și alte însușiri ale autorului². De asemenea și din didahii putem remarca faptul că Antim Ivireanul a fost, ca și Ioan Gură de Aur, în special un înflăcărat predicator social și moral-religios. Mereu și mereu revine el, în predicile sale, asupra combaterii unor vicii care contribuiau la înjosirea ființei umane. Dintre acestea, cele mai des întîlnite erau: lăcomia, invidia, clevetirile, fățărnicia, calomnia, furtul, uciderea, lipsa de respect a copiilor față de părinți, neînțelegerile dintre semeni, beția, desfrînările și mai ales inegalitățile sociale, care degradau ființa credinciosului³. Toate acestea sînt combătute cu o susținută vehemență în predicile învățatului mitropolit.

Ca un bun psiholog, Antim Ivireanul a cunoscut toată patologia vieții morale și sociale a timpului său, punînd tot geniul elocvenței sale în slujba edificării ascultă-

---

Lucrare de seminar susținută în cadrul pregătirii doctoratului în teologie, întocmită sub îndrumarea P. C. Diac. Prof. Dr. Nicolae Balcă, care a dat și avizul pentru publicare.

1. De la Mitropolitul Antim Ivireanul se păstrează 33 de didahii. A se vedea *Antim Ivireanul*, Opere, Ediție critică și studiu introductiv, de Gabriel Ștrempel, Editura Minerva, București, 1972.

2. Pr. Prof. Al. I. Ciurea, *Antim Ivireanul predicator și orator*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXIV (1956), nr. 8—9, p. 787—797.

3. Antim Ivireanul, *op. cit.*, pp. 95, 54—56, 71—73, 26, 142, 147, 187, 218 ș.a.

torilor pe temeiul Evangheliei, luptînd și pentru libertatea poporului în mijlocul căruia trăia, slujind astfel lui Dumnezeu și oamenilor și aceasta pînă la sfîrșitul atît de tragic al vieții sale.

Din acest motiv în cele ce urmează, vom încerca să prezentăm mai întii caracteristica veacului în care trăiește Antim Ivireanul, apoi, ne vom ocupa de principalele teme pe care le tratează marele arhiepiscop în Didahiile sale, exemplificîndu-le pe cît ne va sta în putință.

Caracterizarea veacului al XVIII-lea în Biserica Ortodoxă Română sub aspect omiletic

În secolul al XVIII-lea, se face simțită în sinul Bisericilor ortodoxe o vădită activitate omiletică. Astfel, un Dositei († 1707), un Hrisant Notaras († 1733) predicau în grecește. Cam în același timp, în Veneția și mai apoi la Constantinopol, predica vestitul cuvîntător bisericesc Ilie Miniati († 1714). De asemenea la curtea lui Constantin Brîncoveanu activau predicatorul cretan Gheorghe Maiota și după acesta Ioan Avramie. În același timp și în Biserica Rusă erau predicatori vestiți ca Ștefan Jaworsky († 1724), Dimitrie al Rostovului († 1709) și alții⁴, care au influențat pe unii dintre predicatorii români. Dar nu numai pe plan omiletic se observă o vădită înviorare în acest veac, ci și pe alte planuri ale vieții spirituale ca de exemplu: în teologie, filozofie și știință.

Într-adevăr, acest veac al XVIII-lea este marcat de apariția unor vestiți enciclopediști, filozofi și pedagogi, care au dat naștere unui curent filozofic numit curentul «luminismului», care, după cum se știe, preconiza printre altele înlăturarea nedreptăților și a tuturor relexlor sociale, pe calea răspîndirii culturii și a luminii dătătoare de viață a cărții în masele populare⁵. Perioada aceasta poartă numele de «epoca luminilor», adică a unor gînditori și filozofi care năzuiau să înlătore racilele sociale despre care vorbeam mai sus, prin cultivarea rațiunii și a intelectului uman pe calea răspîndirii cunoștințelor științifice, a culturii («luminii»). Acordînd conștiinței un rol hotărîtor în dezvoltarea socială, în schimbarea moravurilor și ridicarea nivelului cultural al oamenilor, reprezentanții iluminismului au luptat împotriva ignoranței și a superstițiilor, contribuind la dezvoltarea învățămîntului, a tipăriturilor și a tuturor ramurilor culturii naționale⁶. Considerînd rînduiele feudale ca fiind împotriva dreptului natural, aceștia au militat pentru înlocuirea feudalismului cu o orînduire care să fie fundamentată pe dreptul natural și pe luminile rațiunii. Din punct de vedere teologic și filozofic, iluminismul n-a fost un curent unitar. El includea atît materialiști, cît și idealiști, atît deiști cît și atești⁷. Fără să amintim care au fost exponenții de seamă ai iluminismului în apus, ținem să subliniem faptul că acest curent a influențat și

4. A se vedea la Pr. Prof. Dr. Dumitru Belu, *Predicile lui Antim Ivireanul*, în «Mitropolia Ardealului», VIII, (1963), nr. 1-3, p. 193.

5. A se vedea la Pr. Prof. Dr. Dumitru Belu, *Cea dintii Omiletică în limba română* («Retorica» de la 1798), în «Mitropolia Ardealului», VIII (1963), nr. 9-10, p. 713. Vezi și *Dicționarul limbii române moderne*, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1958, p. 374.

6. *Mic dicționar filozofic*, Ed. a II-a, Editura politică, București, 1973, p. 270.

7. Iluminismul a fost definit de către Kant în lucrarea: «Was heist Aufklärung»? (Ce este iluminismul?) și a răspuns: «Ai curajul să te folosești de intelectul tău», caracterizînd trăsătura raționalistă a iluminismului. (Vezi: *Istoria Pedagogiei. Manual pentru Liceele pedagogice și Institututele pedagogice de 2 ani*, București, 1969). A se vedea și *Mic dicționar filozofic, loc. cit.*, p. 270.

pe unii cărturari români din secolul al XVIII-lea ca : Samuel Micu (1745—1826), Gheorghe Șincai (1754—1816), Petru Maior (1761—1821), Gheorghe Lazăr și alții. Printre aceștia poate fi amintit și autorul Didahiilor, care prin vasta lui cultură și prin legăturile pe care le avea cu cărturarii apusului, pe care-i cunoscuse probabil la curtea lui Brîncoveanu, și-a însușit unele idei iluministe, ce erau în consonanță cu spiritul doctrinei creștine și însemnau o contribuție importantă la ridicarea culturală a poporului român.

Așadar, în perioada «Luminilor», un suflu innoitor se face simțit și la noi, cu rezonanțe care au însemnat un pas înainte, atât în viața spirituală a țării noastre, cât și în afirmarea noastră ca națiune.

Antim, se știe, s-a născut pe alte meleaguri decât cele ale țării noastre — în Iveria —, a trăit o parte din viața sa la Constantinopol, fiind adus la București de Constantin Brîncoveanu. Datorită culturii lui teologice el ajunge după o vreme episcop de Rîmnic și apoi înfiistător al Bisericii Ortodoxe din Țara Românească. Mitropolitul Antim era mistuit de dorința de «a lumina» clerul ortodox și poporul român prin lumina cărții și cuvîntului și astfel să îndrepte stările sociale și morale din vremea lui.

Mitropolitul Antim a fost un teolog profund, cu o temeinică cultură profană însușită selectiv din toate domeniile, dar mai ales din operele patristice și din Sfînta Scriptură. Așa a ajuns el la concepția unui umanism universalist creștin potrivit căruia atunci cînd e vorba de sporirea binelui nu se cunoaște nici o limită. Slăvitul ierarh a prețuit știința profană, în care el vedea un drum spre înțelepciune. Alături de știință a așezat el și artele, pentru că el însuși a fost înzestrat cu un «deosebit simț artistic»⁸. Impodobit cu asemenea calități, acest erudit ierarh, *credem* că n-a putut să nu cunoască «curentul iluminismului», ale cărui rezonanțe s-au făcut auzite din a doua jumătate a secolului al XVII-lea și în tot decursul secolului al XVIII-lea și în răsăritul Europei. În înțelepciunea lui de ierarh, Antim Ivireanul a ținut cont de spiritul vremii sale și a luat ceea ce era în consonanță cu doctrina creștină precum ideea de luminare a credincioșilor prin binefacerea cărții și ale învățaturii.

Intr-adevăr, Mitropolitul Antim Ivireanul, animat de umanismul creștin⁹ și de îndatorirea lui de arhipăstor, ținînd seama și de frămîntările vremii, a elaborat vestitele sale Didahii sau acele predici minunate, cu un bogat conținut doctrinar și moral, exprimat cu atîta limpezime, logică, cursivitate și frumusețe literară, cit și cu o mare putere de persuasiune. De aceea, în cele ce urmează ne-am propus să analizăm aceste Didahii din punctul de vedere al tematicii sociale, morale și religioase.

Teme în Didahiile Mitropolitului Antim Ivireanul — Probleme sociale și economice ale vremii

În predicile lui Antim Ivireanul se află numeroase știri referitoare la diferite aspecte din viața societății românești din vremea lui.

Adînc cunoscător al situației din Țara Românească, Antim a sesizat lipsa de omogenitate a comunității aflate sub jurisdicția lui. Însuflețit de spiritul veacului el n-a putut să nu observe contrastele izbitor de dureroase dintre clasa celor bogați și

8. Pr. Prof. Al. I. Ciurea, *op. cit.*, p. 787.

9. Diac. Prof. Nicolae Balca, în Prefața la : *Mitropolitul Ungrovlahiei Antim Ivireanul...*, teză de doctorat în teologie de Mihail-Gabriel Popescu, în «Studii teologice», XXI (1969), nr. 1—2, p. 5. A se vedea și Mihail-Gabriel Popescu, *op. cit.*, p. 86.

a celor săraci, dintre bogătași și proprietari de pământ și țărâniimea săracă, lipsită de drepturi și redusă la sapă de lemn, din pricina a două cauze: este vorba despre o cruntă exploatare a acestei țărâniimi, pe de o parte de boierii lacomi, iar pe de alta de asupritorii străini de neamul nostru. Așa se face că apăsător și de către proprii conducători și de către boierii străini, poporul lincezea în întuneric, într-o cumplită mizerie atit materială cit și spirituală¹⁰.

De la predica rostită la înscăunare și pînă în ultimele clipe ale vieții sale, marele ierarh ne lasă să înțelegem, că simpatia lui se îndreaptă spre cei înjosiți și exploatați, care deși simpli și lipsiți de nume răsunătoare și ranguri sociale, se bucură totuși de mare cinste înaintea lui Dumnezeu.

Cînd a fost să trimită în lume prooroci, Dumnezeu «n-au ales împărați și crai... n-au luat filozofi și ritori..., ci au trimis oameni proști (simpli) și mai virtos păstori de oi, ca pre Moisi, ca pre David, ca pre Samuil și toată mulțimea proorocilor...»¹¹. La fel și Apostolii trimiși de către Domnul Hristos la propovăduirea Evangheliei n-au fost nici ei de neam înalt, ci oameni din popor, pescari simpli, «săraci de avuție, proști (simpli) de învățătură..., blînzi pentru nerăutate...»¹².

Antim cunoștea viața grea a păstoriților săi și nevoile lor, cit și jafurile la care aceștia erau supuși de către boierimea rapace și de aceea, influențat și de ideile iluministe, el ia în mod deschis apărarea celor de jos, intervenind cu toată autoritatea lui în favoarea acestora. «Nu se cuvine cinstea și lauda numai oamenilor celor mari și bogăți — își deschide el predica la Soborul Sfinților Îngeri —, că sînt vrednici acestui dar și cei mici și smeriți. Că măcar că cei mari strălucesc cu hainele cele de mult preț și cei mici n-au cu ce să-și acopere trupul, cei mari se odihnesc pe așternuturi moi și frumoase și cei mici se culcă pe pămîntul gol și pe pae...»¹³.

În cuvintele acestea se simte vibrînd minia unui suflet curat, care nu se putea da împăcat cu nedreptățile strigătoare la cer săvîrșite de cei de sus care, egoiști și lacomi, exploatau nemilos pe cei de jos¹⁴.

Așadar, pentru cei de sus viața de huzur, iar pentru cei de jos — mizerie cruntă. Sus lux peste măsură, jos nici măcar strictul necesar. Sus bogății de tot felul, jos amărăciune și tristețe. Pentru cei de sus cinste și onoruri, pentru cei de jos dispreț și batjocură. Situația aceasta era inadmisibilă. Dar pe ce-și întemeia Antim îndrăzneala lui de a-i muștra pe cei de sus și a lua apărarea celor de jos?

Și-o întemeia mai întii pe învățătura Bisericii, pe care înțelegea s-o slujească dezinteresat și cu toate puterile sale.

Cei de jos — argumentează Antim — nu trebuie să fie desconsiderați pentru că: Mîntuitorul însuși interzice desconsiderarea și oprimarea celor de jos. «Socotiți să nu obidiți pe vreunul dintre aceștia» (Mat. XVIII, 10). Deci, Mîntuitorul poruncește să nu fie disprețuit și nici apăsător vreunul dintre cei de jos.

«Aceștia — zice învățatul mitropolit — or fi ei «mici» înaintea unora și altora, în fața lui Dumnezeu însă ei sînt mari și sînt așezați în locul cel mai de cinste. Prin dragostea Sa negrăită, Hristos i-a ales pe cei mici și i-a ridicat pînă la vrednicia de frați ai Săi. Pe Apostoli îi numește numai prieteni (Ioan XV, 14). Pe cei săraci însă îi numește frații Săi. «Întrucît ați făcut unuia dintr-acești frați ai Mei preamici, Mie Mi-ați făcut» (Mat. XXV, 40).

10. Pr. Prof. D. Belu, *Opera predicatorială a lui Antim Ivireanul*, în «Mitropolia Banatului», XVI (1966), nr. 7-8, p. 483.

11. Antim Ivireanul, *op. cit.*, p. 4.

12. *Ibidem*, p. 5.

13. *Ibidem*, p. 164.

14. Pr. Prof. D. Belu, *op. cit.*, p. 488.

Cercetarea atentă a Didahiilor, ne duce la concluzia că, în ochii lui Antim Ivireanul, marii vinovați pentru situația grea a celor de jos erau boierii și asupritorii străini de neamul nostru. Inspirat de ideile sociale ale iluminismului, înaltul ierarh critica societatea feudală românească, atacînd mai ales pătura boierească. Direct sau indirect, prin predicile sale, el pune înaintea ochilor marilor proprietari de pămînturi jafurile, nedreptățile și tratamentul nemilos la care era supusă de către aceștia sărăcimea din vremea sa.

Într-o predică la Duminica Floriilor, în care vorbește despre «ispovedanie», Antim supune pe boierii exploatareți unui necruțător rechizitoriu: «...Și cînd mergem să ne ispovedim, nu spunem duhovnicului că mîncăm carnea și munca fratelui nostru, ...și-i bem singele și sudoarea feței lui cu lăcomiile și cu nesațitul ce avem, ...nu spunem că ținem... zavistia și clevetirile...»¹⁵.

Aluziile la asupritorii din afara țării le face Antim chiar în predicile de la începutul activității sale arhieresti.

Turma pe care era chemat să o păstorească — arată el în Cuvîntul din ziua alegerii ca mitropolit — are marele merit de a-și fi păstrat dreapta credință curată... cu toate că este înconjurată și îngredită «între hotarele celor străini de fel și impresurați de atîtea nevoi (ce vin) și scîrbe ce vin... neîncetat, de la cei ce stăpînesc pămîntul acesta...»¹⁶.

Într-o altă didahie, vorbind despre situația grea a țării, Antim ne lasă să înțelegem că vinovații pentru aceasta sînt iarăși jefuitorii din afara țării, care pun la cale «supărările, necazurile..., jafurile, robiile, dările cele grele și nesuferite...»¹⁷.

În *Cuvînt de învățătură la Preobrajenia Domnului nostru Iisus Hristos*, Antim expune amănunțit situația grea economică în care se afla marea masă de jos ca rezultat al supunerii față de cei străini: «că sîntem supuși supt jug... și avem nevoi multe și supărări de toate părțile...»¹⁸. Ierarhul predicator avea certitudinea că situația grea economică a celor de jos își are originea nu numai în asuprirea de către străini, ci mai ales în exploatarea din partea boierilor.

Îi jefuiesc pe cei de jos străinii, dar, zice Antim, îi jecmănesc și boierii lacomi, vicleni, înșelători și puși pe tilhării la fel ca și cei străini. Sînt unii dintre noi — spune Antim —, «ce fac jafuri și fac cîte sînt mai rele pre pămînt, apoi se duce cu gînd ca acela ce dă vreunui popă să-i facă sărîndariu ca să i să iarte păcatul și el tot cu totul stă în tina răutății»¹⁹. Cuvintele acestea relevă neomenia celor de sus, lăcomia după averi și, în același timp, ele scot la iveală fățarnicia și descompunerea interioară a bogătaşilor.

Antim nu va cruța în predică nici chiar pe domnul țării, nici clasa boierească și nici negustorimea de păcatele pe care aceștia le făptuiau.

Într-una din Didahiile sale, arhipăstorul nostru afirmă înaintea mai marilor dregători următoarele: «...să nu socotească împărații și stăpînitorii pămîntului cum că... sînt puși (n.n.) să șază pe scaun frumos numai spre vederea înaintea ochilor omeștești, împodobiți cu veșminte scumpe, ...că numai singură dreptatea iaste de-i face cinstiți la norod»²⁰.

O asemenea concepție înaintată, expusă fără menajamente în spirit creștin și iluminist, acum aproape 260 de ani, caracterizează pe înfocatul iubitor al poporului de jos. Căci marele ierarh Antim Ivireanul s-a făcut exponent al poporului, în mijlocul

15. Antim Ivireanul, *op. cit.*, p. 95-96.

16. *Ibidem*, p. 6.

17. *Ibidem*, p. 158.

18. *Ibidem*, p. 81.

19. *Ibidem*, p. 39.

20. *Ibidem*, p. 86.

căruia păstoria și a luptat folosindu-se de iscusita armă a cuvîntului pentru afirmarea demnității și pentru îmbunătățirea vieții celor nevoiași. Iată de ce îl laudă cărturarul Nicolae Iorga cînd scrie: «De la Ioan Hrisostomul, care a vorbit astfel... la Constantinopol, nimeni nu s-a adresat unei societăți cu asprimea lui Antim»²¹.

Aspecte moral-religioase

Aspecte morale. — Antim constată în viața duhovnicească a păstoriților săi o serie de practici, atitudini și deprinderi necreștinești și antisociale, pe care nu vrea să le mai treacă cu vederea. Marele ierarh ne prezintă cu mult talent predicatorial tabloul acestora, condamînd starea de a se complăce în săvîrșirea răului, ca și acceptarea săvîrșirii lui sub diferite forme și de aceea el combate cu energie — ca și Sfîntul Ioan Hrisostomul — răul și păcatul oriunde le întîlnești. El combate mai ales păcătosul obicei de a înjura zicînd: «Limbile n-au lege și fac ale legii. Iar noi, avînd lege, facem tot împotriva legii... că ce neam înjură ca noi, de lege, de morți, ...de luminare...»²². Mitropolitul Antim Ivireanul condamnă pe cei care încuviințează o atare profanare, căci «noi dacă auzim pre cineva că înjură..., în loc de a-l certa și a-l înfrunta... ne pare bine și rîdem»²³. Ca un părinte duhovnicesc, Antim își dojenește în predică păstoriții pentru obiceiul pe care îl au de a înjura, după cum îi mustră și pentru purtarea lor rea față de părinți și față de cei mai vîrstnici. Că «pe lingă acestea toate, mai adăogăm cu răutatea, că pre părinții noștri îi ocărîm și-i batem; pre bătrîni îi necinstim... și sîntem porniți cu toții spre răutăți, ca o roată cînd dă de vale și nu să poate opri...»²⁴.

Marele ierarh dojenește și pe aceia care se abat de la principiile morale creștine, dar se crede îndreptățit să nu pună prea multă asprime, lăsînd să se întrevadă în cuvîntul său ceva din înțelegerea superioară a păstorului îndurerat de ignoranța păstoriților, de suferințele și strîmbătățile în care-i împinge neomenia celor de sus. Mai degrabă el critică pe preoții din vremea sa, din pricină că aceștia n-au pregătirea corespunzătoare a unor păstori de suflete și nici nu se trudesesc să și-o dobîndească. Mulți dintre preoți se nevoiesc mai mult «pentru folosul lor»²⁵ decît pentru acela al credincioșilor.

În acest caz nu e de mirare că păstoriții rămîn în stare de înapoiere, în ignoranță, iar aceasta constituie una dintre principalele cauze ale alunecării pe panta nerînduiei. De aceea, Antim spune: «ci această vină tot o dau să fie mai mult a preoților, pentru că ei sînt sarea... și de se va împuși sarea, cu ce se va săra?»²⁶. Aici este locul să subliniem influența spiritului iluminist în concepția lui Antim despre necesitatea luminării păstoriților săi prin binefacerile cărții și ale învățaturii.

Arhipăstorul nostru nu trece cu vederea nici ceea ce făceau unii care aparțineau claselor privilegiate, demascînd falsitatea și uritul lor obicei de a nu alerga la duhovnicii cei mai luminați, ci la aceia care erau mai ignoranți și mai mărginiți în cele duhovnicești care să se rușineze și să se teamă de «fețele» lor, așadar de penitenții bogați «și ce vor zice ei, așa să fie, socotînd cu gîndul că precum îl înșală pe preot pot să înșele și pe Dumnezeu». Dar, Antim răspunde că «Dumnezeu nu se înșală, ci ne înșelăm noi înșine, spre peirea noastră sufletească»²⁷. Așa de exemplu obiceiul pe care îl aveau boierii de a-și cere iertare de la domnitorul țării în seara lăsatului

21. N. Iorga, *Despre Antim Ivireanul*, în «Biserica Ortodoxă Română», LV (1937), nr. 11—12 p. 617.

22. Antim Ivireanul, *op. cit.*, p. 25—26.

23. *Ibidem*, p. 26.

24. *Ibidem*, p. 26.

25. *Ibidem*, p. 134.

26. *Ibidem*, p. 104—105.

27. *Ibidem*, p. 95.

de sec de brînză, e lucru bun, zice Antim, e un obicei frumos. Dar aceasta numai «la vedere», pentru că în realitate este un obicei plin «de pizmă și de zavistie...»²⁸. De asemenea și mînia în comportarea față cu semenii sînt înfierate de către ierarhul cuvîntător în cuvinte și expresii tari și meșteșugite: «Ci ținem în piepturile noastre mînia hiarelor celor sălbatece... gura șarpilor, cu care toată ziua clevetim, batjocorim, ocărim... și ne pohtim unul altuia răul și paguba»²⁹. În unele predici el face un inventar al tuturor păcatelor pe care le observa la păstoriții săi ca: beția, zavistia, desfrinarea, apucăturile hrăpărețe, năpăstuirea aproapelui, ce produceau multă suferință, încît arhipăstorul nostru s-a ridicat împotriva lor pentru a le combate cu vehemență. Este interesant faptul că atunci cînd le critică cu neslăbită insistență se include și pe sine, vorbind de cele mai multe ori la «persoana întîia plural»³⁰ și mai puțin la persoana doua singular sau plural. În felul acesta, el nu-și îndepărtează credincioșii, pe care-i critică pentru aceste păcate atît de aspru, ci le pune, în chip apropiat, problema îndreptării religios-morale. Trebuie să reținem faptul că decăderea morală a acestor vremuri nu trebuie generalizată și la marea masă a celor năpăstuiți și asupriți care era supusă, exploatată și înrobită, ci, mai degrabă, trebuie admis că ea a transmis mai departe tezaurul de trăire morală și evlavia ortodoxă așa cum o constatăm din tradiția Bisericii noastre.

Aspecte dogmatice. — În cuprinsul Didahiilor se întilnesc și unele considerații teologice, care-l arată pe Antim a fi un ađinc cunoscător al învățaturii ortodoxe. Într-adevăr, lui nu-i scapă cele mai subtile interpretări ale adevărurilor revelate, despre care el vorbește în predică. De pildă în predica intitulată de el: *Aceasta o am zis cînd m-am făcut mitropolit*, Antim enunță două adevăruri pe care le socotește că «întemeiază și întăresc Biserica: credința la Dumnezeu și buna ascultare la biserică»³¹. După învățătura ortodoxă, credința este elementul indispensabil mîntuirii noastre, iar prin Biserică se continuă lucrarea mîntuitoare a Domnului Hristos. Biserica fiind și păstrătoarea și tălmăcitoarea infailibilă a adevărurilor revelate, are posibilitatea să dea credinței noastre orientarea și conținutul precis, de unde rezultă că pentru a ne mîntui este necesară și ascultarea de Biserică. De aceea, Antim nu încetează în Didahiile sale să vorbească despre credință și despre Biserică.

Dar în Didahii mai întilnim și teme cu conținut seterologic deosebit de importante. La întrebarea: «de ce Dumnezeu a luat firea omenească nu pe cea îngerească?», Antim răspunde așa: Dumnezeu a luat firea omenească întîi pentru că oamenii au căzut toți, pe cită vreme îngerii n-au alunecat toți. În al doilea rînd, pentru că omul a greșit din slăbiciune, din neștiință; îngerii însă au căzut din «firea cea rea», săvîrșind astfel un păcat contra Duhului Sfînt, care nu se iartă lesne. În al treilea rînd: oamenii au greșit din îndemnul diavolului, îngerii din propria lor inițiativă. În sfîrșit, oamenii sînt mai puțin vinovați de căderea lor decît îngerii, care fiind «mai de cinste» erau mai datori să se ferească de păcat³².

În *Cuvîntul de învățătura la Preobrajienii Domnului nostru Iisus Hristos*, Antim caută să îndrepte privirile ascultătorilor săi eshatologic către Judecata de apoi³³. La fel și în *Cazania la Preobrajienii Domnului*, mitropolitul Antim Ivireanul enunță un alt adevăr care privește învățătura despre cunoașterea lui Dumnezeu și anume, el

28. *Ibidem*, p. 40.29. *Ibidem*, p. 186.30. A se vedea la Eugen Negrici, *Antim, logos și personalitate*, Editura Minerva, București, 1971, p. 7.31. Antim Ivireanul, *op. cit.*, p. 6.32. *Ibidem*, p. 121-124.33. *Ibidem*, p. 78.

afirmă că noi cunoaştem pe Dumnezeu numai în parte, pe cît ni s-a descoperit şi pe cît mintea noastră poate să cuprindă din măreţia Lui: «Iară asămnarea aceasta a obrazului cu soarele şi a veşmintelor cu zăpada, nu doară pentru aceea să asămînează cum că nu ar fi strălucit obrazul Lui decît soarele, sau veşmintele Lui nu ar fi fost mai albe decît zăpada, ci pentru că aici, în lume, nu avem noi alt nimic mai strălucitor şi mai luminat decît soarele sau mai alb decît zăpada»³⁴.

În cuvîntările sale, prin reliefaarea diferitelor aspecte dogmatice ale doctrinei creştine, Mitropolitul Antim Ivireanul nu urmărea să realizeze o simplă îndoctrinare a păstoriţilor săi. Pentru ierarhul păstor, principalul scop era de natură practică şi anume, acela de-a ajuta pe credincioşii săi să-şi edifice viaţa pe temeiul adevărilor revelate pentru a ajunge cît mai aproape de nivelul desăvîrşirii în Iisus Hristos.

Aspecte cu privire la planul Didahiilor şi la exegeza cuprinsă în acestea. — Deşi Antim Ivireanul îşi mărturiseşte deseori «neştiinţa şi neputinţa» în ceea ce priveşte filcuierea şi prezentarea dumnezeieştilor învăţături, autorul nostru este totuşi deplin stăpîn pe procedeele întocmirii şi rostirii cuvîntărilor bisericeşti. Toate predicile lui Antim au o introducere, o tratare şi o încheiere, fiecare parte fiind bine structurată şi delimitată de cea antecedentă.

Antim nu vorbeşte improvizînd³⁵. Cuvîntările lui nu sînt însăilări uşoare de fraze pioase, ci dimpotrivă ele sînt lucrări elaborate cu multă competenţă a cunosătorului, ele sînt predici cu un bogat conţinut doctrinar, bine gîndit şi organizate după toate regulile Omileticii.

Deseori Antim pune la începutul predicilor sale un text³⁶, alteori îl enunţă în cuprinsul cuvîntărilor³⁷. Dar ţinem să subliniem faptul că pentru el textul nu e folosit numai de formă, ci mai ales pentru a arăta şi preciza învăţătura şi limitele înăuntru cărora înţelege să-şi menţină expunerea. De aceea din cuprinsul Didahiilor se poate observa grija cu care ierarhul predicator respectă criteriile pentru alegerea textului.

Formula de adresare n-o găsim în fruntea nici uneia dintre didahii. O găsim însă în cuprinsul acestora, unde Antim o foloseşte cu măsură convenientă. Iată de pildă cîteva formule utilizate: «Iubiţilor mei»³⁸; «fraţilor»³⁹; «feţii mei»⁴⁰, etc.

Introducerile Didahiilor sînt în general scurte. Introducerea porneşte uneori de la o asemănare cum face în exemplul următor. Precum doctori desăvîrşiţi şi înțelepţi sînt socotiţi nu cei ce «cu hier şi foc luptă patima să o supuie», ci cei ce aplică leacuri suportabile, «aşa şi preaințeleptul doctoz al sufletelor şi al trupurilor noastre... Hristos, văzînd lumea că bolnăvia... nu trimite ploaie de foc spre îngrozirea lumii, ...ci numai o supune cu blîndeţe...»⁴¹.

Alteori Antim îşi începe predica arătînd că dragostea şi datoria lui de păstor îl obligă să vină înaintea credincioşilor şi să le mijlocească prin predică învăţătura mîntuitoare de suflete, după cum mărturiseşte el însuşi: «Dragostea cea curată, iar mai virtos să zic datoria cea părintească... m-au îndemnat astăzi de am venit aici, pentru ca să vă cercetăm sufleteşte...»⁴².

Unele introduceri se rezumă la cîteva propoziţiuni⁴³, în care se expune ideea de bază a sărbătorii⁴⁴, alteori enumerarea părţilor predicii⁴⁵ îi oferă de asemenea puncte

34. *Ibidem*, p. 10.35. A se vedea şi E. Negrici, *op. cit.*, p. 7.36. Antim Ivireanul, *op. cit.*, pp. 3, 9, 74, 83 etc.37. *Ibidem*, pp. 34, 89 etc.38. *Ibidem*, pp. 32, 40 etc.39. *Ibidem*, p. 112.40. *Ibidem*, p. 220.41. *Ibidem*, p. 3.42. *Ibidem*, p. 22.43. *Ibidem*, p. 34.44. *Ibidem*, p. 64.45. *Ibidem*, p. 47.

de plecare la întocmirea introducerii. Nu-i este străin lui Antim nici procedeul intrării directe sau abrupte în tratare ⁴⁶, după cum nu-i este străin nici procedeul introducerilor pompoase ⁴⁷.

Obișnuit, introducerile sînt încheiate cu o caldă invocare a ajutorului dumnezeiesc sau cu un îndemn la atenție adresat ascultătorilor și cu enunțarea temei ⁴⁸.

Desigur, procedeele folosite de luminatul mitropolit vor fi trezit atenția, interesul și curiozitatea ascultătorilor săi pentru cele ce urmau în cuvîntare și le va fi cîștigat și mai mult bunăvoința ascultătorilor pentru obiectul expus în cuvîntare.

Tratarea *Didahiilor* decurge firesc, fiindcă autorul lor nu se folosește de expuneri prea lungi. Scurtimea cuvîntărilor predicatorului nostru e compensată prin bogăția de conținut doctrinar care le caracterizează.

Pentru o mai ușoară înțelegere și asimilare de către ascultători, tema este dezvoltată cel mai adesea pe puncte. De exemplu, în *Cazanie la Sfîntul Nicolae*, el vorbește despre credință, nădejde, dragoste și smerenie ⁴⁹. Iar la Duminica lăsatului de brînză tratează despre post și despre ispovedanie ⁵⁰.

Alteori tratarea e dezvoltată într-o singură desfășurare, ca de exemplu în *Cazanie la Sfinții Apostoli Petru și Pavel* ⁵¹.

Atunci cînd materia predicii o permite sau chiar o cere, ea este sistematizată prin enunțarea unor întrebări, la care urmează a se da un răspuns ⁵², așa cum procedează în *Cuvînt de învățătură la Bogoiavlenie*.

În folosirea citatelor în predică, Antim dovedește nu numai o îndemînare de abil filcuior, dar și un dezvoltat simț psihologic în sensul că nu utilizează texte decît în măsura în care acestea se încadrează organic în predică, sporindu-i substanța și puterea de înfrîurire pentru a trezi persuasiunea. Antim este un bun psiholog, el știe să adapteze învățătura de credință la posibilitățile și situațiile concrete ale ascultătorilor săi. La fel și încheierile *Didahiilor* sînt scurte. Ele cuprind, uneori, aplicații la viața credincioșilor ⁵³, alteori, încheierile au un caracter recapitulativ ⁵⁴. Multe din încheierile *Didahiilor* cuprind cîte o rugăciune ⁵⁵ caldă prin care se imploră ajutorul lui Dumnezeu și o doxologie.

În *Didahii* se folosește uneori interpretarea literală (ad litteram), alteori, pentru adîncirea temei, Antim se folosește și de interpretarea alegorică. De exemplu, într-o predică la Adormirea Maicii Domnului autorul spune, între altele, că numele Mariam cuprinde trei lucruri: Cele trei silabe ale cuvîntului arată că Preacurata a născut o față a Sfintei Treimi; faptul că fiecare silabă are două slove, arată că Cel născut din Maria are două firi: dumnezeiască și omenească; cele șase litere ale numelui indică șase taine mari, adică: blagoveștenia, nașterea, botezul, moartea pe cruce, învierea și înălțarea la cer ⁵⁶.

Predicatorul trebuie deci, să știe să utilizeze, după caz, atît interpretarea literală, cît și pe cea alegorică — simbolică. *Didahiile* îl arată pe Antim ca un bun cunoscător al regulilor omiletice cît și ca un harnic filcuior al adevărurilor religioase.

Cultul ca izvor al didahiilor

În *Didahiile* sale, Antim Ivireanul se folosește și de nesecatul izvor al cultului Bisericii strămoșești întrebuintînd cîntări cunoscute ascultătorilor săi și cîntate poate de ei cît și texte liturgice. Astfel, în *Cazanie la Sfîntul Nicolae*, el spune că «îl mărtu-

46. *Ibidem*, p. 9.

47. *Ibidem*, p. 119.

48. *Ibidem*, p. 47.

49. *Ibidem*, p. 47.

50. *Ibidem*, p. 34—37.

51. *Ibidem*, p. 56.

52. *Ibidem*, p. 69.

53. *Ibidem*, p. 55—56.

54. *Ibidem*, p. 46.

55. *Ibidem*, p. 34.

56. *Ibidem*, p. 18.

riscu pre dînsul adevărul lucrurilor, cum că iaste îndreptătoriu credinții și chipul blindeții și dascălul înfrînării, precum îl cîntă Biserica»⁵⁷, întrebunînd un text din troparul sfîntului. Iar în alt loc într-o predică spune: «Slavă îndelungii răbdării Tale, Doamne, slavă Ție»⁵⁸ cum se cîntă la strană în Săptămîna Patimilor. De asemenea și în *Cazania la Adormirea Prea Sfîntei Născătoare de Dumnezeu*, Mitropolitul Antim spune că Sfînta Fecioară este «mai cinstită în cer decît heruvimii și mai slăvită fără de asemănare decît serafimii»⁵⁹.

Iar în altă parte într-o predică o numește «siciul cel însuflețit»⁶⁰ al lui Dumnezeu, așa cum se cîntă la praznicul Bunevestiri.

Într-un alt *Cuvînt de învățătură la Stretenia Domnului nostru Iisus Hristos*, găsim parafrazarea rugăciunii cultice a bătrînului Simion care se roagă: «Tu mă slobozește cu pace acum...»⁶¹. Tot asemenea și în *Cuvîntul de învățătură la Duminica Floriilor*, Antim prezintă în decursul cuvîntării sensul doctrinar al fiecăreia dintre cele cinci duminici ale Postului Mare, așa cum le-a așezat Biserica⁶².

În sfîrșit, într-o altă parte a unei predici Antim zice: «după cum scrie Sfîntul Ioan Damaschin la un tropar al canonului de la Înălțarea cinstitei cruci, la a patra peasnă»⁶³.

Folosind din plin în predicile sale elemente din cultul creștin ortodox, Antim avea de cîștigat: textele și cîntările cultice întrebunțate ca material intuitiv erau într-o bună măsură familiare ascultătorilor săi, deci asigurau a percepția adevărurilor de credință expuse în Didahii. Și în această privință Antim s-a făcut pildă vie, vrednică de urmat pentru predicatorul creștin ortodox.

Literatura populară ca izvor de inspirație în Didahii

Privită în ansamblul ei, literatura populară scoate la suprafață felul de a gîndi și simți al poporului nostru și deci ea n-a însemnat în viața poporului român numai un simplu divertisment de lectură, ci ea a însemnat un sprijin și un mod de exprimare de ordin moral și social al acestuia împotriva forțelor întunericii și ale asupririi, care îi amenințau ființa.

Bogată în idei, literatura populară a constituit un factor important de înrîurire asupra activității predicatiale a Mitropolitului Antim Ivireanul, constituind pentru acesta un bogat izvor la care s-a adăpat marele arhipăstor.

Lectura Didahiilor ne dă posibilitatea să observăm că Antim a fost un bun cunoscător al literaturii noastre populare. Fără îndoială, el a fost înzestrat cu o bogată cultură generală și teologică — cum am mai arătat —, și de aceea folosește în cuvîntările sale adesea pe filozofi⁶⁴, pe istorici⁶⁵, dar nu neglijează nici literatura populară.

Într-adevăr, Antim știe să se miște cu impresionantă îndeminare și pricepere printre textele scripturistice și patristice, dar în același timp știe să se folosească și de cărțile populare, care circulau în vremea lui. Aceasta îl face pe marele mitropolit să afirme, în deplină cunoștință de cauză, că pentru alcătuirea unei predici «trebuie multă materie»⁶⁶.

57. *Ibidem*, p. 51.

58. *Ibidem*, p. 162.

59. *Ibidem*, p. 18.

60. *Ibidem*, p. 30.

61. *Ibidem*, p. 32.

62. *Ibidem*, p. 205—206.

63. *Ibidem*, p. 69.

64. *Ibidem*, p. 104. (unde citează pe Socrate, fără ca totuși Antim să-l numească, ci spunînd numai după cum zice un filozof, să ne cunoaștem pre sine, . . .). De asemenea, Antim a fost informat asupra direcțiilor în filozofia gîndirii timpului său, mai ales asupra iluminismului.

65. *Ibidem*, p. 87. (citează pe Eusebie al Cezareii).

66. *Ibidem*, p. 90.

Cuprinzînd în căldura dragostei sale nu numai pe Dumnezeu, dar și pe credincioșii săi, Antim și-a îmbogățit stilul predicilor sale cu diferite metafore, asemănări și imagini sugestive luate ca material intuitiv din literatura populară, pentru a le pune în slujba intențiilor sale predicatoriale cu scopul de a trezi persuasiunea, cum face în cazul în care folosește *Fiziologul*⁶⁷: «Și cînd ieșim de la Biserică, să nu ieșim deșărți, ci să facem cum face ariciul că, după ce merge la vie, întii să sature el de struguri și apoi scutură vița de cad broboanele jos și să tăvălește pre dînsele de să infig în ghimpii lui și duce și puilor. Așa să ducem și noi, fieștecine, pre la casele noastre... din cuvintele ce am auzit din Sfînta Evanghelie»⁶⁸.

Altă dată, pentru a răscoli mai adînc sufletele credincioșilor și a-și ajunge astfel scopul de mai sus, Antim nu a ezitat să întrebuițeze cuvinte care să aibă un amplu răsunset în sufletul ascultătorilor, datorită imaginilor vii pe care le trezea în mintea acestora. Astfel, mereu și mereu în *Didahii*, el amintește, preaslăvind, pe Sfînta Fecioară sau, doxologînd, pe Mîntuitorul Hristos care a rupt zapisul păcatelor noastre. Cuvintele acestea — ca un simbol de izbăvire — aveau menirea de a aduce în mintea ascultătorilor săi, cele cuprinse în cartea populară «Adam și Eva», deși, poate, Antim pornise numai de la epistola Sfîntului Apostol Pavel către Coloseni XI, 14.

Astfel, în *Cuvînt de învățătură la Adormirea prea Sfîntei Stăpînei noastre Născătoarei de Dumnezeu și pururea Fecioarei Maria*, Mitropolitul Antim evocă darurile Sfîntei prin aceste cuvinte: «O, pîntece sfînt și vas dumnezeiesc! Întru tine, cu adevărat s-au spart zapisul păcatului...»⁶⁹.

De asemenea, în *Cuvînt de învățătură... la Nașterea Domnului nostru Iisus Hristos*, el zice: «Carele, surpînd zapisul răutăților noastre, s-au milostivit de au rupt și legăturile»⁷⁰.

Aceste cuvinte amintesc episodul zapisului din aceeași carte populară, amintită mai sus. Antim a iubit literatura populară și s-a inspirat din ea; ba mai mult, el a tipărit unele cărți populare ca: *Floarea darurilor*, *Alexandria*, *Pilde filozofesti*, *Maxime ale unor vechi filozofi*⁷¹ etc.

Mai adăugăm și faptul că Antim, fiind un spirit critic, a știut pînă unde merg hotarele acestei literaturi populare, făcînd distincție între un text biblic și o legendă apocrifă.

Așadar, literatura populară nu numai că a constituit un izvor de inspirație pentru Mitropolitul Antim Ivireanul, dar el însuși a contribuit la susținerea acesteia prin traducerile și tipăririle pe care le-a făcut.

*

În încheiere credem că sintem îndreptățiți să afirmăm că *Didahiile* Mitropolitului Antim Ivireanul cuprind o tematică bogată și variată. Ea a fost consecința firească a concepției sale despre sensul adevărat al învățaturii Mîntuitorului nostru Iisus Hristos. Pentru el, învățătura creștină nu constă numai într-un volum de cunoștințe menite să satisfacă doar rațiunea umană, așa cum sînt concepțiile filozofice despre lume, ci aceasta trebuie să devină viață și putere capabilă să transforme pe omul cel vechi în omul cel nou după «măsura lui Hristos» cum zice Sfîntul Apostol Pavel (Efeseni IV, 22—24).

67. Incepînd din secolul al XVII-lea în literatura noastră populară circulau diferite traduceri cum sînt: *Fiziologul*, *Esopia*, *Halima* etc., a se vedea la M. Fanache și E. Giurgiu, *op. cit.*, p. 287—289.

68. Antim Ivireanul, *op. cit.*, p. 73.

69. *Ibidem*, p. 132.

70. *Ibidem*, p. 195.

71. A se vedea la Pr. N. Șerbănescu, *Antim Ivireanul tipograf*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXIV (1956), nr. 8—9, p. 714—743.

Învățătura creștină și cunoașterea profundă a realităților sociale, economice și moral-religioase din vremea sa au constituit pentru Mitropolitul Antim surse inepuizabile de inspirație oratorică, ce făceau ca predica sa să fie vie și actuală, elemente absolut necesare pentru ca aceasta să fie în același timp eficace și să influențeze viața ascultătorilor în sensul amintit mai sus.

Reamintim faptul că elementele realiste abundă în *Didahiile* lui Antim. Aluziile pe care Mitropolitul Antim le face relativ la situația economică grea a țării, izvorăsc din cunoașterea temeinică a vieții țăranilor, a micilor meșteșugari și în general a moravurilor burgheziei orașelor.

Vorbind despre inegalitățile sociale crase ale vremii sale, despre exploatarea păturilor sărace, el nu se referă la vremuri demult apuse și oameni demult dispăruți, ci cuvîntul său apasă cu gravitate în predică asupra boierilor prezenți în biserică, glăsuind: «voi sînteți cei care jefuiți, cei care împilați, cei lipsiți de rușine». Astfel, *Didahiile* constituie un neprețuit document social, o bogată frescă a moravurilor din vremea învățatului mitropolit și totodată și un «monument de limbă și literatură»⁷².

Dar, *Didahiile* cuprind — după cum am văzut — și alte aspecte, adică o varietate de teme, care țin seama de complexitatea și nevoile sufletești ale ascultătorilor. Din tematica cuprinsă în *Didahii*, se desprinde geniul acestui ilustru păstor al Bisericii Ortodoxe, care a știut să adapteze în mod inegalabil învățătura evanghelică, fără a-i modifica înțelesul ei originar, la realitățile de fiecare zi ale vieții credincioșilor, urmărind, pe de o parte, combaterea necruțătoare a relelor sociale cum erau: exploatarea, luxul, sărăcia etc., iar pe de altă parte, năzuința continuă pentru promovarea factorilor de reînnoire a vieții moral-religioase ca: cinstea, dreptatea, iubirea lui Dumnezeu și a oamenilor, cât și luminarea acestora prin tipărituri, idee care străbate ca un fir roșu toate *didahiile*.

Dacă Antim Ivireanul n-a putut să vadă realizate aspirațiile sale înaintate, ele se văd împlinite acum, în timpul arhipăstoririi Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, continuatorul și desăvîrșitorul tradiției iviriene, care s-a făcut «pildă vie de slujire și de arhipăstorie în duhul Evangheliei și al Ortodoxiei străbune»⁷³.

Ca o concluzie a acestui studiu putem afirma că activitatea predicatorială a Mitropolitului Antim Ivireanul cît și «conștiința datoriei de ierarh»⁷⁴ pusă în slujba credincioșilor constituie, pentru preotul predicator din vremea noastră, un ghid vrednic de urmat.

Îmitîndu-l pe autorul *Didahiilor*, preotul va contribui la progresul spre desăvîrșirea moral-religioasă a credincioșilor.

72. Unii îl așază pe Mitropolitul Antim Ivireanul «printre ctitorii limbii literare românești»; a se vedea la E. Negrici, *op. cit.*, p. 153; alții îl numesc «ctitor» al limbii noastre literare; a se vedea la I. V. Georgescu, *Antim Ivireanul și locul lui în cultura poporului român*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXIV (1966), nr. 9—10, p. 970.

73. Pr. Prof. Ene Braniște, *Preotul și preoția creștină în gîndirea și trăirea Prea Fericitului Patriarh Justinian*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXVI (1958), nr. 5—6, p. 464. Menționăm și faptul că, acum peste două decenii și jumătate, la alegerea sa ca Întîistătător al Bisericii Ortodoxe Române, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian declara înaintea marelui Colegiu electoral: «... Îndeosebi voi lua pildă din rîvna fericitului Antim Ivireanul». (Cuvîntarea rostită la 24 mai 1948, publicată în «Biserica Ortodoxă Română», LXVI (1948), nr. 5—8, p. 224.

74. Prof. Teodor M. Popescu, *Antim Ivireanul, apostol și mucenic al dreptei credințe*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXIV (1956), nr. 8—9, p. 855.

DIN ACTIVITATEA ȘI CRONICA INSTITUTELOR TEOLOGICE

EVOCAREA MEMORIEI ȚĂRANILOR CĂZUȚI ÎN RĂSCOALA DIN 1907

LA INSTITUTUL TEOLOGIC DIN BUCUREȘTI

Comemorarea a 70 de ani de la răscoala din 1907, răscoală la care mulți preoți au fost alături de țărani răsculați, a avut loc în ziua de 20 februarie 1977, prin săvârșirea în biserica Sfânta Ecaterina, paraclisul Institutului teologic din București a Sfintei Liturghii și a unui parastas pentru pomenirea celor căzuți în lupta pentru pîine, pămînt și libertate.

Potrivit indicațiilor Cancelariei Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române (tem. nr. 6354/1976), după terminarea slujbei solemne, P. C. Pr. Conf. Ilie Moldovan, spiritualul Institutului teologic, a rostit următorul cuvînt omagial și comemorativ :

«Vorbesc în fața sfîntului altar. După credința noastră, acesta este cel mai înalt loc de pe pămînt. Mîntuitorul a venit în lume și a înfipt crucea pe muntele Golgota. Din acest munte Hristos Domnul a făcut un altar, iar din altar a făcut un munte. Cu intenția de a găsi o culme care să dea cuvintelor pe care le exprim, în numele nostru al tuturor, înălțimea aceea care se cuvine să o primească cînstirea pe care o săvîrșim astăzi. Vă rog să-mi permiteți să mă folosesc de imaginea altarului-munte, simbol al tronului slavei lui Dumnezeu. Numai de pe această înălțime putem rosti cu vrednicie pomenirea multelor, nenumăratelor și aproape necunoscutelor nume ale moșilor și părinților noștri, care au căzut acum 70 de ani, în însingeratul 1907, într-o crîncenă luptă pentru cîștigarea dreptului la libertate, la pămînt și pîine. Amîntirea lor nu o putem evoca oricum, pentru că ea aduce pînă la noi, din generație în generație, ecoul unei triste vărsări de sînge. În fața sfîntului altar pomenirea aceasta devine pentru noi o dureroasă prăznuire.

Evocarea pe care o facem astăzi e înainte de toate amîntirea unor credincioși ai Bisericii noastre strămoșești care s-au jertfit în apriga luptă pentru dreptatea și propășirea poporului nostru. Unii din acești credincioși au fost preoți la țară. Clericii Bisericii noastre nu s-au rupt nicîcînd de popor. În ceasurile grele ale răscoalei din 1907, o mulțime de preoți au fost alături de țărani. E semnificativ faptul că flacăra răscoalei se aprinde în satul Flămînzi, cuvînt care devine și el un simbol, simbol al răzvrătirii și al cutezanței. Răsculații sînt niște «flămînzi pentru dreptate» (Matei V, 6). Păcatele poartă numele de asuprire, silnicie, exploatare, iar eliberarea din lanțurile lor se cheamă «jertfă». Fără cutezanță și jertfă nu se poate cîștiga nici o biruință. Istoria scurtă, dar gravă și densă a răscoalei din 1907, ne spune că cele dintii încercări ale țăranilor fără de pîine la vatră au fost îndată înecate în sînge. Un domn străin de pămîntul nostru, dar și de lege și de omenie, i-a împănă cu gloanțe. Nume-

roase localități din nordul Moldovei, din județele Vlasca, Teleorman, Olt sau Dolj, cum sînt bunăoară Băilești, Brabova, Caraula sau Virtop, rămîn însemnate cu roșu în filele calendarului, păstrînd amintirea ceasurilor fierbinți ale reprimării răscoalei. 11.000 de țărani plătesc cu viața intenția de a-și îmbunătăți soarta. O seamă de preoți fac parte din aceste rînduri. E bine să amintim și cîteva nume. Preotul Nicolae Crăineanu, din comuna Gvardenuța, jud. Mehedinți, tată a 9 copii, dintre care 6 mai mici de 10 ani, fără altă avere decît «pămîntul bisericii», a fost împușcat mișelește, la 17 martie 1907, în dreptul altarului pe care l-a slujit cu devotament. Vina lui a fost aceea de a fi intervenit să nu fie împușcați țărani. Preotul Alexandru Popescu, tot atît de sărac, cu 12 copii, din com. Corceva, jud. Mehedinți, de asemenea a fost omorît. Ei au murit alături de țărani, dar faptele lor au rămas. De aceea nici noi nu-i vom uita niciodată.

În martiriul anului 1907, țărani răsculași au dovedit cu prisosință curajul și dorul de dreptate care de veacuri a fost felul de a fi al unui popor întreg, bătut din veac în veac de toate furtunile. Moartea lor este cu adevărat jertfă: ei nu sînt victime, ci biruitori. Sînt creștini vrednici, care au o conștiință dominatoare în fața primejdiilor de moarte. E vorba despre o conștiință care izvorăște din puterea întări-toare și iluminatoare a credinței în biruința binelui asupra răului. Încrederea în dreptatea care i-a angajat în luptă, spre care au țintit cei dintii răsculași, la îndemnul preotului Săvescu din Flămînzii, de o dreptate ce se dovedește a fi un surplus de viață. E surplus de lumină pentru mintea care înțelege căile noi ce se deschid spre propășirea socială, atît materială cit și morală, a neamului nostru. E surplus de putere pentru o voință comună neclintită, care tinde să ducă acțiunea pînă la capăt. E surplus însă și de iubire jertfelnică, care vrea binele întregului popor, după cum e și surplus de energie și tărie pentru cei ce sînt gata să sufere și să înfrunte orice loviri. Martirii răscoalei din 1907 nu sînt niște exaltați, ci oameni simpli care întîmpină chinurile cu un cuget, care ne arată însă că din moartea lor s-a născut biruința.

Cîntînd astăzi: «veșnica pomenire» și înălțînd spre ceruri rugăciuni pioase pentru odihna răposaiților, nu avem numai convingerea că acest lucru îi va ajuta în fața Dumnezeuului nostru atotputernic și milostiv, ci avem totodată certitudinea că pomenirea aceasta ne va întări și înălța pe noi. Eroii dreptății sociale din 1907 ne transmit și nouă mesajul credinței lor în dreptatea nemuritoare, după cum ne transmit și mesajul dragostei «mai tare decît moartea». Dragostea aceasta este binele pe care ei l-au săvîrșit înainte de trecerea hotarului vieții, dar care, după spusa Sfîntului Apostol Pavel, «nu piere niciodată» (I Cor. XIII, 9). Și la fel nu vor muri niciodată nigî gîndurile, nici simțirile, nici aspirațiile și nici idealurile lor. Moartea pe planul fizic este legată de eternizarea exemplului bun, de înveșmîntarea oricăror străduințe demne și cutezante ferme, ce se transmit posterității, într-un nimb de glorie. Moartea nu se poate atinge de aceste nestemate, ci le face să strălucească și mai frumos din flăcările suferinței.

Pomenirea smeriților țărani loviți de boldul morții însingerate, în 1907, ca și a preoților căzuți lîngă ei, am spus mai înainte că este pentru noi un adevărat cult. Coliva pe care am pregătit-o după rînduiala din străbuni nu vrea să fie, în mod simplu, un prilej de masă comună întru pomenirea adormiților. Griul din care este făcută ne aduce mai ales astăzi aminte de cuvintele Mintuitorului, care rezumă întreaga învățătură privitoare la cinstirea de acum. «Dacă grăuntele de griu nu va muri, rămîne singur, iar dacă va muri, aduce roadă multă» (Ioan XII, 24). Roadă aceasta se vede.

Prin moarte, tot ceea ce este trecător, pămîntesc se șterge. Ceea ce rămîne face dovada sufletului ancorat în țărîa eternității. Dorind să trăiască în libertate și să se bucure de pîine, martirii anului 1907 au adormit cu ochii ațintiți spre vîrf. Zilele libertății și ale belșugului de pîine nu au întîrziat să vină. Sînt zilele noastre, zilele mulțumirii și ale bucuriei.

Iubiți studenți,

În fața noastră ard luminările recunoștinței. Luminările ard în amintirea celor secerăți de gloanțe acum 70 de ani. Ele ard însă și spre pomenirea tuturor celor care au avut de pățimit în urma represaliilor care au însoțit și cu care s-a încheiat răscoala. Dintre aceștia unii au fost seminariști sau chiar studenți la Institutul nostru teologic adică la Facultatea de teologie din vremea aceea. Așa a fost bunăoară studentul Constantin Popescu, din anul IV de Teologie, viitorul arhimandrit Calinic I. Pop Șerboianu, inițiatorul răscoalei din Șerboeni, jud. Argeș care, din îndemnul Prof. N. Iorga, a transportat din București «teancuri de manifesturi revoluționare», figurînd și el pe lista condamnaților la moarte, salvîndu-și însă viața ca prin minune. Pentru toți aceștia s-au aprins luminările ce le ținem astăzi în mîinile noastre. Ele sînt și simbolul nemuririi celor pe care după vrednicie îi pomenim. Fără lumină e întuneric, e rece și pustiu. Lumina simbol e un memento la adresa conștiinței noastre, care trebuie să fie dreaptă și curată, gata să răspundă pentru toate faptele săvîrșite. Cinstirea eroilor căzuți la datorie nu este numai un act de pietate, ci și un suport moral pentru viața noastră, pentru conștiinciozitatea cu care trebuie fiecare să muncească spre a propăși și a lăsa în urmă ceva nepieritor sau cel puțin un nume bun.

Cu mintea și inimile îndreptate spre Cel ce ne-a hărăzit această zi de pomenire sfîntă, muncim și noi, în libertate, contribuind la ridicarea țării noastre spre noi culmi de prosperitate. Memoria celor căzuți în 1907 ne îndeamnă să cîntăm vieții cel mai frumos imn pe care-l poate sufletul nostru cuprinde în adîncurile lui. Peste pămîntul scumpei noastre patrii trec astăzi valorile imnului vieții, imnului muncii și al pîinii, în acorduri pline și profunde, chemînd cu fiecare răsărit de soare un popor întreg la sărbătoare și cu fiecare apus trimițînd la odihnă mulțimea semănăturilor de roade, semănăturilor de gînduri și fapte mărețe. Topindu-ne și noi simțirile în bucuria acestui imn, fiecare clipă pe care o trăim e o întreagă eternitate. Alături de noi sînt toți aceia a căror amintire o cinstim acum și pentru care intonăm, cu adîncă recunoștință, rostind cu evlavie cuvintele psaltului: «Cu sfinții odihnește, Doamne, sufletele adormiților robilor Tăi! Amin».

Cuvîntarea a fost rostită cu multă simțire și putere de pătrundere.

Erau de față PP. CC. lor : Părintele Prof. Mircea Chialda, rectorul Institutului teologic din București, Dumitru Popescu, prorector, precum și corpul didactic și administrativ al aceluiași institut.

După cîntarea «Veșnica pomenire...», profesorii și studenții au gustat din coliva adusă pentru pomenirea celor căzuți în luptă pentru dreptate în răscoala țărănească din 1907. (Asistent).

LA INSTITUTUL TEOLOGIC UNIVERSITAR DIN SIBIU

Implinirea a 70 de ani de la răscoala țărănilor din 1907 a fost evocată la Institutul teologic universitar din Sibiu în ziua de duminică, 20 martie 1977.

După terminarea slujbei Sfintei Liturghii oficiată în catedrala mitropolitană, s-a oficiat slujba parastasului pentru țărani cazuți în marea răscoală din 1907.

După aceea, în prezența P. C. Vicar Traian Belășcu și a membrilor Consiliului arhiepiscopesc, a profesorilor și studenților Institutului teologic, precum și a unui număr de credincioși, s-a desfășurat un program comemorativ solemn în aula Institutului teologic.

În cuvîntul de deschidere, P. C. Pr. Prof. Constantin Voicu, prorectorul Institutului teologic a subliniat faptul că răscoala țărănească din 1907 are o importanță de prim plan pe fresca trecutului istoric al țării. Această răscoală, a spus P. C. Sa, se înscrie în fruntea luptelor sociale purtate de țărănimea noastră de-a lungul veacurilor, ale cărei revendicări au putut fi pe deplin îndeplinite abia în zilele noastre.

După executarea imnului *Deșteaptă-te române* de corul studenților teologi sub conducerea P. C. Diac. Lect. Ioan Popescu și a cîntecului *Plai de cîntec românesc* de C. Deriețeanu, a urmat conferința P. C. Pr. Prof. Milan Șesan, cu titlul *Aniversarea a 70 de ani de la răscoalele țărănești din România din 1907*.

Conferențiarul a arătat de la început că țărănimea a fost cea mai năpăstuită clasă din trecutul istoric al poporului nostru, cu toate că ea a dat cel mai mare tribut de sînge pentru îndeplinirea marilor idealuri naționale și sociale ale românilor. Răscoala din 1907 a avut drept cauză majoră lipsa de pămînt și starea de mizerie în care ajunsese țărănimea, datorită exploatării nemiloase din partea boierilor și arendașilor. Începută la Flămînzii-Botoșani, răscoala s-a generalizat în cîteva săptămîni în întreaga țară; ea a fost însă sîngeros înăbușită de burghezo-moșierimea de la putere, prin forța armată, plătind tribut de sînge 11.000 de țărani uciși. P. C. Pr. Prof. M. Șesan a arătat că această răscoală a avut un puternic răsunset la românii din Transilvania, presa românească de aici luînd, cu fermitate, apărarea țărănilor răsculați și dovedind, prin aceasta, unitatea de conștiință și de simțire a românilor de pretutindeni, indiferent sub ce stăpînire străine se aflau atunci o parte din aceștia.

Conferința s-a încheiat cu sublinierea că obiectivele acestei mari răscoale țărănești din 1907 au putut fi deplin îndeplinite abia de către regimul nostru socialist, care a înlăturat definitiv exploatarea omului de către om.

Conferința a fost încadrată de cîteva recitări, lecturi și coruri, care au subliniat diferitele momente ale răscoalei. S-au recitat poeziile: *Noi vrem pămînt* de Gh. Coșbuc și *Pe răzoare* de T. Arghezi, de către studenții Gelu Vasile din anul III și Ursu Cornel din anul II; s-a citit o pagină din *O viață de actor* de Vasile Brezeanu, evocatoare a unui moment din răscoala din 1907, de către studentul Gelu Vasile din anul III.

Corul studenților teologi a executat cîntecele: *Sînt zori în miezul patriei culcați*, muzica de Gh. Șoima și *Românul*, muzica de Ciprian Porumbescu.

Comemorarea s-a încheiat într-o atmosferă solemnă. Ea a constituit un binevenit omagiu adus de slujitorii Institutului teologic universitar din Sibiu — profesori și studenți — jertfei miilor de țărani cazuți în răscoala din 1907, ale căror idealuri de dreptate socială s-au putut îndeplini abia în România socialistă.

Mai menționăm că cu ocazia comemorării acestui eveniment, studenții și profesorii Institutului teologic din Sibiu au vizionat pe scena teatrului din localitate piesa «Singele» de Horia Lovinescu.

SĂRBĂTORIREA CENTENARULUI INDEPENDENȚEI DE STAT A ROMÂNIEI LA INSTITUTUL TEOLOGIC UNIVERSITAR DIN SIBIU

Sărbătorirea centenarului independenței de stat a României la Institutul teologic universitar din Sibiu a avut loc în ziua de duminică 8 mai 1977, și a început cu oficierea, în catedrală, a sfintei liturghii de către I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului înconjurat de un sobor de preoți și diaconi compus din profesori ai Institutului teologic, membri ai Consiliului arhiepiscopesc, preoții catedralei și alți preoți și diaconi.

La ectenia pentru morți, s-a făcut pomenirea eroilor căzuți în războiul pentru independență din 1877—1878.

La momentul potrivit a predicat Pr. Prof. Milan Șesan, care a vorbit și despre centenarul independenței de stat a României și semnificația ei pentru poporul român, pentru patria noastră și pentru Biserica noastră.

După terminarea sfintei liturghii, I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului și soborul de preoți au oficiat un parastas pentru eroii morți în războiul de independență din 1877—1878 și o doxologie de mulțumire adresată lui Dumnezeu pentru binefacerile revărsate asupra patriei și poporului nostru.

După încheierea serviciilor divine din catedrală, solemnitatea aniversării centenarului independenței a continuat în aula Institutului teologic unde, începând cu orele 12,30, s-a desfășurat un bogat program aniversar, în prezența I. P. S. Mitropolit Nicolae, a delegației secției luterane Sibiu a Institutului teologic protestant din Cluj-Napoca, a profesorilor, a membrilor Consiliului arhiepiscopesc, a studenților Institutului teologic și a unui mare număr de credincioși și credincioase.

A fost de față reprezentantul Departamentului Cultelor.

Programul a cuprins cuvântări, coruri, poezii, lecturi de documente și un montaj literar-artistic, în interpretarea studenților Institutului teologic.

La începutul programului, P. C. Pr. Prof. Rector Grigore Marcu a rostit un cuvânt de deschidere. A urmat imnul *Pui de lei* de I. G. Brătianu, executat de corul studenților teologi, sub conducerea P. C. Diac. Lect. Ioan Popescu și, în continuare, conferința cu titlul *Centenarul independenței de stat a României*, ținută de P. C. Pr. Prof. Mircea Păcurariu, în care, pe lângă semnificația și istoricul evenimentului, vorbitorul a scos în evidență contribuția Bisericii Ortodoxe Române la războiul pentru independență precum și contribuția românilor din Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș și Bucovina la acel război, dovedindu-se prin aceasta unitatea de simțire și de aspirații a întregului popor român, indiferent de stăpînirea străină sub care se aflau atunci o parte din români.

Celelalte puncte din program s-au desfășurat alternativ, multe din corurile executate fiind compoziții ale Pr. Prof. onorar Gh. Șoima, după cum cele mai multe din poeziile recitate au fost compoziții ale unor studenți teologi; la fel și montajul literar-muzical a fost compoziția unui student din anul III, Petraș Ioan.

Programul s-a încheiat cu un cuvânt al I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului, avînd ca temă: *100 de ani de la cucerirea independenței*.

În cuvîntul rostit, I. P. S. Mitropolit Nicolae a arătat năzuințele de veacuri spre neatîrnare ale poporului român, de la Mircea cel Bătrîn, Ștefan cel Mare, Mihai Vi-teazul la Dimitrie Cantemir, apoi la Tudor Vladimirescu și la revoluționarii din 1848, spre a ajunge la unirea din 1859 și la războiul pentru independență din 1877—1878. I. P. S. Sa a scos în evidență contribuția românilor din Transilvania la acest război de asemenea și contribuția Bisericii Ortodoxe Române, prin ierarhi, preoți și credin-cioși, la acest război, pentru ca în partea finală să evoce zorile aurii pe care le-a deschis patriei noastre independența de stat. I. P. S. Mitropolit Nicolae și-a încheiat cuvîntul, referindu-se la zilele de azi, în care patria și poporul nostru, strîns unit în jurul conducătorului său iubit, Dl. Președinte Nicolae Ceaușescu, pășește zi de zi pe noi culmi de înfăptuiri.

La sfîrșitul festivității, P. C. Pr. Prof. Constantin Voicu, prorectorul Institutului teologic, a dat citire listei studenților laureați la concursul «Centenarul Independenței» organizat cu cîteva zile mai înainte în Institutul nostru, cărora li s-au acordat premii în cărți.

În încheierea festivității, P. C. Pr. Prof. Grigorie Marcu, rectorul Institutului teo-logic, a invitat asistența să viziteze expoziția organizată în cadrul Institutului teologic cu prilejul centenarului independenței de stat a României.

Sărbătorirea centenarului independenței de stat a României la Institutul teologic universitar din Sibiu a oferit tuturor participanților momente de adevărată înălțare su-fletească, prilejuite de evocarea glorioaselor fapte de arme și de solidaritate româ-nească, din războiul pentru independență. Ea a întărit în conștiința tuturor flacăra iubirii de patrie și popor, constituind pentru cei prezenți un imbold de noi realizări în viitor, spre a duce România Socialistă, independentă și suverană, pe noi culmi de glorie.

CENTENARUL INDEPENDENȚEI DE STAT A ROMÂNIEI LA INSTITUTUL TEOLOGIC UNIVERSITAR DIN BUCUREȘTI

Împlinirea — la 9 mai 1977 — a o sută de ani de la proclamarea independenței de stat a României, independență consfințită prin fapte de vitejie, jertfe de sînge pe cîmpul de luptă și contribuții materiale și spirituale din partea întregului popor român în timpul războiului ruso-româno-turc din 1877—1878, a prilejuit în toată țara o serie de multiple și variate manifestări festive cultural-artistice, cu largă participare de mase.

Pretutindeni, pe întinsul țării, mărețul eveniment de importanță istorică excep-tională a fost popularizat și sărbătorit cu un entuziasm de nedescris, cu un înflăcărat avînt patriotic, — întregul nostru popor, cu mic cu mare, intuind și trăind cu toată ființa sa importanța și semnificația național-patriotică și cetățenească a actului istoric pregătit de veacuri, realizat în 1877—1878 și consolidat și desăvîrșit în etapele ur-mătoare pînă în vremea noastră.

În ansamblul și contextul acestei atmosfere de intensă trăire patriotică și entu-ziasm general, s-a sărbătorit centenarul independenței de stat a României și la Insti-tutul teologic universitar din București.

Sedința festivă consacrată centenarului independenței s-a ținut în ziua de 9 mai 1977, într-una din sălile de curs ale Institutului teologic, în prezența conducerii Institutului teologic, reprezentată prin P. C. Pr. Prof. Mircea Chialda, rector și P. C. Pr. Prof. Dumitru Popescu, prorector, în prezența profesorilor, doctoranzilor și studenților teologi.

A fost de față reprezentantul Departamentului Cultelor.

Programul festiv a fost deschis de P. C. Pr. Prof. Rector Mircea Chialda, care într-un scurt cuvînt introductiv a arătat că «serbarea de astăzi de la Institutul teologic universitar din București se înscrie și ea în cadrul manifestărilor festive ce au loc în întreaga țară în cinstea centenarului independenței de stat a României, sărbătoare care animă — în aceste clipe — întregul nostru popor, făuritorul independenței noastre naționale».

În finalul scurtului său cuvînt, după ce P. C. Pr. Prof. Rector Mircea Chialda a anunțat programul serbării, a dat cuvîntul P. C. Pr. Prof. Nicolae Șerbănescu, care a rostit prelegerea festivă *La împlinirea a o sută de ani de la proclamarea independenței de stat a României (1877—1977)*.

Vorbitorul a făcut o incursiune în bimilenara istorie a poporului român, oprindu-se asupra principalelor momente și personalități istorice legate de lupta pentru libertate și independență — coordonate majore cu valoare organică și permanentă ale poporului român. Cum era și firesc, accentul și punctul de greutate al prelegerii festive l-a constituit momentul 1877—1878, cînd a avut loc războiul pentru independența României, un război drept, purtat — într-un fel sau altul — de întreg poporul românesc, fie ca ostași pe cîmpul de luptă peste Dunăre, fie în țară, ca cetățeni-patrioți sprijinitori materiali și morali ai campaniei militare antiotomane. Aceasta, pentru că independența României era simțită ca o cauză generală a tuturor fiilor acestui neam, chiar și de românii aflați în acel timp sub stăpînire străină. Vorbitorul a arătat, de asemenea, că independența de la 1877, consfințită prin jertfa de sînge a ostașilor noștri pe cîmpul de luptă, a însemnat numai o primă etapă în dezvoltarea ulterioară a statului nostru modern și deplin independent.

O bună parte din cuvîntarea festivă a avut ca obiect contribuția efectivă și activă a Bisericii Ortodoxe Române la războiul pentru independență, — contribuție care poate fi urmărită fie pe cîmpul de luptă, unde preoți, călugări și călugărițe au participat în calitate de confesori militari sau ca sanitari și surori de caritate în serviciile Crucii Roșii române, — fie acasă, în țară, prin asistența spirituală a răniților din spitale, sau ca deservenți la slujbele de înmormîntare, fie prin stringerea de ajutoare materiale pentru ostașii de pe front și pentru familiile acestora din țară.

Pe de altă parte, independența politică a României a creat Bisericii Ortodoxe Române posibilitatea obținerii independenței sale administrativ-canonice bisericești, adică a autocefaliei sale, în 1885, situație care — între alte realizări — va face posibilă, peste ani, în 1925, ridicarea Bisericii Ortodoxe Române la rangul de patriarhat.

După prelegerea festivă, urmărită cu mult interes, corul studenților Institutului teologic sub conducerea P. C. Diac. Conf. Nicu Moldoveanu a executat o suită de imnuri și marșuri patriotice închinată independenței României, cîntece care au fost intercalate cu lecturi făcute de studenți din proza și versurile patriotice inspirate din mărețul eveniment național de acum o sută de ani.

Dintre cîntecele și lecturile programului festiv amintim : *Peneș Curcanul*, cor de Iulius Wiest (revizuit de Diac. Conf. Nicu Moldoveanu); *Odă ostașilor români*, versuri de V. Alecsandri; *Marșul veteranilor* de col. veteran de război Ioan Petrovanu (aranjat pentru două voci de Prof. N. Lungu); fragmente din *Războiul nostru pentru nea-țîrnare* de G. Coșbuc și din *Amintiri din război* de M. Sadoveanu; *Marșul anului 1877*, de C. Dumitrescu (aranjat pentru cor de Diac. Conf. Nicu Moldoveanu); *Rugămintea din urmă*, versuri de G. Coșbuc; *Imnul eroilor și Pui de lei*, melodii patriotice de Ionel G. Brătianu.

În ultima parte a programului festiv, P. C. Pr. Prof. Mircea Chialda, rectorul Institutului teologic, a înmînat premii în cărți studenților reușiți la concursul organizat în Institut pe tema războiului pentru independență.

Sedinta festivă închinată aniversării centenarului războiului pentru independență de stat a României s-a încheiat cu cuvîntul P. C. Pr. Prof. prorector Dumitru Popescu, care a subliniat încă o dată importanța evenimentului înfăptuit prin lupta și jertfa întregului nostru popor acum o sută de ani și a mulțumit reprezentantului Departamentului Cultelor pentru participare, asigurînd conducerea Departamentului Cultelor de tot devotamentul tuturor ostenitorilor Institutului teologic.

ADRIAN N. POPESCU

CONFERINȚA PREOTULUI PROFESOR EDOUARD BONÉ DE LA UNIVERSITATEA DIN LOUVAIN-BELGIA, LA INSTITUTUL TEOLOGIC UNIVERSITAR DIN BUCUREȘTI

În ziua de joi, 3 martie 1977, Institutul teologic universitar din București a primit vizita Pr. Prof. Edouard Boné, de la Universitatea din Louvain-Belgia, care, la invitația Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, a întreprins o vizită mai mare în Biserica Ortodoxă Română și în țara noastră. Oaspetele, însoțit de P. C. Pr. Dumitru Soare, consilier patriarhal, a fost primit în cancelaria profesorală, apoi condus în sala de festivități a Institutului.

P. C. Pr. Prof. Mircea Chialda, rectorul Institutului teologic, a salutat, în numele corpului didactic și al studenților prezența oaspetelui, exprimîndu-și deosebita cinste de a-l avea în mijlocul profesorilor și studenților și arătînd că vizita aceasta se înscrie pe linia contactelor directe ale teologilor români cu personalități de cultură teologică contemporană. Amintînd de cele trei vizite anterioare ale Pr. Prof. Edouard Boné în țara noastră, P. C. Părinte rector a precizat că această vizită îi va oferi prilejul să cunoască Biserica Ortodoxă Română, cu toate instituțiile ei, realitățile vieții religioase și bisericești din țara noastră, învățămîntul teologic și activitatea teologiei ortodoxe române.

Apoi P. C. Părinte rector a prezentat asistenței date în legătură cu viața și activitatea didactică, științifică și publicistică a Pr. Prof. Edouard Boné, pe care l-a informat asupra modului de organizare și desfășurare a învățămîntului teologic din Biserica Ortodoxă Română, menționînd și schimburile de studenți dintre Institutele Bisericii Ortodoxe Române și cele similare din diferite Biserici sau instituții de cultură teologică din străinătate și subliniînd importanța cursurilor de îndrumare misionară și pastorală

a clerului, organizate și desfășurate în spiritul «Apostolatului social». De asemenea, a subliniat activitatea didactică, de cercetare și publicistică a membrilor corpului profesoral, ca și cea ecumenistă, pe plan intern, în cadrul conferințelor teologice interconfesionale, și pe plan extern, ca membri sau delegați la adunările, congresele sau comitetele de lucru ale organizațiilor creștine mondiale (C.E.B., C.B.E., C.C.P.).

Urînd oaspetelui «bun venit», l-a invitat să-și prezinte conferința propusă.

Luînd cuvîntul, *Pr. Prof. Edouard Boné* a dezvoltat tema *Aspectul teologic al problemelor mediului înconjurător*. Explicînd mai întii conceptul de «ecologie» și referindu-se la obiectul științei ecologice, *Pr. Prof. Edouard Boné* s-a ocupat în conferință de trei mari probleme: 1) *Criza ecologică*; 2) *Dimensiunea mediului înconjurător omului* și 3) *Calitatea vieții*, arătînd, în concluzii, care sînt datorii creștinilor față de problemele ecologice, datorii izvorîte din Evanghelie.

După conferință au urmat discuții la care au participat membrii corpului didactic, aducînd completări, aprecieri și propuneri.

Primul a luat cuvîntul *P. C. Pr. Dumitru Soare*, consilier patriarhal, care în numele Serviciului de relații externe bisericești, a salutată vizita *Pr. Prof. Edouard Boné* la Institutul teologic din București, arătînd că ea se înscrie «nu numai într-un cadru strict teologic, ci într-un context mai larg, datorită eforturilor ecumenice contemporane, îndreptate spre unitate și colaborare între oameni și popoare». Apoi s-a referit la relațiile dintre Biserica Ortodoxă Română și Biserica Romano-Catolică din Belgia, concretizate în schimburile de publicații, de profesori și studenți, dar mai ales în schimbul de contacte dintre întiiistătătorii celor două Biserici. *P. C.* Sa s-a referit, de asemenea, și la schimburile sociale, culturale și politice dintre poporul român și poporul belgian, amintind de vizitele realizate la nivelul conducătorilor celor două popoare.

În încheiere a arătat că această vizită «constituie și ea un moment important în relațiile dintre cele două Biserici, urînd oaspetelui ca activitatea sa să fie încununată de succes și să contribuie la realizarea năzuințelor lumii contemporane, spre binele comun pe care sînt chemate să-l slujească toate confesiunile creștine».

A luat apoi cuvîntul *P. C. Pr. Prof. Ioan Rămureanu*, care a apreciat importanța temei dezvoltate și optimismul cu care a fost tratată, fiind axată pe valorile permanente ale omenirii. Scoțînd în evidență rolul civilizației greco-romane pentru întreaga civilizație europeană și subliniînd progresul tehnicii și civilizației europene moderne, *Părințele Prof. Rămureanu* a arătat că excesul tehnologic și problema alimentației nu trebuie privite cu pesimism, căci porunca divină a creșterii, înmulțirii și a stăpînirii pămîntului cuprinde în sine și posibilitatea și asigurarea rezolvării acestor probleme.

După aceea, a luat cuvîntul *P. C. Pr. Prof. Ioan Coman* care, după ce a mulțumit pentru conferința «bogată, cuprinzătoare și bine argumentată științific, ca și concludentă în privința rezultatelor practice», a evidențiat rolul și importanța tehnicii și științei; arătînd că faptul cunoașterii este necesar și actului mîntuirii. Apoi *P. C.* Sa s-a referit la necesitatea găsirii unui echilibru între progresul tehnic și viața omului și a mediului înconjurător. Problema calității vieții este prezentă permanent în scrierile Sfinților *Părinți* care au dezvoltat sistemul relațional ca o legătură indisolubilă și in-

finită între toate elementele existenței. Datoria noastră este să păstrăm legătura dintre aceste elemente.

În continuare a luat cuvîntul *P. C. Pr. Lector Constantin Galeriu*, care a subliniat importanța temei și caracterul teologic bine reliefat al problemelor ecologice, situarea eshatologiei în dimensiunea sa pozitivă, ca triumf al vieții asupra morții.

La sfîrșit a luat cuvîntul *P. C. Pr. Prof. Dumitru Popescu*, prorectorul Institutului teologic, care a arătat că problema ecologică reprezintă o confirmare a viziunii pe care Sfinții Părinți au avut-o asupra lumii. Apoi *P. C.* Sa s-a referit la doctrina Sfintului Maxim Mărturisitorul care a întrevăzut universul ca o doxologie, ca o liturghie cosmică. «Problemele ecologice se încadrează în orientările Bisericii creștine de azi, iar viziunea cosmică, de inspirație biblică și patristică, reprezintă baza teologică temeinică pentru abordarea acestei probleme». *P. C. Părinte* prorector a arătat apoi că vorbitoarul a prezentat tema ca om de știință, reliefind implicațiile majore ale problemei ecologice, și ca teolog, înfățișînd responsabilitățile creștinilor. Mulțumind pentru conferință și pentru discuții, a urat oaspetelui succes în activitatea sa, reliefind faptul că «această vizită contribuie la stringerea legăturilor de prietenie dintre Bisericile, popoarele și țările noastre».

La sfîrșitul discuțiilor, *Pr. Prof. Edouard Boné* s-a întreținut cu profesorii în cancelarie, după care a fost invitat să participe la agapa frățească oferită de Institutul teologic în cinstea vizitei sale.

În timpul mesei a vorbit *P. C. Diac. Prof. Nicolae Balcă*, referindu-se la tradiția culturală a Universității din Louvain și la activitatea didactică și științifică a *Pr. Prof. Edouard Boné*, exprimîndu-și bucuria de a-l avea ca oaspete la Institut.

A răspuns *Pr. Prof. Edouard Boné*, care și-a exprimat bucuria de a fi putut vizita Institutul teologic din București, mulțumind pentru ospitalitate și remarcînd maniera ecumenistă de profund respect față de celelalte confesiuni creștine.

În încheiere a luat cuvîntul *P. C. Pr. Dumitru Soare*, care a mulțumit oaspetelui pentru amabilitatea de a veni în România pentru a conferința la Institutul teologic din București și pentru a vizita Biserica Ortodoxă Română, cu instituțiile sale, pentru a cunoaște realitățile vieții spirituale și religioase din Biserica noastră.

Luîndu-și rămas bun de la gazde, *Pr. Prof. Edouard Boné* a părăsit Institutul, însoțit de *P. C. Părinte Dumitru Soare*, consilier patriarhal.

Vizita și Conferința *Pr. Prof. Edouard Boné*, la Institutul teologic din București reprezintă un moment și un nou pas făcut pe calea cunoașterii și apropierii dintre Biserica Ortodoxă Română și Biserica Romano-Catolică din Belgia.

Pr. Asist. N. NECULA

CONFERINȚA TEOLOGICĂ INTERCONFESIONALĂ DE LA INSTITUTUL TEOLOGIC UNIVERSITAR DIN BUCUREȘTI

În ziua de 27 mai 1977, la Institutul teologic universitar din București, a avut loc prima Conferință teologică interconfesională din anul acesta. La lucrările Conferinței au participat sefi și reprezentanți ai celor trei mari confesiuni creștine din țară, rectorii și prorectorii Institutelor teologice, profesorii ai Institutelor teologice, directorii seminariilor teologice ortodoxe, profesorii, doctoranzii și studenții Institutului teologic universitar din București și invitați.

De asemenea, au participat reprezentanți ai Departamentului Cultelor.

Lucrările Conferinței au fost conduse de rectorii celor trei Institute teologice din țară: P. C. Pr. Prof. Mircea Chialda, rectorul Institutului teologic universitar din București; D-l Prof. Rapp Karoly, rectorul Institutului teologic protestant unic din Cluj-Napoca și P. C. Prof. Grigorie Marcu, rectorul Institutului teologic universitar ortodox din Sibiu.

Lucrările Conferinței au fost deschise de P. C. Pr. Prof. Mircea Chialda, rectorul Institutului teologic universitar din București, care a propus, mai întâi, păstrarea unui moment de reculegere în amintirea Patriarhului Justinian, inițiatorul ecumenismului local din țara noastră și promotorul Conferințelor teologice interconfesionale. Apoi, în cuvîntul său de deschidere, adresat participanților la lucrările Conferinței, P. C. Sa și-a exprimat bucuria de a găzdui o astfel de manifestare cu caracter ecumenist, relie-fînd pe scurt importanța acestor Conferințe pentru promovarea apropierii și colaboră-rii reciproce în problemele mari care stau în atenția gîndirii teologice și ecumeniste actuale, ca și în problemele ecumenismului local. P. C. părinte rector a subliniat faptul că această Conferință se desfășoară în atmosfera de sărbătoare generală prilejuită de aniversarea, în întreaga țară, a Centenarului Independenței de Stat a României, menționînd că și tematica Conferinței va fi în strînsă legătură cu sărbătorirea acestui eveniment. Arătînd că referatele vor scoate în evidență atît contribuția Bisericii Orto-doxe Române, cît și a celorlalte Biserici creștine din țară, la lupta poporului român pentru libertate, independență și suveranitate și la sprijinirea eforturilor popoarelor pentru realizarea aceluiași idealuri, P. C. părinte rector a adresat, în încheiere, tutu-ror participanților la lucrările Conferinței salutul și urarea de «bun venit», după care a făcut propuneri pentru prezidiul și secretariatul Conferinței, anunțînd și ordinea de zi a Conferinței.

Din prezidiul Conferinței au făcut parte: P. S. Episcop Antonie Ploieșteanul, vicar patriarhal; P. C. Pr. Prof. Grigorie Marcu, rectorul Institutului teologic universitar orto-dox din Sibiu; Pr. Prof. Dr. Jozsef Nemecek, rectorul Institutului teologic universitar romano-catolic din Alba Iulia; Dl. Prof. Rapp Karoly, rectorul Institutului teologic universitar protestant unic din Cluj-Napoca; P. C. Pr. Prof. Mircea Chialda, rectorul Institutului teologic universitar din București; P. C. Diac. Prof. Constantin Voicu, pro-rectorul Institutului teologic universitar ortodox din Sibiu; Pr. Prof. Petru Gherghel, prorectorul Institutului teologic universitar romano-catolic — secția din Iași; Dl. Prof. Hermann Binder, prorectorul Institutului teologic universitar protestant unic — secția luterană din Sibiu și P. C. Pr. Prof. Dumitru Popescu, prorectorul Institutului teologic universitar din București. Din secretariatul Conferinței au făcut parte P. C. Pr. Asist. Nicolae D. Necula și P. C. Diac. Asist. Emilian Cornițescu, amîndoi de la Institutul teologic universitar din București.

Trecîndu-se la ordinea de zi, D-l Prof. Rapp Karoly, rectorul Institutului teologic protestant de grad universitar unic din Cluj-Napoca, a dat cuvîntul referentului princi-pal, P. C. Pr. Prof. Nicolae Șerbănescu, de la Institutul teologic universitar din Bucu-rești, care a susținut referatul: *Bisericile creștine din țara noastră și lupta poporului român pentru libertate, independență și suveranitate.*

Referentul a prezentat, într-un studiu foarte documentat, sintetic și cuprinzător, contribuția Bisericii Ortodoxe Române și a celorlalte Biserici creștine la realizarea acestor năzuințe seculare pentru care au luptat fiii acestui popor.

A urmat apoi primul coreferat, susținut de *Pr. Prof. Mircea Păcurariu*, de la Institutul teologic universitar ortodox din Sibiu, care a avut ca temă: *Biserica Ortodoxă Română, sprijinitoare în lupta pentru libertate și independență a altor popoare*, și în care coreferentul a făcut o expunere foarte detaliată a tuturor formelor prin care Biserica noastră a participat și a sprijinit eforturile altor popoare pentru realizarea acelorași sfinte idealuri pentru care a luptat și luptă și poporul român ca și la organizarea statelor în mod liber, suveran și independent.

Al doilea coreferat, intitulat: *Libertatea, independența și suveranitatea Statului în lumina eticii sociale creștine*, a fost susținut de *D-I Conf. Galfy Zoltan*, de la Institutul teologic protestant de grad universitar unic din Cluj-Napoca, care, într-un studiu de strictă specialitate, a prezentat aspectele morale ale temei propuse.

Discuțiile care au avut loc, sub conducerea P. C. Pr. Prof. Grigorie Marcu, rectorul Institutului teologic universitar ortodox din Sibiu, pe marginea temelor prezentate, au subliniat și reliefat caracterul lor științific, documentat și cuprinzător, întregindu-se unul pe altul și contribuind toate la aprofundarea și tratarea cit mai completă a tematicii Conferinței. Ei au adus aprecieri, contribuții personale și propuneri folositoare, dând Conferinței un caracter viu, antrenant și interesant.

I. P. S. Arhiepiscop Antim al Tomisului și Dunării de Jos, a subliniat necesitatea unirii forțelor tuturor fiilor patriei în activitatea lor, pentru realizarea binelui comun al societății în care își desfășoară activitatea, scoțind în evidență poziția Statului nostru de înțelegere față de toate grupurile etnice și de credințele tuturor cultelor de pe teritoriul patriei noastre. Amintind de Declarația din 1878 a Statului român independent, care garantează respectarea tuturor drepturilor și libertăților populației de pe teritoriul țării noastre și apreciind colaborarea dintre cultele din țara noastră, I.P.S. Sa a accentuat necesitatea acestei conlucrări și a bunei conviețuiri între populațiile conlocuitoare și credințele existente în patria noastră.

D-I Episcop Laszlo Papp, al Episcopiei Bisericii Reformate din Oradea, a subliniat faptul că «Independența constituie rodul luptei întregului popor, fără deosebire de naționalitate», și s-a referit la două aspecte ale independenței: neamestecul din afară și colaborarea frățească. «Numai în condițiile independenței, care exclude orice amestec din afară, s-a putut realiza înțelegerea și colaborarea reciprocă-frățească dintre naționalități». «Numai o țară independentă poate avea atîția prieteni și poate să se bucure de un asemenea prestigiu».

D-I Episcop Kovacs Lajos, al Bisericii Unitariene, și-a exprimat bucuria participării la această manifestare și a scos în evidență prestigiul de care se bucură țara noastră peste hotare.

P. S. Episcop Nestor Severineanu, vicar al Sfintei Arhiepiscopii a Craiovei, a reliefat, în cuvîntul său, importanța cuceririi independenței și contribuția adusă de Bi-

sericile creștine din țara noastră, ca oglindire a trăirii creștine autentice și a umanismului românesc.

D-1. Prof. Ștefan Iuhasz, de la Institutul teologic protestant unic din Cluj-Napoca, apreciind conținutul teologic și bisericesc al celor trei referate, a scos în evidență trei aspecte ale libertății: 1. sensul ecumenic, 2. sensul teologic, vorbind de «lecția teologică a lui Peneș Curcanul», și 3. sensul bisericesc.

D-1 Prof. Ștefan Tökes, de la același institut, a arătat că «unii locuitori din Transilvania, de origine maghiară și germană, au acordat sprijin războiului de independență și că «am învățat că numai laolaltă se poate făuri o viață luminoasă și numai în unitatea dintre cetățenii români și cei germani, maghiari și de alte naționalități».

P. S. Episcop Justinian Maramureșanul, vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Clujului, a accentuat, în intervenția sa, importanța colaborării Bisericilor și cultelor din țara noastră, referindu-se la existența unei «simfonii sau costelații confesionale în Transilvania».

D-1 Prof. Ludwig Binder, de la Institutul teologic protestant unic din Cluj-Napoca, secția luterană din Sibiu, s-a referit la ecourile războiului pentru independență în presa săsească, care a manifestat interes și sprijin prin stringerea de colecte.

P. C. Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, de la Institutul teologic din București, a dezvoltat ideea necesității colaborării între popoare. «Popoarele se îmbogățesc, spiritual și material, dacă nu sînt singure; dar această colaborare trebuie făcută în libertate, ceea ce se realizează în țara noastră, unde există o admirabilă colaborare și apropiere sufletească între naționalități».

D-1. Prof. Pitters Hermann, de la Institutul teologic protestant unic din Cluj-Napoca, secția luterană din Sibiu, a insistat asupra ideii de solidaritate a Bisericii cu poporul în decursul istoriei, solidaritate ce s-a realizat și cu alte popoare învecinate.

P. C. Pr. Lect. Dumitru Abrudan, de la Institutul teologic ortodox din Sibiu, a precizat că în cultul nostru se păstrează rugăciuni speciale pentru «ferirea de războiul cel dintre noi și pentru pace, preocuparea pentru pace fiind o constantă a Bisericii noastre».

P. C. Pr. Lect. Ioan Glăjar, de la același institut, s-a referit în intervenția sa la «teologia colonialistă» care este împotriva independenței și a libertății, nefiind împărtășită de Biserica Ortodoxă Română.

P. C. Pr. Lect. Constantin Galeriu de la Institutul teologic din București a subliniat aspectul solidarității naționalităților conlocuitoare cu poporul român, de-a lungul secolelor, ca și la 1877, și lipsa războaielor confesionale.

P. C. Pr. Prof. Ioan Ionescu, directorul Seminarului teologic din București, a arătat că ideile de libertate și suveranitate sînt statuate pentru prima dată în *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*.

La sfîrșitul discuțiilor, *P. S. Episcop Antonie Ploieșteanul*, vicar patriarhal, a formulat concluziile lucrărilor Conferinței, subliniind încă o dată importanța evenimentului sărbătorit de toată suflarea românească și a suveranității și independenței poporului

nostru. Cinstind acest eveniment, cinstim pe cei care au contribuit la cucerirea neamului. Apoi, P. S. Antonie a subliniat competența și sobrietatea referatelor, caracterizându-le pe fiecare în parte. Dintre ideile accentuate în concluzii, reținem: solidaritatea poporului român cu naționalitățile conlocuitoare; românii nu au luptat numai pentru independență, ci au și cucerit-o, iar anul 1877 este o încoronare; contribuția Bisericii Ortodoxe Române și formele prin care a sprijinit războiul de independență: aderarea la ideea de independență, organizarea stringerii de colecte și ajutoare, donații individuale, înrolarea voluntarilor din Transilvania și Banat în armată, prezența preoților confesori, ajutorul dat ambulanțelor de către călugări și călugărițe; bunele relații dintre culte și naționalități pentru o viață mai bună și lipsa confesionalismului în țara noastră și a războaielor confesionale; contribuția naționalităților conlocuitoare la războiul pentru independență, libertate și colaborare».

În încheiere, Prea Sfințitul Episcop Antonie a adresat participanților îndemnul de a păstra «entuziasmul și ceea ce ne-au lăsat cei de la 1877» și «să ne amintim mereu de cei ce vin de la Plevna, de independența și neamul țării noastre și să păstrăm aceste idealuri realizate prin jertfă și suferință». «Să trăim în pace și colaborare așa cum trăiește poporul român cu toate naționalitățile conlocuitoare. Conferința a 28-a teologică interconfesională a fost o conferință de succes», a încheiat P. S. Episcop Antonie.

S-a dat citire apoi textului telegramelor adresate conducerii Bisericilor creștine din țară și Departamentului Cultelor.

După aceea P. C. Pr. Prof. Dumitru Popescu, prorectorul Institutului teologic din București a arătat că aportul Conferinței la promovarea ecumenismului local constă în faptul că a pus în evidență suportul istoric al ecumenismului din țara noastră, evidențind contribuția credincioșilor Bisericilor creștine din România la lupta poporului nostru pentru independență și la lupta altor popoare învecinate, dând imbolduri pentru o activitate viitoare.

A mulțumit apoi referenților, participanților la discuții și îndeosebi P. S. Episcop Antonie, pentru concluziile formulate «în mod magistral». De asemenea, a mulțumit reprezentanților Departamentului Cultelor și tuturor participanților la Conferință, urându-le tuturor succes în activitatea din cadrul ecumenismului local.

Conferința s-a încheiat cu o agapă oferită de Institutul teologic din București în cinstea participanților la lucrările ei.

Pr. Asist. NICOLAE D. NECULA

NOI DOCTORI ÎN TEOLOGIE

Joi, 12 mai 1977, la Institutul teologic de grad universitar din București au avut loc examenele pentru titlul academic de doctor în teologie ale candidaților Pr. Măxim N. Nicolae și Diac. David I. Petru, absolvenți ai cursurilor de doctorat de la Institutul teologic din București.

Macsim N. Nicolae-Augustin s-a născut în ziua de 30 august 1941 în comuna Probota, județul Iași, ca fiu de preot.

După absolvirea școlii generale în comuna natală, a urmat cursurile Seminarului teologic de la Mănăstirea Neamț între anii 1955—1960, iar între anii 1960—1964 a frecventat cursurile Institutului teologic din București pe care le-a absolvit în sesiunea iunie, când și-a susținut și teza de licență cu titlul *Învățătura creștină despre libertatea sufletului* apreciată cu calificativul «*exceptional*».

A urmat apoi cursurile de doctorat la Institutul teologic universitar din București, «*secția sistematică*» pe care — obținând o bursă din partea Patriarhiei Române — și le-a desăvârșit la Facultatea de teologie protestantă din Strassbourg-Franța.

În anul 1968 revine în patrie și este numit profesor la Seminarul teologic de la Mănăstirea Neamț, unde funcționează pînă în anul 1970.

La cererea sa, I. P. S. Iustin, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, îl numește preot paroh la biserica «*Sfintul Nicolae*» din orașul Piatra Neamț, unde își desfășoară activitatea și în prezent.

Lucrarea de doctorat a Pr. Macsim N. Nicolae intitulată *Concepții protestante mai noi despre Sfinta Scriptură* a fost alcătuită sub îndrumarea Pr. Prof. Petru Rezuș de la Institutul teologic universitar din București și a fost publicată în revista «*Mitropolia Moldovei și Sucevei*», nr. 5—8/1975. Stăruind asupra curentelor și aspectelor principale în exegeza protestantă, autorul tratează într-un capitol special despre Sfinta Scriptură ca document al revelației divine supranaturale, cu subpunctele :

- inspirația Sfintei Scripturi și
- inerența Sfintei Scripturi.

Apoi în capitolele bine definite vorbește despre :

1. Sfinta Scriptură ca document istoric ;
2. Canonul și unitatea Sfintei Scripturi ;
3. Raportul dintre Sfinta Scriptură și Sfinta Tradiție ;
4. Principii și metode de interpretare a Scripturii ;
5. Demitizarea Scripturii — un program exegetic inacceptabil.

Lucrarea Pr. Macsim Nicolae-Augustin se încheie cu menționarea principiilor de interpretare a Sfintei Scripturi în teologia ortodoxă și cu o scurtă concluzie privind orizontul ecumenic al exegezei biblice.

După îndeplinirea formelor cerute de *Regulamentul învățămîntului teologic*, I. P. S. Iustin, mitropolitul Moldovei și Sucevei, locțiitor de patriarh — la propunerea consiliului profesoral al Institutului teologic din București, — a aprobat următoarea comisie pentru susținerea orală a tezei în vederea obținerii titlului de doctor în teologie : P. S. Episcop Antonie Ploieșteanul, vicar patriarhal, ca președinte ; P. C. Pr. Prof. Petru Rezuș — referentul principal al tezei de la Institutul teologic din București ; P. C. Pr. Prof. Corneliu Sirbu de la Institutul teologic din Sibiu ; PP. CC. Pr. Prof. D. Stăniloae, D. Popescu, C. Galeriu, Dl. Prof. N. Chițescu de la Institutul teologic din București și P. C. Arhid. Ioan Zăgrean de la Sibiu ca membri.

În urma expunerii făcute de candidat asupra subiectului prezentat ca teză de doctorat în teologie și a răspunsurilor date la întrebările puse de comisia examinatoare, candidatul preot Măxim N. Nicolae-Augustin a fost declarat doctor în teologie al Institutului teologic universitar din București.

După depunerea jurământului de către candidat — conform procedurilor regulamentare — P. S. Episcop vicar-patriarhal Antonie Ploieșteanul l-a felicitat pentru obținerea titlului, îndemnându-l totodată să continue activitatea în câmpul teologiei și în slujba bisericii strămoșești.

Proaspătul doctor în teologie a mulțumit P. S. Sale și tuturor participanților, angajându-se că se va strădui ca și pe viitor să-și facă datoria cu aceeași pasiune și conștiinciozitate, în slujba Bisericii noastre ortodoxe.

*

La orele 11,30 aceeași comisie se întrunea din nou pentru a examina pe cel de-al doilea candidat, **Diac. David I. Petru**, la examenul căruia în sală se aflau numeroși invitați, printre care : P. S. Episcop Nestor Severineanul, P. C. Pr. Ioan Găgiu, directorul Administrației Patriarhale, Arhim. B. V. Anania, directorul Institutului biblic, P. C. Pr. Constantin Pârveu, consilier vicar-patriarhal, P. C. Pr. Dumitru Soare, consilier patriarhal. De asemenea au participat personalități ale culturii și științei românești : Acad. C. C. Giurescu, Prof. Dr. Doc. Virgil Cândea, secretarul «Asociației România», Dr. Gabriel Ștrempel, director adjunct al Bibliotecii Academiei R. S. România, Prof. Dr. Doc. Șt. Gheorghită, Prof. Dr. Gh. Bulgăr, P. Ghelmez, redactor șef al revistei «Tribuna României», etc.

Noul doctor în teologie, Diac. David I. Petru, s-a născut la 9 martie 1938 în localitatea Rugetu (Fometești) — Hurezu, jud. Vâlcea. Școala generală a urmat-o în satul natal și la Slătioara-Olari, după terminarea căreia a urmat cursurile Seminarului teologic din Curtea-de-Argeș. După absolvire a funcționat un timp ca pedagog la școala de cîntăreți bisericești de la Cozia-Călimănești. Între anii 1958—1962 a urmat cursurile de licență ale Institutului teologic universitar din București, la sfîrșitul cărora a fost declarat «licențiat în teologie» susținînd ca teză de licență subiectul *Totemismul*, apreciat cu calificativul «excepțional».

În octombrie 1962 a fost angajat la Tipografia Institutului biblic și de misiune ortodoxă, efectuînd munci administrative, lucrări de tehnoredactare și corectură. La 17 martie 1968 a fost hirotonit diacon de adormitul în Domnul, patriarhul Justinian, pe seama bisericii Mînăstirii Antim din București. În această perioadă a urmat și cursurile de doctorat din cadrul Institutului teologic, la secția sistematică, participînd totodată și la unele cursuri, comunicări și consultații ale D-lui Prof. C. C. Giurescu și la diverse seminarii conduse de Dl. Prof. D. Berciu în cadrul Universității din București. În anul 1967, a fost numit șef serviciu secretariat la editura Institutului biblic, apoi redactor I al revistei «Studii teologice», iar în anul 1974, redactor principal al revistelor centrale patriarhale, funcție pe care o deține și în prezent.

Obținînd o bursă de studii în anul 1973, merge la Academia teologică din Moscova-Zagorsk, Academia duhovnicească din Leningrad, Academia teologică armeană

din Ecimiadzin și la școlile teologice din Mțeta (Georgia) și Odesa. A întreprins și o excursie de studii și cercetare în Marea Britanie la : Londra, Oxford, Cambridge, Edinburg și Glasgow. Până a ajunge aici, a făcut vizite de documentare în Jugoslavia, Italia, Franța și Spania, iar la întoarcere în Elveția și Austria.

P. C. Diac. P. I. Davin a desfășurat și o bogată activitate publicistică semnând studii și articole însumând peste 100 de titluri; a participat la mai multe conferințe teologice și culturale în țară și peste hotare.

Lucrarea de doctorat intitulată *Premise ale dialogului anglicano-ortodox. Aspectul revelației divine* a fost tipărită în revista «Studii teologice», nr. 3—6/1976, și a apărut și în extras.

Teza s-a bucurat de elogi deosebite din partea Grației Sale Dr. Donald Coggan, arhiepiscop de Canterbury, primat al Angliei și mitropolit, care a transmis felicitări și binecuvîntare.

De asemenea, aleasă mulțumire pentru primirea lucrării și-a exprimat Sanctitatea Sa Pimen, patriarhul Moscovei și a toată Rusia. Aprecieri asupra conținutului și prezentării grafice a lucrării au făcut printre alții : Dr. Răzvan Theodorescu, director adjunct la Institutul de istoria artei, Prof. dr. doc. D. Berciu, Prof. dr. doc. Dan Simonescu, scriitorul Eugen Barbu, Prof. Dr. G. Potra, Prof. dr. Dinu C. Giurescu, Dr. Paul Cernovodeanu și alții.

După o «Prefață» semnată de Pr. Prof. Petru Rezuș, autorul abordează în «Introducere», problematica revelațională în dialogul interconfesional vorbind despre :

- revelația divină, fundament al religiei creștine ;
- punctele comune de interpretare a Bibliei și a Tradiției ;
- descoperirea lui Iisus Hristos, baza dialogului interconfesional.

În partea I a lucrării autorul tratează despre revelația divină, specificul religiei noastre, în patru capitole, după cum urmează :

1. Religia și revelația (cu 4 subdiviziuni).
2. Problematika revelației divine în teologia actuală.
3. Teologia revelației în anglicanism în comparație cu învățătura ortodoxă (în 5 subcapitole și 15 subdiviziuni).
4. Izvoarele și cuprinsul revelației divine (în 3 subcapitole și 10 subdiviziuni).

Partea a doua a lucrării tratează despre «Dezvoltare», receptare și etape în descoperirea dumnezeiască în două mari capitole :

1. «Dezvoltarea» istorică și etapele revelației divine (cu 5 subdiviziuni) și
2. Ecouri ale anglicanismului în ortodoxie (în 4 subcapitole și 8 subdiviziuni).

Partea a III-a intitulată «Rezultate și perspective ale dialogului anglicano-ortodox în lumina adevărului revelat» se ocupă de contacte directe dintre Biserica Ortodoxă Română și Biserica Angliei (în 5 subdiviziuni).

În partea ultimă — a IV-a — a lucrării intitulată «De la proiecte la realizări» autorul vorbește despre dezbaterile mai apropiate de noi, analizînd pe larg conferințele de la București, Lambeth și Rhodos, în cadrul cărora au fost aduse în discuție probleme

creștine de interes major pentru cele două Biserici ca : recunoașterea hirotoniilor anglicane, Sfinta Scriptură și Sfinta Tradiție — izvoarele revelației divine — ca bază a dialogului interconfesional, noua atitudine a anglicanismului față de vechea predanie. Se amintește apoi de schimbul de vizite între întîistătători ai celor două biserici și declarația de la Geneva făcută de patriarhul Justinian.

Lucrarea se încheie cu un capitol de «Concluzii» și bibliografie selectivă impresionantă ca extindere și varietate.

Expunerea făcută pe marginea tezei ca și răspunsurile date de candidat la întrebările comisiei de examinare i-au adus P. C. Diac. David I. Petru binemeritatele roade ale muncii sale : acordarea titlului academic de doctor în teologie de către Institutul teologic universitar din București.

Au urmat depunerea jurămîntului și felicitările la care noul doctor în teologie a răspuns cu amabilitate, mulțumind în primul rînd lui Dumnezeu care i-a dăruit putere de muncă, apoi P. S. Episcop Antonie Plămădeală și PP. CC. părinți profesori care au făcut parte din comisia examinatoare, asigurîndu-i că nu va precupeți nici un efort pentru a da cît mai multe roade în domeniul cercetării teologice spre binele Bisericii și al patriei.

A urmat apoi o masă festivă la care au participat alături de PP. CC. Pr. și domnii profesori și doctoranzi ai Institutului teologic precum și o parte din ceilalți invitați.

În timpul mesei care s-a desfășurat într-o atmosferă foarte plăcută cei doi noi posesori ai titlului academic de doctor în teologie au fost felicități, prin scurte alocuțiuni, de : P. S. Nestor ,episcop-vicar al Arhiepiscopiei Craiovei, Acad. C. C. Giurescu, Prof. Dr. Doc. Virgil Cîndea, P. C. Pr. Prof. D. Stăniloae, Dr. Cezar Vasiliu și Asist. Rus Remus.

În încheiere, a luat cuvîntul P. S. Dr. Antonie Ploieșteanul, episcop-vicar patriarhal, aducînd omagiul său noilor doctori, urîndu-le succes și deplină reușită.

ALEXANDRU M. IONIȚA

Diac. Prof. Dr. Orest BUCEVSCHI — octogenar

La 14 iulie 1977, Părintele Diac. Dr. Orest Bucevschi, profesor universitar onorar, împlinește frumoasa vîrstă de 80 de ani. Ne minunăm cum au trecut anii. Parcă ieri-alaltăieri stam pe băncile Institutului teologic din București și ascultam prelegerile venerabilului dascăl, neștiind ce să admirăm mai întîi : chipul liniștit și blînd cu ochi mîngîietori și calzi, vorbirea echilibrată, sau expunerea clară și logică a învățăturilor cuprinse în Morala creștină ortodoxă. Ceea ce nu știam atunci și am aflat mai tîrziu era faptul că profesorul nostru de Morală avea o pregătire temeinică, o experiență bogată în învățămîntul teologic și o mărinimie rar întîlnită.

Părintele Profesor Orest Bucevschi s-a născut din părinții Samuil și Lucreția, în comuna Păltinoasa, județul Suceava (atunci ținea de județul Gura Humorului), în-

tr-o vreme cînd «dulcea Bucovină» se afla sub stăpînirea habsburgică. Tatăl său a fost învățător și director al școlii primare din sat și, mai tîrziu, inspector școlar județean. Patriot român, inspectorul școlar Samuil Bucevschi a depus o neobosită activitate pentru înființarea de școli românești, pe lîngă cele germane, fapt pentru care a fost considerat «creator al școlii românești».

După terminarea școlii primare în Păltinoasa, tînărul Orest a urmat cursurile «Liceului de stat» din Cîmpulung Moldovenesc, obținînd diploma de bacalaureat în anul 1916. De notat că în tot timpul liceului, elevul Bucevschi Orest a dovedit o mare capacitate de asimilare a cunoștințelor și o deosebită rîvnă la învățătură, fiind declarat în fiecare an primul elev pe clasă. După o întrerupere de doi ani, în timpul primului război mondial (1916—1918), a urmat paralel cursurile la Facultatea de teologie și la Facultatea de litere și filosofie din Cernăuți. În anul 1923 a obținut titlul de «doctor în teologie», iar un an mai tîrziu, în 1924, licența în litere, cu specialitatea principală, limbile clasice: greaca și latina.

Ca student, Părintele Dr. Orest Bucevschi a fost președinte al societății studenților în teologie «Academia Ortodoxă», iar în anul 1920 a fost ales președinte al tuturor studenților cernăuțeni, participînd în această calitate la inaugurarea românească a Universității din Cernăuți.

După ce a funcționat un an (1923—1924) ca profesor de limbi clasice la un liceu din Cernăuți, tînărul Orest Bucevschi a fost numit la 1 septembrie 1924, prin concurs, profesor la Academia teologică ortodoxă din Cluj, la catedra de Teologia dogmatică și Sectologie, unde a împlinit și funcția de rector în anul academic 1927—1928. La 1 octombrie 1937, tot prin concurs, trece la Facultatea de teologie din Cernăuți, apoi Suceava, la catedra de Teologie morală, iar în anul 1948 vine ca profesor la aceeași catedră, la Institutul teologic universitar din București, unde a funcționat pînă în anul 1962 cînd s-a pensionat.

Părintele Profesor Dr. Orest Bucevschi a slujit învățămîntul teologic cu multă dăruire, predînd la catedră 38 ani, desfășurînd o activitate didactică de înaltă calitate, ținînd prelegeri de o claritate și o logică intrinsecă, mult gustate de studenți. Părăsind metoda scolastică de enunțare de principii schematice, Părintele Profesor Bucevschi a umplut de viață schema principiilor, străduindu-se cu succes să realizeze contururile unei Teologii morale ortodoxe. Aceste caractere se întîlnesc și în activitatea științifică scrisă, desfășurată paralel cu activitatea didactică. Disciplina pe care a onorat-o are nu numai un caracter teoretic, ci, mai ales, unul practic, ca una care este o permanentă pledoarie pentru superioritatea unei vieți morale în duh creștin ortodox. Părintele Profesor Bucevschi n-a neglijat să înfățișeze principiile acestei vieți, în forme accesibile, în numeroasele sale materiale publicate. Mai mult, pe lîngă această activitate, a găsit timpul necesar să se ocupe de o serie de probleme, de teologie morală, pe care le-a clarificat în duh ortodox, la un nivel de înaltă și sobră ținută științifică, contribuind prin aceasta la îmbogățirea acestei discipline teologice. Dar și în aceste studii publicate se vădesc însușirile proprii prelegerilor și scrisului general al Părintelui Profesor Bucevschi: expunerea de o clari-

tate și logică cuceritoare, care impune ca o evidență soluția oferită de autor, analiza subtilă a problemelor și o anumită căldură, care îl înfățișează pe autor legat de viață. Aceste însușiri caracterizează, de pildă, studiile despre iubirea creștină, care, chiar prin conținutul lor, arată pe autor conștient de resortul fundamental, de ținta ultimă a întregii vieți morale creștine.

Spiritul generos, cultura largă și dragostea față de Biserica strămoșească nu l-au lăsat pe Părintele profesor Bucevschi să se mărginească numai la specialitatea sa, oricât de vie a conceput-o pe aceasta, ci a îmbrățișat în scrisul său, cu egală autoritate didactică, și alte probleme, din dogmatică, îndrumări misionare, pastorală și viața duhovnicească. Participând cu însuflețire, cu conferințe și la seminariile cursurilor misionare organizate pentru clerul ortodox din țara noastră, Părintele profesor Bucevschi a fost preocupat să pună la îndemina preoților un bogat material teologic care să-i sprijine în activitatea lor parohială.

Dintre numeroasele lucrări publicate: studii, articole, recenzii, meditații religioase, note bibliografice, știri ecumenice, unele traduse în limbi străine, menționăm următoarele titluri:

Studii publicate în broșuri: *Păcatul strămoșesc*, Cluj, 1934; *Psihologia religioasă*, Chișinău, 1935; *Intoleranță și toleranța Bisericii*, Chișinău, 1936; *Despre numele confesiunilor creștine*, Cluj, 1936; *Legea eternă, legea morală*, Cluj, 1937; *Ate morală creștină caracter interesat în motivarea faptelor?*, Cernăuți, 1937; *Iubirea față de dușman, Iubirea față de aproapele*, partea I, Cernăuți, 1942; *Iubirea față de aproapele*, partea II, Iași, 1946.

Articole și studii publicate în calendare și reviste: — Calendarul «Clujul românesc» (Cluj): *Ortodoxia noastră* (1932); *Valoarea religiei creștine în viață* (1933), *Săracilor li se vestește Evanghelia* (1934). — Revista «Viața ilustrată» (Cluj): *Întruparea Mântuitorului* (12/1936) și *Moartea albă* (5/1937). — Revista «Sănătatea satelor» (Cernăuți): *În fața vieții* (12/1943). — Revista «Renașterea» (Cluj): *Învierea lui Hristos* (15/1925); *Sfânta Scriptură și sectele* (46/1925); *Biserica adevărată* (8/1926); *Problema misionară* (22/1926); *Nașterea Mântuitorului* (52/1926); *Dogma incarnațiunii* (52/1928); *Ființa omenească* (42/1929); *Dogma antropologică* (51—52/1929); *Numele personale ale Mântuitorului* (1/1930); *Dogma Învierii* (17—18/1932); *Înălțarea, Pogorirea Duhului Sfânt* (25/1932); *Gânduri de Crăciun* (51—52/1935); *Gânduri pentru Învierea Domnului* (14—15/1936); *Nașterea Domnului* (51—52/1936). — Revista «Misionarul» (Chișinău): *Studentii în Biblie* (7—8/1930); *Despre ecumenicitate* (5—6/1931); *Organizația și cultul Penticostalștilor* (7—8/1932); *Conștiința de sine a Bisericii* (1—2/1932); *Psihologia sectelor* (5—6/1938); — Revista «Candela» a Facultății de teologie din Cernăuți: *Ortodoxia și Apusul* (4—6/1930). — Revista «Glasul Bisericii» (București): *Doi Apostoli: Iuda și Petru* (3—4/1956); *Preotul față de preot* (8—9/1956); *Vină și căință* (10/1956); *Sensul vieții în concepția creștină* (12/1956); *Sfinții Apostoli pe Golgota* (4—5/1957); *Ucenicii Mântuitorului* (1—2 și 11—12/1960); *Bunătatea divină* (3—4/1967); *Discuții pascale* (3—4/1971); *Nașterea Domnului* (11—12/1972); *Spre Emaus* (3—4/1973); *Patimile și învierea Domnului* (5—6/1975); *Sinodul de la*

Niceea (7—8/1975). — Revista «Mitropolia Moldovei și Sucevei» (Iași): *Elementul personal și material în religia creștină* (11—12/1955); *Învierea Domnului* (5/1956); *Ideal și viață creștină* (11—12/1956); *În fața Sfintei Cruci* (3—4/1957); *Porunca culturii* (1—2/1958); *Smerenia creștină* (5—6/1958); *Bunătațea. Există o teologie ecumenică?* (1—2/1962); *Discuții interconfesionale* (9—10/1965); *Considerații pascale* (3—4/1969); *Interpretări pascale* (3—4/1970); *Lucrarea mîntuitoare a lui Hristos prin Cruce și Înviere* (1—2/1974). — Revista «Studii teologice» (București): *Biserica Ortodoxă, solie a păcii și înfrățirii* (3—4/1949); *Misiunea moralizatoare a Bisericii* (5—6/1949); *Pacea, obiectiv al misiunii Bisericii Ortodoxe în lume* (1—2/1952); *Datoriile individului față de colectivitate după concepția creștină* (7—8/1952); *Pace și prietenie* (7—8/1953); *Învățătura creștină despre iubire și dreptate ca virtuți sociale* (9—10/1953); *Nedreptatea socială, piedică în calea mîntuirii* (5—6/1954); *Iisus Hristos în viața duhovnicească* (7—8/1955); *Mîntuitorul despre Sine* (7—8/1956); *Sfîntul Ioan Gură de Aur: Omilie despre pocăință* (9—10/1957); *Despre sfînta taină a Mărturisirii* (3—4/1959); *Fiii lui Dumnezeu* (1—2/1961). — Revista «Ortodoxia» (București): *Hristos în viața socială* (1/1955); și *O datorie izvorîtă din porunca iubirii creștine* (1/1957). — Revista «Biserica Ortodoxă Română» (București): *Preotul în condițiile vremii* (5/1957); *De ziua copilului* (6—7/1957); *Pentru pace și propășirea omului* (5—6/1958); *De Sfintele Paști* (5—6/1967). — Revista «Mitropolia Olteniei» (Craiova): *Munca și bucuria ei în conceptul creștin* (11—12/1954); *Purtarea morală a preotului* (5—6/1954); *Viața lăuntrică a preotului și lucrarea lui pastorală* (10—12/1955); *Rîvnă pastorală* (10—12/1956); *Despre duhovnicie* (5—6/1957); *Rugăciunea la Sfîntul Apostol Pavel* (3—4/1960); *Hristos și Biserica în lume* (9—10/1963); *Astăzi nouă S-a născut un Mîntuitor care este Hristos Domnul* (11—12/1964) și *Învierea Domnului* (3—4/1965).

De asemenea, menționăm articolele și studiile publicate în volume omagiale, ca: *Ecumenicitate*, în Cincizeci de ani «Academia Ortodoxă», 1884—1934, Cernăuți, 1935; *Eutanasi*e, în «Prinos I. P. S. Patriarh Nicodim», București, 1946 și *Religia, Biserica, Hristos*, în «Volumul omagial închinat I. P. S. Mitropolit Nicolae Bălan», Sibiu, 1955, precum și partea morală din *Învățătura de credință creștină ortodoxă*, București, 1952, ca și articolele: *Principiile sistemului dogmatic în Biserica Ortodoxă*, în limba maghiară, în Revista Facultății de teologie reformată «Arnut», nr. 2/1931, Cluj; *Hristos în viața socială*, traducere în limba arabă, în «Al Nisama» (Harul), revista Patriarhiei de Antiohia, nr. 1 și 2, Damasc, 1960; *De Sfintele Paști*, în «Terkven Vestnik», revista Patriarhiei Ortodoxe Bulgare, nr. 11, Sofia, 1969; *Credința ortodoxă*, în revista «Nădejdea», nr. 4, Vrșeț—Iugoslavia și *Morala viitorului*, în calendarul «Credința», 1971, Detroit, Michigan-S.U.A.

În general, Părintele Profesor Dr. Orest Bucevschi a publicat aproximativ 140 studii și articole, 310 recenzii la cărți apărute în românește sau în alte limbi, mai ales în limba germană, Părintele Profesor fiind un excelent cunoscător al acesteia, și foarte multe «știri ecumenice», în special în revistele «Mitropolia Moldovei și Sucevei», «Mitropolia Olteniei» și «Glasul Bisericii».

Părintele Profesor Orest Bucevschi continuă să lucreze și să publice, fiind la curent cu bibliografia teologică și ecumenistă, locală și de peste hotare.

«Ce face Părintele profesor?». Iată o întrebare pe care am pus-o ori de câte ori întâlneam pe doamna Cornelia, soția Părintelui Profesor Bucevschi, fostă învățătoare — acum pensionară, bucovineancă distinsă, cu surisul bunătății pe față, sfătoasă și cu vorbă șagălnică, săritoare la nevoie, care și-a secundat soțul cu multă delicatețe sufletească mai bine de o jumătate de secol. — «Lucrează!», era răspunsul său de totdeauna și un zîmbet luminos îi licărea pe față. «Lucrează!». Iată un răspuns care valorează cît cel mai distins omagiu, căci munca Părintelui profesor înseamnă sănătate, proșpețime a minții, sfat înțelept pe care îl dă din toată inima, mijlocire de noi cunoștințe, viață!

Și încă o povăță — nescrisă — ne dă nouă, discipolilor, Părintele Profesor Orest Bucevschi. În fiecare vară își ia tolagul drumeției și vizitează satul natal, cu cimitirul în care odihnesc de veci părinții și străbunii, stă de vorbă cu neamurile, apoi merge de aprinde cîte o luminare la cinstitele și frumoasele mînăstiri din Bucovina și Moldova, plecîndu-și genunchii la altarele voievodale. De acolo se întoarce cu mulțumire sufletească și ochi surizători la masa de lucru.

Cinstirea neamului său și a Bisericii strămoșești, iată înalta învățătură pe care ne-o dă Profesorul nostru octogenar!

Se cade să-i urmăm această povață nescrisă, rugînd pe Dumnezeu cel Atotputernic să-i dăruiască zile bune și îndelungate, cu sănătate și puteri noi de muncă, spre a fi mîngîiați și întăriți sufletește știînd că profesorul nostru iubit, Părintele Diac. Dr. Orest Bucevschi «lucrează»!

Pr. Dr. ȘTEFAN C. ALEXE

ÎN MEMORIAM:

TEOLOGUL ȘI JURISTUL PROF. DR. GHEORGHE CRONȚ

În ziua de 30 august 1976, o moarte năpraznică l-a doborât pe profesorul dr. docent Gheorghe Cronț, unul din fruntașii generației sale, care s-a remarcat printr-o vastă și temeinică activitate intelectuală în domeniul dreptului bisericesc, al științelor juridice și al bizantinologiei.

Stăpinit de nobila pasiune de a contribui cât mai mult la promovarea și prestigiul culturii noastre, el nu înțelegea să-și întrerupă activitatea nici după împlinirea vârstei de pensie. Moartea l-a surprins în plină activitate.

S-a născut la 7 august 1903, în comuna Hudești, județul Botoșani din părinții Ioan și Evdochia, țărani muncitori de pământ, care au mai avut doi fii și o fiică, — unul fiind astăzi preot în Galați.

Copilul Gheorghe s-a remarcat de mic prin agerimea minții și sîrguința la învățătură pe care le-a dovedit încă din școala primară, urmată în satul Vatra (1910—1915).

Îndemnați de învățătorul său, părinții l-au înscris la seminarul «Veniamin Costache» din Iași, unde a fost admis printre primii, ca, apoi, în tot cursul celor opt ani de seminar (1916—1924) să se afle în fruntea promoției sale.

Pentru a avea acces și la alte facultăți din Universitate, în afara teologiei pe care a îmbrățișat-o de la început, a dat diferența de liceu, obținînd în anul 1924 diploma de bacalaureat la «Liceul Național» din Iași.

Între anii 1924—1929, a urmat cursurile Facultății de teologie și ale Facultății de drept ale Universității din București, fiind în același timp și funcționar la Ministerul Agriculturii, pentru a-și putea astfel câștiga existența.

După obținerea licenței în teologie cu mențiunea «magna cum laude», în anul 1930 și a licenței în drept în anul 1929, la Universitatea din București, Gheorghe Cronț a reușit să fie trimis cu o bursă de studii în străinătate. Și astfel, între anii 1930—1933, a urmat cursurile de doctorat în drept la Universitatea din Paris, obținînd diploma de doctor în drept. Concomitent a făcut studii complimentare la Facultatea liberă de teologie protestantă din Paris și la Secția de științe religioase de la Școala de Înalte Studii din Paris.

În vederea specializării în dreptul canonic și bisericesc, a continuat studiile la Universitatea din Atena, între anii 1934—1935, pe care le-a încununat cu obținerea unei noi diplome de doctorat, de data aceasta în teologie — specialitatea dreptul bisericesc.

Întors în țară, a urmat și absolvit și seminarul pedagogic universitar, pe baza căruia a putut funcționa o vreme ca profesor în învățămîntul liceal.

Catedra de drept bisericesc de la fosta Facultate de teologie din București, pentru care se pregătise atît de temeinic, fiind ocupată prin transferare, Gheorghe Cronț, fără a părăsi studiul dreptului bisericesc, a fost nevoit să-și îndrepte activitatea în

domeniul istoriei dreptului românesc și al bizantinologiei în care s-a afirmat cu lucrări de înaltă ținută științifică.

Din aceeași pricină a trebuit să accepte a funcționa, pe rînd, ca : profesor suplinitor la limba elină la liceele «Matei Basarab» și «Gheorghe Lazăr» din București; administrator al Căminului de studenți nr. 1 al Universității din București; asistent la Facultatea de drept din București; referent și apoi consilier la Consiliul legislativ și, în fine, cercetător principal și șef de sector la «Institutul de istorie N. Iorga» al Academiei Republicii Socialiste România.

Gheorghe Cronț a desfășurat o bogată activitate științifică, pe baza căreia a fost ales membru activ al Asociației oamenilor de știință din Republica Socialistă România.

Numeroasele și valoroasele sale studii, ediții de izvoare, articole, recenzii și însemnări bibliografice, atestă temeinica sa pregătire, munca sa asiduă, precum și calitățile sale deosebite de om de știință.

În cele următoare vom indica pe cele mai importante :

A. Lucrări :

1. *La lutte contre l'hérésie en Orient jusqu'au IX-e siècle — Pères, Conciles, Empereurs*, Paris, Les Éditions Domat.-Monchrétien, 1933 (200 pagini), teză de doctorat în drept.

2. *Ἡ ἐκκλησιαστικὴ περιουσία κατὰ τοὺς οὐκὸς πρώτους αἰῶνας* — Atena 1935 — (160 pagini) — teză de doctorat în teologie, calificată cu nota maximă.

3. *Legislația bisericească din Grecia*, București, 1936 (37 pagini).

4. *Iconomia în Dreptul bisericesc — I Principii*, București, 1937.

5. *Iconomia în Dreptul bisericesc ortodox — II — Dispenșa și grațierea*, București, 1937 — 70 pagini. Extras din «Biserica Ortodoxă Română» LV (1937), nr. 7—10.

6. *Alegerea ierarhilor în Biserica Ortodoxă*, București, 1937, (80 pagini).

7. *Influența creștinismului asupra dreptului*, București, 1937 (16 pagini).

8. *Prescripția în dreptul bisericesc ortodox*, București, 1938, (30 pagini). Extras din «Biserica Ortodoxă Română» LVI (1938), nr. 1—4.

9. *Clericii în serviciul justiției*, București, 1938 (24 pagini). Extras din «Biserica Ortodoxă Română», LVI (1938), nr. 1—4.

10. *Pravilniceasca Condică a lui Ipsilanti în ediția Zepos din 1935*, în «Analele Facultății de drept din București», V, (1943), nr. 1—4 (6 pagini).

11. *Este îndreptățită autoritatea bisericească să pronunțe două pedepse pentru aceeași abatere ?*, București, 1937.

12. *Biserica Ortodoxă și războiul de apărare*, Sibiu, 1940. Extras din *Omagiu I. P. S. Dr. Nicolae Bălan, mitropolitul Ardealului la 20 de ani de arhipăstorie*.

B. Studii și articole publicate în reviste :

1. *Justiția și legislația canonică*, în «Raze de lumină» I, (1929), nr. 1, p. 9—16;

2. *Evocarea Athosului*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XLI, (1965), p. 20—30;

3. *Loi de jugement. Compilation attribuée aux empereurs Constantin et Justinien, version slave et roumaine établies par Mihail Andreev et Gheorghe Cronț* — Bucarest 1971 (192 p. + 2 f. facs.);

4. *Concepția lui Dimitrie Cantemir despre domnia autoritară și destinul istoric al poporului român* în «Ateneu», 10, nr. 7, 1973 — (14 pagini);

5. *Bizantinologia românească: realizări și perspective* (I), «Săptămîna», nr. 157 din 7 decembrie 1973, și nr. 159 din 21 decembrie 1973.

6. *Influențe româno-bizantine în dreptul românesc din epoca fanariotă*, — «Studii», 26, nr. 2, mart.—apr. 1973, p. 339—347.

7. *Certaines remarques sur le droit coutumier du peuple grec*, «Asoc. Intern. d'Études du Sud-Est européen», Bulletin 10, nr. 2, 1972, p. 223—232.

8. *Le droit coutumier des slaves du sud — Sources et interpretation*, «Asoc. Intern. d'Études du Sud-Est européen», Bulletin 10, ian.—iun. 1972, p. 141—150.

9. *Instanțele de judecată ale Bisericii din Țările Române în secolele XIV—XVIII*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», LII, (1976), nr. 5—6, p. 338—360.

C. Ediții și izvoare pregătite în colaborare :

1. *Codul Calimach*, ediție critică, București, 1958 (1016 pagini). A colaborat la redactarea studiului introductiv și a stabilit și verificat împreună cu Vasile Grecu textul grecesc.

2. *Carte românească de învățătură 1646*, București, 1961 (431 pagini). A colaborat la întocmirea studiului introductiv, a stabilit și verificat împreună cu Prof. Vasile Grecu textele grecești, a verificat textele latinești și a fixat reguli privitoare la transcrierea textului chirilic.

3. *Îndreptarea Legii 1652*, București, 1962 (1013 pagini). Împreună cu Prof. Vasile Grecu, a editat textul grecesc al *Nomocanonului* lui Malaxos după manuscrisul 307 din Biblioteca Academiei R.S.R., făcînd și traducerea (p. 635—929). De asemenea, a colaborat la redactarea studiului introductiv și a lămuririlor privitoare la transcrierea textului chirilic.

4. *Acte judiciare în Țara Românească 1775—1781*. Ediție întocmită în colaborare cu Alex. Constantinescu, Anicuța Popescu... București, Editura Academiei R. S. România, 1973.

D. Studii și articole istorico-juridice :

1. *Curs de istoria dreptului românesc* (litografiat), București, 1948 (371 pagini). Cuprinde lecțiile predate la Facultatea de științe juridice din București în anul 1947—1948 ;

2. *Dreptul bizantin în Țările Române. Pravila Moldovei din 1646*, publicat în revista «Studii», X (1958), nr. 5, p. 33—59.

3. *Dreptul bizantin în Țările Române. Îndreptarea Legii din 1652*, publicat în revista «Studii», XII (1960), nr. 1, p. 57—82.

4. *Dreptul de clitorie în Țările Române. Constituirea și natura juridică a fundatiilor din evul mediu*, în «Studii și materiale de istorie medie», vol. IV (1960), p. 77—116 ;

5. *Pravila de la Govora din 1640*, în «Studii» XIV (1961), nr. 5, p. 1211—1226.

6. *Exabibluul lui Armenopol*, în «Studii», XVI (1963), nr. 4, p. 817—841 ;

7. *Nomocanonul lui Manuil Malaxos în Țările Române. Editarea Manuscrisului grecesc nr. 307 din Biblioteca Academiei R.S.R.*, în volumul «Omăgiu lui P. Constantinescu-Iași», București, 1965, p. 303—308 ;

8. *Byzantine juridical influence in the Roumanian Feudal Society*, dans «Revue des Etudes sud-est européennes», II (1964), nr. 3—4, p. 359—383 ;

9. *La réception des Basiliques dans les Pays Roumains*, în «Nouvelles Etudes d'Histoire», Bucarest, III (1965), p. 171—180.

10. *Ideile pedagogice ale societății feudale românești în monumentele de drept*, în volumul *Din istoria pedagogiei românești*, Craiova, 1966, p. 58—82.

11. *L'Académie de Saint Sava de Bucarest au XVIII-e siècle. Le contenu de l'enseignement*, în «Revue des Etudes sud-est européennes», tom. IV (1966), n. 3—4, p. 437—473.

12. *Les Nouvelles de Léon le Sage dans les Pays Roumains*, în «Revue Roumaine d'Histoire», nr. 7 (1967), p. 717—729.

E. *Ediții de izvoare pregătite în colaborare :*

1. *Pravila de la Govora din 1640* (200 pagini), cu introducere, text și indici. A cercetat manuscrisul și a colaborat la redactarea studiului introductiv.

2. *Regulamentul Organic al Țării Românești* (2398 de pagini cu introducere, text, anexe, indici). A fost redactor responsabil al lucrării. A întocmit studiul introductiv, folosind și proiectele de introducere propuse de doi membri ai colectivului. A verificat textele și a îmbunătățit indicii.

3. *Pravila lui Eustratic Logofătul din 1632* (300 de pagini cu introducere, text și indici). A colaborat la întocmirea studiului introductiv.

4. *Manualul juridic al lui Mihail Fotino* — text grecesc și traducere românească pentru variantele din 1765 și 1766, iar pentru varianta din 1777 numai cartea a IV-a privitoare la *Obiceiurile juridice din Țara Românească*. Până în anul 1963, a colaborat împreună cu profesorul Vasile Grecu. A continuat singur pregătirea ediției și a redactat studiul introductiv. Lucrarea are peste 1000 de pagini dactilografiate.

În afară de cele amintite, menționăm și următoarele lucrări mai importante elaborate de Gheorghe Cronț :

1. *Instituții medievale românești : Înfrățirea pe moșie. Jurătorii*. București, Editura Academiei R. S. România, 1969 (245 p.).

2. *L'Eclogue des Isauriens dans les Pays Roumains*, în «Balkan Studies» din Tesalonica ; în l. română, în «Studii», I (1969).

3. George Fotino, *Pagini din istoria dreptului românesc* — Antologie, introducere, note și bibliografie, în colaborare cu Stanca Fotino. Editura Academiei R. S. România, 1972.

4. Antologia, prefața și notele lucrării lui N. Bănescu, *Chipuri din istoria Bizanțului*, vol. I, București, 1971.

5. *Chipuri din istoria Bizanțului*, vol. II, întocmită de Gheorghe Cronț, se află sub tipar.

6. *O Kirios Meletios Syrigos en Moldavia*, Atena, 1969.

7. *Feudalismul bizantin*, București, 1971.

8. *Nicolae Iorga, historien de l'Empire Byzantin*, Bucarest, 1971 (15 p.).

9. *Les crises idéologiques dans l'Empire Byzantin en 1071—1261*, Atena, 1976, (35 p.).

10. *Fraternisation dans les communautés rurales en Valachie aux XIV—XVIII-e siècles* — în Bulletin Jean Bodin, Bruxelles, 1976 (25 p.).

La acestea se adaugă numeroase recenzii apărute în revistele Academiei R. S. România și peste 50 de însemnări bibliografice la diferite publicații străine și românești de caracter istoric și juridic. De asemenea, a prefațat unele lucrări ca aceea semnată de Dima-Drăgan Cornelia, *Biblioteci umaniste românești*, «Litera», 1974 etc.

Profesorul Gheorghe Cronț a participat ca delegat la mai multe congrese internaționale de bizantinologie și de istoria dreptului (Atena, Tesalonica, Belgrad, Sofia,

Varșovia, București etc.), la care a prezentat referate științifice, cum este, spre exemplu, cel intitulat *L'Institution des cojureurs en Valachie*, apărut în extras la Belgrad (1974).

Moartea l-a surprins tocmai în ajunul celui de al XV-lea Congres internațional de studii bizantine, care a avut loc la Atena între 5 și 11 septembrie 1976, la care era pregătit să participe cu raportul principal.

Gheorghe Cronț s-a impus respectului și admirației cercetătorilor științifici prin alesele sale însușiri intelectuale, prin puterea sa de muncă, prin competență și obiectivitate, prin temeinica și multilaterală sa pregătire intelectuală, pe care a dobândit-o printr-o muncă asiduă și sistematică.

Tot mai multe și importante teme îl solicitau. De aceea, în dorința și strădania lui de a se menține la nivelul dorit și a se depăși mereu pe sine, Gheorghe Cronț era tot timpul preocupat și într-un zbulcium neconținut, susținut de un optimism robust.

Era înțelept, harnic și bun. Avea un dezvoltat simț al demnității, dreptății și prieteniei. Își iubea cu ardoare patria și Biserica.

Înmormintarea a avut loc vineri 3 septembrie 1976, la cimitirul «Dămăroaia».

Au vorbit, omagiind pe defunct: preotul Dumitru Roman, fost coleg de seminar; preotul Gheorghe Chiriac, profesorul Dr. Aurel Golimas din partea Institutului de Istorie al Academiei R. S. România și profesorul universitar onorar dr. Const. C. Pavel de la Institutul teologic din București.

În cuvântările rostite au fost scoase în evidență meritele pe care Gheorghe Cronț le-a cîștigat în domeniul culturii românești, prin cele două doctorate obținute în două centre universitare străine, prin marele număr de lucrări publicate, prin temeinicia lor și prin virtuțile care i-au împodobit personalitatea.

Cu acest prilej, Prea Fericitul Patriarh Justinian a trimis P. C. Preot Const. Cronț, fratele defunctului, următoarea telegramă: «Trecerea din această viață a valorosului profesor dr. docent Gheorghe Cronț lasă un gol remarcabil în lumea cercetătorilor trecutului Sfintei noastre Biserici creștine ortodoxe. Exprimăm întregii familii părintești condoleanțe, rugînd pe milostivul Dumnezeu să primească sufletul celui adormit în împărăția cerurilor».

Toată această activitate consemnată în lucrările publicate reprezintă o contribuție de seamă adusă de Gheorghe Cronț în domeniul studiilor de drept canonic și bisericesc, de istorie a dreptului și de bizantinologie.

Prof. C. PAVEL

NOTE BIBLIOGRAFICE

J. A. Sander, *Identité de la Bible : Torah & Canon*, traduit de l'américain, par P. Mailhé (Coll. «Lectio Divina», nr. 87), Paris, Editions du Cerf, 1975, p. 178.

Cartea aceasta este traducerea unui original american ce poartă numele de *Torah & Canon* (Philadelphia, 1972). Autorul este profesorul de Vechiul Testament de la Union Theological Seminary din New York, binecunoscut pentru lucrările sale în legătură cu Manuscrisele de la Marea Moartă. Fiind de confesiune protestantă, era de așteptat ca metoda urmată de autor să fie cea a teologiei liberale, care nu mai ține cont de interpretarea tradițională a Bisericii, adică a Sfinților Părinți, cu privire la Sfânta Scriptură, ci explică formarea acesteia cu totul altfel și anume că în ce privește Pentateuhul, de la Moise nu ne-au mai rămas decât mici însemnări prelucrate, apoi, în decursul multor secole, pînă s-a obținut forma actuală a Bibliei.

Profesorul Sander ține să ne convingă că Torah nu este altceva decât adunarea vechilor tradiții ce s-au conservat cu tenacitate de către comunitatea israelită, ansamblu ce a devenit apoi cartea de căpetenie a poporului evreu.

În trei capitole, scrise după vechiul calapod al criticii Vechiului Testament, autorul ne expune pe scurt istoria formării Pentateuhului, apoi vocația și rolul profeților în adoptarea statului teocratic. După Sander, numai suferințele din Babilonia i-au făcut pe evrei să-și strîngă toate tradițiile și să se constituie într-o comunitate pur religioasă: «Experiența traumatizantă a exilului și necesitatea existențială pentru Israel de a-și căuta identitatea în sinul dezintegrării, au declanșat o intensă activitate literară, ce a avut drept efect canonizarea precoce a Legii și Profeților...» (p. 119).

Cartea lui Sander nu aduce ceva nou în domeniul biblic, așa încît ne întrebăm de ce colecția «Lectio Divina», colecție catolică, a tradus o operă critico-liberală? Dar de ce să ne mai punem această întrebare, astăzi cînd prin enciclica *Divino Afflante Spiritu*, Biserica catolică a încuviințat exegeților ei să utilizeze critica biblică la interpretarea Sfintei Scripturi. — (Pr. At. Negoită).

Pavel Chihaiia, *Din cetățile de scaun ale Țării Românești*, București, Editura Meridiane, 1974.

Propunîndu-și să prezinte atît o serie de monumente, cît mai ales realități culturale din cetățile de scaun ale Țării Românești, legate nemijlocit de activități și evenimente din epoca puțin cunoscută a secolelor XIV—XVI, Pavel Chihaiia se oprește la unele probleme importante, punînd în lumină atît elemente de detaliu cît și structuri semnificative din aceste focare ale culturii medievale românești. Avem de-a face cu o carte de analiză, de descifrare răbdătoare a unor realități care se prezintă adesea învălmășite sau degradate, de reconstituire a unor monumente dispărute, dar cu o certă importanță pe firul evoluției artei vechi românești.

Din cetățile de scaun... își propune să acopere unele pete albe din numeroasele «pămînturi necunoscute» ale evului mediu, cărora nici scrierile, nici rezultatele săpăturilor arheologice nu au reușit să le dea o identitate. Dacă datarea inventarului din biserica Sfîntul Nicolae Domnesc sau funcția acestui important locaș țin de domeniul istoriei artei, de istoria culturii sau de istoria propriu-zisă este mai puțin important, obiectivele autorului fiind ansamblul de realități din epoca mai puțin cunoscută a primilor Basarabi, pentru care izvoarele sînt neobișnuit de sărace. Descifrînd cele două etape ale Mînăstirii Argeș, autorul urmărește nu numai să pună în lumină una dintre activitățile necunoscute ale voievodului Vlad Dracul, ci să stabilească și succesiunea locașurilor Mitropoliei Țării Românești. Portrete zugrăvite sau chipuri de pe monede ne transmit mesaje cu caracter militant, ne

vorbesc despre influențe culturale sau despre aspecte specifice ale ambianței românești. Autorul analizează cu grijă elementele din contextul unui monument și, chiar și atunci când rezultatele cercetărilor nu îi impun concluzii certe, ele sînt totuși consemnate pentru temeiul investigațiilor viitoare. Un capitol întreg descrie istoria unui proces, legat de moșia Bădești a bisericii Domnești din Cîmpulung-Muscel, proces prin care privim, pe un ecran secund, însăși existența acestui multiseclar monument, rolul lui în evoluția societății. Considerînd monumentele ca «documente artistice» care glăsuiesc despre realități mai largi (care nu au putut fi cunoscute prin metode specifice istoriografiei), autorul aplică metoda deductivă, pornind adesea de la un detaliu, insignifiant în aparență, de la o prejudecată sau de la un complex îndepărtat de obiectul cercetării. Pasiunea pentru detaliul infinitesimal (care poate ascunde cheia problemei), stabilirea raporturilor cu genul proxim, apoi cu elemente din discipline înrudite, urmărindu-se viziunea epocii în multiple exprimări și deducind această viziune din monumente diferite, se desprind din lectura acestei cărți dense. Ilustrarea cărții vădește și ea fervoarea pentru autenticitate a autorului, care alătură fotografiile actuale de desene și gravuri de epocă, pentru a prezenta și aspecte dispărute ale monumentelor, dar și elanul romantic al arheologiei românești pentru frumusețile trecutului.

Aparatul critic amplu, la obiect, susține argumentația, vădînd orientarea în epocă, aprofundarea instituțiilor scrise sau consuetudinare. — *Teodora Voinescu.*

Slava veche și slavona românească, Editura didactică și pedagogică, București, 1975, p. 463 + 16 planșe.

O lucrare de mare valoare culturală apărută în cursul anului 1975 este intitulată *Slava veche și slavona românească*. Ea apare sub semnătura unor cercetători de mare prestigiu în domeniul slavisticii: *Pandele Olteanu, Gheorghe Mihăilă, Lucia Djamo-Diaconiță, Emil Vrabie, Elena Lința, Olga Stoicovici și Mihai Mitu*, «toți cadre didactice la Facultatea de limbi slave». În cuprinsul lucrării, fiecare autor își semnează contribuția respectivă. *Prefața* este semnată de *Pandele Olteanu*. Acesta arată că lucrarea va ajuta mult la formarea viitoarelor noastre cadre de cercetare: filologi, slavisti, romanisti și bizantinologi.

Capitolul I, *Introducere*, semnat de slavistul *Gheorghe Mihăilă*, tratează despre Limba slavă veche și redacțiile slavonei; Slavona românească; activitatea fraților Constantin-Chiril și Metodie, precum și a ucenicilor lor. Capitolul se încheie cu indicarea unor *texte glagolitice și chirilice*. Între acestea din urmă se transcrie cea mai veche inscripție chirilică, din anul 943, descoperită pe teritoriul patriei noastre. De asemenea se citează: «Inscripțiile de la Murfatlar (Basarabi) aflate în cele două bisericiuțe «tăiate» în cretă.

Capitolul II, *Fonetica*, este semnat de *Elena Lința*.

Capitolul III, *Morfologia*, este semnat parțial de *Lucia Djamo-Diaconiță, Olga Stoicovici și Emil Vrabie*.

Capitolul IV, *Sintaxa*, este semnat în întregime de *Pandele Olteanu*.

Capitolul IV, *Lexicul*, este prezentat de *Mihai Mitu*.

Capitolul V, *Redacțiile slavonei*, este semnat de *Lucia Djamo-Diaconiță*, și tratează: a) *Redacția ceho-moravă*; b) *Redacția ruso-ucraineană*; c) *Redacția sîrbocroată*; d) *Redacția medio-bulgară* și termină cu e) *Redacția românească a limbii slavone*, căreia autoarea îi acordă un spațiu deosebit. Se insistă asupra inscripțiilor slave vechi, asupra literaturii religioase, istorice, juridice și beletristice, asupra documentelor și inscripțiilor slavo-române. Un capitol interesant este intitulat *Texte slave vechi*, și e semnat alternativ de *Elena Lința, Lucia Djamo-Diaconiță, Mihai Mitu, Gheorghe Mihăilă și Olga Stoicovici*. Acest capitol cuprinde izvoare istorice referitoare la apariția scrierii și culturii slave vechi: *Viața lui Constantin Filozoful, Viața lui Metodie, Călugărul Hrabr — Despre litere*. În continuare se stăruie asupra textelor glagolitice: *Codex Zographensis, Codex Marianus, Codex Assemanianus, Codex Clozianus, Foile glagolitice de la Rila, Psalterium Sinaiticum, Euchologium Sinaiticum*. Urmează texte chirilice: *Inscripția din Dobrogea, Inscripția țarului Sa-*

mul, *Inscripția lui Mostici, Inscripțiile de la Murlatlar-Dobrogea, Savvina Kniga (Evangeliiarum Savvae) Codex Suprasliensis, Foile de la Zograf, Apostolul de la Enina.*

Capitolul VII cuprinde texte din «redacțiile» slavonei, semnat de Pandelescu Olteanu, și începe cu *Foile de la Kiev*, cel mai vechi text de limbă slavă — copie de la începutul secolului X; *Fragmentele glagolitice de la Praga*; *Foile de la Freising* — formule și rugăciuni. Tot în capitolul VII se insistă asupra unor texte redactate în medio-bulgară: *Psalterium Bononiense, Cronica lui Manasses* (semnate de Olga Stoicovici) și Eftimie din Tîrnova: *Viața precuvioasei Paraschiva* (semnat de Elena Lința). În continuare sînt prezentate texte sirbo-croate glagolitice: *Apostolul Grskovic, Apostolul lui Mihanovic*; texte chirilice: *Evangelia lui Miroslav, Evangelia lui Vukan, Codex Bucurestinus (Psaltirea cu tîlc)*, semnate de Lucia Djamo-Diaconită și Elena Lința. Pentru redacția ucraineană se citează *Evangelia lui Ostromir, Sbornicul lui Sviatoslav și Cronica lui Gheorghe Amartolos*, paragrafe semnate de Mihai Mitu. Ca texte slave la români se prezintă textul religios *Triod-Penticostarul Sibiensis* (semnat de Pandelescu Olteanu) și texte istorice: *inscripții* (de la biserica din satul Rădiana, Sfîntul Nicolae-Domnesc și Sfîntii Trei Ierarhi din Iași, Minăstirea Dealu, Tismana, Dragomirna, Humor), *pomelnice* (Minăstirea Bistrița), *letopisețe, cronici* (*Cronica lui Macarie, Cronica lui Eftimie, Cronica lui Azarie*) și povestirile slave despre Vlad Tepeș. Se reproduc textual documente slavo-române din Țara Românească, Moldova, Maramureș și Transilvania. Nu sînt omise nici «însemnările pe cărțile de cult» (p. 377—380). Ca texte hagiografice, Elena Lința prezintă *Viața lui Chiril Filozoful și Grigorie Țamblac, Viața Sfîntului Ioan cel Nou de la Succava*. Gheorghe Mihăilă transcrie un text original din *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, iar Dan Mazilu, *Predaslovnia* lui Udriște Năsturel la cartea *Imitatio Christi* (1647). În partea finală, volumul are 53 pagini de vocabular slavo-român, destul de util pentru cercetători.

Menționăm că în cuprinsul lucrării se redau cuvinte și texte critice în slavă, greacă și latină.

Din cele înșirate mai sus reiese suficient importanța acestui volum, operă a unui colectiv de specialişti. Preoții și studenții teologi și cercetătorii în general, găsesc aici suficiente date în ceea ce privește istoria literaturii religioase române, redactate în limba slavonă. — (Pr. D. Bălașa).

Dr. Emil Cernea, *Tradition autochtones et influences dans l'ancien droit roumain*, București, 1974.

Studiul a fost prezentat sub forma unui referat cu ocazia desfășurării lucrărilor Conferinței internaționale de istoria dreptului care a avut loc la Constanța între 12—14 septembrie 1974. Problema prezintă importanță deosebită și pentru studiul dreptului bisericesc vechi românesc, întrucît vechiul drept românesc — cu deosebire cel scris — pravilnic — a avut totdeauna un conținut mixt bisericesc și laic.

După ce definește vechiul drept românesc ca «totalitatea normelor juridice în vigoare în țările feudale române», autorul precizează că acesta se prezintă, fie sub forma de cutume sau obiceiuri, într-o formă nescrisă, fie sub forma de coduri de legi sau legi scrise, numite în general «pravile», care nu sînt altceva decît nomocanoane ale Bisericii.

În tratarea problemei autorul pornește de la constatarea că cele două categorii de norme juridice — scrise și nescrise — prezintă un conținut unitar și că se completează, în ceea ce privește viața publică, prin acordarea unor priorități dreptului obișnuielnic în raport cu cel scris, care a avut, în acest domeniu, numai o aplicare subsidiară sau secundară.

Ocupîndu-se mai întîi de dreptul cutumiar, de «legea țării», sau de obicei, autorul dezbate în chip documentat o serie de probleme fundamentale, cum sînt: «originea acestui drept, obiectul reglementărilor efectuate pe cale de obicei, influențele suferite de acest drept și altele. În ceea ce privește originea și data apariției, autorul precizează faptul că «legea țării» sau «obiceiul de drept» a fost considerat întotdeauna, de poporul român, ca principalul său drept pe care-l are din cele mai

vechi timpuri și arată că istoricii care au studiat acest drept și-au exprimat asupra originii lui diferite opinii. Diversitatea de opinii se datorește în general — susține autorul — necunoașterii condițiilor social-economice și politice în care s-au format și dezvoltat normele cutumiare sau exagerării rolului influențelor străine suferite de dreptul român. Autorul arată că procesul de formare a normelor cutumiare s-a desfășurat de-a lungul unei lungi perioade, care începe cu părăsirea Daciei de către romani (271) și durează pînă în veacul al X-lea.

Normele de drept elaborate în această perioadă s-au născut în mediul social democratic al obștiilor sătești și al confederațiilor de obștii, numite și «țări» ale daco-romanilor și românilor. Procesul de formare a normelor de drept a avut loc concomitent cu procesul de formare a limbii și a poporului român, marcînd prin legi nescrise de drept ocupațiile de bază ale locuitorilor Daciei. Vechimea acestor norme de drept nescrise poate fi dovedită prin păstrarea terminologiei juridice de origine română și dacă. Aceste norme au fost unitare, unele și aceleași la toți românii, datorită faptului că poporul român, format unitar de-o parte și de alta a Carpaților, prezenta o unitate, nu numai teritorială, ci și etnică, religioasă, socială, datorită identității de condiții economice și sociale care au asigurat unitatea acestor norme, ca și sistemului complet de norme de conduită socială. Stratificarea socială și formarea statelor feudale românești care au avut loc în perioada secolelor X—XIV n-a făcut decît să sancționeze aceste norme prin aparatul politic feudal de care au dispus și să le dea caracterul de norme juridice, numite «drept al românilor».

Fondarea statelor feudale românești a avut loc după terminarea procesului de formare a limbii și a poporului român, așa încît apariția a trei state românești, de o parte și de alta a Carpaților, n-a alterat cu nimic unitatea poporului român. Dovada acestui fapt o avem tocmai în aceea că în toate cele trei țări feudale românești «legea țării» a fost consacrată ca drept oficial al tuturor românilor, fără nici o limitare geografică. Faptul acesta nu exclude însă și exercitarea unor influențe străine specifice vecinătății teritoriale. Se constată în general o influență bizantină, datorită mediului social, politic și cultural religios în care s-a format și dezvoltat poporul român ca și o influență slavă din răsărit în Moldova și una din sud în Țara Românească.

Din perioada care începe cu formarea statelor feudale, Moldova și Țara Românească, și pînă la mijlocul secolului XVIII, perioada feudalismului în plină dezvoltare, «legea țării» se îmbogățește cu noi norme privind instituțiile de guvernămînt princiar, privilegiile boierilor, formele de exploatare feudală, regimul de administrare a orașelor, organizarea comerțului și altele.

Din prezentarea făcută, autorul trage concluzia că dreptul cutumiar, român s-a format în mod treptat, de-a lungul unei lungi perioade, care coincide la noi cu epoca feudală, și arată că, deși s-a format treptat, dreptul obișnuielnic românesc prezintă ca o caracteristică «unitatea de conținut a normelor» care își are originea în vechiul drept al străbunelor asociații de obștii sătești încorporate cu timpul în frontierele statelor feudale de mai tîrziu.

În ce privește obiectul pe care-l reglementează dreptul obișnuielnic în literatura noastră istorică, s-au exprimat la fel diverse opinii, după cum s-a studiat una sau alta din perioadele de formare a acestui drept sau după specificul agrar sau pastoral al comunităților rurale românești.

În ceea ce privește influențele exercitate asupra «legii țării», istoricii patriei noastre au accentuat una sau alta din aceste influențe (tracă, romană, bizantină, slavă, germanică ș. a.) după cum au studiat una sau alta din epocile de contact ale poporului român cu diferitele popoare vecine. Autorul arată însă că dominația politică — mai mult nominală — a popoarelor migratoare n-a determinat nici un fel de schimbare de fond a vechiului drept românesc, care s-a păstrat nealterat în cadrul comunităților sătești. Fără să nege o oarecare influență a dreptului popoarelor cu care poporul român a venit în contact de-a lungul istoriei, autorul arată că terminologia juridică străină n-a șters fondul tradițional românesc, ci întotdeauna acestea s-au adaptat situațiilor concrete, juridice și politice, ale românilor.

Format în cadrul obștiilor sătești și a asociațiilor de obștii, dreptul obișnuielnic românesc prezintă o unitate de conținut bazată pe unitatea etnică a poporului. Este un

drept al tuturor românilor, un drept specific românesc care a dăinuit peste veacuri ca o necesitate istorică evidentă.

Împrumutul global făcut din sistemele de drept ale popoarelor migratoare n-a alterat originalitatea și unitatea dreptului obișnuielnic român.

Trecînd, în continuare, la analizarea dreptului scris, autorul pune problema legăturii acestuia cu dreptul nescris, a dezvoltării lor, a scopului, a conținutului și a limbii în care s-au format și păstrat.

Spre deosebire de dreptul obișnuielnic care este de origine autentic românească, dreptul scris este de origine străină, bizantină. Dreptul scris, la români, se prezintă la început sub forma de drept canonic, consacrat de Biserica Ortodoxă Română, și apoi și sub forma de drept laic, consacrat de statele feudale românești. Și unul și altul este cunoscut sub forma de codici numiți «pravile» adică colecții de legi bisericesti și de stat, sau codici nomocanonic.

De remarcat, în epoca de înflorire a statelor feudale — secolul XVII—aparitia simultană a pravilelor laice și bisericesti în toate provinciile noastre, are la bază faptul că Biserica românească era una și aceeași, unitară, organizatoric și funcțional, în toate cele trei provincii românești, fiind în același timp și principala instituție a statului feudal, căreia i s-au atribuit, după tradiția bizantină, și anumite sarcini judiciare specifice, legate în special de viața de familie, căsătorie, moșteniri ș. a.

Autorul subliniază faptul că pravilele, deși apar în diferite țări românești, au fost destinate «tuturor românilor», ele fiind îndreptate de viață socială și morală, «cărți românești de învățătură». Acest lucru se datorește existenței unei conștiințe juridice unitare la români, indiferent de frontierele politice care-i fragmentau, în mod forțat.

Scopul pravilelor a fost unul «educativ», de îndrumare, de învățătură, în viața de stat primind peste tot obiceiul și numai în subsidiar legea scrisă. Faptul acesta nu exclude ca în viața bisericască pravilele să fie aplicate în primul rînd, dar numai atunci cînd nu exista o reglementare specifică contrară prevederilor pravilei în dreptul obișnuielnic, în ceea ce privește viața publică.

În ceea ce privește originea pravilelor (nomocanoane) în limba română, autorul arată că ele își au izvorul în dreptul canonic al Bisericii ortodoxe și în dreptul roman și romano-bizantin și că alcătuirea lor s-a făcut nu după codici oficiali, clasici, ci după prelucrări ale acestora, făcute de comentatori canoniști sau de savanți de renume și de mare autoritate, cum au fost: M. Malaxos, C. Armenopoulos, Prosper Farinaccius ș.a., care toți au utilizat în alcătuirea lucrărilor lor codicii oficiali, clasici, ai statului bizantin, în special *codicii* lui Justinian, *Vasilicalele* și *codicii bisericesti* de tot felul.

În ceea ce privește limba în care s-au redactat pravilele folosite de români, autorul remarcă că pravilele bisericesti au fost utilizate atît în limba slavă și limba greacă, cît și în limba română, dar cele laice au fost de la început utilizate numai în limba română și subliniază faptul că s-au redactat în limba română într-o vreme în care limba oficială în stat și Biserică era tot limba slavă.

Traducerea în limba română a legilor de stat bizantine, din limba greacă sau limba slavă, n-a prezentat nici o dificultate, întrucît românii au păstrat vechea terminologie juridică romană în dreptul lor obișnuielnic și n-a exclus nici folosirea dreptului, de același conținut, în limbile slavă sau greacă.

Autorul își încheie studiul subliniind caracterul unitar atît al dreptului obișnuielnic cît și al celui scris. În primul caz, îl explică prin tradițiile folosite în comunitățile rurale, sătești, din vechile țări românești, iar în al doilea caz în originea comună a pravilelor scrise, prin conținutul lor unitar, redactarea lor în limba română și destinația lor «pentru toți românii».

La fel subliniază aportul pe care l-a adus — unul și același drept — strict unitar, la formarea lui unitară, indiferent de granițele politice nefirești care l-au ținut fragmentat. — (Diac. Prof. Ioan N. Floca).

Pr. Dumitru Călugăr, profesor la Institutul teologic universitar din Sibiu, *Catehetica*, manual pentru Institutetele teologice ale Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1976, 218 p.

Catehetica, de care ne ocupăm, este un manual didactic, destinat Institutelor teologice. Manualul urmează, firește, coordonatele pe care dumnezeiescul Învățător, în parabola semănătorului le-a statornicit drept condiții pentru orice cateheză: ogorul, sămînța și modul de însămînțare.

Catehetica are trei părți principale: a) prezentare istorică a catehezei și a Cateheticii; b) problemele cunoașterii sufletului celor catehizați; c) materia catehizării, la care se adaugă o parte *anexă* unde se dau cîteva planuri de cateheză. Înainte de a trece la tratarea sistematică a fiecărei părți, autorul consacră cîteva pagini noțiunii și împărțirii cateheticii, în care determină locul acestei discipline în ansamblul disciplinelor teologice, fundamentarea ei psihologică, importanța și necesitatea ei (p. 7—18).

Între multiplele definiții date Cateheticii — «creștere spre maturitate spirituală prin învățămînt și educație bisericească» (Harnack), convinsă «mărturisire a lui Hristos» (W. Rein) etc. — cea mai cuprinzătoare este definiția clasică, dată pe temelii Sfintei Scripturi: «învățătură prin viu grai» (Luca I, 4; Fapte XVIII, 25; Rom. II, 18; Gal. VI, 6). Catehetul este trimisul lui Dumnezeu și al Bisericii care împărtășește prin viu grai învățătura creștină. Sau: «a catehiza este a face din credincioși membrii vii ai trupului tainic al lui Hristos, adică ai Bisericii» (p. 9). Catehetica sau teoria catehezei este «totalitatea normelor sistematizate, necesare în catehizare, aceste norme avînd un caracter practic, adică să fie ușor aplicabile» (p. 7).

Catehetica este o disciplină a teologiei practice, alături de pedagogia creștină și teologia pastorală. Prin teologia pastorală se leagă de întreaga teologie. Întrebarea însă e dacă ea se leagă în același fel și cu Pedagogia creștină. Autorul nu evită această gîngășă întrebare, la care dă un subtil răspuns: «Dacă pedagogia creștină se sprijină pe concepția de viață creștină, atunci ea ține seamă de principiile pedagogice întemeiate pe revelația divină. În cazul acesta, pedagogia creștină s-ar afla pe o temelie gnoseologică identică cu aceea a Cateheticii, iar Catehetica ar putea fi considerată drept o disciplină pedagogică.

«Cînd Teologia pastorală este bine fundamentată psihologiceste, atunci, pe lângă normele revelate și bisericești, trebuie respectate învățămintele istoriei și ale experienței, cerințele psihologiei și ale altor științe. În cazul acesta, este posibilă o armonizare a pedagogiei religioase ca disciplină a pastorației, cu o teologie pastorală bazată pe exigențele contemporane. Din motive practice, catehetica trebuie să păstreze o legătură intimă și continuă cu pedagogia și cu cei mai de seamă reprezentanți ai pedagogiei moderne» (p. 11).

Simultan autorul subliniază importanța și necesitatea psihologiei pentru catehetică. Și cu drept cuvînt, adăugăm noi, pentru că psihologia stă la baza pedagogiei și la baza tuturor disciplinelor filosofice. Cateheza Bisericii se exercită asupra unei realități imponderabile, sufletul. Și nu numai lucrarea catehetică, ci întreaga operă de

învățămînt și de educație a Bisericii se reazemă pe această realitate unificatoare, care condiționează totul și domină totul. Orice acțiune a Bisericii are un substrat psihologic și o rezonanță psihologică în care este totdeauna implicat un înțeles și un îndemn religios. Misiunea spirituală a Bisericii este grija de suflet și de destinul lui, așa încît sufletul oricărui apostolat este, înainte de orice, apostolatul sufletului. Psihologia creștină stă la baza teologiei așa cum stă și la baza filozofiei și a pedagogiei.

Într-o pagină remarcabilă (p. 13) autorul cărții la care ne referim analizează admirabil această necesitate a psihologiei pentru catehetică: «Dacă toată lumea este convinsă de greutatea lucrării săvîrșite de un sculptor, care are să modeleze o materie văzută, accesibilă simțurilor, deci ușor de cunoscut, cu atît mai grea este opera educatorului, care trebuie să formeze sufletul nevăzut, inaccesibil simțurilor, deci foarte greu de cunoscut».

«Știm că una dintre condițiile principale pentru reușita operei sale este ca sculptorul să-și cunoască materia asupra căreia își exercită talentul său. Aceeași condiție are s-o îndeplinească, mai înainte de toate, și educatorul; să cunoască bine obiectul operei sale, să pătrundă în tainele sufletului omenesc». Operație anevoioasă, căci «e o întreprindere mai ușoară să cioplești statuia lui Laokoon dintr-un bloc de marmură decît să stabilești cea mai desăvîrșită formulă de dezvoltare a sufletului, care să fie firească și care să poată fi aplicată în educație» (Kabisch, citat de autor). Cunoașterea sufletului omului creștin întîmpină greutăți, îndeosebi cunoașterea psihologiei religioase. Dar psihologia modernă posedă numeroase metode de investigare, care pot fi de mult folos catehetului. «Fără cercetări științifice de această natură, o catehizare rodnică este imposibilă. Psihologia este absolut necesară pentru catehetică», conchide autorul.

Să reținem că pentru întîia oară, la noi, se recunoaște necesitatea psihologiei creștine ca ajutătoare în educația religioasă. Psihologia creștină este un obiect de studiu, în seminarii, dar interesul pentru studiile mai adînci va trebui urmărit și pe treptele mai înalte ale învățămîntului nostru teologic.

Intemeiată psihologic, pedagogic și teologic, catehética se afirmă ca o disciplină teologică importantă și necesară. Importantă pentru că ea îmbrățișează întreaga educație religioasă, care culminează cu desăvîrșirea creștină (Matei V, 48). Ea pregătește terenul pentru predică și pentru întreaga pastorație. Lucrarea predicatorului și a păstorului de suflete este considerabil ușurată de pregătirea catehetică. Regulile și principiile catehetice sînt deopotrivă de necesare atît cateheților mai modești care, cu ajutorul îndrumărilor din Catehetică, ajung să realizeze cateheze reușite, cît și cateheților bine dotați, pe care îi feresc de rătăcirii și de greșeli «care se strecoară cu ușurință» în activitatea noastră educativă.

Este catehética o știință sau o artă? Veche întrebare, la care autorul răspunde fără ezitări: «Catehética este o artă și anume arta formării sufletelor creștinești. Știm că există o pregătire a artei prin știință, o pregătire a inteligenței, a inimii și a voinței, care precede practicii educative. Și numai grație acestei pregătiri, experiența ce n-o putem dobîndi decît în cursul activității practice, devine instructivă pentru noi. Numai prin acțiune, prin practică, învățăm arta, sporim talentul, dobîndim tactul și abilitatea. Dar în practică, învață arta acela care a pătruns mai bine știința, care și-a asimilat-o și care a determinat astfel impresiile viitoare pe care experiențele le vor face asupra lui» (p. 18).

Catehética este și disciplină teoretică și artă practică. Ca disciplină de învățămînt, ea dezvoltă spiritul ca să «pătrundem mai adînc, să vedem mai departe, să ju-

decăm și să rezolvăm problemele ce ni se pun neîncetat», iar ca artă ea este aplicarea normelor teoretice la realitățile educației religioase.

După aceste substanțiale preliminarii, autorul pășește la expunerea sistematică a celor trei părți principale.

Prima parte, *Scurtă prezentare istorică a catehezei și a catehetei din epoca apostolică și patristică* (p. 19—64).

În această perspectivă istorică Domnul Iisus, Părintele catehetei, este însuși exemplul desăvârșit al catehetului, eternul Pedagog, a cărui viață se identifică cu învățătura. Metodele Sale de învățămînt religios-creștin orînduiesc cunoștințele în acord cu drumul firesc al minții. «Lecțiile» Lui sînt minunate modele de metodă, cunoscute în pedagogie: inductivă, deductivă, analitică, sintetică, genetică, experimentală. Învățămîntul Lui este individual, colectiv și monitorial. În aplicare, acest învățămînt este psihologic, natural, intuitiv, plăcut și interesant, activ, educativ, practic, temeinic și durabil. Sfinții Apostoli L-au urmat cu fidelitate și acesta este secretul succesului fulgurant al catehezei lor.

Părinții apostolici și apologeții, marii dascăli din școala lui Iisus Hristos, inițiatori și conducători ai vestitelor școli catehetice sînt, la rîndul lor, imitatori ai Domnului Iisus, după exemplele Sfinților Apostoli. Creștinismul se afirmă ca o religie-învățătură, «spre deosebire de religiile păgîne, care se epuizau în formalisme rituale, în mistere și mituri fantastice. Creștinismul prezintă un Dumnezeu unic al tuturor, fără «popor ales». Cultul nu mai este secret: rituri, rugăciuni, dogme nu mai sînt ascunse; din contră, se instituie un *învățămînt religios*. Spiritul de chemare la Hristos înlocuiește pe cel de exclusivism» (p. 26).

Istoria catehetei cunoaște o curbă ascendentă, pornind de la școlile minăstirești (Sfîntul Vasile, ceilalți capadocieni, Paul din Teba, în Răsărit, Benedict de Nursia în Apus) și care se continuă în evul mediu, în epoca Reformei și a iluminismului cu școlile catehetice protestante și catolice. La noi, în Biserica Ortodoxă Română, cateheza are aspecte speciale, asupra cărora autorul insistă, evocînd epoca traducerilor Sfintei Scripturi, perioada școlilor bisericești, seminariilor teologice, pînă astăzi, cînd «învățămîntul teologic este reorganizat și orientat în acord cu cerințele vremii noastre, prin catehizarea credinciosului în biserică, prin folosirea mijloacelor tradiționale și permanente în învățarea și conducerea credincioșilor» (p. 63).

În a doua parte (p. 65—139), autorul abordează *problemele de psihologie religioasă și de educație religioasă*. Această parte este însăși coloana vertebrală a catehetei. Ea prezintă mari dificultăți, așa cum mărturisește autorul: «a defini sau a destăinui cu exactitate ființa religiei este o problemă grea» (p. 65). Încercările de a rezolva această problemă sînt numeroase și complexe. Și totuși problema trebuie rezolvată, căci de ea depind viața și fericirea noastră. Simțămîntul religios nu se consumă în vid. Autorul caută un echilibru între antiteze, între vederi contrastante și tendințele opuse, în pagini de tensiune spirituală, care amintesc de accentele sfișietor de intense ale omului lui Pascal care «caută gemînd». «Ne este cunoscut, scrie autorul, că Lactanțiu deduce cuvîntul religie de la latinescul «religare», o interpretare plauzibilă din punct de vedere etimologic. Noi însă vom încerca să aflăm un înțeles mai profund. Religia înseamnă o legătură sfîntă. Omul credincios, așezat în lumea aceasta, percepe tot ce este în jurul lui ca o mulțime mare de obiecte și întîmplări. El încearcă a stabili o oarecare legătură între tot ce-l înconjoară; să descopere un înțeles oarecare și tot ceea ce îi pare la început fără nici un sens încearcă a reduce, a lega de o unitate superioară, de un principiu înțeles de el. El vrea să știe pentru ce există, pentru ce

trebuie să trăiască, pentru ce una sau alta este tocmai așa și nu altfel, pentru ce o întâmplare sau alta l-a atins tocmai pe el și nu pe altul» (p. 66).

Prin Domnul Iisus Hristos se deschid izvoarele adincului în care se topește tot ce produce teamă și deznădejde. Prin El se revelează o putere de viață care înalță sufletul mai presus de lumea pămîntească, care zdrobește marginile înguste ale vieții personale și deschide pentru credincios zarea spre nemărginire și veșnicie.

Părintele Prof. D. Călugăr zugrăvește cu acest prilej un portret religios al Domnului Iisus în trăsături vrednice de orice antologie, pe care, cu îngăduința cititorului, îl reproducem :

«În viața Mîntuitorului nostru Iisus Hristos trăirea divinității este (...) izvorul primordial din care pornește întreaga Lui acțiune. Mîntuitorul «trăiește» unitatea Lui cu Dumnezeu Tatăl. «Eu și Tatăl una sîntem», sînt cuvinte ce caracterizează religia lui Iisus. El «trăiește» în Sine o lume superioară. El «simte» prezența lui Dumnezeu ca «o voință sfîntă, care voințește numai binele».

«Experiența Lui despre Dumnezeu nu se epuizează în această tendință a voinței spre ce este bun. Iisus simte, «trăiește» divinitatea ca pe o atotputernicie binevoitoare, care poartă și hrănește toată vietatea, ca pe atotîndurarea care din abundența păcii Sale aduce pace și mîngiere pentru sfișierea păcatului și a pocăinței; viața din care izvorăște sănătatea trupului, iar dincolo de mormînt, viața de veci. Aceasta este acțiunea Lui primordială; aceasta este întărirea sentimentului Său religios, a puterii Sale, sporite din ceruri. În puternicul Său sentiment de viață a fost înălțat prin puterea lui Dumnezeu care a pătruns de sus în sufletul Său și care toate sufletele credincioase le face să îngenunche la picioarele Lui. Prin această putere devine El făcător de minuni. Opera Sa, religia Sa, a adus — pentru cei ce L-au urmat — viață, putere și înălțarea existenței. Numai acela care L-a înțeles pe El a simțit că poruncile Sale nu sînt prea grele. El a adus fericire, viață, putere și pace și în aceasta stă superioritatea Evangheliei Sale» (p. 67).

Problemele pe care le ridică psihologia religioasă se dezleagă în Domnul Iisus și în Biserica Sa.

De asemenea și problemele de educație religioasă, asupra cărora autorul stăruie mai amănunțit, așa cum se cuvine într-un manual: educația în familie, în Biserică, prin rugăciune și meditație, folosind Sfintele Taine ca mijloace pentru formarea deprinderilor religioase.

Un capitol amplu (p. 117—132) din belșug alimentat din cele mai bune izvoare, analizează *Educația religioasă și ecumenismul creștin*, subliniind poziția Bisericii Ortodoxe Române față de ecumenism și față de Consiliul Ecumenic al Bisericilor și că orientarea și participarea Bisericii Ortodoxe Române sînt nemijlocit inspirate și conduse de Prea Fericitul Patriarh Justinian.

Capitolul acesta se încheie cu un judicios alineat asupra personalității catehetului și asupra însușirilor sale: vocație, zel și entuziasm, seninătate, calm, răbdare, îngăduință, tact pedagogic și, mai ales, dragostea pentru cei catehizați.

În partea a treia (p. 139—195) este înfățișată *Materia catehizării și modul de prezentare a catehezei*. E vorba de învățămîntul religios privit din unghiul de vedere pedagogic și educativ. Sînt expuse izvoarele catehezei (Vechiul Testament, Noul Testament, Sfînta Tradiție, dogmatica, morala, liturgica) și principiile didactice ale catehezei: principiul educativ, principiul hristocentric, principiul ecleziocentric.

Autorul acordă o atenție cuvenită planului unei cateheze. Noi am adăuga că întocmirea unui plan este etapa cea mai dificilă din pregătirea unei cateheze. Puțini ca-

leheți izbutesc să întocmească planuri organic construite, în care părțile să se lege și să se echilibreze, în care ideile să se îmbine progresiv, să se țasă ca o pinză din urzeală și băteală. Autorul dă o schemă de plan cu momentele psihologice: ascultarea, introducerea, anunțarea, tratarea, intuirea, reproducerea, aprecierea (cu asocierea), generalizarea, încheierea (aplicarea). E un plan tip, care cuprinde de toate, ca să nu omită ceva.

În partea a patra (p. 195—218) sînt date ca modele, șapte planuri tip: din Vechiul Testament, Noul Testament, viețile Sfinților, istoria Bisericii Ortodoxe Române, morala creștină și cultul divin.

Un *Cuvînt de încheiere* (p. 215—216) este adresat, impersonal, tuturor creștinilor veacului nostru «care pot și sînt datori să contribuie la zidirea lumii noi, a lumii de dreptate, egalitate, frățietate, libertate și pace». Fiecare este educatorul cuiva, fiecare e responsabil înaintea lui Dumnezeu. «Să ne cucerim de adevărul că de fiecare din noi atîrnă mai-binele nostru și al semenilor noștri».

Finalul acesta reprezintă diapazonul la care este alcătuită întreaga lucrare.

Catehetica Părintelui Prof. D. Călugăr este gîndită la nivel teologic și pedagogic și este expusă într-un stil limpede, cursiv, atrăgător.

La sfîrșitul prezentării acestei cărți, a cărei lectură s-a făcut cu interes și atenție, fie-ne îngăduit să facem cîteva observații critice.

Mai întii e necesară o precizare în legătură cu locul pe care îl ocupă cultul în viața ortodoxă. Scrie în manual: «Ortodoxia nu se poate pricepe decît prin cult» (p. 5). «Acest cult este cerul pe pămînt» (p. 60). Toate citatele sînt din Bulgakoff (*Cerul pe pămînt și Ortodoxia*). Fără îndoială că în Ortodoxie cultul ocupă un loc central, dar nu exclusiv și izolat de dogmă și morală, fără de care ar fi degenerat de multă vreme în ritualism steril sau în fast liturgic copleșit de crize apocaliptice. Esența Ortodoxiei se exprimă armonios și admirabil echilibrat în dogmatica, morala și cultul ei, care culminează cu Sfînta Liturghie. Autorul a văzut cît de unilaterală este această reducere la o expresie unică și formală și de aceea acordă dogmaticii și moralei locul pe care trebuie să-l aibă în viața Ortodoxiei, considerîndu-le izvoare ale cateheticii, laolaltă cu liturgica (p. 155—163). Ceea ce înseamnă o rectificare încercînd să înlăture un echivoc.

Catehetica este o armătură de idei și de norme creștine care creează convingeri și exaltă idealurile de viață creștină. Mîntuitorul n-a creat o teologie pentru că El a creat ideile teologice, idei vii, idei trăite, dar înainte de toate idei. Ideile, Logosul sînt care ne conduc.

Și mai întîlnim în acest manual, alături de critica principiilor herbartiene, o mențiune aspră și parcă nedreaptă în legătură cu școala activă și profesorul I. Nisipeanu (p. 56). Profesorul I. Nisipeanu a fost profesorul nostru de filosofie. Școala activă poate fi judecată oricum, dar profesorul I. Nisipeanu trebuie pomenit cu pietate. Era un catehet de vocație, pe lîngă rarele lui însușiri de pedagog.

Aceste note marginale nu se răsfrîng în nici un fel asupra lucrării Părintelui Prof. D. Călugăr care nu poate — credem — fi făcut răspunzător de nici una din nedumeririle noastre.

Manualul acesta de *Catehetică* pentru uzul studenților teologi este realizarea cea mai izbutită, în acest domeniu, a Părintelui Prof. Dumitru Călugăr. Așa cum e scrisă, lucrarea acesta pare un dialog al catehetului cu toate categoriile de catehizați.

Pr. Prof. SEBASTIAN CHILEA

ÉTUDES THÉOLOGIQUES

REVUE DES INSTITUTS THÉOLOGIQUES DU PATRIARCAT ROUMAIN

II-e SÉRIE, XXIX-e ANNÉE, No. 5—8

MAI — AOÛT 1977

S O M M A I R E

Études et articles

Nous avons un nouveau patriarche : Sa Béatitudo Mgr. Iustin Moïssesco	381
R. P. Mircea Chialda, <i>La contribution de l'Eglise Orthodoxe Roumaine à la conquête de l'indépendance de l'Etat Roumain</i>	387
Mgr. Nestor Severineanu, évêque-vicaire, <i>Le chantre Ștefan Coligescu de Catanele-Dolj, chroniqueur de la guerre pour l'indépendance (1877—1878)</i>	407
Mihai Rădulescu, chargé de cours, <i>Réflexions sur la guerre d'indépendance : notes de lecteur d'un roman de Gala Galaction</i>	415
Prof. Const. C. Pavel, <i>Les jeûnes de l'Eglise Orthodoxe dans les conditions de la vie contemporaine des fidèles</i>	421
Le P. Ath. Negoită, <i>Un «Job» babylonien?</i>	436
Le P. Prof. Ioan N. Floca, <i>La technique d'élaboration des lois dans les Etats féodaux roumains</i>	450
Le P. Dumitru Abrudan, chargé de cours, <i>La collectivité — milieu propice au développement et à la perfection de la vie individuelle</i>	456
Le P. Prof. Nic. C. Buzescu, <i>Logos, Trinité et ecclésiologie dans le «Pédagogue» de Clément d'Alexandrie</i>	461
Le P. Prof. Veniamin Micle, <i>«Brève connaissance sur l'histoire ecclésiastique... de Samoïl Clăin»</i>	477
Le P. Marin Stamate, <i>Le rôle des anges dans le salut des hommes selon le Nouveau Testament</i>	497
Le P. Dumitru Viezuianu, <i>La justification selon les épîtres de Saint Paul et de Saint Jacob</i>	506
Le P. Sterea Tache, <i>La théologie du Logos chez Saint Maxime le Confesseur</i>	516
Nic. Streză, <i>Eléments dogmatiques dans les préfaces des livres de culte imprimés en roumain entre 1561—1716</i>	527
Marcel Ciucur, <i>Qui a le droit d'accorder l'autocéphalie dans l'Eglise Orthodoxe?</i>	536
Mihai D. Radu, <i>La consécration de l'évêque selon les rites orthodoxe et arménien (étude comparative)</i>	542
Petru Rădășanu, <i>Les thèmes des «Didachées» du métropolitain Antim Ivireanu</i>	552

De la chronique des Instituts théologiques

L'évocation du grand soulèvement paysan de 1907 : A l'Institut théologique de Bucarest	564
A l'Institut théologique de Sibiu	566
Les solennités du centenaire de l'indépendance de l'Etat Roumain à l'Institut théologique de Sibiu	568

<i>La célébration du centenaire de l'indépendance de l'Etat Roumain à l'Institut théologique de Bucarest, par Adrian N. Popescu . . . . .</i>	569
<i>Conférence donnée par le R. P. Prof. Ed. Boné de l'Université de Louvain — Belgique à l'Institut théologique de Bucarest, par le P. Assist. N. Necula . . . . .</i>	571
<i>La conférence théologique interconfessionnelle faite à l'Institut théologique de Bucarest . . . . .</i>	573
<i>Nouveaux docteurs en théologie, par Al. M. Ioniță . . . . .</i>	577
<i>Le 80-e anniversaire du P. Prof. Dr. Orest Bucevschi, par le P. Dr. Ștefan Alexe . . . . .</i>	581
<i>În memoriam: Le théologien-juriste Prof. Dr. Gheorghe Cronț, par Prof. C. Pavel . . . . .</i>	586
 COMPTES RENDUS	 591

ÉDITÉE PAR L'INSTITUT BIBLIQUE ET DE MISSION ORTHODOXE

POUR S'ABONNER À «ÉTUDES THÉOLOGIQUES» ON PEUT S'ADRESSER À :
I L E X I M — Departamentul export-import presă, București, Calea Griviței nr. 64—66
P.O.B., 2001, telex: 011631
